

**PUBLICAȚIILE
INSTITUTULUI DE DREPT INTERNAȚIONAL
PUBLIC AL UNIVERSITĂȚII MIHĂILENE DIN IAȘI**

No. 9-10

N. DAȘCOVICI

Marea noastră sau regimul strâmtorilor

*(ANEXĂ: Textul convenției dela Montreux
și harta Strâmtorilor)*

— I A Ș I —

Tipografia Alexandru A. Țerek, Str. Mârzescu No. 9

— 1 9 3 7 —

DUNĂREA ȘI STRĂMTORILE MĂRII NEGRE ÎN ISTORIA ȘI ÎN POLITICA NOASTRĂ NAȚIONALĂ

Voi începe prezentarea lucrării de față către publicul cititor printr'o constatare de caracter general. Constatarea contrastului isbitor dintre aceste două mari probleme ale vieții naționale românești: Dunărea și strămtorile Mării Negre—care, în realitate, nu fac decât *una și aceeași* problemă—când e vorba de înțelegerea lor în rândurile largi ale cetățenilor țării.

Intr'adevăr, pentru întâia problemă, a Dunării, este destulă înțelegere și, mai ales, destulă pregătire spirituală spre a da cuvenita atenție oricărui studiu sau cercetări privitoare la înfățișările felurite ale problemei dunărene. O carte despre acest subiect pare că găsește destui cititori, dornici să se informeze și să priceapă câte ceva din cele hotărâtoare pentru soarta neamului și a Statului român. Mărturisesc că am fost, oarecum, mirat când, în 1927, fundația culturală „Principele Carol” a scos, într'o ediție de *opt mii* exemplare, studiul meu modest și foarte sumar intitulat „Dunărea noastră”,—și am fost mai mirat să aflu că, în curs de aproape zece ani, întreaga ediție a fost absorbită de cititori.

Generația cea mare de oameni, cari au clădit România modernă, au avut la vreme înțelegere pentru problema dunăreană și au știut să întrețină și să desvolte interesul publicului românesc, pentru această problemă, simțită instinctiv, cum spunea Kogălniceanu la 1882 în „Cestiunea Dunării :

...„Dela moși și strămoși există în poporul român ins-

tinctul că fără Dunăre, România nu poate fi și nu ar avea rațiune de a fi! Românii au o misiune providențială de împlinit, aceasta nu poate fi decât aceea de a fi păzitorii Dunării. Cât Românii au fost stăpâni pe Dunăre, ei au fost tari și puternici; de îndată ce țărmurile ei au fost răpite din stăpânirea lor și întărite prin cetăți streine, iar gurile au fost date altora, consecința a fost decadența națională, politică și economică a principatelor. Tot istoria ne arată că reînflorirea țărilor române n'a început, iarăși, decât din ziua când cetățile turcești de pe țărmurile noastre s'au sfărmat, și că libertatea Dunării a fost pusă sub scutul Europei".

Adevăruri care, pentru a fi desăvârșite, spre a se înțelege de oricine taina renașterii României moderne, ca și pricina tragediei noastre naționale din trecutul depărtat,—trebuiesc împlinite și cu datele problemei strâmtorilor. De aceea, spuneam că ambele probleme nu fac decât *una și aceeași*: a libertății românești de respirație maritimă, fără de care viața și siguranța noastră națională pot fi primejduite.

Dunărea a început să aibă rolul despre care vorbea Kogălniceanu, abia după pacea dela Adrianopole (1829) când s'au deschis strâmtorile Mării Negre pentru navigația comercială a *futuror* pavilioanelor. De atunci, a încetat exploatarea monopolizatoare a singurului cumpărător de produse românești. Statul stăpân pe strâmtorile ca și pe țărmurile Mării Negre, și care, după cucerirea Constantinopolului și închiderea navigației streine în Marea Neagră, aruncase un vâl de sărăcie și de amorțeală peste toată regiunea sud-estică a vechiului continent și până în inima Europei centrale. Istoria ne învață pe larg ce a fost prin aceste părți ale noastre, după ce sultanul Mahomed al II-lea și urmașii lui s'au întins ca stăpânitori absoluți ai Mării Negre, transformată într'un lac lăuntric turcesc, cât și în bazinul dunărean, până sub zidurile Vienei.

Cele din urmă svârcoliri de neatârnavare și de vrednicie românească la gurile marelui fluviu și la țărmul Mării Negre, s'au încheiat prin luptele lui Ștefan cel mare al Mol-

dovei pentru stăpânirea Chilei și a Cetății Albe. Lupte zădarnice, după închiderea strâmtorilor și transformarea Mării Negre într'un lac turcesc, dar lupte care vădesc înțelegerea marelui Voevod moldovean pentru nevoia de respirație maritimă a țării sale.

Până atunci, porturile dunărene ca și țărmlul mării dăduseră puțința legăturilor comerciale, politice și intelectuale ale Moldovei cu restul lumii, prin corăbierii streini, în special Venețienii și Genovezii, cari aveau colonii bogate și harnice pe țărmurile Mării noastre. După închiderea strâmtorilor, vâlul de întuneric și de uitare s'a așternut asupra principatelor românești, iar Moldova, care, sub Ștefan cel mare, jucase un rol politic european, n'a mai însemnat nimic, ca și Muntenia Basarabilor dornici să fie domni „până la marea cea mare“.

Prin urmare, în istoria noastră, perioada cea mai tristă e cuprinsă între închiderea și deschiderea strâmtorilor Mării Negre, o adevărată noapte istorică, dela apusul până la răsăritul luminei, prin redeschiderea acestor strâmtori, la pacea din 1829.

Acestea sunt datele elementare și reduse la cea mai simplă expresie, ale istoriei noastre naționale, când vrem să ne explicăm tragedia veacurilor trecute și reînvierea modernă a neamului și a Statului românesc.

Din păcate, constatarea contrastului despre care vorbeam la început, privește tocmai lipsa de înțelegere a legăturii nedespărțită, de continuitate și de unitate, între problema Dunării și cea a strâmtorilor Mării Negre. Gurile Dunării fiind de fapt la strâmtori, valoarea acestui fluviu fără pereche pe glob, ca și a așezării neamului nostru la gurile lui, cu o „misiune providențială“, atârnă de libertatea strâmtorilor. E destul să închizi eșirea din Marea Neagră, cât de scurt timp, pentru ca gurile Dunării să se împotmolească la propriu și la figurat, iar întreaga viață dunăreană să se ruineze.

Înțelegerea părții a doua ca să spun așa, a problemei dunărene, capitolul strâmtorilor, nu se mai bucură, totuși, de a-

ceiaș interes viu din partea publicului nostru și a cercu-
rilor zise intelectuale.

Istoria scrisă din manualele școlare, ca și din studiile mai aprofundate, deoparte, iar, de alta, politica vorbită și făcută de oamenii cu rol conducător în Stat, nu vădese un egal interes și o corespunzătoare înțelegere pentru problema strămtorilor, privită în lumină dunăreană. De aci, lipsa de interes și aproape o totală indiferență din partea publicului nostru, când e vorba de problema strămtorilor Mării Negre, ca un compliment al problemei dunărene.

Indatoririle mele de catedră, cât și contactul apropiat pe care-l am, de aproape trei decenii, cu publicistica zilnică, mă pun în măsură să fac asemenea constatări.

Bietul nostru public, lipsit de îndrumare și de înțelegere, e lăsat, astfel, să simtă marea însemnătate a problemei *numai* când îi ajunge cuțitul la os, cum se spune, dar atunci se dovedește că e prea târziu pentru îndreptarea lucrurilor. Și tocmai în cazul acesta, am avut prilejul unei experiențe caracteristice, cu prilejul celor două conferințe ce am făcut la Academia de export din Galați,— prin urmare, într'un oraș predestinat să aibă mai multă înțelegere a problemei decât alte centre din țară—în cursul anului trecut. Întâia oară, înainte de inițiativa revizionistă a Turciei, care era, totuși, de prevăzut, iar, adoua oară, după faptul împlinit al revizuirii dela Montreux. Anume, la conferința din urmă am simțit, într'adevăr, ceva mai mult interes din partea auditorului, în cursul desvoltării subiectului și acest interes s'a vădit chiar foarte viu, prin mișcări de brațe și exclamații dureroase, când am pomenit despre taxele de navigație, consolidate definitiv prin noua convenție dela Montreux. Cu alte cuvinte, *înțelegerea acestei covârșitoare probleme a Sfrămtorilor*, de care atârnă regimul navigației dunărene,—fiindcă, repet, gurile Dunării sunt în realitate la Bosfor și Dardanele,—*era limitată*, chiar într'un port de însemnătate Galaților, *numai la lovitură simțită a taxelor de navigație*.

Fără să mai vorhim și de alte infățișeri ale regimului

strămtorilor pentru însemnătatea *politică* a Statului român, stăpânitor la gurile Dunării...

În asemenea condiții, nici o mirare dacă poate rămâne câmp larg deschis tuturor manevrelor cu scop personal de afirmare internațională, cât și greșelilor fără teamă de tragere la răspundere, în aceste probleme fundamentale ale politicii noastre externe, pentru conducătorii vremelnici dela ministerul afacerilor streine.

În vestitul nostru conflict cu Austro-Ungaria, după congresul dela Berlin, pe tema înființării Comisiunii mixte la Dunărea de mijloc, s'au făcut greșeli care ne-au costat scump, din pricina unor atitudini șovăitoare, datorite ignoranței în problema dunăreană din partea conducerii dela externe, cum a arătat Kogălniceanu, pe un ton de stăpânită indignare, uneori, în „Cestiunea Dunării“ apărută la 1882.

Cu toate acestea, nu s'ar putea spune că, în România dinainte de marele război, exista mai puțină înțelegere pentru problemele de politică externă decât în România de astăzi. Dimpotrivă chiar, sunt dispus să cred că, pe atunci, era mai multă pricepere, în asemenea materie, cel puțin în rândurile unei pături restrânse de oameni politici, adevărați bărbați de Stat, cu altă pregătire culturală și altă stare materială decât mulțimea politicianilor, apăruiți sub regimul votului obștesc din specularea slăbăciunilor mulțimii.

Lipsa de situație materială, chiar lipsa de profesiune precisă pentru câștigarea onestă a existenței și, ca o urmare de neînălțurat, lipsa de pregătire intelectuală a acestor politicieni, ne-au adus în țara sporită până la granițele unității naționale, dar și cu probleme politice interne și externe necomparat mai grele, în situația în care ne aflăm. Avem pletoră de politicieni profesioniști, *cari vor să trăiască bine din și prin politică*, dar avem, totodată, și o *lipsă totală* de adevărați oameni politici, *de bărbați de Stat, înzestrați cu simțul măsurii și al răspunderii și, în acelaș timp, cu darul prevederii*. Astfel, se pot explica multe din greșelile de politică externă ce s'au săvârșit după pacea generală din ignoranță, dar și din lipsă

∞ VIII ∞

de prevedere politică, sub impulsia poftelor lacome de stăpânire în politică internă, agravată, câte odată, prin influențe politice streine, din afară, potrivit altor interese decât cele curat românești.

Curajul atitudinilor hotărâte în afară, față de alte State, și vorbirea deschisă, fără înconjur, întru apărarea intereselor noastre legitime, cu siguranța dinainte a succesului, cum spunea Kogălniceanu, cer o pregătire serioasă și o înțelegere până la identificarea personală cu problemele fundamentale ale politicii naționale. Nu e deajuns snobismul ușor, practicat, adesea, în problemele de politică externă românească, și care ar vrea parcă să limiteze *totul* la lectura regulată a unui ziar din capitala Franței, reputat pentru articolele lui de politică externă, care sunt, firește, trecute prin prisma intereselor franceze. *Ori câte puncte comune am avea, în politica externă, cu Franța sau cu alta dintre țările cu care suntem legați prin pacte precise, ca și prin asemănări de situații,—directivele politicii externe a României trebuie să se inspire numai din interesele noastre permanente și de sacru egoism, așa cum rezultă din calcularea așezării geografice, a echilibrului general în politica internațională și a rolului ce-l pot juca forțele noastre reale în acest echilibru.*

Din păcate, *primatul politicii externe față cu măruntele combinații electorale și personale din politica internă*, nu este deloc înțeles, la noi, iar jocul demagogiei electorale continuă să fie o statornică amenințare pentru ființa Statului român întregit, prin puțința greșelilor de directivă în politica noastră externă.

Grație ignoranței grozave a politicianilor noștri în problemele politicii externe, au fost cu puțință, în ultimii ani, manevre de caracter personal foarte primejdioase pentru interesele permanente ale României. Dar tocmai din cele întâmplate sper că se va putea trezi, în viitor, un interes mai larg pentru cercetarea și adâncirea acestor probleme de politică internațională. *E o nevoie cu mult mai mare, tocmai în țările de a doua mărime și cu o așezare geografică neprielnică, pentru că asemenea fără neputând influența în*

chip simților cursul evenimentelor internaționale, politica lor internă trebuie să se subordoneze supravegherii evenimentelor din afară. Fără să mai stăruiesc asupra acestui punct, trimit cititorul la pag. 200, 214-217, 219-222, 258-259, ca și în alte locuri din lucrare pentru a vedea: răspunderile la Dunăre și poziția țării noastre în Marea Neagră, în ce constă farsa „pactomaniei” jucată la Montreux față cu adevărata problemă a siguranței fruntariilor României inclusiv a țărmului nostru maritim, în sfârșit ce a însemnat revizionismul dela Montreux, după atâția ani de agitații și de speculare a spiritului public, pe tema antirevizionismului și a talismanului antirevizionist, pe care l’ar fi având un singur Român cu adevărat mare, astăzi, prin aprecierile streinătății.

Revenind, acum, la lipsa de înțelegere a problemei Strămtorilor prin comparație cu problema Dunării, trebuie să constat dezinteresul opiniei noastre publice față de mare, aproape o lipsă de simțire față de însemnătatea respirației maritime pentru libertatea și pentru puterea României.

Popor mai mult de munte, din pricina împrejurărilor tragice ale istoriei naționale, care au îndreptățit zicătoarea „Codrul, frate cu Românul”, —noi n’am ajuns, până astăzi la înțelegerea și la simțirea nevoiei de a stăpâni marea. Subapăsarea streină de câteva veacuri, s’ar părea că am pierdut până și înțelegerea pe care o dovediseră, în privința aceasta, Domnii principatelor române din dinastia Basarabilor și a Mușatinilor prin eforturile lor îndărătnice de a-și întinde stăpânirea până la „marea cea mare” „cât s’f prin luptele sângeroase ce au dat pentru păstrarea Chilei și a Cetății Albe.

Dealungul tristei noastre istorii, *regăsim jalea și dorul apelor din cuprinsul pământului românesc*, cântate în literatura populară ca și în cea cultă, —dar aproape nici o vorbă despre mare. Oltul, apă românească dela izvor până la vărsarea în Dunăre, Mureșul, Siretul și Prutul, Tisa și Nistrul, iar mai presus de toate Dunărea bătrână și „străbună”, le întâlnim, mereu, cântate și chemate în muzica noastră populară, ca hotare ale aspirațiilor naționale ori

ca aducătoare de speranțe și de gânduri bune dela frații năpăstuiți sub stăpâniri streine.

Toate acestea s'au împlinit prin vrednicia și norocul nostru. Râurile pământului românesc le avem, sunt ale noastre, pe amândouă malurile, dela isvor până la guri, sau cel puțin pe unul din aceste maluri când alcătuesc granița cea nouă a țării întregite. De acum, s'a sfârșit cu jalea și oftatul în proză sau în versuri după apele pământului românesc de peste Carpați. De acum înainte, trebuie să pornim opera de folosire temeinică a acestor ape spre a dovedi lumii dreptul nostru sfânt la stăpânirea lor veșnică.

Dar mai ales ochii noștri trebuie să se îndrepte spre marea „cea mare“ unde se revarsă, ca într'un canal colector, toate apele pământului românesc adunate de Dunăre și purtate, ca de un braț mângâietor, dealungul graniței noastre sudice, până la vărsarea în Marea Neagră.

Spre marea „noastră“ în înțelesul cel bun de folosire nestingherită și liberă a navigației maritime către apele nefârșite ale pământului,—trebuie să ne îndreptăm, de acum înainte, privirile atente și toate eforturile noastre sporite spre a *ne asigura că, în viitor, nimeni nu va mai fi în stare să ne răpească libertatea maritimă și să ne arunce, iarăși, în sărăcia, în umilința și în batjocura, în care au căzută strămoșii noștri după ce Marea Neagră ajunsese un bief lac lăuntric al împărăției otomane.*

Desbaterile conferinței dela Montreux, prin directivele politicii noastre externe din perioada premergătoare acelei conferințe revizioniste, cât și, mai ales, prin atitudinea delegației române la acele desbateri, nu par a vădi o asemenea preocupare de prevedere și de hotărâre neînduplecată în apărarea drepturilor noastre la libertatea maritimă, spre a se preîntîmpina orice învinuire de șovăire sau de duplicitate, cum scria Kogălniceanu, la 1882, despre atitudinea oficială în chestia Dunării.

Lucrarea de față năzuește să fie un strigăt de alarmă împotriva unor greșeli din trecut, o atragere de atenție pentru directivele noastre din viitor și, mai ales, o rededeptare de interes pentru problema Mării „noastre“, care cuprinde în ea și problema dunăreană.

Iași, 13 VIII 1937

Marea noastră
sau
regimul strâmtorilor

I

LIBERTATEA MĂRII, LIBERTATEA POPOARELOR.

Omenirea n'a fost, totdeauna, destul de înțelegătoare și de largă în folosința bunurilor și a înlesnirilor, pe care natura i-le-a pus la îndemână în chip așa de generos. Lăcomia, lipsa de măsură și pofta de stăpânire egoistă i-a făcut, adesea, pe oameni, cum ne arată istoria lumii, să se lupte între ei și să se împiedece, reciproc, dela folosința bogățiilor și a înlesnirilor oferite deopotrivă de natură, tuturor oamenilor, fără nici un fel de deosebire sau de excepție.

În privința aceasta, lupta pentru dobândirea și asigurarea libertății de navigație, veche aproape de când lumea, poate fi luată ca o pildă foarte vorbitoare despre suferințele omenirii, născute din luptele egoiste pentru acapararea darurilor generoase ale naturii.

Marea, asemenea aerului, ca și lumina sau căldura soarelui, sunt bunuri de folosință universală, puse gratuit la îndemâna oamenilor, fără vre-un merit sau vre-o efortare din partea lor, dar bunuri de care ei nu s'ar putea lipsi fiindcă viața însăși ar fi cu neputință fără aceste daruri ale naturii. Darurile acestea sunt așa de bogate încât oamenii, dacă ar fi mai înțelegători, s'ar convinge că n'au nevoie să se lupte, între ei, pentru stăpânirea sau acapararea egoistă a

mării, a aerului, a luminii sau a căldurii soarelui. Natura a dăruit și dăruiește din plin bunurile ei, ca să-i poată mulțumi pe toți oamenii, oricât ar fi de mulți sau de pretențioși la folosirea cantitativă a acestor bunuri, care întrețin viața pe pământ.

Înțelegerea destul de târzie și nedesăvârșită până astăzi a libertății naturale a mării, adică a dreptului la folosința ei *egală* pentru toți oamenii, a apărut în formulele jurisconsultilor romani, ca și în Instituțiile lui Justinian. Dintre cele două formule despre marea bunul „nimănui” și „al tuturor” (*res nullius* și *res communis*) s’a ajuns la concepția că, deși nu aparține nimănui, marea este un bun de *folosință comună* tuturor oamenilor, fără nici o deosebire.

Înțelesul de azi și de totdeauna al libertății mării ar fi, prin urmare, acesta : o folosință comună pentru toți oamenii, pentru toate neamurile pământului, cu înlăturarea sau interzicerea piedicilor de orice fel, ridicate în calea unei asemenea folosințe. Dar acest înțeles, care pare simplu și statornic în vremea noastră, a avut, dealungul istoriei, cuprinsuri de precizie foarte variate prin jocul intereselor politicii și al forțelor aflate în slujba acestor interese.

Prof. G. Gidel aseamănă libertatea mării cu principiul naționalităților, despre care se spusese, cândva, că este o „falșă idee limpede” de oarece a putut să aibă, în decursul timpurilor, felurite înțelesuri împrumutate dintre cunoștințele omenești ce stau pe linia despărțitoare dintre drept și politică.

Astfel, în vremurile de înflorire a pirateriei, care făcea aproape cu neputință navigația Mediteranei, prin nesiguranța vieții și avutului,—libertatea mării însemna curățirea împărăției apelor de bandiții obișnuiți să pândească drumul corăbierilor spre a-i jefui. Foarte dezvoltată în antichitatea depărtată, pirateria

a fost aproape cu desăvârșire distrusă în timpurile de glorie ale imperiului roman, care, întinzându-și stăpânirea pe mai toate coastele Mediteranei a impus ordinea legiunilor și siguranța dreptului, pe uscat ca și pe apă.

Dar prăbușirea ordinii romane, prin izbucnirea războaielor civile, a înlesnit reînflorirea pirateriei în Mediterana. Adăposturile nenumărate din insulele și golfurile Adriatice, precum și cele de pe țărmul nordic al Africei, oferiră locuri perfecte de pândă pentru jefuirea navigatorilor, din veacul al V-lea până pe la începutul celui de al XIX-lea. Afară, doar, de o scurtă întrerupere în perioada puterii și a bogăției republicelor italiene, Veneția și Genova, care erau în stare să garanteze siguranța navigației.

În mările dela miază noapte, pirateria scandinavă s'a dezvoltat, de asemeni, în voe, în perioada medievală, ca un adevărat exercițiu dezvoltător al însușirilor bărbătești de îndrăsneală și de energie. Pirateria nordică a fost chiar, câteodată, izvorul unor descoperiri de pământuri noi, urmate de colonizări. Multe întâmplări care au trecut în istoria lumii, n'au fost decât urmarea neprevăzută și inconștientă a unor simple acte de piraterie, la origina lor.

Pe urmă, dezvoltarea civilizației, cu perfecționarea mijloacelor de comunicație rapidă pe apă ca și pe uscat, a desființat pirateria aproape cu desăvârșire încât, astăzi, nu mai are nici o legătură cu ideea de libertate a mării.

Dar înainte ca pirateria să fi rămas o simplă amintire și în bună parte chiar din pricina piraților, adică sub cuvânt de a combate pirateria și de a garanta siguranța navigației, s'au ridicat pretenții la stăpânirea egoistă a drumurilor de apă. Astfel, și-a schimbat înțelesul libertatea mării.

Veneția, clădită pe mare, pretinse cu forța și dobândi prin cutumă și chiar prin tratate, un adevărat drept exclusiv de stăpânire asupra Adriaticei, unde navigația vaselor streine era subordonată unei prealabile autorizări cu plată, în schimbul siguranței contra atacurilor de pirați, garantată de flota bogatei republici a Dogilor. Genova își impuse, iarândul ei, stăpânirea navigației din Marea Liguriei, după cum Danemarca pretindea un drept de suveranitate asupra Mării Baltice, numai pe temeiul faptului că deținea strâmtoarele Sund, Beltul mare și Beltul mic. La rândul lor, cele două republici italiene din Evul Mediu, Genova și Veneția, când se întâlneau în Mediterana răsăriteană sau la strâmtoarele Dardanele și Bosfor, în drumul spre Marea Neagră, se încăreau din pricina concurenței și vroiau să-și asigure, fiecare, stăpânirea egoistă a drumurilor maritime prin forța proprie, cu ajutorul Bizanțului și, mai târziu, chiar prin alianța cu Turcii năvălitori la Constantinople. Fără să vadă că alianța din urmă însemna surparea propriei lor puteri. În apele de miază-noapte, Anglia a pretins și a exercitat, cam dela începutul veacului al XIV-lea, un drept exclusiv de stăpânire asupra mării și a canalurilor care înconjoară insulele britanice (*Dominion over the narrow seas*) până ce ambițiile Spaniolilor și ale Portughezilor, după descoperirea Americii, au făcut Anglia să simtă și să înțeleagă ce este libertatea mării când n'o ai.

Intr'adevăr, pe temeiul arbitrajului papei Alexandru al VI-lea, care a ușurat încheerea tratatului dela Tordesillas (1494) între Ferdinand și Izabela ai Spaniei cu Ioan al II-lea al Portugaliei, Spaniolii pretindeau să exercite un drept absolut de stăpânire în partea apusană a Atlanticului, în golful Mexic și pe Pacific, iar Portughezii se socoteau, în restul apelor din At-

lanticul răsăritean și din Oceanul Indian, stăpâni tot așa de necontestati. În sfârșit, Olandezii așezați la Capul Bunei Speranțe, descoperit de portughezul Vasco de Gama ca drum spre Indii, vor să le ațină calea Portugaliezei pe aici. Anglia, prin glasul reginei Elisabeta, s'a ridicat, cea d'întâi, împotriva valabilității arbitrajului și a tratatului dela Tordesillas, ca acte de împărțeală a stăpânirii mărilor între Spanioli și Portugaliezi. Respingând intervenția ambasadorului spaniol, Mendoza (1580), care se plângea împotriva expediției engleză condusă de Drake, în apele Oceanului Indian, regina Angliei spunea că „folosința mării și a aerului este obștească și nici un drept asupra Oceanului nu poate să aparțină vre-unui popor sau unui particular oarecare”. Și tot pe vremea reginei Elisabeta, se redeschise un alt proces, vechiu de aproape un veac, între Anglia deoparte, Danemarca și Norvegia de alta, pe chestia pescuitului în apele Islandei, din pricina controlului în strâmtoarele Baltice, în sfârșit pe tema libertății de navigație în apele nordice cuprinse între coastele norvegiene, Islanda și Grönlanda.

Dar conflictul cel mare din care s'a născut vestita polemică a lui Grotius cu Selden izbucni spre sfârșitul veacului al XVI-lea, între Anglia și Olanda pe chestia pescuitului,—de data aceasta atitudinea engleză fiind în contrazicere cu doctrina libertății mării, susținută cu atâta îndărătnicie de regina Elisabeta, câteva decenii mai'nainte. Criza pescăriilor engleze neputând fi remediată prin alte mijloace și, întrucât pescuitul este pentru o țară maritimă un izvor de bogăție și o minunată școală a națiunii la folosința mării, regele Iacob I dădu ascultare, în Mai 1609, îndemnurilor sfetnicilor săi ca să desființeze libertatea pescuitului în apele și pe lângă coastele

Angliei, supunându-l unei prealabile aprobări cu plată. Măsura lovia direct Olanda, ale cărei pescării bogate în vase și în marinari pricepuți, se întrețineau mai mult din pescuitul în apele engleze. Pledoaria lui Grotius, sub titlul *Mare liberum sive de Jure quod Batavis competit ad Indicana Commercia Dissertatio*, apărură cam în acelaș timp cu proclamația regelui Iacob privitoare la pescuit, exact cu vre-o lună înainte, când se aflase de măsura ce se pregătia, de Anglia, împotriva pescuitului olandez, deși textul scrierii fusese redactat cu patru ani mai înainte și era îndreptat împotriva pretențiilor Portugalhezilor și ale Spaniolilor de a opri navigația altora, în apele Oceanului Indian. Lucrarea lui Grotius, în întregime, avea titlul general *De Jure Praedae* și a rămas necunoscută timp de peste două veacuri și jumătate dela redactarea ei, iar „Marea liberă” publicată în 1609, ca răspuns la proclamația regelui Iacob I, nu este decât un capitol din lucrarea cea mare. Ideile și argumentele nu sunt în totul ale lui Grotius; dar meritul lui cel mare a fost că a știut să strângă, laolaltă, în chip sistematic și potrivit vederilor contemporane, pentru o nevoie practică imediată, tot ce se spusese, mai înainte, de alții, despre libertatea mării sau chiar fusese consfințit prin tratate mai vechi. Printre predecesorii gândirii lui Grotius au fost socotiți Papa Alexandru al III-lea, care printr’o scrisoare adresată Genovezilor spre sfârșitul veacului al XII-lea, le combătea pretențiile la stăpânirea exclusivă a mării; dar mai ales au fost citați publiciștii spanioli Castro, Vasquez și, în deosebi, marele Vitoria, unul dintre fundatorii dreptului ginților și cel mai talentat adversar al monopolului maritim.

Argumentele lui Grotius, spre a dovedi libertatea mării pentru toată lumea, pot fi limitate la două mai

însemnate. Întăiul, că orice proprietate sau drept de stăpânire se naște din faptul ocupației, iar ceea ce nu poate fi ocupat în chip permanent și exclusiv, cum e cazul cu largul mării, nu poate deveni proprietatea nimănui. Al doilea, tot ce poate fi folosit în chip natural de unul, fără ca acest fapt să înlăture puțința folosirii pentru oricare altul, trebuie să rămână, totdeauna, așa cum a fost lăsat de natură. De unde, urmează că marea nu poate fi proprietatea nimănui și, prin urmare, nu poate fi vorba de vreun drept exclusiv de navigație sau de pescuit și nici de supunerea mării în chip exclusiv sub o anume autoritate suverană. Grotius sfârșește prin condamnarea monopolului comerțului maritim.

Controversa diplomatică și doctrinară dintre Anglia și Olanda, provocată prin proclamația regelui Iacob I și scrierea lui Grotius, a fost urmată de recunoașterea drepturilor Statului în marea teritorială, spre deosebire de marea largă, în materie de monopol sau folosință exclusivă a dreptului de pescuit (pescuitul de coastă).

Carol I, care i-a urmat lui Iacob I la tronul Angliei, a adăugat, pe lângă pretenția la monopolul pescuitului în apele britanice, și alte pretenții de prioritate în regulile ceremonialului maritim pentru vasele sub pavilion englez, în apele proprii, când se întâlneau cu vasele streine. Dar trecem peste această chestiune spre a aminti numai că, lui Grotius, i-au dat răspunsuri doctrinare mai mulți autori englezi susținând teza contrarie.

Dintre aceștia, numele lui Selden a dobândit cea mai mare faimă și a rămas, pentru totdeauna, opus lui Grotius, fiind socotit principalul contrazicător al tezei olandeze prin scrierea sa, de asemeni celebră, *Mare clausum seu de dominio maris* (1635). Pe scurt,

Selden susține că marea nu este nici pe temeiul dreptului natural, nici în virtutea dreptului ginților, de folosință obștească tuturor oamenilor, ci ea poate deveni proprietatea cuiva. Apoi, că regele Angliei e stăpânul până departe al mărilor înconjurătoare, care sunt accesoriul suveranității sale, mări dobândite parte în virtutea titlurilor juridice decurgând din stăpânirea celor două țarmuri ale canalului Mânecei, parte pe temeiul drepturilor istorice: prescripția.

Cam în acelaș timp cu neînțelegerea anglo-olandeză pentru stăpânirea mării, în Baltica se desfășura conflictul dintre suveranii Danemarcei, Poloniei și Suediei, fiecare înțelegând să exercite drepturi speciale în acea mare.

Sfârșitul veacului al XVII-lea a însemnat recunoașterea adevărului că largul mării este și trebuie să fie liber pentru navigația și comerțul pașnic al tuturor popoarelor. Ideea aceasta, simplă, sfârșise prin a-și face drum împotriva tuturor intereselor egoiste, ca și a forțelor, care vroiau să tăgăduiască libertatea mării pentru cei slabi.

Dar cursul evenimentelor, în politica internațională, aduse un nou înțeles formulei ce părea, în sfârșit, așa de simplă, despre libertatea mării. Dela începutul veacului următor, al XVIII-lea, libertatea aceasta însemna dreptul neutrilor de a-și face, nestingheriți, comerțul lor maritim și de a naviga, liberi, pe mările pământului, în vreme ce alte State, în stare de război, se urmăresc cu înverșunare pe mare și vor să se distrugă, reciproc, prin nimicirea nu numai a flotelor respective de război, dar și a celor de comerț. Marile conflicte sângeroase din Europa turburau, mereu, comerțul maritim și libertatea navigației neutrilor, prin măsurile, uneori exagerate, de control, pe care beligeranții înțelegeau să le ia pe mare, im-

potriva dușmanului, spre a-i împiedeca ajutorarea și aprovizionarea lui prin contrabanda neutrilor.

În lupta pe viață și pe moarte, dintre părțile beligerante, marea, în largul ei, fiind, în chip oarecum natural, câmpul de predilecție al adevăratelor bătălii navale,—neutrii erau condamnați să îndure asprimile legilor războiului maritim și să piardă, în timpul cât înceta pacea, o foarte bună parte din libertatea mării.

Coaliția neutrilor pentru apărarea acestei libertăți, împotriva abuzurilor de putere ale beligeranților, a urmărit, din veacul al XVIII-lea, să pună frâu drepturilor recunoscute Statelor aflate în stare de război, dar fără prea mare succes. Revoluția franceză a înscris ca lozincă de luptă pe drapelele sale formula „libertatea mărilor” și „egalitatea națiunilor”. Începând cu Liga neutralității înarmate (1780) alcătuită din inițiativa țarinei Caterina II-a a Rusiei ca o alianță a neutrilor, dar sprijinită de Ludovic al XVI-lea al Franței, și până la experiența celui din urmă război (1914-1918), s'a constatat că libertatea mării, pentru neutri, este ceva foarte elastic în proporție directă cu raportul de forțe dintre taberile beligerante și coaliția Statelor neutre. După cum neutrii sunt mai puternici sau mai slabi decât beligeranții, libertatea mărilor este o realitate sau numai o simplă formulă juridică ori o nobilă năzuință omenească, fără urmare *politică* de respect și de aplicare practică.

De aceea, în doctrina germană a libertății mării, înainte de 1914, se susținea pe drept cuvânt că această libertate nu poate fi asigurată omenirii, decât printr'un *echilibru* al forțelor navale aparținând principalelor puteri maritime de pe glob. Fără un asemenea echilibru, supremația navală a uneia sau a câtorva puteri va însemna, totdeauna, libertatea mării numai pentru acestea în vremuri de pace, dar mai

ales în vremuri de război maritim, prin respectul și teama ce vor fi în stare să impună, ca neutre, Statelor beligerante.

O altă formulă, teoretică sau abstractă, pentru buna garanție a libertății mării, ar fi *interzicerea acțiunilor de război în largul mării*, prin limitarea luptelor navale numai în marea teritorială și în cuprinsul mărilor interioare aparținând beligeranților după pilda războiului pe uscat, limitat numai la teritoriile lor. În asemenea cas, neutrii n'ar mai avea să se plângă de controlul beligeranților și de stingherirea ce o aduce acest control navigației lor comerciale, iar beligeranții, la rândul lor, ar scăpa de grija numeroaselor prilejuri de conflict și de ciocniri de interese cu Statele neutre tocmai când au destul de lucru împotriva adevăraților dușmani.

Idealul de asigurare a libertății mării împotriva abuzurilor la care se dedau, totdeauna, beligeranții contra neutrilor mai slabi, părea că va fi împlinit la conferința păcii generale, potrivit formulei președintelui Wilson, cuprinsă în cele „14 principii fundamentale ale păcii” expuse în mesajul dela 8 Ianuarie 1918. Formula aceasta, la punctul 2 din „cele 14” spunea următoarele: „Libertatea deplină a navigației pe mări în afară de apele teritoriale, în timp de pace ca și în vreme de război, cu excepția mărilor care ar putea să fie închise, total sau parțial, printr'o acțiune internațională având de scop executarea unor acorduri internaționale”. Formulă largă și generoasă inspirată din concepția prea idealistă și streină de realitățile vieții internaționale a președintelui Wilson, care întrevedea interzicerea războiului de agresiune, pe viitor, prin mecanismul Societății Națiunilor și sub garanția ei. Wilson făcea, în punctul 2, o singură excepție, dela libertatea deplină a navigației, în mările

unde ar fi urmat să se desfășoare o acțiune de constrângere și de pedepsire internațională a eventualei Stat agresor, blocat cu scopul de asigurare a păcii. Președintele american își închipuia că nu mai putea fi vorba de război sub regimul pactului S. N. și, deci, nici de neutralitate, iar împotriva eventualei Stat turburător al păcii generale, toate celelalte State membre vor porni acțiunea internațională de pedepsire, conform pactului. În marea agresorului și numai acolo, se făcea, prin urmare, excepție la regula deplinei libertăți de navigație.

După pacea generală și înființarea Societății Națiunilor, s'a văzut, foarte curând, că idealul lui Wilson despre libertatea mării nu era realizabil. Și, atunci, la conferința navală de la Washington (1922), între principalele cinci mari puteri maritime ale lumii (Anglia, Statele Unite, Japonia, Franța și Italia) s'a ajuns la o altă formulă, care, sub o înfățișare deosebită, cuprinde, printre altele, și o preocupare de garanție a libertății, printr'un soi de echilibru convenit al forțelor navale din timp de pace, dar mai ales printr'o încercare de a reglementa până la o adevărată interdicție folosința submarinului în războiul maritim, pe viitor.

Prin urmare, iată o înfățișare nouă a libertății mării, pentru neutri, în timpul războiului maritim, prin garanția că submarinele nu vor mai putea distruge flota comercială dușmană și neutră decât sub condiția de a salva echipajul, călătorii și actele de bord, ceea ce, în practică, este cu neputință dacă ținem seamă de tonajul submarinelor. În realitate, nu e vorba de libertatea mării propriu zisă, ci ne aflăm, mai curând, în fața unei încercări nemărturisite a marilor puteri navale de a se pune la adăpost

II

MAREA NEAGRĂ ȘI STRĂMTORILE IN TRECUTUL MAI DEPĂRTAT

O piesă de foarte mare succes, când e jucată pe altă scenă, mai mică, și cu alți actori mai puțin talentați sau cari n'au destulă înțelegere a rolului lor, poate să fie de nerecunoscut și să nu trezească nici un fel de interes în publicul dornic de reprezentații bine jucate. Cam așa se prezintă situația cu marea dramă istorică și politică, intitulată Lupta popoarelor pentru câștigarea libertății de navigație maritimă, de îndată ce părăsim Mediterana ca să vedem același spectacol pe o scenă mai mică și cu alți actori: în Marea Neagră.

Desigur, Mediterana e foarte întinsă, scaldă țărmuri mai multe și mai felurite și, de aceea, a fost și a rămas marea civilizației omenesci până astăzi, chiar după descoperirea Americii și după expansiunea navigației pe oceanele nesfârșite,—cu toate că, și ea, a fost aproape un lac, închis prin strâmtoarea Gibraltarului până la străpungerea canalului de Suez, așa cum Marea Neagră ne apare, deseori, în istorie, ca un sărman lac lăturalnic, închis cu poarta dublă a Bosforului și a Dardanelelor.

Istoria depărtată a Mării Negre și a strâmtorilor, care duc spre ea, se pierde în negura legendelor

mitologiei grecești, unde simbolul abia poate să ne ușureze înțelegerea diferitelor întâmplări.

a) In vremea legendelor și a antichității grecești :

Astfel, legenda povestește cum cei doi frați, Phryxos și Helle, ca să scape de mama lor vitregă, care voia să-i sacrifice, s'au refugiat sburând pe berbecul de aur, dar la trecerea peste strâmtoarea Dardanele de astăzi, Helle căzu și se îneacă, de unde vechea denumire de Hellespont. Fratele ei, însă, Phryxos, isbuti să scape și ajunsese în Colchida, unde jertfi berbecul zeilor și oferi regelui țării lâna de aur.

Legenda iubirii fără pereche dintre Hero și Leandro, cu sacrificiul vieții lui Hero, după ce muri înecat Leandro, surprins de furtună, în aceeași strâmtoare, pe când o trecea noaptea, ca de obicei, dela țărmul asiatic spre cel european (orașele Abydos și Sestos) ca să-și întâlnească iubita, se leagă, iarăși, de numele Dardanelor.

Expediția legendară a Argonauților, organizată de Jason, prin strămtori, spre Colchida, cu ai săi 50 de tovarăși viteji, pentru a redobândi lâna de aur închinată zeului Marte,—lână care n'ar fi fost altceva decât rămășițele de preț ale berbecului de aur adus de Phryxos, în fuga lui aventuroasă de acasă,—cuprinde un simbol mai caracteristic și mai apropiat de ceea ce putea să fie realitatea. Apare ca o încercare de a deschide orizonturi noi spiritului de inițiativă și de aventură al Grecilor vechi, cari nu aveau destule mijloace de viață acasă, în ținuturile lor sărace și neproductive.

Faptul a trecut cu atât mai vârtos în legendă cu cât Marea Neagră era foarte puțin cunoscută pe atunci sau, lucru și mai grav, avea chiar o faimă îngrozitoare pentru imaginația populară. Astfel, se credea că era cufundată într'un întuneric veșnic și

că pe țărmurile ei locuiau triburi sălbatece de Sciți, gata să măcelărească fără milă pe nenorociții naufragiați, asvârlți de furtună la mal. Sau se credea că, dincolo de strâmtori, se întindea un alt ocean nesfârșit, necunoscut și pe care nu plutise nimeni până atunci. În asemenea împrejurări, expediția organizată de Jason apărea ca un fapt cu totul neobișnuit, demn de eroul Hercule, care, iarăși după spusa legendei, deschisese strâmtoarea Gibraltarului de astăzi, la cellalt capăt al Mediteranei, lărgind orizontul lumii grecești.

Datele istorice despre Colchida antichității, ținut din partea răsăriteană a Mării Negre, pot ajuta la descifrarea simbolului expediției argonaute. Intr'adevăr, era vorba de o țară foarte bogată, minunat de bogată, prin tot felul de produse ale muncii omenești și prin darurile naturii, cât și prin înlesnirile nenumărate ale comerțului internațional pe valea râului Rion cu principalul port Phasis, între bazinul Mării Negre, Iranul, India și chiar China mai depărtată. Motive îndestulătoare pentru ca mulți navigatori, după pilda lui Jason, să apuce acelaș drum și să ajungă la constatarea că blestemata mare, cum fusese socotită mai înainte, era, dimpotrivă, o mare ospitalieră (*Pontul Euxin*), ca și locuitorii Sciți dela Nord sau cei dela Sud, din Colchida și din Paphlagonia.

Răsboiul Troiei, născut pe urma raptului frumoasei Elena, soția lui Menelaus, regele Spartei, de către Paris, al doilea fiu al regelui din Troia, Priam, și al soției sale, Hecuba, este un alt eveniment istoric și legendar, totodată, care poate fi privit din punctul de vedere al libertății strâmtoarelor Mării Negre. Ilion sau Troia, capitala regatului lui Priam, vestită prin bogăția și luxul locuitorilor, fiind așezată la câțiva kilometri de Dardanele, pe țărmul asiatic,

putea să devină supărătoare pentru libertatea navigației grecești, spre Pontul Euxin, prin vecinătatea geografică și, mai ales, prin zidurile puternice ale citadelei sale, Pergamul. Iată cum tot războiul troian, cântat în Iliada și în Odysseea, deși a izbucnit de formă din pricina raptului unei femei frumoase, pare că a fost o mișcare de expansiune și de siguranță a Greciei antice, strămtorată, spre coasta Asiei Mici, mai bogată și mai civilizată, și spre bazinul Mării Negre. Bine înțeles că fiind vorba de întâmplări petrecute cu peste 1000 ani înainte de era creștină, toate presupunerile sunt aproximative.

Răsturnările și migrațiunile de populații, care s'au petrecut în interiorul lumii grecești, după războiul Troiei și până prin veacul al VII-lea înainte de Hr., confirmă presupunerea de expansiune colonială, începută de Eolieni spre coasta Asiei Mici și spre insulele dela intrarea Hellespontului. E fapt istoric sigur că această expansiune a fost continuată, apoi, de bogatele orașe Chalcis, Megara și Corintul, precum și de Lesbieni, cari s'au așezat pe țărmul european al strămtorii, în peninsula Gallipoli de astăzi. Istoricii antichității grecești au mai descoperit în veacul al VII-lea, înflorirea coloniilor răspândite pretutindeni în Marmara, în Marea Neagră și până departe în Asia, cu întinse legături comerciale. De asemeni, coloniștii din Megara au întemeiat, pe atunci, Bizanțul, pe locul unde a crescut mai târziu capitala lui Constantin (Constantinopolul).

Dar emigranții așezați prin insule și consolidați în organizații de Stat, se ciocniră în luptele sângeroase, dintre ei, din pricina stăpânirii Hellespontului, pe care Mitilene isbutise să-l domine printr'o flotă puternică, până ce a venit în conflict cu Atena. Învinși de Atenieni, locuitorii din Mitilene au recurs la ar-

bitrajul lui Periandru, tiranul din Corinț, pentru restabilirea păcii, dar fără să mai recapete vechea lor poziție dominantă (612).

Atena a stăruit, după aceea, în dominarea strâmtorilor, ca să-și poată asigura aprovizionarea cu grâu din regiunile nordice ale Mării Negre. Miltiade, generalul atenian, învingătorul Perșilor la Maraton, ocupase de mai înainte Chersonesul din Tracia (adică peninsula Gallipoli) spre a stăpâni trecerea spre Marea Neagră. După bătălia dela Salamina, cea d'întâi grijă a Atenei a fost să isgonească Perșii din peninsulă, unde puseseră piciorul la venire prin podul de vase construit între Abydos și Sestos, la îngustimea denumită azi Nagara. În sfârșit, Pericle a trimes, din nou, coloni în peninsulă și a pus să se refacă zidurile fortificate, care fuseseră înălțate, întâia oară, de Miltiade.

Spre sfârșitul veacului al V-lea, în luptele înverșunate de supremație dintre Atena și Sparta, marele obiectiv urmărit a fost, neîncetat, stăpânirea Hellespontului și a Bizanțului, ceea ce însemna siguranța navigației spre Marea Neagră prin ambele porți de intrare, Dardanele și Bosfor.

În veacul al III-lea, războiul dintre Bizanț și Rhodos izbucni din pricina taxelor puse asupra comerțului Mării Negre, la trecerea prin fața Bizanțului.

Puterea Spartei ca și a Tebei au fost de scurtă durată; certurile lăuntrice, precum și loviturile din afară au grăbit sfârșitul istoriei glorioase a Greciei.

Sub stăpânirea de scurtă durată a lui Alexandru cel mare și, apoi, prin întinderea împărăției romane asupra lumii grecești, strâmtorile Hellespontului și Bizanțului își perdură însemnătatea lor politico-militară de mai înainte, precum era firesc.

b) Strămtorile în imperiul bizantin și lupta de dominare dintre republicele italiene.

Strămutarea capitalei imperiului roman de către Constantin, dela Roma la Byzanț, care luă numele de Constantinopole, dădu, din nou, strămtorilor Mării Negre vechea însemnătate, poate chiar ceva mai mare (330 după Hr.), însemnătate care n'a făcut decât să sporească dealungul veacurilor, până astăzi.

În perioada medievală, imperiul bizantin, născut dintr'un amestec de elemente romane și grecești, de creștini și de orientali, a jucat un mare rol prin așezarea lui tocmai pe linia de comunicație dintre cele două mări însemnate ale vremii, Mediterana și Marea Neagră. Dar bogățiile îngrămadite, posibilitățile largi și ușoare de viață ale populației, strălucirea curții imperiale din orașul lui Constantin, adoua Romă, au atras atenția și au trezit poftele popoarelor barbare din vecinătatea împărăției de răsărit, așa cum strălucirea de odinioară a Romei deslănțuise năvala altor barbari în peninsula italică. Urmașii lui Constantin avură, de timpuriu, lupte grele de susținut, în Europa, contra atacurilor Avarilor în deosebi, în Asia contra Perșilor.

Dintre acești urmași, împăratul Heraclius dovedi simț politic prin folosirea nemulțumirii populațiilor slave stăpânite de Avari pentru a crea bastioane defensive, la Nord și Nord-Vest, sub forma unor State-tampon slave, dintre care, apoi, Bulgarii deveniră primejdioși Bizanțului prin vecinătatea imediată. De unde se născu nevoia acțiunii de apărare, cu ajutorul Pecenegilor sau al Rușilor, după împrejurări, până la lupta de distrugere a împăratului Basile al II-lea (*Bulgarochtonul*), dela începutul veacului al XI-lea.

Intemeierea Statului rus în veacul al IX-lea de către Normanzi (oamenii din Nord), cari scoborâră din Scandinavia spre văile Niprului, spre Smolensk și Kiev și ajunseră până la Constantinopole, sub conducerea lui Igor, în dorul de aventură și de jafuri, n'a rămas fără ecou în imperiul bizantin. Dar un element și mai însemnat, pentru viața Bizanțului, a fost cel italian, prin legăturile vechi, neîntrerupte și firești dintre peninsula și capitala răsăriteană a imperiului roman. De altfel, o bună parte din Italia meridională rămăsese sub stăpânirea imperiului bizantin.

Veneția, patronată de împărații bizantini, se ridică, treptat, începând din veacul al X-lea, la situația de egal și de aliat, pe temeiul comunității de interes cu Bizanțul. Avantajii comerciale întinse și scutiri de taxe au fost acordate, în tot cuprinsul împărăției răsăritene, Venețienilor, cari aduceau marinei imperiale—alături de voluntarii Varegi, navigatori pricepuți, scoborâți din Nord, spre a servi Bizanțului sub conducerea lui Harald, fratele sf. Olaf,—personalul tehnic și navigant trebuitor pentru siguranța și apărarea unui Stat mare, dar lipsit de închegare și de unitate materială și, mai ales, spirituală. Năvala Normanzilor în Italia și amenințarea coastelor adriatice ale imperiului bizantin, spori însemnătatea alianței cu Veneția, putere navală, pentru Impărații dela Constantinopole, în cursul veacului al XI-lea. Imperiul de răsărit fu pătruns, pretutindeni, de Venețieni, cari alcătuită cea d'intăi colonie, puternică și cu organizație autonomă în Bizanț, și se răspândiră pe țărmurile Mării Negre, făcând să renască la viață coloniile grecești ale antichității și înființând, pe alocuri, centre noi de activitate comercială și de civilizație.

Dar gelozia și concurența celorlalte cetăți italiene, Amalfi, Pisa, mai târziu Genova, îi urmăria pe Ve-

nețieni la Bizanț și în bazinul Mării Negre, așa cum se ciocniau, cu republica lagunelor, în Mediterana, chiar dela începutul veacului al XII-lea.

Amestecul și intrigile concurențelor, pe deoparte, la guvernele din Bizanț, iar, pe de alta, exagerările Venețienilor, cari abuzau, adesea, de privilegiile dobândite în imperiul de răsărit, au făcut să izbucnească repetate conflicte între Veneția și Bizanț.

Intrigile și certurile din politica internă a Bizanțului, amestecul influențelor din afară și gelozii concurențelor streini, la acapararea foloaselor în viața economică a imperiului de răsărit, toate au contribuit la slăbirea poziției Statului, al cărui centru se afla așezat pe calea de comunicație dintre Mediterana și Marea Neagră.

A doua cruciadă, organizată cu sprijinul naval și financiar al Veneției, abătându-se dela adevărata ei țintă, a avut de urmare distrugerea temporară a imperiului bizantin și înlocuirea lui prin imperiul latin. Veneția și-a luat, în această împrejurare, deplina satisfacție împotriva cetăților italiene concurente, ca și împotriva imperiului bizantin, care se lăsase împins de intrigile concurenței până la un conflict fățiș cu republica lagunelor. Ea a dobândit în Mediterana orientală, în insulele Arhipelagului, în strămtori, în Marea Neagră și până în Marea de Azov, o poziție cu desăvârșire dominantă, cu puncte de sprijin pretutindeni, pentru a-și desfășura nestingherită activitatea, restabilind siguranța comerțului maritim prin nimicirea adăposturilor de pirați și desființând puțința de concurență a celorlalte cetăți italiene în regiunile respective.

Dar Genova, principala concurentă, pândea împrejurările. Împărații bizantini, refugiați la Niceea, urmăreau să-și redobândească poziția prin isgonirea

Latinilor din Constantinopol. Tratatul de alianță dela Nymphaea, încheiat de Mihail Paleologu cu Genova. (1261), fu hotărâtor în acest scop. Imperiul bizantin se restabili datorită ajutorului Genovei, care, în schimb, și-a asigurat, prin clauzele economice anexate tratatului de alianță, poziția pe care tocmai o avusese Veneția în timpul cât ținuse imperiul latin, precum și măsuri de prevedere spre a exclude, pe viitor, puțința de concurență a Venețienilor prin interzicerea lor de a trece strâmtoarele spre Marea Neagră. În curând, toate așezările și coloniile venețiene din bazinul Mării Negre și de Azov, în cap cu vestita Tana, fură ruinate pentru ca, în locullor, să renască punctele unde Genovezii avuseseră legături în trecut și să se desvolte noi colonii de ale lor. O mulțime din aceste centre: Sinope, Trebizonda, Kertch, etc., în frunte cu Caffa (Crimeea), fosta colonie a Milet-ului în vremea antichității grecești, cunoscută pe atunci sub numele de Teodosia, alcătuiră curând așa zisa „Gazzeria genovese“, un fel de administrație aparte a coloniilor genoveze din Marea Neagră. Dar împăratul Mihail Paleologu, chiar înainte de a muri, dându-și seama de puterea Veneției și pentru a nu se lăsa, cu desăvârșire, la discreția Genovezilor, începu politica de apropiere și de pace cu republica venețiană, care nu se desăvârși decât sub alt împărat, prin tratatul de pace dela 1285.

Acestui eveniment i-a urmat o scurtă perioadă de liniște, relativ mulțumitoare pentru interesele concurente ale celor două republici, Veneția și Genova, în imperiul bizantin, pentru ca îndată, după aceea, să reînceapă luptele dintre Venețieni și Genovezi, în Marea Neagră, în strâmtoari și chiar în capitala imperiului bizantin, fără prea multă jenă sau respect față de adevărații stăpâni ai locurilor. Astfel, în

1296, o flotă venețiană, sub conducerea lui Morosini, veni la Constantinopole spre a ataca pe Genovezii așezați în colonia lor din cartierul Pera. Intervenția autorităților bizantine pentru ordine nu servi mare lucru căci Venețienii dădură chiar foc cartierului Pera, înainte de a se retrage, nesocotind tratatele încheiate cu Bizanțul prin care se prevedeau măsuri menite să prevină conflictele armate veneto-genoveze în Marea Neagră. Atacul venețian se repetă, în anul următor, împotriva unei flote genoveze din Marea Neagră, după care flota venețiană întreprinse un atac distrugător împotriva coloniei Caffa. Prin pacea dela Milano (1299), restabilită între cele două republici, Veneția, pe lângă plata despăgubirilor, se obliga să nu mai trimită, timp de 13 ani, vase de război în Marea Neagră. Veneția restabili, mai târziu, pacea și cu Bizanțul.

Genovezii obținură o altă concesiune, în capitală, schimbând cartierul Pera cu Galata și dobândind dreptul de a se fortifica spre a preveni, pe viitor, atacurile venețiene. Prietenia bizantino-genoveză, consacrată prin tratat, nu corespundea, probabil, adevăratelor sentimente reciproce de oarece, pentru respingerea repetatelor atacuri turcești pe granița asiatică a Bizanțului, împăratul Andronic socoti de bine să caute ajutorul Catalanilor, cari se instalară în peninsula Gallipoli. De aci, se iviră noi conflicte locale între Genovezi și Venețieni, precum și între Genovezi cu proaspeții concurenți instalați la Gallipoli, Catalanii.

Ecoul tuturor acestor lupte, dintre republicele italiene, se făcu curând simțit în coloniile lor de pe țărmul nordic al Mării Negre, locuit de Tătari. La câțiva ani după atacul Venețienilor, colonia genoveză Caffa fu atacată de Tătarii hanului Uzbek. Nici

Venețienii din colonia Tana, n'o duceau mai bine cu populația locală, probabil sub influența intrigelor reciproce ale republicelor concurente. Incidentele și conflictele sângeroase dintre Genovezi și Venețieni, la Bizanț, se repetară între coloniile respective Caffa și Tana, sub ochii populației tătărăști, până în 1343, când se întâmplă o adevărată nenorocire pentru toți apusenii fără deosebire. Dintr'o ceartă, izbucnită între Tătari și echipagiile galerelor venețiene, se născu o răsvrătire generală a localnicilor, împotriva tuturor coloniștilor streini, Venețieni și Genovezi, ale căror orașe fură jefuite și distruse.

Această întâmplare nenorocită trezi, pentru un timp, sentimentul solidarității în fața Tătarilor și cele două republici se obligară, printr'o alianță formală, să lucreze cu puteri unite contra dușmanului comun.

Legătura, însă, nu ținu mult. Genova se socoti înșelată de Venețieni și conflictele reîncepură. De data aceasta, Genovezii încercară să-i scoată, cu desăvârșire, pe Venețieni, din Marea Neagră. În acest scop, punând stăpânire pe punctul Hieron (Anadoli Kawak), la eșirea nordică a Bosforului, pe țărmul asiatic, instalară o stațiune navală, fără nici o considerație pentru autoritățile imperiale bizantine (1348). Orice vas ce venea spre sau eșia din Bosfor, era obligat să plătească o taxă de trecere Genovezilor, așezați la Hieron, iar vasele venețiene sau bizantine, care se duceau spre coasta nordică a Mării Negre, nu-și puteau continua călătoria decât cu o învoire specială, dela aceiași paznici. Faptul provocă, firește, alarmă la Veneția. Dogele Andrea Dandolo, în adunarea marelui consiliu al republicii, spuse că „marea este liberă și noi trebuie s'o păstrăm liberă, din toate puterile“.

Demersurile diplomatice la Genova rămaseră fără

succes, ceea ce avu ca urmare un război între Veneția, aliată cu Aragonși cu Ioan Cantacuzen, uzurpatorul tronului bizantin, și Genova, care se întovărășise în ultima clipă cu sultanul turc Orkhan. Războiul, fără de rezultat hotărâtor pentru vre-una din tabere, se sfârși prost pentru împăratul bizantin, care fu nevoit să confirme vechile privilegii acordate Genovezilor, să le acorde Galata în deplină proprietate și să le recunoască dreptul de a controla navigația bizantină spre colonia Tana, din Marea Neagră.

Din mosafiri favorizați, Genovezii își luau rolul de stăpâni pe strâmtorile imperiului.

c) Venirea Turcilor cari închid strâmtorile și transformă Marea Neagră într'un lac interior.

Dar dela începutul veacului al XIV-lea imperiul bizantin, în afară de certurile republicelor italiene, era amenințat, din partea asiatică, de o nouă primejdie, mult mai serioasă decât atacul Perșilor, pe vremea împăratului Heraclius: de puterea în creștere a Turcilor. Astfel, la 1317, Turcii cuceriră Brusa, în apropiere de Marmara, iar sultanul Orkhan își mută capitala acolo. Câțiva ani mai târziu, un alt oraș bizantin, Niceea, fu cucerit de Turci, expunând cu desăvârșire granițele imperiale dinspre Asia mică. Primejdia avea să crească și mai mult, foarte curând. Intr'adevăr, atras în luptele lăuntrice din imperiul bizantin, cum și în conflictele dintre republicele italiene la strâmtori și chemat fiind de împăratul Cantacuzen în ajutor, contra țarului sârb Dușan, care amenința Constantinopolul, sultanul Orkhan n'avea decât să aștepte puțin pentru a-și deschide cu totul drumul Bizanțului.

În 1353, fiul lui Orkhan, Suleyman paşa, trecu pe neaşteptate Hellespontul, într'o noapte, şi cuceri fără rezistenţă oraşul Tzympe, cu o mână de războinici. Împăratul Cantacuzen căută să-şi redobândească oraşul cu bani, nu prin arme. Un cutremur grozav pustiind, apoi, Tracia, anul următor, şi în această împrejurare ivindu-se crăpături mari în zidurile cetăţii Gallipoli, trupele lui Suleyman, care se aflau în apropiere, profitară de zăpăceală ca să ocupe şi acest punct, adevărată chee a Hellespontului, tot fără luptă. Zidurile cetăţii Gallipoli fură refăcute şi colonii de Turci şi de Arabi aşezate pe ţărmul european al Dardanelelor. Împăratul bizantin, nefiind în stare să se opună cu armele, se plânse sultanului Orkhan că i-s'a încălcat teritoriul în stare de pace. Răspunsul fu că nu i-se putea restitui nimica din ceea ce fusese dobândit prin voinţa divină care deschisese porţile oraşelor imperiale cu ocazia marelui cutremur.

În anii următori, sub sultanul Murat, înaintarea Turcilor continuă aproape fără nici o rezistenţă, oraşele trecând pe rând în stăpânirea lor, iar cercul de fer se strânse împrejurul Constantinopolului.

Cât despre republicele italiene, ele îşi continuară, luptele fratricide, în special pentru stăpânirea insulelor, care domină intrarea Dardanelelor. De aceea, întovărăşirea creştinilor împotriva primejdiei turceşti, nu se făcu în aşa fel încât să se opună o rezistenţă temeinică împotriva întinderii spre Apus, în Balcani, a stăpânirilor păgâne. Genova îşi continua, când pe faţă când în ascuns, legăturile de alianţă cu Turcii, începute pe vremea sultanului Orkhan. Doar Veneţia rămânea singurul adversar de temut în faţa Turcilor, cari, prin diferite tratate, au recunoscut pretenţiunile veneţiene de a interzice eşirea din Darda-

nele, spre insulele Arhipelagului, flotei de război turcești. Astfel, această interdicere se repetă în tratatele din 1411, 1416, și 1419, cum și în cel dela 1446, după marea bătălie dela Varna a coaliției creștine contra păgânilor. În schimb, însă, și Turcii își construiește pe celălalt țărm din fața portului Gallipoli, încă un castel întărit ca să poată, la rândul lor, opri intrarea Dardanelor așa cum lor li-se interzicea eșirea spre Arhipelag.

Sultanul Mahomed II, îndată după urcarea pe tronul tatălui său, luă măsura să construiască un nou castel fortificat Rumili-Hissar, drept în față cu Anadolu-Hissar, deci pe țărmul european al Bosforului, pentru a încercui deplin Constantinopolul și a-i tăia orice putință de aprovizionare prin stăpânirea celor două porți maritime atât dinspre Mediterana, cât și dinspre Marea Neagră. Odată terminat castelul, o garnizoană de elită fu instalată cu consemnul să ia plată dela toate vasele, din orice direcție ar veni, iar în cas de refuz să le bombardeze și să le înece.

Soarta comerțului și a navigației italiene în Marea Neagră era din acel moment pecetluită și încă înainte de căderea Constantinopolului (1453).

În cei 7 ani, cari au urmat după cucerirea Constantinopolului, sultanul Mahomed al II-lea și-a desăvârșit opera prin zdrobirea celor din urmă rezistențe ale împăraților bizantini în Peloponez, prin cucerirea Serbiei și Albaniei, distrugerea ultimului Comnen domnitor la Trebizonda, anexarea coloniei genoveze Amasia, și a principatului Erzerum, pe coasta sudică a Mării Negre, a diferitelor colonii italiene din partea nordică a acestei mări, în sfârșit prin supunerea țărilor românești, cu excepția Moldovei lui Ștefan cel Mare. În Constantinopolul, devenit Istanbul, sultanul porni lucrări de înfrumuse-

țare, arsenaluri și forturi, cum și o flotă puternică, osebitt de două noi castele fortificate la Dardanele : Seddul Bahr și Kum Kaleh, pentru apărarea împotriva atacurilor pe apă ale Veneției.

Firește, în toată această activitate cuceritoare, sultanul urmărea un plan ușor de înțeles : transformarea Mării Negre într'un adevărat lac interior al împărăției sale și consolidarea cuceririlor, prin acoperirea flancurilor, împotriva oricăror atacuri viitoare.

Prăbușirea imperiului bizantin servise ca o lecție plină de învățăminte pentru prevederea noilor stăpâni ai strâmtorilor și ai Constantinopolului, capitala așezată la încrucișarea drumurilor de apă și a intereselor streine de tot soiul.

În acțiunea lui plină de succese, Mahomed cunoscă doar numai rezistența victorioasă a Moldovei lui Ștefan cel Mare căci după trei campanii nu-și putuse, totuși, asigura cucerirea porturilor Chilia și Cetatea Albă (Akkerman) la gura Dunării și pe țărmul Mării Negre. Mahomed muri în 1481, tocmai când pregătea a patra expediție contra Moldovei, și abia în Iulie-August 1484, fiul său, Bayazed al II-lea, isbuti după alte lupte crâncene, să cucerească porturile moldovenesti și să se facă deplin stăpân pe țărmurile Mării Negre.

De atunci înainte, până târziu în veacul al XVIII-lea, principiul închiderii Mării Negre, pentru navigația streină, fu consfințit ca o regulă fundamentală în dreptul public al imperiului otoman fiindcă marea aceasta nu mai era decât un simplu lac interior turcesc. Problema libertății de navigație prin strâmtori, nu mai putea avea vre-un interes sau caracter internațional, iar „chestia Orientului“ era, cel puțin în parte, închisă.

Interesant de reținut este, apoi, faptul că politica

de expansiune turcă în Europa, odată cu transformarea Mării Negre într'un lac interior, se revărsa peste Balcani în bazinul dunărean, peste țările românești și Ungaria, până sub zidurile Vienei, fiindcă numai prin stăpânirea cu adevărat a bazinului dunărean putea fi asigurată temeinic stăpânirea strâmtorilor și a Mării Negre însăși.

Cât privește atitudinea puterilor mari față cu noul membru al comunității europene, așezat pe țărmurile Bosforului și în Balcani, până departe spre inima Europei centrale, se poate observa că spaima dela început și încercările de a trezi o solidaritate creștină împotriva „necredincioșilor“, se potoliră, cu încetul, până ce fură date uitării, aproape ce desăvârșire.

Rivalitățile politice din celelalte regiuni ale continentului și divergența intereselor egoiste ale fiecărui Stat făcură ca și Turcia să intre, de timpuriu, în jocul combinațiilor de echilibru politic.

Franța, cea d'intăi, sub „regele prea creștin“ Francisc I începu o politică de prietenie, până la alianță cu Turcia păgână, spre a-și contrabalansa pe continent adversarii. Alte puteri făcură la fel. Francezii, Englezii și Olandezii obținură felurite favoruri de a exercita negoțul în cuprinsul împărăției otomane, prin vestitele „capitulațiuni“, dar fără dreptul de navigație prin strâmtori și în Marea Neagră.

Concurența la prietenia sultanilor, pentru căpătarea de favoruri, sub forma capitulațiunilor a ținut câteva veacuri. Numărul streinilor de toate naționalitățile, cari voiau să facă negoț în împărăția otomană sporește mereu. Turcii fiind un popor de militari fără însușirile necesare în viața economică, se poate înțelege de ce concurența streinilor va fi mai mare decât pe vremea imperiului bizantin.

d) Apariția Rușilor și redeschiderea navigației pe Marea Neagră și prin strâmțori.

Problema Mării Negre și a strâmțorilor propriu zis n'a fost readusă în actualitatea politică internațională decât mult mai târziu, prin creșterea Rusiei și înaintarea ei, cuceritoare, spre Sud.

Tratatul de pace dela Karlowitz (Ian. 1699) după un război foarte lung al Turciei împotriva unei coaliții alcătuită din Austria, Polonia, Veneția și Rusia, poate fi socotit ca primul act internațional în materie.

Impinsă, înapoi, din bazinul dunărean, prin victoria Austriei, Turcia a suferit, și în bazinul Mării Negre, cea d'întâi atingere în favoarea Rusiei, care răsbea la Marea de Azov și căpăta consfințirea de putere europeană prin participarea la un conflict general.

Țarul Petru cel Mare dându-și seamă de jocul intrigelor pe lângă guvernul turcesc, din cauza atâtor interese concurente, recurse la metoda intimidării în tratativele cu Turcii, după pacea dela Karlowitz. De aceea, pregătind o flotă de război la Azov, își trimise în Aprilie 1699 reprezentantul, Ukraințov, pe drumul apei la Istanbul ca să trateze libertatea de navigație a Rușilor în Marea Neagră. Pentru mai multă solemnitate, își însoți chiar trimisul în fruntea flotei, dela Azov până la Kertch, unde pașa turc, foarte impresionat, încercă fără succes să convingă misiunea rusă de a lua drumul vechi pe uscat, prin Crimeea și Bugeac, până la Constantinopol.

Ukraințov, însă, potrivit ordinului, își continuă drumul pe mare dela Kertch, cu galera „Kriepost”, înarmată cu 46 tunuri, și grație vântului favorabil ajunse cu bine în apele Bosforului prin Septembrie, spre mirarea și neliniștea Turcilor.

Sosirea aceasta, neașteptată și îndrăzneată, avu

darul să indispună și pe mulți diplomați europeni aflați în Istambul: gelozia politică și neîncrederea da efecte imediate. Tratativile începură, firește, într'o stare de spirit dușmănoasă. Cererile rusești erau aproape aceleași care fuseseră făcute în conferința de pace dela Karlowitz. Pe scurt, trimișii țarului cereau două porturi, libertatea comerțului între ambele țări și îngăduința pentru marina de comerț rusă ca să plutească pe Marea Neagră, dela Azov și Taganrog până la Istambul. Cererile întâmpinară, dela început, refuzul delegaților turci, cum este lesne de înțeles, dar și sub influența intrigilor diplomatice engleză și olandeză fiindcă ambasadorii respectivi se temeau de un nou concurent, mai supărător, fiind în vecinătatea Turciei.

Delegații turci adăseră argumente juridice, pentru susținerea refuzului libertății de navigație. Marea Neagră fiind o mare interioară, spuneau ei, închiderea devenise o regulă fundamentală de drept public a imperiului, consfințită de practica mai mult decât seculară. Nici un vas strein nu putea pătrunde în Marea Neagră, ca și în Marea Roșie, deci orice stăruință era zadarnică. Într'un act scris de refuz, transmis lui Ukraințov, secretarul sultanului spunea că Marea Neagră purta la Turci numele de „fecioară nevinovată și curată”, pentrucă nimeni nu avea dreptul să pătrundă în ea și pentru că navigația era oprită oricărui vas strein. Marea aceasta era privită de Turci, adăuga nota, ca un sanctuar închis oricărui strein.

După multe tăragăniri, Divanul, convocat de Sultan, admise să se dea și Rușilor ceea ce se acordase altor puteri, dar sub condiția ca vasele rusești de comerț să facă transbordare, la Kertch, pe vasele turcești, pentru continuarea transporturilor în Marea Neagră. Concentrarea unei armate rusești împrejurul A-

zov-ului în scop de intimidare își dăduse efectul grăbind încheierea acordului. În schimbul acestei concesiuni, Rusia restituia Turciei câteva castele de pe Nipru, dar care trebuiau să fie dezarmate și a căror fortificare era oprită pe viitor. Alte prevederi de amănunt regulau raporturile diplomatice între cele două State, iar delegația rusă își rezerva din prudență puțința să redeschidă, la un moment mai potrivit, chestia navigației.

Peste un an (1701) când prințul Galitzin sosi la Istanbul, ca trimis al țarului pentru schimbul de ratificări, încearcă, din nou, să capete îngăduința de navigație dela Azov la Constantinopole (Țarigrad), dar iarăși fără succes. Deși primise instrucțiuni să facă propuneri Turcilor ca vasele rusești să nu poată avea la bord guri de foc, care erau necesare în acea vreme pentru respingerea atacurilor de piraiți, și să primească pe ele, în timpul trecerii prin Marea Neagră, agenți de control denumiți de guvernul turcesc. Lucru mai grav, în schimb: Turcii îl avertizară că, pe viitor, ambasadorul rus nu va mai primi, niciodată, învoirea să vină la Istanbul pe apă, toate drumurile lui trebuind să urmeze pe uscat.

Spre iarnă, în sfârșit, fu trimes la Țarigrad cel d'întâi ambasador permanent rus în persoana lui Petru Andreevici Tolstoi, bărbat cu mari calități, instruit să facă, deocamdată, uitată chestia navigației, dar în schimb să se informeze despre puterile militare ale Turciei, despre legăturile ei cu streinătatea, despre problemele economice și, în chip special, despre fortificațiile noi plănuite de Turci la strâmtoarea Kertch. Tolstoi fu primit, din primul moment, foarte rău la Istanbul, cu bănuială sporită la Turci prin intrigile celorlalți diplomați ai țărilor concurente. El fu pus sub supraveghere și li-se interzise locuito-

rilor greci să-l viziteze, iar ca măsură de prevedere, i-s'a așezat la locuință și un post militar de control. Toate acestea îl făcură, pe bună dreptate, să se socotească umilit printr'un tratament fără asemănare celui acordat altor diplomați din capitala turcă.

Incerările rusești de a trece prin strâmtoarea Kertch cu vase comerciale, lucrările de fortificații începute de Ruși la graniță, îndată după Karłowitz, construirea de vapoare noi în portul Waskor, alarma Tătarilor din Crimeea, cari se plângeau la Istanbul, etc., toate acestea contribuă să îngreueze și mai mult poziția lui Tolstoi.

Incepând războiul de succesiune din Spania diplomația franceză, care-și urmăria jocurile, vroia să-i manevreze pe Turci ca să nu i-se stingherească propriile combinații. Turcii, nemângâiați de pierderea Azovului, se gândeau la o revanșă împotriva tratatului dela Karłowitz, dar le lipsea curajul hotărârii și tot amânau luarea unei atitudini. Influențele streine de tot felul, corupția înalților demnitari, schimbarea vizirilor, toate contribuiau la întreținerea nehotărârii.

Intre timp, luptele lui Petru cel Mare cu Carol al XII-lea al Suediei se sfârșiră prin înfrângerea acestuia, care își găsi refugiul la Bender (Tighina), oraș aflat sub autoritatea Turciei. Rușii înaintară spre granița Moldovei și reclamară, la Istanbul, predarea lui Carol al XII-lea. Cei cari împingeau Turcia la război profitară de acest prilej. Războiul fu declarat spre sfârșitul lui 1710, dar luptele nu începură decât în primăvara următoare.

Petru cel Mare adoptă tactica ofensivă socotind că avea în față un dușman slăbit prin nemulțumirile populațiilor creștine și făcu tot ce se putea face spre a provoca ridicarea acestora împotriva Turciei. Anunțând războiul împotriva păgânilor vorbi, răspicat,

despre gândurile lui liberatoare față de toți creștinii aflați sub apăsarea Turcilor și distribui regimentelor din gardă, în fața catedralei din Kremlin, noi drapelul roșii, cu semnul crucii și purtând inscripția lui Constantin cel Mare. Intreaga campanie era înfățișată ca un război pentru liberarea creștinilor de sub Turci. Dar dela prima ciocnire, armatele rusești, care se bucurau și de sprijinul Domnilor din principatele române, fură bătute și țarul scăpat numai prin mijlocirea țarinei Caterina I-a, cu daruri pentru marele vizir și primind toate condițiile Turcilor, prin preliminariile de pace iscălite la Fălciu (1711).

Prin acest tratat, Rusia restituia Azovul cu toate anexele, se obliga să distrugă fortificațiile dela Kamenka, Taganrog și de pe râul Saman. Libertatea schimbului comercial între ambele țări era păstrată, dar Rusia perdeea dreptul de ambasadă permanentă la Istanbul. Pacea definitivă nu se încheiă decât abia peste doi ani, fiindcă sultanul, luând cunoștință de împrejurările în care fuseseră iscălite condițiile dela Fălciu, pedepsi pe marele vizir, pe ministrul de interne și pe un alt înalt slujbaş vinovați. Aproape-aproape să izbucnească din nou războiul fiindcă Rușii încercaseră să se sustragă dela împlinirea unora din condițiile de pace subscrise. Grație intervenției împăciuitoare a ambasadurilor englez și olandez, cum și dorinței turcești de o altă revanșă a păcii dela Karlowitz împotriva celorlalți dușmani, se potoliră lucrurile și pacea dela Fălciu rămase definitivă.

Abia se isprăvi războiul de succesiune din Spania și izbucni războiul Turciei împotriva Austriei, aliată cu Veneția, dar în loc de revanșă Turcia fu învinsă și suferi o amputare suplimentară de teritorii prin tratatul dela Passarowitz (1718), peste cea suferită la Karlowitz, oșebit de alte concesii.

Astfel, navigația pe Dunăre fu deschisă Austriei, printr'o convenție anexă la tratatul de pace, dar cu păstrarea interzicerii pentru vasele austriace de a eși din fluviu în Marea Neagră. Aveau numai puțința să facă transbordarea mărfurilor la Ibraila, Isaccea, Chilia și alte schele pe vasele turcești, singurele îngăduite să plutească în Marea Neagră.

Câțiva ani mai târziu, ambasadorul rus Alexis Dașkov veni de două ori în misiune specială la Istanbul și izbuti, ultima oară, să reînnoiască tratatul dela Fălciu cu o clauză de pace veșnică între Rusia și Turcia, cu recunoașterea din nou a dreptului permanent de ambasadă rusă în Turcia și cu recunoașterea libertății pentru ambele părți de a-și trimete oștirile, în Polonia, de câte ori ar fi fost vorba despre ocrotirea drepturilor ori a Constituției acestei țări.

Dar pacea veșnică ruso-turcă fu de scurtă durată. De câteva ori, problemele de influență reciprocă, în Persia, fură pe punctul de a deslănțui, iar, războiul între Turcia și Rusia. Până la urmă, afacerile persane oferiră Rusiei pretextul de a porni un nou război contra Turciei, care tocmai vroia să-l evite cu orice preț. Wișniakof, ambasadorul țarinei Caterina I-a la Istanbul, își dădu toată silința, și cu succes, să-i facă pe Turci să nu creadă în puțința unui apropiat război cu Rusia, ca să poată fi mai ușor surprinși nepregătiți. O armată rusă condusă de Munich porni asediul Azovului, pe apă și pe uscat. Surprinși de evenimente, Turcii apelară la puterile europene, pe care le simțeau interesate să-i apere împotriva imperialismului rusesc. Negocierile de pace prin mijlocirea unor terțe puteri, nu ajunseră la rezultat din pricina încăpăținării Turcilor de a nu ceda Azovul, chestiune din care făceau un punct de o-

noare. Austria, aliată veche a Rusiei, sfârși prin a se alătura ei, din nou, împotriva Turciei, căreia sprințul diplomatic francez nu-i putea sluji îndestul.

Întreaga campanie, târăgănită cu negocieri lipsite de succes, se sfârși prin tratatul dela Belgrad (1739), foarte favorabil intereselor de expansiune austriacă pe Dunăre, dar mult mai puțin prielnic intereselor Rusiei. Într'adevăr, fortificațiile Azovului rămaseră desființate, în schimb Rusia căpătă voie să construiască o fortăreață pe Don și alta la granița Kubanului, spre Azov. Taganrogul rămânea dezarmat. Dar ceea ce era mai însemnat, Rusia perdea dreptul să construiască și să aibă vapoare în vre-un port, atât pe Marea Neagră, cât și pe cea de Azov.

Luat în întregul lui, tratatul acesta era mai aspru pentru Rusia decât cel încheiat la Fălciu, după înfrângerea dela Stănilești. Aceasta, datorită geloziei celorlalte puteri, concurențele Rusiei în afacerile orientale și în special diplomației franceze dela Istanbul, care veghea ca să-i împiedece pe Ruși de a dobândi libertatea navigației în Marea Neagră. În schimb, toate eforturile ambasadorului de Villeneuve ca să capete îngăduința de navigație pentru Franța, cel puțin odată pe an și numai cu un număr limitat de vase, nu avură nici ele mai mult succes în fața îndărătniciei Turcilor. Aceștia refuzară să admită chiar transportarea de arme și de munițiuni spre Crimeea în timpul campaniei din 1738, când puteau să profite de prezența vaselor franceze la Istanbul.

Argumentul lor era că nu vroiau să creeze un precedent cu efecte foarte greu, apoi, de înlăturat, în cazul cererilor din partea prietenilor și aliaților Turciei.

După pacea dela Belgrad, timp de aproape un sfert de veac, liniștea domni neturburată în orient, în jurul Mării Negre și al strâmtorilor. Doar câteva

încercări pe cale diplomatică directă, și odată cu sprijinul Franței, în timpul alianței franco-ruse în contra Prusiei lui Frederic cel Mare, fură făcute sub domnia țarinei Elisabeta pe lângă guvernul sultanului, spre a se căpăta libertatea de navigație în Marea Neagră, dar tot fără succes.

Rusia fu amestecată în războiul de 7 ani, când își schimbă atitudinea din dușmană în prietenă și aliată a Prusiei, odată cu schimbarea domniei prin venirea la tron a lui Petru al III-lea, urmașul Elisabetei și nepotul lui Petru cel Mare, fiindcă noul țar era personal un călduros admirator al lui Frederic cel Mare și al metodelor prusace. Dar domnia lui Petru al III-lea fu de scurtă durată prin lovitura îndrăznească și bine pregătită a unei prințese germane de Anhalt, care îl depuse spre a-i urma la tron sub numele, vestit în istorie, de țarina Caterina II.

Origina germană și împrejurările în care dobândise tronul, îi impuneau acestei țarine mari eforturi spre a se face primită de toată lumea și a dobândi uitarea faptelor întâmplare. Iată, pentru ce, între altele, politica externă rusească, sub Caterina II, se întoarse cu hotărâre la tradiția lui Petru cel Mare, prea uitată în cele din urmă decenii,

La început, se repetară, pe cale diplomatică la Istanbul, dar tot fără succes, încercările făcute în timpul țarinei Elisabeta, spre a înlătura formula Mării Negre închisă navigației streine. Pe urmă, ajunsă la altă convingere, Rusia începu să agite printre creștinii din împărăția otomană, anunțându-le apropierea zilei de mântuire de sub stăpânirea „păgânilor”.

Muntenegrenii luară lucrurile în serios, după îndemnul unui agitator mistic, un călugăr numit Ștefan Piccolo, și se răsculară în Octombrie 1767,

aşa cum o mai făcuseră pe vremea lui Petru cel Mare.

Agitația se întinse în celelalte ținuturi slave și, mai ales, în Bosnia. Cam în același timp, chiar ceva mai înainte, frământările ivite în Polonia cu prilejul vacanței tronului, la moartea lui August al III-lea, se vădiră că erau datorite, în cea mai mare parte, amestecului rusesc, prin sprijinirea cu armele a alegerii lui Poniatowski, fostul favorit al țarinei Caterina II. Înțelegă cu Fredric al Prusiei, Caterina continua să se amestece în luptele lăuntrice din Polonia trimetându-și trupele să ajute dizidența religioasă ortodoxă împotriva confederației catolicilor, în numele libertății de conștiință, dar și pe temeiul acordului cu Prusia pentru împărțirea Poloniei.

Turcii începură să înțeleagă primejdiile politicii rusești de amestec în treburile lăuntrice ale vecinilor și îndemnurile diplomației franceze ca să nu se dezintereseze, cu totul, de soarta Poloniei, găsiră, în sfârșit, ascultare la Istanbul. Discuțiile diplomatice, începute pe tema descoperirilor de agitații rusești în Muntenegru, între guvernul turc și ambasadorul rus Obrieskoff, în capitala otomană, luară o întorsătură de încordare. Turcii cerură, între altele, și evacuarea Poloniei de către trupele rusești. Dar în loc de satisfacerea acestei cereri, soldații țarinei luară Cracovia și urmăriră pe confederații catolici poloni, puși pe goană, până în teritoriul turcesc la Balta. Situația se agravă, dintr'odată, prin această încălcare de graniță. Guvernul țarinei nevoind să se explice și să ceară scuze pentru cele întâmplate, sultanul declară război Rusiei pe la începutul lui Octombrie 1768 și, în același timp, se adresă printr'un manifest către puterile europene, după sfatul ambasadorului francez de Vergennes, spre a vesti că lua armele pentru apărarea independenței Poloniei.

Acțiunile militare nu începură decât târziu, spre sfârșitul primăverii următoare, fiindcă ambii beligeranți nu erau pregătiți de război. Trupele rusești, sub comanda lui Galitzin, luând ofensiva în Iulie câștigă o luptă pe Nistru, aproape de Hotin, și ocupă acest oraș. Fuga în dezordine a trupelor turcești, cuprinse de panică, le deschisera principatele române, care fură ocupate printr'un simplu marș militar. Campania din 1769 se isprăvi foarte bine, deși în chip neașteptat, pentru Ruși, fiindcă ambele armate prețuiău la fel, după vorba lui Frederic cel mare, care a spus, mai târziu, că războiul acesta nu fusese decât o luptă a chiorilor cu orbii. În anul următor, Rumianțof, succesorul lui Galitzin la comanda trupelor rusești, bătă pe hanul Tătarilor și câștigă o luptă însemnată lângă Cahul, după care ocupă orașele Bender (Tighina), Akkermann (Cetatea albă) și Ismail și pătrunse în Bulgaria. În timpul acesta, armata prințului Dolgoruki, pe alt front, luă Azovul și Taganrogul și puse pe goană trupele turcești dinspre Caucaz. Atingându-și obiectivele militare la răsarit, Dolgoruki se întoarse cu toate puterile spre Crimeea, trecu peste liniile defensive dela Perekop și cuceră toată peninsula. Alte acțiuni cu scop de diversivitate, prin exploatarea nemulțumirii creștinilor din Turcia, fură puse meșteșugit la cale. Chiar dela începutul războiului, o flotă de război pregătită în portul Cronstadt porni spre Marea Egee, sub comanda amiralului Spiridof. Alte două escadre, comandate de „Englezii Elphinston și Arph, urmară flota lui Spiridof, puțin mai târziu. Prințul Alexis Orloff, care se afla în Italia, se întâlnește cu prima escadră în Mediterana luând comanda supremă a tuturor forțelor navale rusești pentru atacul coastelor grecești. Populația creștină, entuziasmată și în aș-

teptarea ceasului mult dorit de mântuire, se ridică împotriva stăpânirii turcești, dar represiunea fu rapidă și sângeroasă. Contingentele grecești de răsculați erau lipite de disciplină și de pregătire, iar cele rusești, debarcate, puțin numeroase, în fața trupelor superioare, cantitativ și calitativ, pe care le trimisese guvernul turc la fața locului. Orloff își imbarcă marinarii și părăsi lupta lăsând populația grecească pradă represiunii crude din partea trupelor turcești. Decepția Grecilor fu atât de grozavă încât vorbiră indignați despre „fuga Rușilor“, ceea ce o făcu pe Caterina II să-i scrie, între altele, lui Voltaire despre decepționarii ei protejați: „Grecii, Spartiații s'au degenerat cu desăvârșire; ei iubesc mai mult jaful decât libertatea. Sunt pentru totdeauna perduți dacă nu se folosesc de măsurile și de îndemnurile eroului pe care l'am trimes la ei“. Părăsind coastele grecești, flota lui Orloff se duse să atace forțele navale turcești. Biruința câștigată în fața portului Chios fu desăvârșită, prin distrugerea totală a forțelor turcești în portul Ceșme, cu ajutorul vaselor incendiatoare conduse de Englezul Dugdale la aprinderea vapoarelor dușmane. La Constantinopole izbucni, deodată, groaza: toată lumea îi vedea pe Ruși intrând în Bosfor. Orloff puse stăpânire pe insulele dela intrarea Dardanelelor, dar fu lipsit de îndrăzneală ca să profite de zăpăceala generală pentru a forța strâmtorile și a impune, astfel, pacea. Sultanul și populația din Istanbul avură timp să-și recapete curajul, să sporească fortificațiile strâmtorilor și să pregătească soldații necesari apărării. Când, în sfârșit, flota rusă încercă să treacă prin Dardanele, era prea târziu. De aceea, se mărgini să supravegheze intrarea strâmtorii, potrivit ordinelor dela Petersburg, spre

a împiedeca aprovizionarea capitalei și a-i sili pe Turci să ceară pace.

În Rusia, toată lumea începuse să se gândească la condițiile ce trebuiau să fie impuse Turciei. Războiul depășise cele mai optimiste așteptări prin biruințe ce nu fuseseră sperate. Stăpânirea Turcilor fusese dată, pretutindeni, înapoi din calea Rusiei și ziua isgonirii lor din Europa părea apropiată. Dar cum din experiența precedentelor războaie, Rușii văzuseră ce urmări avea amestecul puterilor streine între ei și Turci, acum erau hotărâți să se ferească de orice mediațiune spre a trata direct pacea. Prințul Orloff îndemna stăruitor, pe țarină, să înceapă repede tratativele de pace spre a pune puterile în fața faptului împlinit.

Consiliul imperial se întruni în Septembrie 1770 pentru stabilirea condițiilor de pace și, după multă chibzuială, luându-se în seamă propunerea contelui Panin, se căzu de acord asupra următoarelor condiții: 1°. Anexiuni teritoriale: regiunea Kabardah spre Caucaz, orașul Azov cu împrejurimile și recunoașterea cel puțin a independenței Tătarilor, de către ambii beligeranți, dacă nu era cu putință anexarea pământului locuit de ei; 2°. O despăgubire de război în sumă de 25 milioane ruble, iar dacă tezaurul turcesc nu ar fi fost în stare să îplinească o astfel de sarcină, lucru ce era aproape sigur, să se ceară ocuparea vremelnică a principatelor române. La această condiție, se prevăzuse și o variantă: renunțarea la despăgubire ca și la ocuparea teritorială dacă Turcia consimțea, în schimb, la recunoașterea independenței depline a celor două principate, 3°. Libertatea navigației în Marea Neagră. Asupra acestui punct, hotărârea consiliului era categorică și fără nici un fel de alternativă, *ne varietur*.

e) Rușii, ca și Turcii, urmăresc, la rândul lor, închiderea Mării Negre și transformarea ei în lac rusesc.

Toate punctele admise vădeau o preocupare de temelnică așezare pe țărmurile Mării Negre, și cât mai largă, spre a-i schimba caracterul din lac turcesc, închis, în lac ruso-turcesc, deocamdată, până când va putea deveni numai lac rusesc. Politica grăbită de stăpânire a țărmurilor Mării Negre, pe care o urmărise, cu energie, Mahomed al II-lea, cuceritorul Bizanțului, îndată după ce se făcuse pe deplin stăpân al strămtorilor, începea să se repete de Ruși, dela Nord la Sud, în ambele direcțiuni ale pământului din jurul acestei mări.

Această politică rusească tradițională, comandament istorico-geografic de imperialism în părțile Europei răsăritene, a rămas până astăzi un punct cardinal de politică externă a Rusiei, fie țaristă sau comunistă.

Firește, victoriile rusești provocaseră emoție în toată Europa și date fiind feluritele interese ale puterilor în răsărit, era lesne de prevăzut că aveau să fie intenții și încercări de intervenție, atât în cursul desfășurării luptelor, cât și la încheierea păcii. Franța, Anglia, Austria și Prusia, fiecare încercase ori șovăise în fața unui amestec militar, mai ales de partea Turciei, după cum își oferiseră serviciile mediatore, de ambele părți, cu socoteli de beneficiu egoist, cât și din calculul de a împiedeca Rusia să nu câștige prea mult, prin tratatul de pace.

În acest răstimp, acordul tripartit pentru împărțea Poloniei, se făcu între Austria, Prusia și Rusia, în bună parte datorită succeselor rusești, pe care Austria nu le vedea cu ochi buni.

Turcia de fapt părăsită de toată lumea, deși nu-i lipsiseră încurajările verbale, se văzu silită să iscălească un armistițiu la Giurgiu, în Mai 1772, iar peste câțva timp conferința de pace se deschise la Focșani. Dar lucrările mergeau greu dela început. Turcia era intransigentă pe chestia independenței Tătarilor, pe care n'o admitea deplină, ci vroia să-și rezerve un control cel puțin de caracter religios. După a patra ședință, delegații se despărțiră fără să ajungă la un acord pe această temă.

Ruptura provocă impresie și îngrijorare la Petersburg, mai ales din bănueli asupra cauzelor intransigenței turcești. Urmă o prelungire de armistițiu, grație corespondenței directe dintre sultan și generalul Rumianțof, comandantul oștirilor rusești, iar tratativele de pace fură reluate, către sfârșitul lui Octombrie, la București, cu bune dispoziții din partea ambelor delegații. Dar, iarăși, se iviră greutăți, din pricina creșterii pretențiilor Rusiei, care, pe lângă independența Tătarilor și libertatea navigației, mai cerea recunoașterea dreptului de a garanta independența Tătarilor, cedarea orașelor Kertch, Ienikali și Kinburn, dezarmarea Oczakowului și, în sfârșit, dreptul general de ocrotire a locuitorilor ortodocși din Turcia. Cedarea celor d'intâi două centre, care stăpâneau legătura de apă dintre Marea de Azov și Marea Neagră, era punctul cel mai greu de admis pentru Turci, fiindcă îi făcea să întrevadă primejdia atacului direct, pe apă, la Istanbul. Schimbul de formule tranzacționale dintre ambele părți nu avu succes.

De aceea, ostilitățile militare reîncepură. Țarina porunci gen. Rumianțof să caute o victorie hotărâtoare, cu orice preț. Generalul trecu Dunărea la 13 Iunie 1773, dar fu respins în fața Silistrei. Dacă marele

vizir ar fi fost îndrăsneț, înfrângerea Rușilor ar fi devenit gravă. Rușii putură să se retragă trecând înapoi fluviul. Câteva luni de liniște urmară, în cursul cărora Rușii se pregătiră și putură să treacă, din nou, Dunărea, la începutul anului următor.

De data aceasta, rezistența turcă la trecerea fluviului, ca și a avant-gardelor respective la Bazargic fu înfrântă și Rumianțof încercui, la Șumla, grosul armatei marelui vizir. O singură biruință și drumul pe uscat, spre Istanbul, ar fi fost, de acum, deschis Rușilor. Marele vizir dându-și seamă de primejdia situației, trimise plenipotențieri de pace, în ziua de 10 Iulie, la cartierul gen. Rumianțof și, într'o singură ședință de patru ceasuri, pacea fu încheiată.

După 11 zile, cel d'intăi și cel mai vestit dintre tratatele de pace ruso-turcești fu iscălit la Kuciuc-Kainardgi.

Toate cererile rusești fuseseră primite. Cât despre navigația în Marea Neagră, sultanul o acorda Rușilor fără nici o rezervă: „pentru folosul comun și reciproc al celor două împărății, se va stabili o navigație liberă și neîntreruptă a vaselor de călători și mărfuri aparținând ambelor puteri contractante, în toate mărilor care udă Statele lor“ (art. 11).

Astfel, pentru prima oară de când Turcii închiseseră Marea Neagră pentru navigația vaselor streine, această mare era redeschisă.

Forța armelor făcuse să cadă principiul fundamental de drept public al imperiului otoman, confirmat de practica mai mult decât seculară. Se impunea, în sfârșit, adevărul elementar că *dreptul de liberă navigație al ori cărui popor pe mare, mai ales când este și riveran la țărmul acestei mări nu poate fi răpit decât numai vremelnic și numai prin forță*. Dar orice

forță nu se poate impune veșnic împotriva dreptului natural la folosința mării.

De abia se restabilise pacea cu Turcia și țarina Caterina II făcea planuri noi. Potemkin îi prezentase, chiar înainte de iscălirea tratatului dela Kuciuk-Kainardgi, un mare plan pentru alungarea Turcilor din Europa și înființarea unui imperiu grecesc, cu un mare duce rus în fruntea lui, în locul împărăției otomane.

În 1775, folosind amestecul în treburile vecinilor, Rusia provoacă o gravă încordare cu Turcia, până aproape de război, prin intervenția directă în neînțelegerile tătărăști. Grație mijlocirii diplomației franceze, conștientă de slăbiciunea Turciei, războiul fu înlăturat și o nouă convenție, explicativă la textul tratatului din 1774, se încheie între Turci și Ruși, în Mai 1779.

Peste cinci ani războiul era, din nou, să izbucnească, din pricina amestecului rusesc în afacerile tătărăști, cât și pe urma hotărârii de anexare a Crimeei, a Kubanului și a insulei Taman, Franța se interpuse, din nou, pentru păstrarea păcii, și noua convenție ruso-turcă, din 1784, recunoscă anexările decretate de țarină.

În acest răstimp, planurile pentru împărțirea Turciei fură comunicate din partea țarinei aliatului ei Joseph al II-lea, împăratul Austriei. Pe lângă imperiul grecesc la Constantinopol, în planul Caterinei intra și reconstituirea vechei Dacii sub un prinț ortodox, bine înțeles rus. Împăratul dela Viena, mai puțin dezinteresat decât vroia să pară Caterina, prin planurile ei, exprimase dorințele proprii de anexare în cazul împărțelii plănuite, iar până atunci Kaunitz, cancelarul, răpise Bucovina.

În Februarie 1784, Austria obținu dela Turci a-

ceiași libertate de navigație pe Marea Neagră, ca și Rusia prin pacea dela 1774, complectându-se, astfel, libertatea de navigație pe Dunăre, consfințită prin tratatul dela Passarowitz, dar care nu îngăduia vaselor austriace să iasă din fluviu la mare, ci le obliga să facă transbordare.

Pentru prima oară, după câteva veacuri de regim exclusivist, *navigația dintre Dunăre, Marea Neagră și prin strâmtori* mai departe, pe apele pământului, *era, în sfârșit, restabilă.*

Neastâmpărul Caterinei, după anexarea Crimeei, construcția unui arsenal la Kerson, ridicarea fortăreței dela Sebastopol, reparația unei flote de război rusă în Marea Neagră, reînceperea activității agenților ruși printre creștinii din Turcia, în sfârșit călătoria sgomotoasă a țarinei în părțile de Sud ale Rusiei din primăvara anului 1787 și primirea ei, pe sub arcuiri de triumf, cu vestita inscripție „Drumul Bizanțului”, alarmară și iritară, în acelaș timp, Poarta otomană. Incordarea diplomatică se ivi, în special după călătoria țarinei. Note amenințătoare și cereri tot mai exagerate porniră din partea Turciei, fără să aibă vre-o urmare, ceea ce aduse un nou război început de Turci, cari se socoteau destul de bine pregătiți pentru revanșă.

După o defensivă prudentă la început și, mai ales, după izbucnirea revoluției franceze, folosind și ajutorul austriac, Rusia câștigă mai multe bătălii la Focșani, Râmnic și Ismail, ocupă Bender, Oczacow, rezistă la Kinburn; de asemeni, flota după o victorie, cea d'întâi victorie rusă contra Turcilor în Marea Neagră, se îndreaptă spre Varna, ca să taie legăturile marelui vizir cu Istanbulul. De asemeni, armatele ruse ocupară Chilia și Cetatea Albă ajungând la gurile Dunării și respinseră, la Măcin, un contra

atac turcesc. Aflând din bunăvoința lui Frederic al II-lea, despre planul de atac direct pe mare contra capitalei lor, Turcii se grăbiră să încheie pacea dela Iași, în Ianuarie 1792, prin care cedau Rușilor Oczakow, precum și coasta maritimă din Kuban până la gura Nistrului. Astfel, Rusia își întindea, mereu, stăpânirea pe țărmurile Mării Negre revărsându-se, cuceritoare, împotriva Turciei, ale cărei frontiere maritime scădeau.

Până la moartea ei (1796) Caterina II-a plănuie și vorbește despre „marele plan”, care trebuia să o facă stăpână la Constantinopol, ca o urmașă credincioasă a tradiției lui Petru cel mare. Netăgăduit, că opera săvârșită sub domnia acestei țarine, depășise tot ce se făcuse mai înainte, dela țarul Ivan cel groasnic, că începuturile lui Petru cel mare fuseseră în chip admirabil dezvoltate și că, după Caterina II-a până astăzi, nu s'a mai putut înfăptui, în politica expansionistă a Rusiei, nimic asemănător și care să sufere comparația cu opera mării împărătese.

f) Prietenia ruso-turcă și închiderea Mării Negre pentru flotele de război ale puterilor neriverane.

Cu țarul Paul I, urmașul Caterinei, Rusia adoptă o politică pașnică, după atâtea decenii de războaie cuceritoare. Politica aceasta fu chiar anunțată oficial printr'o circulară trimisă puterilor streine. Își rechemă flota care, din ordinul Caterinei, se alăturase flotei britanice în acțiunea de blocare a coastelor Franței și Olandei pentru că, în vremurile ce au urmat îndată după marea revoluție franceză, noul regim republican al Franței se afla în război cu Anglia. E drept că, prin circulara către puteri, guvernul noului țar își rezervase puțința de a inter-

veni împotriva „desfrânatei republice franceză, care amenință Europa cu răsturnarea totală prin ruina legilor, a drepturilor, a proprietății, a religiei și a moravurilor”. Pacea dela Campo-Formio dintre Directoriul francez și Austria (1797) prevăzând cedarea insulelor Ioniene către Franța și a altor teritorii venețiene de pe coasta albaneză, fu privită cu ochi rău voitori în Rusia, mai ales că, în Italia, Dombrowski primise autorizarea guvernului francez să organizeze legiunile de voluntari polonezi. În schimb, e drept că și Rusia acordase adăpost lui Ludovic al XVIII-lea, isgonit din Brunswick. În sfârșit, știrile despre o expediție franceză pregătită în taină, la Toulon, făcură impresie în Rusia, ca și în Turcia, expediție care n'a fost altceva decât încercarea lui Bonaparte de a lovi Anglia prin cucerirea Indiei. De aceea, începuse prin ocuparea Maltei și debarcarea în Egipt, dar n'a putut merge mai departe cum se știe. Diplomația engleză folosi împrejurările atât la Istanbul cât și la Petersburg.

Rusia luă atitudine contra Franței și se găsi alături de Turcia, atacată în Egipt și care, pentru prima oară după peste două veacuri de prietenie, se hotărâ să declare război Franței. Abia chemată, flota de război rusă din Marea Neagră, sub comanda amiralului Ușakof, sosi în portul Constantinople. Un scurt consiliu de război, de față fiind și ambasadorul englez, hotărâ o expediție ruso-turcă împotriva proaspetelor stăpâniri franceze din Orient, dobândite prin pacea dela Campo-Formio. Rușii erau grăbiți să folosească împrejurările pentru a câștiga precedentul de trecere, în favoarea flotei lor de război, prin strâmtori.

Un tratat de alianță, pe timp de 8 ani, fu iscălit la 23 Decembrie 1798 între Rusia și Turcia, tratat

prin care părțile își garantau, reciproc, integritatea și se legau să nu închee nici un tratat cu vre-o terță putere dacă aceasta ar putea dăuna uneia dintre părți. În timpul cât avea să țină războiul început, „vasele de război și transporturile de munițiuni ale puterilor contractante, se spunea în art. 10 din tratat, vor fi primite fără greutate în porturile uneia sau alteia dintre părți”,—ceea ce însemna o oarecare rezervă, pe viitor, în privința libertății de trecere prin strâmtoari pentru vasele de război rusești.

Peste câteva zile, Anglia adera la tratatul rusoturc, în aceiași termeni și pe aceiași durată. Cu această ocazie, Anglia obținea, și ea, libertatea de navigație comercială în Marea Neagră, cum obținuseră mai înainte, la 1774 și 1784, Rusia și Austria.

Dar de cum fură liberate insulele Ioniene și regiunile italiene de stăpânirea franceză, Austria se grăbi să ia locul Franței în Italia și pe Adriatică, iar Anglia acelaș loc în Mediterana orientală, ceea ce nu putea să convină Rusiei.

Țarul își dădu seama că nimic nu mai despărțea Rusia de Franța, dar înainte de a schimba frontul politicii sale externe, vroi să se documenteze și, de aceea, porunci conților Panin și Rostopșin să-i facă memorii asupra chestiunii. Lucrarea celui din urmă, singura dată publicității, după ce a primit aprobarea deplină a țarului, exprima ideile conducătoare ale politicii rusești din anul 1800.

Memoriul lui Rostopșin, inspirându-se din politica lui Frederic cel Mare, proclama nevoia de împărțire a Turciei, drept singura deslegare a chestiei orientale și singura politică „națională” pentru Rusia. Toate măsurile luate de Poarta otomană, spunea el, nu sunt decât „doctorii cu lingurița din cele ce se dau unui bolnav condamnat și căruia medicii nu vor să-i

spună gravitatea boalei". De oarece nu mai era cu putință mântuirea, Turcia trebuia împărțită și Rusia avea datoria să-și ia măsurile ca să-și asigure partea cea mai bună. Și contele Rostopșin arăta, pe scurt planul împărțelii după care Rusiei i-s'ar fi convenit *Moldova*, *Bulgaria* și *Rumelia*, adică tocmai regiunile înconjurătoare ale Mării Negre pentru a putea fi, cu ușurință, transformată într'un lac rusec. Austriei, de pildă, i-s'ar fi convenit, după acest plan, *Bosnia*, *Serbia* și *Muntenia*. *Prusia*, *Franța* și *Grecia* ar fi participat de asemeni, la împărțeală, afară de *Anglia*.

Memoriul susținea că Bonaparte avea să vadă, în acest proiect de împărțeală, un nou mijloc de a-și umili rivala. Trebuie adăugat că, în afară de acest proiect, Rusia mai avea în vedere înlăturarea stăpânirii engleze din *India*, printr' o acțiune militară franco-rusă.

Țarul, dând aprobare planului, însărcină pe contele Rostopșin să prezideze aducerea lui la îndeplinire. Totul era gata în acest sens când, pe neașteptate, țarul fu asasinat în noaptea de 23-24 Martie 1801.

Apropierii franco-rusă îi urmă revenirea Franței la politica tradițională de prietenie cu Turcia, prin semnarea preliminarilor de pace, la Paris, în Octombrie, iar la 25 Iunie următor, 1802, fu iscălită pacea definitivă. Printr'un act adițional și secret, cele două State își luau, reciproc, obligația de a-și garanta una alteia integritatea, iar Franța căpăta, în sfârșit, prin textul tratatului public, libertatea de navigație în Marea Neagră, așa cum obținuseră mai înainte Rusia, Austria și Anglia.

Inercarea Francezilor de a obține îngăduința de trecere prin strâmtori și pentru flota lor de război, în această împrejurare, se isbi de refuzul categoric al Turciei.

Noul țar Alexandru I fu dela început partizan al împăcării cu Anglia, ceea ce a însemnat părăsirea planului de atac în India, dar el se sili să păstreze raporturi bune și cu Franța lui Napoleon Bonaparte. De asemeni, Alexandru reveni la politica dela începutul domniei lui Paul I: prietenia cu Turcia. Temeiurile acestei politici erau expuse astfel în instrucțiile scrise ce trimise ambasadorului rus dela Viena câteva luni după urcarea pe tron: „Unul din principiile de bază ale sistemului meu politic va fi, totdeauna, păstrarea pe toate căile a Turciei, a cărei slăbiciune și dezorganizare lăuntrică sunt o garanție despre neputința ei de a face rău“. Această politică era desvoltată, anul următor, printr'un raport prezentat împăratului de ministrul Kociubey, raport în care se spunea că e mai bine să fie păstrată, decât împărțită, Turcia, pentru că „Rusia nu are nevoie de teritorii noi și pentru că nu are vecini mai liniștiți decât Turcii. E, prin urmare, nevoie ca, de acum înainte, păstrarea dușmanilor firești să devină o regulă nestrămutată a politicii noastre“.

Rezultatele practice de curând dobândite, precum trecerea flotei de război rusești prin strâmători și protectoratul insulelor Ioniene, care însemnau cel d'întâi picior rusesc în Mediterana, nu era o dovadă despre valoarea politicii de prietenie ruso-turcă, inaugurată de Paul I?

În 1804, începură la Constantinopole, după propunerea Porței, tratativele pentru reînnoirea tratatului de alianță ruso-turc din 1798. Potrivit instrucțiilor căpătate, ambasadorul rus, Italinsky, trebuia să facă un tratat prin care să lege Turcia „cât mai mult de Rusia și s'o împiedece de a se alipi Franței“, cum și de a încheia obligații ce ar fi făcut-o să se alătore vre-unei coaliții îndreptată contra acestei puteri. Fi-

rește, asemenea puncte urmau să fie stabilite prin textul unei anexe secretă, în care trebuiau să se cuprindă și câteva condiții pentru *închiderea* Mării Negre vaselor de război aparținând celorlalte puteri. Incercările de curând făcute de Englezii Nelson și Elgin, de a pătrunde cu vasele lor de război în Marea Neagră, puteau să ducă la vre-o înțelegere contractuală cu Poarta, iar Francezii, la rândul lor, putând urma pilda Englezilor, cum de altfel și încercaseră să obțină *deschiderea* Mării Negre pentru flota lor de război, cu prilejul tratatului de pace din 1802 —iată, prin urmare, primejdii pe care Rusia înțelegea să le prevină printr'o legătură formală cu Turcia, în privința aceasta.

Tratatul de alianță defensivă ruso-turc, iscălit la 24 Septembrie 1805, strângea mai puternic vechea legătură din 1798 dintre cele două țări afirmând că „amicul unuia din cele două State va fi socotit ca amic al celuilalt, iar dușmanul unuia... ca și dușmanul altuia”. Dintre clauzele secrete ale anexei, demne de reținut, sunt prevederile art. 4, care asigurau Rusiei libertatea de trecere prin strâmtori, pentru flota ei de război, spre insulele Ioniene, atât timp cât situația din Italia făcea necesară ocuparea insulelor de forțe rusești. Prin art. 7 Rusia căpăta chiar ceva mai mult: o adevărată stăpânire a strâmtorilor fără ca să le aibă. Se spunea că ambele părți fiind înțelese în privința închiderii Mării Negre „declară că orice încercare a vre-unei alte puteri de a nesocoti închiderea va fi luată ca un act de dușmănie împotriva lor. Prin urmare, ele se obligă să se opună, cu toate puterile lor navale, la intrarea în această mare a oricărui vas de război strein și a oricărui vas încărcat cu munițiuni”. Tratatul din 1798 era prelungit de data aceasta pe 9 ani.

În treacăt, amintim că Napoleon încercase să câștige, dela început, alianța țarului Alexandru prin trezirea poftelor rusești la moștenirea Turciei, dar, neisbutind, se hotărâse, în urmă, să facă din Turcia, în loc de o ispită, o armă împotriva Rusiei. Cum trecerea vaselor de război rusești, prin strâmtori, nu putea fi privită decât cu neplăcere și cu neîncredere de către sultan, îndemnul lui Napoleon de a se lepăda de tutela rusă sfârșiră prin a-și da roadele. După ce porni lucrări de fortificații și aprovizionări de muniții, pe Nistru și Dunăre, Poarta ceru ambasadorului rus, la stăruințele franceze, să facă să înceteze trecerea vaselor de război și a trupelor, prin strâmtori, întrucât această trecere fusese convenită numai în cazul unui război defensiv, pe când Rusia ducea un război ofensiv. Toate demersurile și argumentele turcești nu serviră la nimic. În Iulie 1806, când bricul „Jason” veni la Constantinopole, ambasadorul rus declară guvernului turc că, dacă vroia să-i împiedece trecerea, n’avea decât să întrebuițeze forța, dar că el își declina orice răspundere pentru urmările unui act de violență. În fața amenințării, Turcia șovăi să treacă la fapte.

Aproape exact în acelaș timp, Napoleon, care se proclamase împărat, primind recunoașterea Turciei printr’un trimis extraordinar la Paris, cele două State își schimbă declarații deosebite de prietenie. Noul ambasador francez la Constantinopole, Sebastiani, sosi la post pe la începutul lui August, cu misiunea precisă să obțină închiderea Bosforului și a tuturor porturilor turcești, pentru Rusia, și să încheie o alianță cu Turcia, împotriva acestei țări, asigurându-l pe sultan de voința hotărâtă a lui Napoleon de a contribui la întărirea împărăției turcești spre a fi opusă ca o barieră puterii moscovite.

Înlocuirea hospodarilor din principatele române,

după cererea ambasadorului Sebastiani, sub cuvântul că nu erau decât agenți ai politicii rusești, apoi repunerea lor în funcție după protestul energic al Rusiei în clipa când Anglia vestise Turcia despre alcătuirea coaliției a patra împotriva lui Napoleon, în sfârșit revenirea Porții la atitudinea anterioară după victoria franceză dela Iena, aduse încordarea cu Rusia și ocuparea principatelor române de trupele rusești în Noembrie. Luna următoare, în ajunul Crăciunului 1806, Turcia, după îndemnurile lui Sebastiani, declară război Rusiei.

Anglia, spectatoare la lupta franco-rusă din Orient, nu se putea împăca deloc cu stăpânirea absolută a Franței la Constantinopole. După zădarnice eforturi, sprijinite chiar pe un *ultimatum* din 25 Ianuarie 1807, pentru a smulge Turcia din alianța franceză, se hotărî la acțiune. Ambasadorul englez, Arbuthnot, părăsi Constantinopolul spre a se duce la Tenedos, să întâlnească flota amiralului Duckworth. La 19 Februarie, flota aceasta, potrivit ordinului ambasadorului, pătrunse în Dardanele, trecu prin focul fără efect al bateriilor de coastă, distruse o flotă turcă în fața orașului Gallipoli și, a doua zi dimineață, se opri în fața capitalei otomane. Firește, *ultimatum*-ul dela 25 Ianuarie fu repetat, cu condiții suplimentare foarte grele, precum: predarea întregii flote turcești și a strâmtorilor în puterea flotei engleze, reînnoirea alianței cu Anglia și cu Rusia, etc. Toată lumea, la Constantinopole, își perdu capul în fața celor întâmplate, afară de ambasadorul francez Sebastiani și cu agenții lui. Grație acestui fapt, guvernul turc puse la cale noi fortificații la Constantinopole și în strâmtori, înarmă populația pentru o eventuală rezistență și, în loc de răspuns direct la *ultimatum*-ul englez, începu tratative cu amiralul flotei britanice, spre a

câștiga timp. Sfaturile lui Sebastiani avură, într'adevăr, efecte căci după cinci zile Englezii își dădură seama că lovitura lor nu mai putea reuși Duckworth. trebui să se retragă repede de teamă să nu se pomenească închis în strâmtori.

Dar Napoleon, care căuta înțelegerea cu Alexandru spre a înfrunța mai bine Anglia, folosi împrejurările după bătălia dela Friedland contra Rușilor când era socotit de neînvins și, astfel, la 25 Iunie 1807, se întâlni cu Alexandru în fața orașului Tilsitt, pe Niemen. Cei doi monarhi căzură repede la învoială spre marea mirare a Turcilor : Alexandru să mijlocească pacea franco-engleză, iar Napoleon pacea ruso-turcă. De altfel, câteva săptămâni mai înainte fuseseră turburări la Constantinople, care se sfârșiseră prin depunerea sultanului Selim. La 7 Iulie 1807, se restabili pacea franco-rusă și, în acelaș timp, se încheia un tratat secret de alianță între cei doi dușmani până în ajun, cu obligația de a nu încheia pace aparte cu dușmanul comun, care trebuia să fie Anglia. Un articol era privitor la Turcia, căreia trebuia să i-se impună pacea, iar în cazul când nu s'ar fi supus, se prevedea împărțirea teritoriilor ei din Europa „spre a le scăpa de jugul și de jignirile Turcilor“, afară de orașul Constantinople și de provincia Rumeliei. Cu alte cuvinte, se căzuse de acord cu privire la împărțirea Turciei, dar rezervându-se soarta Constantinopolului, căruia Napoleon îi da o mare însemnătate. Acordul dela Tilsitt nu fu primit cu simpatie în Rusia, unde opinia publică era foarte înverșunată contra Franței revoluționare și a conducătorilor ei. De aceea, împăratul Alexandru, trebui să se despartă de prietenii lui din tinerețe spre a putea face noua politică în opoziție cu spi-

ritul opiniei publice și aduse la guvern pe Rumianțof și Speranski.

În tratativele pentru restabilirea păcii ruso-turcă, ambasadorul rus dela Paris, contele Tolstoi, ceru, potrivit instrucțiilor, cedarea principatelor române, cu fortărețele Bender, Akkerman, Kilia, Ismail și Hotin, o fâșie de teritoriu dealungul țărmului răsăritean al Mării Negre din Kuban până la Fas (Phasis) și, în sfârșit, ridicarea Serbiei la rangul de principat. O chestiune secundară, ce trebuia pusă numai după consimțământul guvernului francez la celelalte cereri, era privitoare la restabilirea tratatelor ce fuseseră în vigoare înainte de ruptură, între Rusia și Turcia.

Puțin după aceasta, începu, la Petersburg, discutarea programului pentru o eventuală împărțeală a Turciei între Franța și Rusia.

Napoleon nu părea de loc grăbit să ajungă la un acord pe această temă și atât discuțiile ambasadorului rus dela Paris cu guvernul francez, cât și cele ale ambasadorului francez dela Petersburg cu Rumianțof, se loviră de o piedică de neînvincis: soarta Constantinopolului și a strâmtorilor. La argumentele rusești, de pildă, ambasadorul francez Coulaincourt răspundea că e prea mult, pentru o singură poartă, două chei: cea a Mării Negre și cea a Mării de Marmara, adică, dintr'odată, și Bosforul și Dardanelele. Cel puțin, spunea el, o propunere logică ar fi ca „fiecare să aibă cheia lui“, pe când Rumianțof riposta că „o chee, fără cealaltă, nu prețuește nimic“. Până la urmă, ambasadorul francez mărturisi că guvernul lui înțelegea să-și asigure cel puțin stăpânirea Dardanelor. Dar nu se ajunse la un acord nici după audiența la Alexandru, provocată prin sosirea unei scrisori din partea lui Napoleon către țar.

Un moment discuția părților părea să ajungă la un acord pe tema tranzacțională a alcătuirii unui Stat independent și neutru, dealungul strâmtorilor. Dar și la această formulă se opuse Rumianțof, care primea cel mult ca o parte din castelele fortificate de pe țărmul asiatic, fie la Bosfor sau la Dardanele, după alegere, să rămână în stăpânirea Turcilor. La această formulă, Coulaincourt răspunse că Rusia va fi stăpână ori unde n'ar avea în fața ei decât pe Turci și adăugă că „lumei comerciale îi trebuia o altă garanție” decât cea pe care o pot da Turcii.

Ultima formulă, la care s'au oprit cele două părți, după lungi tratative și variate propuneri, a fost următoarea: din partea lui Rumianțof, Rusia stăpână pe strâmtori, cu cedarea stăpânirii țărmului asiatic al Dardanelor ca făcând parte din coloniile franceze din Levant; iar din partea lui Coulaincourt, un guvern independent la Constantinopole, iar dacă Rusia ținea cu orice preț să fie stăpână acolo, atunci Dardanelele în întregime Franței.

Intr'o audiență la țarul Alexandru, pe vremea când se pregătea adoua întâlnire dela Erfurt, Coulaincourt primind întrebarea: ce piedică vedea Napoleon în stăpânirea rusească la Dardanele?, răspunse astfel: „Dacă Majestatea Voastră le stăpânește, atunci sunteți la ușile Corfului și ale Toulon-ului”. Neînțelegerea franco-rusă, pe tema acestei împărțeli, n'a putut fi înlăturată nici cu prilejul întrevederii dela Erfurt, dintre cei doi potențați. Această neînțelegere s'a agravat în urma șovăirii lui Alexandru de a acorda mâna soarelui, lui Napoleon.

În tot acest răstimp, Turcia, încurajată și de diplomația austriacă, a refuzat cedarea principatelor române, armistițiul ruso-turc a fost rupt și ostilitățile reluate. Păstrându-și raporturile cu Napoleon, Turcia

s'a apropiat de Anglia și a ajuns la încheierea păcii. Astfel, în fața alianței franco-rusă, destul de șubredă, se constituia prietenia anglo-turcă.

g) Prietenia anglo-turcă și închiderea strâmtorilor pentru toate flotele streine de război.

La 5 Ianuarie 1809, Anglia și Turcia iscăriră un tratat secret de alianță defensivă îndreptat mai curând contra Franței. A doua zi, se iscăli și pacea, care stabilea un regim nou la strâmtori.

Art. 11 spunea în privința aceasta ; „Așa cum a fost oprit, totdeauna, vaselor de război să intre în canalul Constantinopolului, adică în strâmtoarea Dardanelelor și în cea a Mării Negre, și precum această veche regulă a imperiului otoman trebuie să fie, de asemeni, respectată de acum înainte, în timpuri de pace, față de orice putere, oricare ar fi, curtea britanică făgăduiește și ea să se supună acestui principiu“.

Gestul îndrăsneț al amiralului englez Duckworth slăbise încrederea Turcilor în puterea defensivă a fortificațiilor dela intrarea Dardanelelor și, astfel, îi făcuse să caute și un alt mijloc de a se asigura, pentru viitor. Ei obțineau, astfel, din partea Angliei, un angajament înscris că va respecta închiderea strâmtorilor pentru flotele de război streine și nu va mai încerca să repete gestul. Dar fără să bage de seamă, Turcia își înstrăina libertatea de acțiune și-și diminua suveranitatea proprie asupra strâmtorilor, prin obligația ce-și lua, față de Anglia, ca să respecte, ea singură, vechea regulă de închidere a strâmtorilor „față de orice“ putere streină.

Până atunci, regula aceasta nu fusese decât o măsură de ordine lăuntrică, luată potrivit intereselor proprii, și pe care o putea schimba, nestingherită,

după împrejurări, așa cum făcuse, în 1805, față de Rusia. De acum înainte, însă, Turcia era ținută să respecte, totdeauna, această regulă, față de oricare putere, deci și față de Rusia, fără să mai poată face vre-o excepție, după aprecierea ori după interesul ei. În cas de nerespectare a obligației luată față de Anglia, Turcia se vedea amenințată de o nouă forțare a Dardanelelor de către flota engleză, de pildă chiar dacă și-ar fi îngăduit să primească în strâmtori, ca la ea acasă, vre-o flotă streină de război.

Așa cum își înstrăinase o parte din suveranitatea internă, cu dreptul de intervenție recunoscut Rusiei, în favoarea creștinilor din imperiul otoman, prin tratatul dela Kuciuk Kainardgi, Turcia își perdea, acum, prin convenția cu Anglia, o parte din drepturile ei de stăpânire netăgăduită asupra strâmtorilor.

Am văzut că ostilitățile ruso-turce fuseseră reluate din pricina refuzului sultanului de a ceda principatele române. Războiul continuă în 1809-1810. Turcii suferiră câteva înfrângeri, dar fiind încurajați de Englezi nu vroiau să cedeze teritorii. La începutul anului următor, țarul prevăzând apropiata ruptură cu Napoleon, ar fi dorit să ajungă la pace. Tratatul, începute la Giurgiu, nu duseră la rezultat și, abia în primăvara lui 1812, generalissimul rus Kutusow grăbi încheerea păcii prin cumpărarea marelui dragoman al Porței, Grecul Dimitrie Moruzi, fiindcă aflase de hotărârea țarului de a-l înlocui din comandamentul suprem. Pacea fu iscălită la București, în ziua de 16 Mai 1812, vestita pace prin care Turcia ceda Basarabia cu insulele din delta Dunării, mulțumită că nu era silită să dea în întregime Moldova și Muntenia, așa cum fusese sfătuită, mai înainte, de mediatorii francezi.

Tratatul nu pomenea nimic despre strâmtori, nici

despre dreptul de trecere recunoscut în 1805, ci spunea numai că toate convențiile și tratatele precedente erau confirmate și păstrate în vigoare, afară de acele prevederi care „prin efectul timpului suferiseră oarecare schimbări“.

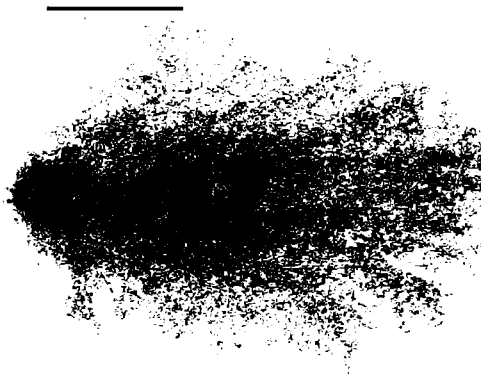
Sfârșitul războaielor napoleoniene prin pacea dela Viena (1815), cu restabilirea dinastiilor europene și consolidarea principiului de legitimitate monarhică, însemna consfințirea supremației morale a țarului autocrat în comunitatea europeană. Față cu principiile de bază ale ordinei noi din Europa, țarul se simți moralmente obligat să nu mai încurajeze agitațiile populațiilor creștine din Turcia, așa cum obișnuise politica tradițională rusească dela Petru cel mare. De aceea, păstră o perfectă neutralitate în timpul mișcării grecești pentru independență și dezaprobă chiar acțiunea lui Ipsilanti anunțându-l că încetase de a face parte din armata rusă și prevenindu-l să nu se aștepte la nici un sprijin din parte-i, spre mirarea poporului rus, care nu pricepea abținerea țarului de a face ceva pentru binele creștinilor asupriți de păgâni. Până la moarte (1825), Alexandru nu-și schimbă atitudinea adoptată după pacea dela Viena.

Noul țar Nicolae I, arată, chiar dela urcarea pe tron, mai mult interes pentru cauza grecească și ceru Porței să-i recunoască vechile drepturi de ocrotire a creștinilor, consfințite prin tratate.

În urma unei scurte încordări diplomatice rusoturcă și după îndemnul puterilor ca să cedeze, Turcia încheie convenția dela Akkerman (1826), care avea un caracter lămuritor și de complectare a tratatului de pace dela București. Convenția întărea protectoratul rusesc asupra principatelor române și, tot odată, Turcia făgăduia să acorde, prin mijlocirea bi-

nevoitoare a Rusiei, libertatea de navigație, în Marea Neagră, puterilor prietene, cărora nu li-se acordase încă această favoare, pentru ca în acest fel negoțul rusesc, întreprins cu vasele de comerț ale acelor puteri, să nu aibă nimic de suferit. În trecut, e interesant de amintit că după cele patru puteri, care puteau naviga în Marea Neagră, Suedia și Sardinia căpătaseră, și ele, din partea Turciei, până la 1826, libertatea de navigație în această mare.

Dar spre sfârșitul anului următor, încordarea diplomatică dintre Turcia deoparte, Anglia, Franța și Rusia de alta, din pricina chestiunii grecești, ajunse la maximum, în special după distrugerea flotei turcești, la Navarin, de către forțele navale unite ale celor trei mari puteri, care se găseau în apropierea coastelor grecești dintr'o intenție de ocrotire și de umanitate creștină.

III

REGIMUL STRĂMTORILOR ȘI AL MĂRII NEGRE ÎN VEACUL DIN URMĂ

Războiul izbucni din nou și foarte curând între Rusia și Turcia. Timp de peste un an, operațiile militare se desfășurară fără vre-un succes hotărâtor dintr'o parte sau dintr'alta. Abia după ce generalul Diebici primi comanda supremă a armatelor rusești soarta războiului se hotărâ.

La începutul verii, în 1829, Diebici făcu planul îndrăzneț să treacă peste Balcani și, în câteva săptămâni, îl aduse la îndeplinire, deși până atunci Rușii, dar mai ales Turcii, socotiseră cu neputință o asemenea trecere. Armatele turcești se retraseră aproape până la Adrianopole și armatele rusești ajunseră până la înfața capitalei turcești Constantinopole. Armata turcească se îngrijă de înaintarea victoriei și de poziția diplomatică a Rusiei nu mai era prielnică și, în același timp, situația militară era grea pentru ambele părți beligerante.

Motive îndestulătoare pentru ca toată lumea să dozească și să pună capăt războiului.

a) **Deschiderea navigației comerciale pentru toată lumea**

Intr'adevăr, la 2/14 Septembrie 1829, pacea fu iscălită la Adrianopole. Poarta declara că aderă la tra-

tatul dela Londra, cum și la aranjamentele următoare făcute de puterile protectoare ale Greciei. Ceda Rusiei restul din Delta Dunării și câteva fortărețe din Asia, garanta scutirile acordate mai înainte principatelor române și se obliga să plătească o despăgubire de război.

Dar rezultatul cel mai însemnat al acestui război, prin tratatul de pace dela Adrianopole, a fost *înlăturarea celor din urmă piedici opuse navigației și comerțului internațional prin strâmtori*.

Intr'adevăr, art. 7 din acest tratat, reînnoia privilegiul de liberă trecere pentru vasele de comerț rusești prin strâmtori, fără nici un fel de rezervă privitoare la tonaj ori la puterea de plutire. Apoi, se declara, imediat, că trecerea strâmtorilor „este liberă și deschisă tuturor vaselor de comerț ale puterilor care se găsesc în stare de pace cu Sublima Poartă, în aceleași condiții care sunt prevăzute pentru vasele sub pavilion rus”.

Principiul liberei navigații fluviale, consfințit la congresul de pace dela Viena, primea o strălucită satisfacție prin acest articol din tratatul dela Adrianopole, dar din nefericire acelaș tratat avea să-i aducă și o serioasă atingere prin așezarea Rușilor la gurile Dunării, unde aveau să facă aproape cu neputință navigația până la congresul de Paris.

Tratatul dela Adrianopole, pe lângă proclamarea libertății de navigație comercială prin strâmteri și în Marea Neagră, pentru toată lumea, a fost temeiul unor rândueli noi privitoare la soarta principatelor române, din care au eșit cele două Regulamente organice pentru Moldova și Muntenia.

Dar ultimul război vădise slăbiciunea Turciei și impusese Rusiei o cercetare serioasă a situației în vederea unei viitoare prăbușiri a Statului turc. De

aceea, țarul Nicolae I. alcătuî un comitet secret, sub președinția prințului Kociubey, ca să cerceteze problema și să alcătuiască un plan de acțiune, pentru viitor. Lucrările acestea, deși s'au încheiat după iscălirea tratatului dela Adrianopole, sunt, totuși, foarte interesante fiindcă ajută la priceperea politicii rusești în cursul evenimentelor următoare.

Astfel, la ședința de încheiere a lucrărilor, vice-cancelarul, contele de Nesselrode, citi, cel d'întâi, un memoriu, a cărui idee principală era asemănătoare celei din expunerea făcută de președintele comitetului, prințul Kociubey, în memoriul lui dela 1802 adresat țarului Alexandru. Vice-cancelarul spunea : „Am socotit, totdeauna, că păstrarea acestui imperiu (otoman) era mai mult folositoare decât păgubitoare adevăratelor interese ale Rusiei și că nici o ordine de lucruri, care s'ar pune în locul lui, n'ar fi în stare să compenseze, pentru noi, avantajul de a avea ca vecin un Stat slab“. Dacă, totuși, distrugerea Turciei nu s'ar fi putut înlătura, noua ordine de lucruri era cu neputință să fie numai opera Rusiei, singură. Ținând seamă de marile interese ale altora, puse în joc printr'un asemenea eveniment istoric, memoriul excludea o acțiune izolată a Rusiei, adopta atitudinea unei politici de renunțare aparentă la adevăratele ambiții rusești din Orient și formula o politică de sprijinire a situației existente, adică menținerea de *statu quo*. Cu toate acestea, pentru cazul de neînlăturat al prăbușirii Turciei, se propuneau măsurile cele mai energice spre a salva interesele rusești, cu rezerva de a intra, apoi, în discuție cu celelalte puteri interesate, pentru a hotărâ soarta definitivă a teritoriilor și a populațiilor din imperiul otoman existent în acel moment.

Contele ceti, apoi, un memoriu redactat, cu un an

mai înainte, de consilierul imperial Dimitri Daşkow, şi care purtă titlul „Privire asupra principalelor legături dintre Rusia şi Turcia, cum şi asupra principiilor care trebuie să fie stabilite în viitor”. Autorul începea prin constatarea că vederile politicii ruseşti variaseră dela un secol la altul. „Eram aliaţii Turcilor şi alianţa noastră părea să fie dintre cele mai sincere şi mai strânse: pavilionul rus şi cel otoman pluteau, împreună, în insulele Ioniene. Dar această aparentă alianţă nu putea să înfrâneze sentimentul naţional. Tocmai în clipa când Rusia îşi da toate silinţele să-i restituie Sultanului Egiptul, pe care se făcuseră stăpâni Francezii, soldaţii turci îşi arătau ura împotriva acestor tâlhari de Moscoviţi, cum spuneau ei, iar guvernul otoman însuşi, la apariţia în Bosfor a flotei amicului său, amiralul Uşakof, se sfătuia într'ascuns şi se grăbea să ia măsuri ca şi cum ar fi trebuit să se apere împotriva năvălirii unui duşman”. Cu toată ura Turcilor, Daşkow nu vroia cuceriri pe seama Turciei. Lucru mult mai însemnat pentru Rusia, nu erau cuceririle şi întinderea graniţelor, ci siguranţa lor şi dezvoltarea acţiunii sale printre popoarele vecine, ceea ce se poate ajunge mai uşor prin prelungirea vieţii imperiului otoman,—bine înţeles sub anume condiţii.

Isgonirea Turcilor în Asia Mică i-se părea primejdioasă pentru stăpânirile ruseşti din Caucazia şi Transcaucazia în cazul unei reînnoiri politice a Turciei. Stăpânirea Bosforului şi a Dardanelelor ar însufleţi, desigur, comerţul rusesc, dar cu preţul câtor jertfe ne-ar fi dat s'o dobândim, spunea memoriul. Afară de asta, celelalte puteri, în cazul unei împărţeli, ar putea să dobândească, graţie situaţiei lor geografice, teritorii pe seama Turciei mult mai de folos decât cele ce i-s'ar atribui Rusiei. În asemenea cas, pavi-

lionul rus ar fi sortit să întâlnească, în părțile de miază-zi ale Europei, dușmani primejdioși, în locul Turcilor nepăsători, și se da, ca exemplu, cazul când Franța s'ar fi instăpânit în insulele Greciei, în Candia și în Egipt.

Memoriul lui Dașkow cerceta, la sfârșit, ipoteza unei împărțeli a Turciei în mai multe teritorii ne-atârdate, printre care și Constantinopolul cu o zonă inconjurătoare, soluție ce fusese înfățișată țarului Nicolae printr'o scrisoare a contelui Capodistrias din Martie 1828. Oprindu-se în chip deosebit la soarta Constantinopolului, Dașkow se întreba: „Orașul Constantinople, slab și lipsit de fortificații, fi-va el în stare să se opună la intrarea unei flote dușmane în Marea Neagră, la cel d'întâi război ce l'am avea avea cu Anglia sau cu oricare altă putere? Acum, adăuga el, n'avem de ce să ne temem, în privința asta, pentru că forțele navale ale Turciei sunt slabe și, apoi, prejudecățile țării și neîncrederea de totdeauna față de Europeni, ar îngădui, vre odată, Porței, chiar în împrejurările cele mai grele, să -dea drumul în Marea Neagră vre-unei flote de război creștină?”. Incheerea de răspuns la asemenea întrebări era următoarea: dacă Rusia nu stăpânește Constantinopolul din clipa desfacerii imperiului, atunci ea „are nevoie de o garanție neîndoioasă care să-i asigure inviolabilitatea provinciilor sale meridionale, și nimeni n'ar putea să-i impute, pe drept cuvânt, tainice uneltiri, dacă ar cere, atunci, pentru sine, două colțuri de pământ stâncos pe cele două maluri ale Bosforului, spre a construi fortificații în stare să oprească trecerea unei flote dușmane”.

După ce dădu ascultare și unor telegrame sosite, comitetul prezidat de Kociubey sfârși cercetarea

tuturor părerilor expuse prin următoarea încheiere luată cu unanimitatea de voturi prezente:

„Foloasele menținerii imperiului otoman în Europa sunt mai mari decât neajunsurile ce înfățișează:

„Căderea acestui imperiu ar fi, deci, potrivită adevăratelor interese ale Rusiei;

„Prin urmare, ar fi prudent să se caute prevenirea căderii folosind toate împrejurările ce se pot ivi spre a încheia o pace cinstită“.

Dar „dacă ceasul din urmă al stăpânirii turcești ar bate în Europa, guvernul rusesc va fi ținut să ia cele mai energice măsuri pentru ca intrarea Mării Negre să nu cadă în mâinele vre-unei mari puteri“.

Cum am văzut, pacea fusese încheiată înainte de sfârșitul lucrărilor comitetului. Incheerile votate primară înalta aprobare a țarului și slujiră, apoi, timp de mulți ani, ca un „fir conducător“ al politici orientale rusești.

În cursul anului 1830, contele de Nesselrode trebuind să explice marelui duce Constantin politica tratatului de pace dela Adrianopole, aduse următoarele complectări la concluziile comitetului de studii prezidat de Kociubey:

„Nu atârna decât de armatele noastre ca să meargă la Consantinopole și să răstoarne imperiul turc. Nu s'ar fi opus nici o putere și nici o primejdie nu ne-ar fi amenințat imediat dacă i-am fi dat cea din urmă lovitură monarhiei otomane în Europa; dar, în judecata împăratului, această monarhie redusă în starea să nu mai existe decât sub protectoratul Rusiei și să nu asculte, de acum înainte, decât de dorințele ei, convenia mai bine intereselor noastre politice și comerciale decât orice combinație nouă, care ne-ar fi silit fie să întindem stăpânirile noastre prea mult prin cuceriri, fie să punem, în locul im-

periului otoman, State care n'ar fi întârziat să rivalizeze cu noi prin puterea, civilizația, dibăcia și bogăția lor. Pe aceste principii ale Majestății sale imperiale sunt întemeiate, astăzi, raporturile noastre cu Divanul. Fiindcă n'am voit ruina guvernului turc, căutăm mijloacele ca să-l sprijinim în starea lui actuală. Fiindcă acest guvern nu poate să ne fie decât folositor prin respectul lui față de noi, îi cerem observarea religioasă a obligațiilor ce și-a luat și grabnica împlinire a tuturor dorințelor noastre".

După ratificarea păcii dela Adrianopole, diplomația rusă se puse la lucru ca să-și îplinească planul față de Turcia. În primul rând, pentru reluarea raporturilor diplomatice dintre ambele țări, țarul trimise o ambasadă solemnă în fruntea căreia se afla generalul conte Orloff, aghiotant imperial și persoană de încredere. Sarcina acestui important trimis era să-i convingă pe Turci despre marile foloase ale unei strânse prietenii cu Rusia.

Chestia grecească și folosul ce vroiau să tragă puterile apusene din aplicarea art. 9 al tratatului dela Adrianopole, pentru a dobândi independența deplină a Greciei, servi de minune planurile politicii rusești față de Turcia.

b) Turcia sub protectorat rusesc prin tratatul dela Unkiar-Iskelessi: Marea Neagră un lac ruso-turcesc.

Drept dovadă de bunăvoință față de Turcia, țarul îi acordă, cu ocazia schimbului de ambasade, o însemnată reducere din suma despăgubirilor de război la care era obligată, cât și renunțarea la ocuparea principatelor române, de asemeni prevăzută prin tratatul de pace, ocupare care luă, de fapt, sfârșit la începutul anului 1834, prin evacuarea trupelor

rusești. Gesturile merseră drept la inima sultanului, mai ales după atitudinea luată de fostele puteri aliate, Franța și Anglia, în chestia grecească.

Dar evenimentul care avu cea mai puternică și mai grabnică influență la înfăptuirea politicii rusești de prietenie și de ocrotire față de Turcia, așa cum cum fusese schițată prin memoriile rezumate, fu răscoala lui Mehemed-Ali, vice-regele Egiptului, împotriva stăpânului său, sultanul dela Constantinopole.

Pe scurt, faptele au fost următoarele. Mehemed-Ali, spirit organizator, isbutise să creeze, pe malurile Nilului, un Stat puternic, cu o armată disciplinată europenește și cu o flotă de război, care sprijini eforturile sultanului dela Constantinopole, pentru înfrânarea răscoalei grecești. Drept preț al acestui sprijin, Mehemed-Ali ceruse pașalâcul de Damasc. Ne fiind satisfăcut, păstrase și el, la rândul său, o perfectă neutralitate în cursul ultimului război ruso-turc. Fi-rește, prestigiul și atitudinile de independență ale acestui vasal nu putură fi gustate de sultanul Mahmud, care își lua aere de reformator și de mare suveran. De aici se născu, la Constantinopole, o dușmănie ascunsă împotriva vasalului dela Cairo, iar dușmanii puseră chiar la cale un atentat la viața lui Mehemed-Ali, în complicitate cu pașa din Acra, Abdallah, care, în răstimp, după ce fusese răsvrătit, se împăcase cu guvernul otoman. Mehemed aflând de toate, pândi și prinse cel dintâi prilej potrivit ca să trimeată o expediție împotriva lui Abdallah și, astfel, să pună mâna pe pașalâcurile Damasc și Siria. La început, Constantinopolul nu dădu atenție acestui conflict, pe urmă văzând că nu se mai sfârșea, guvernul turc hotărâ să ia măsuri de pedepsire împotriva răsvrătitului Mehemed. Dar trupele trimise contra lui, fură respinse în două ciocniri succesive

în vara lui 1832 și, apoi, urmărite de trupele egiptene, care înaintau spre Constantinopole. Faptul dădu de gândit. Guvernul turc adunând în grabă alte trupe le trimise în întâmpinarea armatei răsvrătite, care înainta sub conducerea lui Ibrahim pașa, fiul vice-regelui. O nouă înfrângere a trupelor guvernamentale spre sfârșitul lui Decembrie la Konieh îngrozii capitala: Turcia părea de acum căzută la discreția vasalului răsvrătit. Adresându-se puterilor streine, chiar dela începutul conflictului, cu speranța dacă nu chiar a unui ajutor, cel puțin a unei neutralități binevoitoare și a abținerii de a încuraja pe Mehemed, Turcia nu obținu nici un semn de simpatie sau de sprijin moral. Singură Rusia se grăbise cu gestul pe placul guvernului dela Constantinopole rechemându-și consulul din Alexandria. Pe măsură ce conflictul luase proporții, guvernul turc repetase încercarea de sprijin pe lângă puteri, și ceru chiar la Londra, ajutorul câtorva vase de război, dar nimeni nu părea grăbit să dea vre-un răspuns.

În acest timp, însă, diplomația rusă la pândă se pregătia ca să profite de împrejurări. În cursul lunii Octombrie, când se făcuse demersul la Londra, contele de Nesselrode avu grijă să anunțe, prin ambasadorul rus dela Constantinopole, convingerea țarului că trebuie să se pună capăt răscoalei și, totodată, să prevină apropiata sosire în misiune specială, pentru acest scop, a lui Muraviev, care vorbea curent turcește. La începutul lui Decembrie, trimisul țarului, în drum spre Egipt, sosi la Constantinopole și se prezintă sultanului în audiență. Fără să-i ofere direct ajutorul, țarul Nicolae I ținea să-i dovedească încă odată, sultanului, simțămintele lui prietenești. Muraviev avea, totuși, însărcinarea să facă să se știe, la Constantinopole, că flota rusă din Marea Neagră pri-

mise ordin să fie gata la cel d'întâi apel ce i s'ar fi făcut din partea guvernului otoman.

Instrucțiunile date la plecare lui Muraviev lămureau pe deplin adevăratele motive ale intervenției binevoitoare a țarului. Triumful lui Mehemed-Ali ar fi însemnat sporirea influenței franceze în Turcia pentru că răsvrătitul se proclama „ccpil al Franței“ având în serviciu ingineri și ofițeri francezi și bucurându-se de simpatii în Franța. O asemenea biruință ar mai fi adus în locul sultanului, învins și slab, un vecin puternic, victorios și încrezut în el însuși, prin urmare primejdios pentru Rusia. Iată, de ce, era în interesul țarului să preîntâmpine căderea sultanului și să păstreze Turcia, în starea în care se afla.

Primirea lui Muraviev fu foarte călduroasă la Constantinopole, dar răspunsul la oferta de ajutor fu pentru moment rezervat, pare-se după uneltirile însărcinatului de afaceri francez, de Varennes, care știu să trezească vechea neîncredere față de Ruși chiar în împrejurarea tragică a bătăliei dela Konieh. Abia plecă trimisul țarului spre Alexandria și aflarea refuzului Angliei la cererea de ajutor, cum și vestea că armata lui Ibrahim pașa înainta spre Brusa, îl îngroziră pe sultan și schimbară cu desăvârșire atitudinea Porței. Se făcu, în grabă, apel la ambasada rusă: în afară de ajutorul flotei, sultanul ceru și un corp de armată pentru apărarea capitalei, prin cerere scrisă la 21 Ianuarie 1833. Peste câteva zile, când Muraviev se întoarse cu vești bune dela Alexandria, guvernul otoman încercă să amâne sosirea flotei și a armatei ruse, dar era prea târziu. La 8 Februarie, escadra sosi în Bosfor și acostă în golful Buyuk-Déré, pentru a se îndepărta puțin, după dorința sultanului, care se temea că partizanii lui Mehemed-Ali ar fi putut asmuți mulțimea împotriva

Rușilor. Sosirea grabnică la post a titularului ambasadei franceze, amiralul Roussin, nu isbuti să redeștepte încrederea față de Franța, pierdută din timpul lui Napoleon. La 26 Martie, un număr de 5000 soldați ruși, după cererea Porței, debarcară și se așezară în fața golfului Buyuk-Déré, în valea Unkiar-Iskelessi, fără să se țină în seamă amenințarea ambasadorului francez că va părăsi Constantinopolul, dacă nu se îndepărta flota rusă. Fapt lesne de înțeles prin nereușita amiralului Roussin, care intervenise pe lângă Mehemed ca să se supună sultanului.

Agentul diplomatic al țării, Butenief, nu se pricepu să exploateze insuccesul Francezilor, ci se mărgini să-și socotească misiunea împlinită din clipa când trupele rusești fuseseră debarcate. De aceea, la 26 Aprilie, contele Orloff cu depline puteri și având la ordinele sale flota și corpul expediționar, sosi, din nou, la Constantinopole, în locul lui Butenief. Venia cu instrucții precise ca să întărească prietenia ruso-turcă, să combată influența celorlalte puteri și în special pe a Franței, și să lucreze așa fel încât să prevină, eventual să înlăture, orice intervenție colectivă în încurcăturile în care se sbătea Turcia. Trebuia să i-se inspire sultanului și miniștrilor convingerea că mântuirea lor atârna numai de ajutorul generos al țării, care, de altfel, îi trimetea Padișahului o scrisoare călduroasă prin Orloff.

Incrurile meraseră bine dela început, mai bine decât erau așteptările întrucât, chiar dela întâia audiență, sultanul mărturisi lui Orloff dorința de a face o strânsă alianță cu Rusia. Și, aceasta, cu toate eforturile contrarii ale diplomaților streini, cari nu stătuseră degeaba.

Instrucțiile primite de Orloff, la plecare, din partea contelui de Nesselrode, sunt foarte interesante

pentru că lămuresc, pe deplin, înțelesul și scopul politicii de amicitie a Rusiei față de Turcia, în complotarea precedentelor memorii ce am dat în rezumat. Alianța urmărită cu Turcia avea un întreit scop imediat și anume: 1°. Actul acesta arătându-i lui Mehemed siguranța ajutorului rus, avea să-i înfrânze lipsa de modestie de până atunci; 2°. Principiul de conservare, *statu quo*, fiind la baza tratatului, celelalte puteri aveau să se liniștească în privința intențiilor Rusiei și 3° Legământul categoric luat prin tratat, avea să silească în oarecare măsură Turcia, ca să se pună, cu totul, sub ocrotirea rusească, în clipele de restriște, și, astfel, să fie ferită de influența franceză.

În ce privește scopul general, de caracter permanent și ca o prevedere de viitor, instrucțiile explicau, astfel, rostul politicii de *statu quo* față de Turcia: „Existența unui tratat de alianță va îndreptăți, în caz de nevoie, prezența și întrebuințarea forțelor noastre și ne va îngădui să ne găsim din nou, cei d'întâi și cei mai puternici, la fața locului așa fel încât să rămânem, mereu, stăpâni ai chestiunii, fie admițând păstrarea imperiului otoman ca un lucru cu puțință, fie primind, în sfârșit, desfacerea lui ca un eveniment ce nu se poate înlătura”. Singurul folos imediat la care se aștepta în schimb Rusia, ca preț al alianței, era o siguranță suplimentară pentru a pune la adăpost de orice atac provinciile din miază zi ale imperiului, dealungul țărmului Mării Negre. Instrucțiile date lui Orloff cereau să se prevadă, neapărat, în tratatul de alianță, o clauză secretă prin care Poarta să fie obligată de a închide Dardanelele vaselor de război streine, adică neriverane.

Fapt neîndoios e că în împrejurările provocate de războala lui Mehemed, concertul european nu mai

funcționase, ca altă dată, spre a înfrunta politica rusească. Anglia, Franța, Austria și Prusia, adică fiecare din cele 4 mari puteri, fusese sau absentă și preocupată de altceva mai însemnat, în aparență, ori șovăitoare și neștiind cum să aleagă mai bine între Mehemed, simpatizat de Franța, și Turcia oficială, odinioară cu Franța, dar de data aceasta pornită pe drumuri noi de orientare politică. Singură, Rusia, știuse dela început ce vroia și urmărise, cu stăruință, ținta propusă până la succesul deplin.

Prezența forțelor rusești, la Constantinopole, avu un efect desmeticitor și reconstitui puțin concertul marilor puteri. Franța interveni mai hotărâtă și pregăti înțelegerea cu Mehemed, înțelegere care deveni, mai târziu, pacea dela Kutaieh. O flotă anglo-franceză se alcătui în grabă și sosi în golful Smirnei, gata pentru orice chemare. Austria visase o conferință pentru discutarea viitorului Turciei, contrar vederilor Rusiei. În sfârșit, noul ambasador englez la Constantinopole sosi, și el, la post, cu instrucții de a lucra împotriva Rusiei.

Prelungirea de ședere a trupelor rusești, după ce se iscălise pacea dela Kutaieh și trupele egiptene se retrăgeau, provoca îngrijorarea tuturor. Diplomația streină lucră stăruitor în Iunie pentru îndepărtarea Rușilor. Flota anglo-franceză veni dela Smirna la Tenedos, spre sfârșitul lui Iunie, spre a fi mai în măsură să sprijine acțiunea diplomatică. Ziua de 9 Iulie, aniversarea nașterii țarului, fu sărbătorită cu mare pompă militară. A douazi, însă, întreaga ambasadă rusă: Orloff, Butenief, Muraviev și Lazaref, se prezentă în audiență de plecare la sultan, iar peste două zile flota rusă, cu trupa imbarcată, porni spre Sebastopol.

Toată neliniștea și încordarea, care domniseră luni de zile în politica europeană, luară sfârșit dintr'odată.

Dar numai pentru foarte scurt timp întrucât sgu-
duirea politică următoare fu pe atât mai puternică
pe cât era mai neașteptată.

Intr'adevăr, Europa află, îndată după retragerea
trupelor rusești dela Constantinopole, că la 8 Iulie
1833, contele Orloff încheiase cu Turcia un tratat
defensiv de alianță, pe o durată de trei ani.

Temeiul tratatului era, astfel, lămurit prin urmă-
toarele rânduri din instrucțiile contelui de Nessel-
rode: „Această alianță având drept singur scop apă-
rarea comună a Statelor lor împotriva oricărei a-
tingeri, Majestatele Lor, făgăduesc să se înțeleagă,
fără rezerve, asupra tuturor chestiunilor care pri-
vesc liniștea și siguranța lor și să-și dea reciproc
în acest scop ajutoarele materiale și sprijinul cel
mai deplin”. Art. 3 din tratat lămurea ajutorul și
sprijinul spunând: „Ca urmare a principiului de
conservare și de apărare mutuală, care stă la teme-
lia acestui tratat și ca urmare a dorinței celei mai
sincere de a asigura durata, menținerea și deplina
independență a sublimiei Porți, Majestatea Sa împă-
ratorul tuturor Rusiilor făgăduiește, pentru cazul când
s'ar ivi împrejurările care să silească, din nou, Su-
blima Poartă de a cere ajutorul naval și militar al
Rusiei, să dea pe uscat și pe apă atâtea trupe și
forțe câte vor socoti necesare ambele părți. Potrivit
făgăduelii, este lucru înțeles că aceste forțe de uscat
și de mare, al căror ajutor ar fi cerut de Sublima
Poartă, vor fi ținute la dispoziția ei”.

Deși articolul vorbește despre ajutorul „mutual”
dintre părți, țarul nu prevăzuse nimic în schimbul
făgăduelii ce i-o dăduse sultanului și, prin urmare,
Turcia se pusese sub protecția Rusiei. Totuși, într'un
articol aparte și secret, care reamintea caracterul
bi-lateral al făgăduelii de ajutor din partea țarului
se prevedea următoarea obligație a sultanului: „Cu

toate acestea, Majestatea Sa împăratul tuturor Rusiilor voind să scutească Sublima Poartă de sarcina și de încurcăturile, care ar urma pentru ea din acordarea vre-unui ajutor material, nu va cere asemenea ajutor; dacă împrejurările, însă, ar pune Sublima Poartă în situația de a-l da, în locul ajutorului ce trebuie să-l dea la nevoie, potrivit principiului de reciprocitate din tratatul public, își va mărgini fapta în favoarea curții imperiale a Rusiei la închiderea strâmtorii Dardanelor, adică să nu îngăduie nici unui vas de război strein ca să intre, sub nici un motiv".

În acest chip, Marea Neagră era închisă vaselor de război ale puterilor neriverane. Rusia transpuse în texte de drept scris faptul preponderanței sale politice la Constantinopole. Fără să dețină de fapt intrarea Mării Negre, țarul isbutise, totuși, să transforme această mare într'un lac rusesc, închis vaselor de război aparținând oricărei puteri dușmană Rusiei. Fără nici un rizic și fără să mai aibă de înfruntat neplăcerile și opunerea îndârjită a celorlalte mari puteri interesate în Răsărit, Rusia știuse să-și asigure toate foloasele cu puțință ce se puteau trage din conservarea imperiului otoman. În loc să se mai lupte, cu sacrificii mari, pentru desființarea Turciei și cucerirea tuturor coastelor Mării Negre, pentru a putea s'o transforme într'un lac rusesc interior, închis flotelor de război streine, Rusia se mărginea la cuceririle făcute până atunci, dar, în acelaș timp, transforma marea aceasta într'un lac rusesc, având pe deasupra avantajul de a face din Turcia paznicul strâmtorilor, adică gardianul porții de intrare în acest lac închis puterilor streine. Față de convenția anglo-turcă dela 1809, prin care se închisese de asemeni strâmtorile, pentru toate vasele de război streine, și care

de asemeni, apăra Rusia de un atac pe apă a coastelor ei din Marea Neagră, din partea unei puteri neriverane, alta decât Turcia,—tratatul dela Unkiar-Iskelessi oferia avantajul suplimentar că nu închidea și Bosforul, pentru eventuala eșire spre Mediterana a flotei rusești din Marea Neagră. Cu alte cuvinte, Rusia, liberă să-și trimeată flota de război spre Mediterana ori spre Marea Baltică, ca să înfrunte lupta cu vre-un eventual dușman, avea deplina siguranță a țărmurilor ei din Marea Neagră, împotriva oricărui atac de răspuns din partea eventualului dușman fiindcă Turcia păzea Dardanelele și nu îngăduia, nimănui, să intre în Marea Neagră spre a ataca Rusia.

Față de o asemenea convenție meșteșugită, smulsă Turciei de Rusia, indignarea opiniei publice și a cercurilor oficiale din țările apusene aproape nu mai cunoștea margini. Diplomația engleză, mai calmă la început, după ce află întreg adevărul, propuse Franței o acțiune comună pentru forțarea Dardanelor spre a intra în Marea Neagră, ca să distrugă flota moscovită, care era în tot momentul gata să năvălească la Constantinopole, sub pretextul de a-l ocroti. Răspunsul francez la o asemenea propunere fu rezervat și avu de urmare o oarecare potolire a stării de spirit prin socotelile ducelui de Broglie, care îl opri pe Talleyrând de a se asocia la inițiativa lordului Palmerston. Dar cele două guverne dela Londra și Paris au prezentat observații la Petersburg împotriva tratatului încheiat cu Turcia. Răspunsul uniform, dat ambelor guverne de contele Nesselrode, a fost cât se poate de categoric și de întemeiat când le-a spus: „tratatul (cu pricina) era numai defensiv și încheiat între două puteri independente, în plenitudinea drepturilor lor“, adăugând, pentru nota franceză, că o socotia „lipsită de orice valoare“.

Protestarea anglo-franceză întemeiată din punct de

vedere *politic*, era greu de susținut din punct de vedere *juridic* pentru că Turcia, Stat deplin independent, era liberă să încheie cu un alt Stat, deasemeni independent, orice alianță defensivă împotriva căreia să nu se poată ridica nici un fel de argument juridic.

Metternich, în numele Austriei, mai abil, deși nu fusese mulțumit de încheerea tratatului ruso-turc, se folosi de împrejurări ca să discute, cu Rusia, problema menținerii imperiului otoman în conferințele dela Münchengraetz și ajunse la un acord pentru viitor. Anume, prin convenția din 6/18 Septembrie Rusia se obliga, față de Austria, să colaboreze, împreună, la conservarea imperiului otoman și, tot împreună, să se opună la orice combinație politică internațională, care ar fi urmărit să atingă independența sultanului. În realitate, convenția aceasta însemna înstreinarea libertății de mișcare a Rusiei față de Turcia, pe viitor, întrucât în tot ce avea să întreprindă, de atunci înainte, trebuia să ia o prealabilă înțelegere cu Austria. Cu alte cuvinte, diplomația austriacă a vestitului conte Metternich se punea, foarte precaută, în gardă împotriva unui răspuns asemănător celui dat de Rusia cabinetelor din Paris și Londra când au protestat împotriva tratatului dela Unkiar-Iskelessi.

c) Europa în calea Rusiei: convenția colectivă a strâmtorilor din 1841

Dar criza europeană, născută din pricina crizei lăuntrice a imperiului otoman prin răscoala lui Mehemmed-Ali împotriva stăpânului, sultanul dela Constantinopole, abea potolită, fu deschisă din nou și din aceeași pricină. Conflictul dintre vice-regele Egiptului și sultanul Mahmud izbucni cu prilejul aplicării condițiilor de pace dela Kutaieh și, firește, ca urmare a dușmăniilor adunate deoparte și a ambițiilor nemăsurate de alta.

Partea interesantă, în aceste noi împrejurări de redeschidere a problemei orientale, este faptul că atât puterile interesate, cât și Rusia priviră cu îngrijorare reîmbucnirea conflictului dintre Mehemed și Mahmud, fiecare dintre ele silindu-se să-l înăbușe de teama amestecului celorlalte puteri. Astfel, Franța, se sili, la Constantinopole și la Alexandria, să potolească spiritele de teamă ca Rusia să nu aibă temeii de intervenție, potrivit tratatului dela Unkiar-Iskelessi. Anglia, în afară de politica ei dușmănoasă Rusiei, nu putea să primească o nouă înfrângere a sultanului căci ținea la păstrarea imperiului otoman, dar mai ales ținea ca drumul spre India să nu cadă direct ori indirect la discreția Franței, fie și sub forma unei biruințe finale a vice-regelui reputat francofil, care împiedecase dela expediția lui Bonaparte propria ei așezare în Egipt. Austria vroia hotărât o reducere a influenței rusești în Turcia, dar, în acelaș timp, se silea să aplaneze conflictul dintre vice-rege și sultan pentru a nu fi nevoită să cerceteze, imediat, cazul prevăzut prin acordul dela München-graetz cu Rusia. La rândul ei, în sfârșit, Rusia însăși întrevedea cu îngrijorare primejdiile la care s'ar fi expus, prin exercitarea drepturilor ei de ocrotire asupra Turciei, decurgând din tratatul dela Unkiar-Iskelessi, și se silia la păstrarea neschimbată a situației, *statu quo*, prin sfaturile de moderație date Porței față de vice-regele Egiptului, fără să-și dea îndestul seama că diplomația anglo-franceză îi specula atitudinea spre a redeștepta vechea neîncredere a Turciei împotriva Moscoviților. Singură Prusia, obișnuită să-și orienteze atitudinea potrivit cu politica adoptată de cele două puteri vecine, Austria și Rusia, nu avea nici un interes în noul conflict, care se ivea la orizontul vieții internaționale și era întru to-

tul dispusă să urmeze politica adoptată de celelalte patru puteri.

Diplomația franceză simți, cea d'întâi, că transformarea chestiei orientale într'o problemă de interes european, era soluția cea mai bună și cu cei mai siguri sorți de izbândă. Adică, luarea pe seama tuturor puterilor europene, a problemei independenței imperiului otoman și deslegarea greutăților, în care se sbătea guvernul dela Constantinopole, printr'o formulă europeană. Soluția aceasta mai oferia și avantajul că silea Rusia să aleagă : ori, primea să conlucreze în sânul concertului european și, prin urmare, renunța la protectoratul exclusiv, pe care și-l asigurase la Unkiar-Iskelessi ; ori, nu primea, și în asemenea cas, se expunea să se găsească, singură și izolată, în fața unei Europe solidară. Diplomația engleză prevenită în acest sens, căzu repede de acord cu formula unei acțiuni comune. În ce privește Austria, ea era dinainte câștigată pentru o acțiune colectivă de concert european căci prințul Metternich o propusese chiar dela 18 Mai 1839, adică înainte de începerea ostilităților dintre Turci și Egipteni. Osebit de aceasta, prin convenția dela München-graetz, Austria legase oarecum Rusia să nu mai lucreze, singură, în chestiunile care priveau imperiul otoman și, prin urmare, prevenise, dintr'un calcul egoist de eventuală compensație la avantajii, formula generală și aparent dezinteresată a diplomației franceze. Pe deasupra, ideea unei conferințe internaționale la Viena, pentru aplanarea tuturor chestiunilor, surâdea cancelarului austriac și-i măgulea amorul propriu.

Diplomația rusă, la rândul ei, nu era deloc dispusă să cadă în capcana pregătită. Refuzând propunerea de conferință la Viena, ambasadorul rus din

această capitală argumenta, potrivit instrucțiilor conțelului de Nesselrode, că în orice afacere „trebuie să știi, înainte de toate, cui ai să-i vorbești. În cazul de față, noi avem de vorbit cu pașa Egiptului“, Atât și nimic mai mult! Pentru ce încerca diplomația puterilor invidioase să pună în cauză Rusia, care nu făcuse nimic întru provocarea evenimentelor? Moartea sultanului și, mai ales, perderea flotei otomane în ciocnirea dela Alexandria cu flota egipteană, sporise dispozițiile pașnice la Constantinopole, — ceea ce întări și mai mult refuzul Rusiei de a primi ideea unei conferințe europene. Poarta se putea pune direct de acord cu Mehemed, fără să mai fie nevoie de amestecul puterilor, susținea Rusia. Dar în fața Divanului dela Constantinopole, unde se discuta neîncetat problema egipteană, interimarul ambasadei austriace isbuti să prezinte o notă colectivă, la 27 Iulie, în numele celor 5 mari puteri, prin surprinderea consimțământului ambasadorului rus, notă care recomanda abținerea dela orice hotărâre definitivă fără sprijinul puterilor și așteptarea efectului ce avea să producă interesul acestor puteri pentru cauza Turciei. Rusia simți, totuși, că între Francezi și Englezi acordul pe tema intervenției colective nu era perfect, cei d'întâi voind să-l sprijine pe Mehemed, socotit un sincer francofil, pe când cei din urmă fiind cu desăvârșire împotriva lui tocmai din pricina francofiliei și a primejdiei ce o însemna prezența lui, pe drumul Indiei.

Țarul Nicolae, dușman al Franței, dându-și seama că perduse folosul tratatului dela Unkiar-Iskelessi, prin demersul colectiv dela 27 Iulie, la Constantinopole, încercă, în schimb, să se apropie de Anglia. De aceea, ambasadorul de Brunnow propuse guvernului englez să-și trimită flota la Alexandria, în vre-

me ce Rușii ar fi intervenit sub zidurile Constantinopolului, ca să apere capitala de un eventual atac din partea lui Mehemed. Propunerea aceasta ca să fie primită de Englezi, era însoțită de declarația Rusiei că era gata să renunțe la tratatul dela Unkiar-Iskelessi sub anume condiții, printre care și proclamarea închiderii ambelor strâmtori (Bosfor și Dardanele) „ca un principiu general recunoscut de drept public european”. Spre mirarea lordului Palmerston, Brunnow adăugă explicația că țarul socotise un asemenea tratat drept mijocul pentru salvarea Turciei, iar nici de cum ca un pretext spre a-și însuși protectoratul absolut asupra împărăției otomane. Apoi, în cursul altor întrevederi și convorbiri avute la Londra, ambasadorul țarului ținu să spună tuturor, că principiul închiderii strâmtoarelor avea în vedere siguranța Rusiei, dar în acelaș timp însemna prevederea că loviturile ce s’ar fi îndreptat contra propriei lui țări „să nu aducă moartea Turciei”, pe care toate puterile aveau interesul s’o scape și s’o apere. Ideea aceasta era lămurită în felul următor : atacul unei flote puternice împotriva țărmlui de miază-zi al Rusiei, ar sili armatele rusești să treacă Dunărea și să înainteze drept spre Dardanele, pentru a închide trecerea prin strâmtori și, în asemenea împrejurare, prăbușirea Turciei ar fi de neînălăturat. Cu toate lămuririle și asigurările ambasadorului rus la Londra, pretenția Rusiei de a interveni, singură, la Constantinopole, fără ca flota engleză să intre în Marea de Marmara, făcu acordul cu neputință. Brunnow părăsi Londra, în Octombrie, pentru a reveni după două luni, imputernicit de data aceasta să ajungă la încheerea acordului cu Anglia, primind condiția ca flotele anglo-franceze să intre, în chip excepțional, în Dardanele, în cazul când s’ar ivi nevoia

unei intervenții pentru apărarea Constantinopolului. Lordul Palmerston primi chiar sarcina să redacteze proiectul de convenție, fără să se mai oprească la rezervele guvernului francez care, urmărind să câștige timp, despărțise renunțarea țarului la tratatul dela Unkiar-Iskelessi de celelalte chestiuni, printre care delimitarea granițelor Egiptului și măsurile de constrângere împotriva vice-regelui Mehemed. Era vorba de chestiuni rezervate ca unele care nu conveneau unui prieten și protejat al Franței. La prima citire a proiectului redactat de Palmerston, în ziua de 19 Ianuarie 1840, se constată că nu era vorba decât numai de strâmtori, iar asupra celorlalte chestiuni, în care nu se putuse încheia acordul anglo-francez, se trecuse fără precizări tocmai spre a se lăsa Franței o poartă deschisă, ceea ce dădu loc protestărilor lui Brunnow. Intervenția ambasadorului austriac, prezent la citire, îl hotărâ pe reprezentantul țarului să primească sarcina de a redacta un alt proiect de convenție. Într'adevăr, acest al doilea proiect fixa granițele Egiptului sub rezerva adeviziunii sultanului, hotărâ măsurile de constrângere contra lui Mehemed și proclama închiderea strâmtorilor. Lordul Palmerston își dădu aprobarea proiectului și ceru să fie poftit sultanul la discuțiile anglo-ruse. Reprezentantul țarului consimți la această cerere spre marea mulțumire a lui Palmerston. În acest răstimp, Franța continua să lungască discuțiile spre a câștiga timp. Lordul Palmerston, împotriva rezistențelor unor membri ai cabinetului britanic, cari nu voiau să meargă mai departe fără Franța, căpătă mână liberă pentru încheierea convenției definitive și, la 15 Iulie 1840, acest text fu iscălit, la Londra, de Anglia, Austria, Prusia, Rusia și Turcia, fără Franța.

Pe scurt, textul spunea, în art. 1, că sultanul că-

zuse de acord cu puterile asupra condițiilor de înțelegere ce le oferia lui Mehemed, iar în caz de refuz, din partea acestuia, puterile se obligau, prin art. 2, să ia măsurile necesare de constrângere contra lui, după cererea sultanului. Art. 3 se ocupa de cazul când Mehemed neprimind condițiile oferite și-ar fi trimis forțele navale și terestre împotriva Constantinopolului. Pentru o asemenea eventualitate, înaltele puteri contractante se obligau să ia măsuri, la cererea sultanului, pentru a-i apăra tronul „prin mijlocirea unei colaborări în comun, în scopul de a pune în siguranță, contra oricărei agresiuni, cele două strâmtoari ale Bosforului și Dardanelelor, precum și capitala”. În ultimul alineat al art. 3 se preciza că din clipa când sultanul ar fi socotit că prezența forțelor nu mai era necesară, „zisele forțe se vor retrage în acelaș timp și vor trece, fiecare, în Marea Neagră și în Mediterană”. Articolul următor (4), cuprindea o formulă de menajament pentru suveranitatea otomană, care în definitiv încetase, demult, să se mai exercite la strâmtoari. Se spunea, anume, că întreaga acțiune de colaborare stabilită nu va fi socotită decât ca o „măsură excepțională” și că prin ea „nu se va deroga întru nimic dela vechea regulă a imperiului otoman, pe temeiul căreia a fost, totdeauna, oprit vaselor de război ale puterilor streine să intre în strâmtoarile Dardanele și Bosfor”. Prin acelaș articol, sultanul își declara „voința lui hotărâtă de a a menține, pe viitor, acest principiu statornic stabilit ca o regulă veche a împărăției sale și, atât timp cât Poarta se va găsi în pace, să nu admită nici un vas de război strein în strâmtoarile Bosforului și Dardanelelor”. Pe de altă parte, cele patru puteri semnatare se obligau, la rândul lor, „să respecte această hotărâre a sultanului și să se conformeze principiului arătat mai înainte”.

Printr'un act aparte, anexat convenției, se arătau condițiile ce erau oferite vice-regelui Egiptului. În sfârșit, în aceeași zi, printr'un protocol rezervat, plenipotențiarilor conveniră să pună imediat în aplicare, adică să le dea putere executivă, măsurilor privitoare la Egipt, fără să se mai aștepte ratificarea, — ceea ce însemna o abatere dela regula fundamentală care cere ratificarea oricărui act internațional înainte de aplicarea lui. Graba aceasta se poate explica prin absența Franței dintre semnatarii convenției, ca și prin teama tuturor, sau cel puțin a principalelor puteri interesate, de acțiunea ce ar mai fi putut desfășura diplomația franceză împotriva acordului așa de greu înfăptuit.

Și, într'adevăr, Mehemed refuză să se supună, ceea ce avu drept urmare blocarea coastelor Siriei de o flotă anglo-austriacă și bombardarea orașului Beyrut de Englezi, cari evacuară forțat trupele lui Ibrahim, fiul vice-regelui. Peste câteva zile, Divanul dela Constantinopole, fără a lua în seamă propunerile noi făcute de Franța în numele lui Mehemed, proști decăderea lui din toate drepturile, contrar actului iscălit la Londra. Din nou încordare internațională și alarmă pentru că opinia publică franceză, indignată de această procedare jignitoare pentru Franța, impuse guvernului să ia o atitudine energică și să dispună măsuri militare. Se vorbi chiar de putința unui război. Regele Franței fiind dornic de pace schimbă ministerul. Noul cabinet, cu Guizot, fostul ambasador la Londra, ca titular la externe, ținu să declare, dela început, că Franța, lăsată în afară de concertul european, își rezerva libertatea de acțiune așteptând momentul când putea să revină în el, fără a jertfi nimic din demnitatea și din drepturile

ei. Austria se opuse la intransigența înverșunată a Angliei contra lui Mehemed-Ali.

Franța propuse un act general pentru reglementarea tuturor problemelor de interes european, precum erau: 1° închiderea strâmtorilor; 2° recunoașterea *statu quo* al imperiului otoman în independența și integritatea lui; 3° garanții în favoarea creștinilor din Siria; 4° anumite garanții de libertate, chiar de neutralitate pentru drumurile de comerț ale Orientului prin istmul de Suez. Dar aceste propuneri fură întâmpinate cu vie opoziție din partea Rusiei la punctul 2, a Angliei la punctul 4 și ale acestor două puteri, în același timp, la punctul 3, pe care-l socoteau că însemna recunoașterea în favoarea Franței, a unui drept de intervenție în treburile interne ale Turciei. Astfel, nu rămânea primit pentru discuția tuturor decât punctul 1: închiderea strâmtorilor, punct asupra căruia se ajunsese la un acord general prin mijlocirea prințului de Metternich. Dar când totul părea aproape sfârșit, izbucni din nou neînțelegerea din pricina hattî-șerifului sultanului privitor la moștenirea Egiptului, dat în Februarie, sub influența ambasadorului britanic, cu o serie de condițiuni și de rezerve care-l făceau aproape fără aplicare. Guvernul francez declară că nu putea semna convenția strâmtorilor cât timp chestia Egiptului nu era isprăvită. Austria, urmată de Prusia și de Rusia, interveniră spre a se pune capăt relei voințe britanice împotriva lui Mehemed.

Odată lichidată chestia Egiptului, convenția generală pentru închiderea strâmtorilor Mării Negre fu iscălită, la 13 Iulie 1841, de toate cele cinci mari puteri, adică și de Franța, care rămăsese în afara concertului european la încheerea precedentului text.

Preambulul cuprinde, de data aceasta, o frază care

amintește propunerea franceză pentru garanția integrității imperiului otoman. Astfel, se spune, cele cinci puteri voind să-i dea sultanului „dovada vădită a respectului ce-l poartă inviolabilității drepturilor sale suverane, precum și a dorinței lor sincere de a vedea consolidându-se liniștea imperiului său”, au hotărât să „răspundă la invitarea Înălțimei Sale sultanul, pentru a constata împreună, printr'un act formal, hotărârea lor unanimă de a se conforma vechii reguli... potrivit căreia trecerea prin strâmtori trebuie să fie, totdeauna, închisă vapoarelor de război streine, atât timp cât Poarta se află în stare de pace”. Preambulul caută, totodată, să salveze, în formă, demnitatea sultanului când spune că puterile „răspund” la invitarea lui de a constata închiderea strâmtorilor. Tot din preambul reiese adevăratul caracter al convenției. E vorba de o obligație contractuală legând *două* părți, nu mai multe, și anume: deoparte, sultanul singur, iar de cealaltă *toate* puterile laolaltă, în bloc, care vorbesc despre „hotărârea lor *unanimă*”. Obligația ce-și iau puterile, în chipul acesta, față de sultan, este indiviză și solidară între ele, fiecare față de celelalte și invers.

Articolele, începând cu primul, confirmă caracterul convenției așa cum reiese chiar din preambul: „sultanul, *deoparte*, declară că are nestrămutată hotărâre să mențină pe viitor principiul statornic stabilit ca o veche regulă a imperiului său”, etc.—exact apoi ca textul art. 4 din prima convenție semnată fără Franța,—cu alternativa de complectare „și Majestățile Lor... *de alta* se obligă să respecte”, etc., ca mai sus. Articolul următor (2), preocupat ca și preambulul de a salva de formă demnitatea și independența sultanului, nu face în fond decât să sublinieze limitarea suveranității lui prin fraza care arată cât i-a mai rămas din această suveranitate când spune:

„Este înțeles că prin constatarea inviolabilității vechei regule a imperiului otoman, amintită în articolul precedent, sultanul își rezervă, ca și în trecut, (putința sau dreptul) să dea firmane de trecere vaselor ușoare sub pavilion de război, care vor fi întrebuințate, cum se obișnuiește, în serviciul legațiilor puterilor amice”.

Convenția, în această formă definitivă, consfințează pentru totdeauna, fără termen de durată, *limitarea* adusă *suveranității turcești asupra strâmtorilor* întrucât sultanul, atât timp cât se afla în stare de pace, *nu mai avea voie să acorde trecerea prin strâmtori nici unui vas strein de război*, deci nici celor rusești, afară de excepția explicit înscrisă în textul art. 2 pentru vasele ușoare din serviciul legațiilor. În acelaș timp, convenția colectivă îi lua Rusiei, pe viitor, putința unor acorduri speciale cu Turcia stabilind regim de excepție pentru vasele ei de război, așa cum se întâmplase spre surprinderea și indignarea Europei prin tratatul dela Unkiar-Iskelessi.

În sfârșit, vom accentua că textul convenției colective din 1841 a rămas ca adevărata chartă sau constituție a regimului strâmtorilor până la tratatul de pace dela Lausanne (1923), după marele război, afară de regimul de neutralizare de scurtă durată impus pe urma războiului Crimeei.

d) Neutralizarea Mării Negre în contra Rusiei prin pacea dela Paris.

Schimbarea politicii rusești față de Turcia, în urma văditei dușmăanii a marilor puteri împotriva Rusiei, avusese urmări surprinzătoare în cele din urmă decenii. Concertul european de ostilitate împotriva Rusiei se vădise în împrejurarea neașteptată a tra-

tatului dela Unkiar-Iskelessi. De aceea, politica rusească, părăsind de formă linia de cuceriri pe socoteala Turciei, o luase oarecum înainte cu formula de apărare a „integrității” imperiului otoman. Dar tot așa de repede se văzuse că o politică a Rusiei prea prietenoasă și aproape protectoare față de Turcia, era cel puțin tot atât de primejdioasă cât politica lui Petru cel mare și a Caterinei a II-a, adică politica de cuceriri în dauna imperiului otoman, cu toate diversivunile lăturalnice printre supușii creștini ai sultanului.

Din această constatare, a eșit solidaritatea europeană împotriva Rusiei și pentru garantarea integrității imperiului otoman, sub forma convenției colective a strâmtorilor. Din solidaritatea europeană s'a născut, apoi, nevoia politicii rusești, în urmărirea scopurilor ei permanente, de a se întoarce la vechea directivă dușmănoasă Turciei, dar nu pe față. Spre a-și putea asigura succesul, noua politică rusească urmări acordul sau cel puțin complicitatea vre-uneia dintre marile puteri pentru a sparge concertul european. Incercarea de a sdruncina această solidaritate, prin eliminarea Franței, fusese, de altfel, făcută cu destul succes și în perioada premergătoare convenției colective dela 1841, cum am văzut. Experiența colaborării cu Austria lui Metternich, în problema orientală, sfârșise prin convenția dela Münchengraetz, care-l făcuse pe țar părtașul politicii de integritate a Turciei, desigur din punctul de vedere formal, și-i răpise Rusiei libertatea mișcărilor în răsăritul european.

Toate experiențele contribuie la convingerea cercurilor conducătoare din Rusia că era nevoie de prietenia și colaborarea cu o putere necontinentală, pentru siguranța politicii rusești față de Turcia. Această

putere nu putea fi alta decât Anglia, precum se văzuse cu prilejul acțiunii diplomatice din timpul crizei egiptene când țarul, dușmănos față de Franța și neîncrezător față de Austria, căutase cu orice preț consimțământul Angliei.

Contele Nesselrode într'un memoriu, redactat după convenția din 1841, formulase, astfel, nevoia acordului anglo-rus: pe uscat, Rusia are față de Turcia o înrăurire covârșitoare; pe mare, Anglia ocupă aceeași poziție față de Turcia. Fapta singuratecă și a parte a acestor două puteri poate face foarte mult rău, dar conlucrarea lor va putea face mult bine: iată, deci, folosul ca, ele, să se înțeleagă înainte de a porni ceva.

Revoluția dela 1848, trecând devastatoare prin multe țări europene, aproape fără să atingă Rusia, spori însemnătatea politică a țarului Nicolae, mai ales prin acțiunea contra-revoluționară desfășurată la vecini. Cearta pentru paza locurilor sfinte dela Ierusalim și Bethleen, între catolici și ortodocși, care izbucni în 1850, îi oferî țarului un nou prilej ca să re-deschidă chestiunea orientală. Proclamarea imperiului lui Napoleon al III-lea, în Franța, veni să agraveze conflictul pentru locurile sfinte cu Rusia, protectoarea ortodocșilor, ca o chestiune de prestigiu pentru imperiul francez și, totodată, ca o urmare a abținerii țarului, pătruns de idei monarhice legitimize, de a recunoaște pe noul monarh al Franței. În cearta dintre Franța și Rusia pentru păstrarea prestigiului fiecăreia în răsărit, una ca ocrotitoare a catolicilor, cealaltă a ortodocșilor, Turcia nu prea știa ce atitudine să ia, mai ales că toată sfada amenința să se spargă în capul ei.

Țarul, potrivit directivei noi a politicii rusești, căuta să-și asigure simpatia Angliei. La 9 Ianuarie 1853,

allându-se la serbarea dată în palatul marei ducese Elena din Petesburg, el vorbi foarte prietenos ambasadorului britanic, se ocupă de noul cabinet englez: de curând constituit și stăruie asupra nevoiei unui acord între cele două guverne, britanic și rus. „Când noi suntem de acord, spuse țarul, sunt cu totul fără grijă în privința Europei apusene; ceea ce gândesc alții are în fond puțină însemnătate“. „Alții“ erau Franța și Austria. Apoi, țarul aduse vorba despre Turcia și fiindcă diplomatul englez se oprise asupra acestui punct, îi fu dat să audă următoarele: „Iată, avem pe brațe un om bolnav, foarte bolnav; vă spun sincer, ar fi o mare nenorocire dacă, într'o zi, ar trebui să ne scape din mâini, mai ales înainte ca să fi apucat a face toate pregătirile trebuitoare. Dar, în sfârșit, n'a venit clipa ca să vorbim despre asta“. Peste câteva zile, ambasadorul britanic fiind poftit la palat, țarul îl asigură că renunțase la visurile și planurile Caterinei, precum și la obligațiile față de creștinii din răsărit. Apoi, venind la chestia „omului bolnav“, țarul își lămurii, astfel, gândul: „Nu putem învia morții; dacă imperiul turc cade, va cădea ca să nu se mai ridice. De aceea, vă fac următoarea întrebare: nu-i mai bine să ne apărăm din timp împotriva unei astfel de întâmplări, decât să fim expuși haosului, dezordinei, siguranței unui război european, urmare de neînălțurat a catastrofei dacă vine pe neașteptate și înainte de a se fi putut schița vre-un sistem, pentru viitor? Iată punctul asupra căruia țin să atrag atenția guvernului dv.“. Față de răspunsul rezervat al diplomatului englez, țarul stăruie ca „gentleman“ pentru o înțelegere în afară de celelalte puteri și dădu o idee aproximativă despre sistemul întrevăzut: „Vă voi spune sincer și categoric că, dacă Anglia se gândește să se așeze, într'o zi, la Cons-

Constantinople, nu voi îngădui-o... Cât mă privește, sunt de asemeni, gata să iau obligația de a nu mă așeza acolo, ca stăpân bine înțeles, dar ca paznic nu zic ba. Dacă nu sunt luate măsuri de prevedere, dacă totul e lăsat la voia întâmplării, atunci poate veni o asemenea împrejurare care să mă silească să ocup Constantinopolul".

În Februarie, cabinetul englez răspunzând prin pana lordului Russell, la toate ofertele țarului, se mulțumi să dorească lichidarea tuturor neînțelegerilor privitoare la problemele turcești, printr'un acord între marile puteri „căci n'ar fi cu putință, din punct de vedere cinstit, ca Austria și Franța să fie lăsate pe dinafară și în necunoștință despre înțelegerile luate".

În aceeași lună, prințul Menșikof fu trimis din partea țarului, în misiune la Constantinople.

Apoi, într'o nouă întrevedere dela 20 Februarie cu ambasadorul britanic, Sir H. Seymour, țarul reveni asupra vechei discuții pentru a accentua că „era mai puțin nerăbdător să știe ce se va face când va muri bolnavul, cât să hotărască de acord cu Anglia ceea ce nu se va face“. Și la întrebarea lui Seymour, după oarecare șovăire, țarul explică în chipul următor politica negativă pe care o propunea : „Ei bine, sunt anume lucruri ce nu le-aș îngădui, niciodată : d'întâi, în ceea ce ne privește nu vreau ocuparea permanentă a Constantinopolului de către Ruși ; dar și mai mult nu vreau ca el să fie, vreodată, ocupat de Englezi, de Francezi, de nici una dintre puterile mari. Nu voi îngădui, de asemeni, niciodată, să se încerce reconstruirea unui imperiu bizantin, nici ca Grecia să capete o sporire de teritoriu, care ar face din ea un Stat puternic. Și mai puțin aș putea îndura ca Turcia să fie împărțită în mici republici, aziluri pregătite pentru Kossuți, Mazzini și

alți revoluționari ai Europei. Decât să sufăr asemenea orândueli, voi face război și-l voi duce atâta vreme cât mi-ar rămânea un om și o pușcă”.

La Constantinopole, trimisul țarului porni cu piciorul stâng prin atitudini provocatoare, care treziră atenția ambasadurilor străine și îndârjiră rezistența turcă la cererea de a se asigura Rusiei, printr'un tratat secret, protectoratul ortodocșilor din Turcia, în afară de chestiunea de mult cunoscută a locurilor sfinte. Ceea ce perduse la 1841, prin alcătuirea concertului european împotriva ei, Rusia încerca să recâștige acum: puțința de amestec în treburile lăuntrice ale Turciei, sub forma dreptului de ocrotire a supușilor ortodocși din împărăția otomană. Guvernul turc, ascultând de sfaturile ambasadurilor Angliei și Franței, respinse această cerere a Rusiei, care „compromitea principiile fundamentale ale independenței și suveranității Turciei”. Prințul Menșikof, potrivit atitudinii de intimidare, adoptată dela început, dădu guvernului turc un *ultimatum* cu termen de expirare la 10 Mai, la 18 declară că misiunea lui se sfârșise, iar la 21 părăsi Constantinopolul.

La 31 Mai, guvernul turc era înștiințat de contele Nesselrode că trupele rusești vor trece, în curând, granița, nu pentru a face război, dar pentru a lua garanții materiale până în clipa când Poarta „va da Rusiei siguranțele morale ce le-a cerut zădarnic”. Dar după trei zile, Franța și Anglia punându-se de acord, trimiseră flotele lor din Mediterana spre Dardanele, unde se întâlniră în ziua de 14 Iunie. Diplomația austriacă se puse grabnic pe lucru, pentru a preîntîmpina complicarea situației, dar fără succes. La 3 Iulie, armatele rusești începeau ocuparea principatelor române, iar contele Nesselrode printr'o circulară explicativă către puteri înfățișa faptul ca un

răspuns la mișcarea combinată a flotelor anglo-franceză, ca „o luare de poziție militară“ corespunzătoare unei „ocupări maritime“.

Diplomația anglo-franceză își dădu silința să oprească guvernul turc de a răspunde, cu forța, la actul de violență al Rusiei și o conferință a celor 4 mari puteri, streine conflictului, isbuzi să încheie o notă mediatoare, la Viena, spre a fi oferită părților opuse. Față cu pretenția guvernului rus, cât și cu opunerea Turciei, de a primi fără modificări, textul notei colective dela Viena, în partea privitoare la origina situației bisericii ortodoxe din imperiul otoman, încercarea de împăciuire nu isbuzi. Agitația din Turcia, provocată de textul manifestului religios al țarului către populațiile creștine din împărăția otomană, sili Divanul la măsuri hotărâtoare.

La 8 Octombrie, comandantul trupelor turcești din Rumelia adresează o somație comandamentului suprem rusesc ca să evacueze principatele române, în termen de 15 zile. Față cu neurmarea dată somației, la sfârșitul aceleiași luni, ostilitățile începură, pe Dunăre, în mai multe puncte. Rusia se ținea în defensivă, dar la 30 Noembrie distrugerea flotei turcești la Sinope de către flota rusă, comandată de amiralul Nakhimof, grăbi deslănțuirea evenimentelor.

„Lovitura dela Sinope n'a atins numai Turcia“ declară, la 13 Decembrie, ministrul de afaceri străine francez, Drouyn de Lhuys și, adoua zi, dădu ordin comandantului flotei să se înțeleagă cu colegul englez pentru pătrunderea imediată în Marea Neagră. Peste câteva zile, într'adevăr, cele două flote „ocupară“ Marea Neagră oprind legăturile pe apă ale Rusiei cu provinciile ei asiatice, până la evacuarea principatelor române și restabilirea păcii. Încercarea rusă la Viena, prin misiunea prințului Orloff, de

a-și asigura sprijinul Austriei dădu greș. La 27 Februarie 1854 guvernele din Londra și Paris, prin două telegrame cu text identic, somară Rusia să evacueze principatele până la 30 Aprilie cel mai târziu : refuzul de a da urmare somației avea să fie socotit ca o declarație de război. La 12 April, se iscăli la Constantinopole alianța anglo-franco-turcă și, în cursul aceleiași luni, izbucni războiul general.

Nu e locul să urmărim desfășurarea războiului Crimeei, cu asediul și cucerirea Sebastopolului de către aliați, cărora în cursul luptelor li-se alătură și Sardinia, în sfortșarea ei pentru realizarea unității naționale italiene.

Pacea dela Paris din 1856, pe lângă alte condiții impuse Rusiei învinse, precum înlăturarea protectoratului asupra principatelor române și restituirea unei părți din Basarabia sudică spre a se garanta mai bine libertatea navigației pe Dunăre, ale căror guri scoase din ghiarele rusești erau puse sub îngrijirea unei Comisiuni internaționale,—se ocupă foarte de aproape de regimul Mării Negre și al strâmtorilor. De altfel, întregul regulament nou din Europa răsăriteană, impus Rusiei învinsă de coaliția anglo-franco-italiană, chiar dacă are unele puncte ce par independente, ele se leagă perfect, laolaltă, și fac un întreg armoniic și solidar cu măsurile de înfrânare contra imperialismului rusesc din Marea Neagră.

Sunt foarte interesante de notat fazele prin care s'a trecut până la neutralizarea Mării Negre și a strâmtorilor, cum și formulele pe care, atunci, în situația de învinsă, Rusia le-a propus chiar pentru deschiderea desăvârșită a Mării Negre, tuturor vaselor de război fără deosebire, pentru ca după aceea, și până astăzi, să revină la formula restrictivă de

mare clausum pentru pavilioanele de război neriverane.

Intr'adevăr, Anglia și Franța, pregătind condițiile de pace încă înainte de sfârșitul războiului Crimeei, aveau în vedere două formule: sau a) reducerea forțelor navale rusești din Marea Neagră sau b) neutralizarea acestei mări. Adoua formulă era susținută de Franța, care vroia, în acelaș timp, să apere Constantinopolul împotriva primejdiei venind din partea unei puteri preponderantă în Mediterana. Cum acțiunea militară urma fără nici un eveniment hotărâtor, care să impună Rusiei primirea condițiilor, acțiunea diplomatică a coaliției își continua sforțarea de încercuire împotriva inamicului. După moartea Țarului Nicolae I, la 2 Martie 1855, negocierile de pace dela Viena, prin mijlocirea Austriei, fură reluate cu speranțe de succes, mai ales că și noul țar, Alexandru al II-lea, trecea drept un spirit pașnic. Dar prințul Gorceakof luă în glumă propunerea de neutralizare a Mării Negre, făcută prin ambasadorul francez la Viena, baronul Bourqueney, și adăugă că ar trebui să se proclame, în schimb, dezarmarea Mediteranei și a tuturor mărilor. Austriei, însă, nu-i convenia nici formula rusească de *mare apertum*, adică deschiderea strâmtorilor pentru *toate* vasele de război, fără nici o deosebire, fiindcă acestei formule i-se adăuga, din partea opusă, ca un compliment și ca o măsură de siguranță, înființarea de stațiuni navale anglo-franceze în Marea Neagră. Din pricina intereselor ei dunărene, Austria nu convenia la o combinație, care ar fi asigurat supremația navală britanică și în Marea Neagră. Punctul de vedere al Turciei se apropia de cel austriac. Nici propunerea franceză de reducere la un număr egal de vase în Marea Neagră a celor două flote, rusă și turcă, împreună cu re-

confirmarea principiului de închidere a strâmtoarelor din convenția de la 1841, nu avu mai mult succes. În ședința de la 26 Aprilie, prințul Gorceakof propuse un proiect, întemeiat pe principiul de *mare clausum*, cu rezerva dreptului sultanului de a putea, după apreciere și în interesul siguranței sale, să facă apel la flotele străine. Dar nici această propunere nu avu succes, ceea ce-l făcu pe Gorceakof să spună că plenipotențiarilor ruși „propunând d'întâi *mare apertum*, pe urmă *mare clausum*, cred că au dat dovada de netăgăduit a dorinței lor sincere de a înlesni înțelegerea generală”. După o altă propunere austriacă, primită la fel, negocierile fură rupte din inițiativa plenipotențiarilor englez și francez.

După căderea Sebastopolului, în Septembrie, sorții de pace sporiră prin revenirea Austriei în orbita diplomatică a puterilor occidentale, cât și prin aplecarea împăratului Napoleon al III-lea, deosebită de atitudinea Angliei, de a pune capăt războiului. O înțelegere franco-rusă părea pe punctul de a se stabili, ceea ce îngrijora diplomația austriacă. De aceea, spre sfârșitul anului, Viena îndeplini un rol însemnat, care se încheiă, la 16 Decembrie, prin trimeterea contelui Esterhazy de la Viena la Petersburg, cu propuneri de pace sub forma unui *ultimatum* colectiv cuprinzând „patru” puncte. Toate încercările rusești de contra-propuneri se isbiră de atitudinea solidară a Austriei cu puterile învingătoare, astfel că, la 15 Ianuarie 1856, adunarea înalților demnitari ai imperiului rus, prezidată de țar, se declară pentru primirea condițiilor de pace, așa cum fuseseră impuse. Adouă zi se da răspunsul, înainte de expirarea termenului fixat la prezentarea *ultimatum*-ului, iar la 1 Februarie preliminarile de pace fură iscă-

lite la Viena. Congresul de pace urma să se adune la Paris, până în trei săptămâni.

Intr'adevăr, la 25 ale lunii, se ținut prima ședință a congresului de pace. În ziua de 4 Martie se discută și se stabilește articolele privitoare la neutralitatea Mării Negre. Prin art. 11 se stabilește că „Marea Neagră este neutralizată: deschise marinei comerciale a tuturor națiunilor, apele și porturile ei sunt, în chip categoric și pentru totdeauna, interzise pavilionului de război, atât al puterilor riverane, cât și al oricărei alte puteri, afară de excepțiile menționate“. Proclamându-se neutralizarea Mării Negre „păstrarea sau înființarea pe țărmul ei de arsenale militare maritime nu e trebuitoare și nu are rost; de aceea, M. S. împăratul tuturor Rusiilor și M. S. I. sultanul se obligă să nu ridice și să nu păstreze pe acest țărm nici un arsenal maritim“ (art. 13). Redactarea textului acestui articol s'a făcut după contra-proiectul rusesc de oarece, în prima redactare, nu era precizarea „pe acest țărm“ și, astfel, arsenalul dela Nicolaief, la limanul Bug-ului, putea fi păstrat. Delegația rusă a ținut, de altminteri, să declare în numele țarului că acest arsenal era destinat construcțiilor de vase ușoare, pentru paza coastelor, potrivit excepțiilor dela neutralizare cuprinse în art. 14 și 19 din tratatul de pace.

Iată și cuprinsul acestor excepții. Articolul întâi prevedea că printr'o convenție ruso-turcă, anexată tratatului și având aceiași valoare ca și cum ar fi făcut parte integrantă din el, aveau să se stabilească forța și numărul vaselor ușoare, necesare serviciului de pază a coastelor. În ședința dela 18 Martie, plenipotențiarii turci și ruși au comunicat congresului textul convenției acesteia având cuprinsul următor: fiecare parte își rezerva dreptul să între-

țină, în Marea Neagră, câte șase vase cu aburi de 50 metri lungime la linia de plutire și patru vase ușoare de câte maximum 200 tone fiecare. Articolul următor (19) prevedea excepția că fiecare dintre puterile semnatare ale tratatului va avea dreptul să întrețină, oricând, câte două vase de război ușoare la gurile Dunării, destinate să garanteze aducerea la îndeplinire a regulilor privitoare la libertatea de navigație a fluviului. În sfârșit, la 30 Martie, se iscăli, la Paris, convenția anexă privind principiul de închidere a strâmtorilor, conform art. 10 din actul general al congresului de pace, convenție care nu era altceva decât reproducerea textului iscălit la Londra în 1841, cu singura schimbare de mai sus: excepția în favoarea vaselor ușoare de război menite să stea la gurile Dunării (staționarele).

Lăsând laoparte celelalte prevederi ale tratatului de Paris, vom constata că el adăuga vechilor noțiuni de mare „liberă” sau „largul mării” și de mare „teritorială”, noțiunea de mare „neutralizată”. Principiul neutralității continentale, consfințit dintr'un interes de echilibru politic și de stabilitate europeană, primea o nouă aplicare, în acelaș scop, sub forma neutralității aplicată unei mări, care fusese, mereu, teatrul vărsărilor de sânge și mărunțelii discordiei, de-a lungul veacurilor, între vecinii așezați pe țărmurile ei. Venind după convenția colectivă a strâmtorilor dela 1841, când se încercase asigurarea unui regim de stabilitate politică, dar fără succes din pricina Rusiei, care-și urmăria visul ambițios de a lua locul Turciei în Marea Neagră, regimul de neutralizare al tratatului dela Paris apărea ca o încercare mai îndrăsneată de a impune o frână năzuințelor imperialiste rusești. Formula de *mare apertum*, propusă la Viena de Gorceakof, fusese respinsă tocmai din

teama și din neîncrederea ce le inspira Rusia, puternic înarmată, și care ar fi putut încerca, la cea d'întâi împrejurare prielnică, să pună stăpânire pe strâmtori, printr'un atac de surpriză.

Dezarmarea impusă Rusiei în Marea Neagră, ca o urmare a proclamării principiului de neutralizare a acestei mări, nu putea să se mențină multă vreme, cum vom vedea îndată. De altfel și istoria ne învață că dezarmările impuse învinșilor, nu sunt durabile decât atât timp cât împrejurările, care le-au determinat, se păstrează neschimbate. Limitarea libertății de înarmare a unui Stat, fiind o nesocotire a unuia dintre drepturile naturale ale Statelor, nu se poate menține la nesfârșit și nu este durabilă decât dacă împrejurările, din clipa când condiția a fost impusă Statului învins, se păstrează, neschimbate, în favoarea învingătorilor.

Greșala tratatului de Paris consta în prevederea de interzicere a intrării vaselor de război, în Marea Neagră, numai pentru vremurile „de pace”, — de unde rezulta un tratament de inegalitate între Turcia și Rusia. Sultanul având dreptul să țină forțe navale în celelalte mări, care-i scăldau împărăția, însemna, potrivit textului tratatului, că în caz de război cu Rusia, își putea trece aceste forțe navale în Marea Neagră, ca să atace coastele rusești. Neutralizarea, în sistemul continental, s'a stabilit, totdeauna și pretutindeni unde o întâlnim, tocmai în vederea războiului și pentru a înfrunța situații ce se ivesc în cazuri de război — pe când tratatul dela Paris făcea fără valoare regimul de neutralizare a Mării Negre, tocmai în vreme de război, când ar fi trebuit să-și dovedească utilitatea, fiindcă prevederile lui nu-și aveau aplicarea decât pentru starea „de pace”.

e) Înălțurarea neutralizării și întoarcerea la formula strâmtorilor închise vaselor de rășboi.

Primind de nevoie condițiile tratatului dela Paris, Rusia înțelegea, din chiar clipa iscălierii lui, să aștepte și să urmărească revizuirea regimului de neutralizare a Mării Negre. La câteva zile după iscălire, unul dintre plenipotențierii ruși, contele Orloff, își exprima, astfel, către Guizot, nemulțumirea împotriva păcii încheiaie : „Tratatul acesta n'are decât un singur merit, acela că a oprit vărsarea sângelui. Pricep ca să se răpească o provincie unui Stat învins, dar suprimarea mijloacelor lui de apărare, când e vorba de un imperiu cu optzeci milioane locuitori, înseamnă una dintre acele clauze în care partima întunecă simțul politic al bărbaților de Stat“. Cancelarul Gorceakof, la rândul lui, prin diferite circulare adresate puterilor semnatare ale tratatului dela Paris, cu prilejul feluritelor întâmplări din politica internațională, n'a făcut decât să spună și să repete, direct sau voalat, după împrejurări, că Rusia se reculegea în așteptarea clipei potrivită pentru revizuire.

O apropiere politică franco-rusă urmă tratatului dela Paris, cu acelaș scop revizionist, după cum diferitele puteri căutară să speculeze preocupările revizioniste rusești, în interesul jocului lor diplomatic. Dintre puterile semnatare ale tratatului dela Paris, singură Anglia rămase rezervată și credincioasă regimului stabilit până când și rezistența ei a trebuit să cedeze în fața împrejurărilor schimbate.

Rășboiul franco-german a fost împrejurarea nu prea mult așteptată de politica revizionistă rusească. Ecourile din presa rusească, limbajul diplomaților ruși, precum și un demers special, la Constantino-

pole, prin ambasadorul țarului, generalul Ignatieff, spre a schița o discuție „pur academică și personală“ cu marele vizir, în vederea unei revizuii eventuale a tratatului dela Paris, lăsară, dela începutul acestui război, să se întrevadă ce avea de gând Rusia. În fața înfrângerilor suferite de armata franceză și a manevrelor diplomatice rusești, contele de Beust, cancelarul austriac, exclamase într'o telegramă, care a rămas vestită : „nu mai văd Europa!“, adică nu se mai vedea solidaritatea europeană în calea Rusiei.

După capitularea franceză dela Sedan, printr'o telegramă circulară, din 31 Octombrie 1870, adresată puterilor semnatare ale tratatului dela Paris, Gorceakof vestea hotărârea Rusiei de a se socoti, de atunci înainte, deslegată de obligația privitoare la neutralizarea Mării Negre. „Atingerile succesive, spunea telegrama, pe care le-au suferit în anii din urmă învoelile socotite drept temelie a echilibrului Europei, au adus cabinetul imperial în situația să cerceteze urmările ce decurg din ele pentru poziția politică a Rusiei“. Învoelile fundamentale erau probabil cele dela pacea de Viena din 1815, iar printre ele se putea socoti, complimentar, și neutralizarea Mării Negre „care trebuia să îndepărteze orice putință de conflict... și să sporească numărul teritoriilor chemate, printr'un acord unanim al Europei ca să se bucure de binefacerile neutralității și să pună, astfel, însăși Rusia, la adăpost de orice primejdie de agresiuni“. Experiența celor cincisprezece ani, însă, dovedește, spunea mai departe telegrama lui Gorceakof, că neutralizarea nu se sprijinea decât pe o teorie și, prin urmare, siguranța Rusiei atârna de o ficțiune. În loc să enumere faptele pozitive, în sprijinul acestei afirmații despre nesiguranța Rusiei în

Marea Neagră, pe urma tratatului dela 1856, telegrama făcea comparație între situația Rusiei în această mare și poziția celorlalte puteri semnatare, Turcia, Franța și Anglia în Arhipelag și în Mediterana. E drept, telegrama făcea și observația întemeiată că trecerea prin strâmători a vaselor de război, nu era oprită decât în timp de pace, ceea ce însemna o neutralizare incompletă. Apoi, se enumerau câteva fapte petrecute, ce ar fi însemnat abateri sau atingeri aduse regulamentului internațional stabilit la 1856, precum unirea principatelor române cu aducerea prințului strein, câteva cazuri când trecuseră prin strâmători vase de război, printre care fusese chiar vasul rusesc „Alexandru Newski” în 1868, etc., precum și apariția vapoarelor cuirasate necunoscute și, deci, neprevăzute în textul tratatului dela 1856. Toată această expunere, foarte rezumativ reprodușă, trebuia să slujească drept temei declarației dela sfârșit că „M. S. împăratul nu se mai putea socoti legat de obligațiile tratatului din 30 Martie 1856 întrucât ele îi limitau drepturile sale de suzeranitate, în Marea Neagră”. Circulara era însoțită de instrucții speciale, ce fuseseră dinainte trimise fiecăruia dintre reprezentanții diplomați ai Rusiei, pe lângă guvernele Statelor semnatare ale tratatului denunțat unilateral,—instrucțiuni foarte variate ca formă și ca fond, după poziția Statului respectiv, după împrejurările speciale în care se afla fiecare dintre Statele contractante, în sfârșit după felul raporturilor mai intime ori mai rezervate ale guvernului rusesc cu guvernul strein respectiv.

Circulara lui Gorceakof căzu ca o bombă în cabinetele europene și provocă mare agitație în opinia publică generală. Procedura brutală de denunțare unilaterală a obligațiilor unui tratat părea pe

punctul să provoace o reacțiune obștească, până a face cu putință chiar un război împotriva Rusiei. Dar emoția primului moment fiind trecută, norii cari întunecaseră cerul diplomatic se risipiră și negocierile pentru o formulă de acord general începură. Baronul Jomini avusese dreptate când îi spusese într'o scrisoare lui Brunnow, ambasadorul rus dela Londra, că „nu se bate nimeni pentru o declarație, afară dacă aceasta nu-i un pretext spre a ascunde o hotărâre pregătită și luată dinainte“ ..

Greutățile cele mai mari, precum era de prevăzut, aveau să vină din partea Angliei care, prin răspunsul la circulara lui Gorceakof, făcea o deosebire netă între fondul chestiunii și forma ce i-se dase prin gestul rusesc de denunțare. Lipsa de solidaritate europeană și incurcăturile politice decurgând din războiul franco-prusac, ușurară poziția Rusiei, care pândise momentul potrivit și 'l prinsese. Bismarck, în numele Prusiei, interesat să se asigure de neutralitatea Rusiei până când avea să impună Franței pacea, se arătă, dela început, destul de binevoitor propunând o conferință, d'întâi la Constantinopole, și, apoi, la Petersburg, pentru desbaterea și lichidarea problemei deschisă prin telegrama-circulară a lui Gorceakof. Propunerea fiind primită de celelalte cabinete, spre sfârșitul lui Noembrie, conferința se întruni la Londra, în Ianuarie 1871, după dorința Rusiei.

E drept că până la această întrunire multe greutăți trebuiră să fie înlăturate pe tema programului de lucrări al conferinței, greutăți venite din partea Angliei pe chestiuni de procedură ; din partea Prusiei din teama lui Bismarck ca să nu se ivească nici un amestec strein în războiul franco-prusac ; în sfârșit, din partea Rusiei însăși, care cerea dinainte siguranța că gestul ei avea să primească o recunoaștere

internațională. Toate aceste greutăți fiind înlăturate, întâia ședință dela Londra se sfârși prin iscălirea vestitului protocol prin care cele șase puteri declarau : „este un principiu esențial de dreptul ginților că nici o putere nu se poate desface de obligațiile unui tratat, nici să-i modifice prevederile decât în urma consimțământului părților contractante, pe calea unei înțelegeri prietenești”. Proclamația aceasta solemnă, de respect al dreptului ginților, fiind în contradicere cu realitatea faptelor prin gestul Rusiei, au îndreptățit pe unii autori să spună, despre conferința dela Londra, că n'a fost decât o comedie, așa precum o descrișese de altfel și ambasadorul rus în raportul lui despre întâia ședință. „Rolurile fiind împărțite în chip inteligent, au fost jucate cu o unitate demnă de amintit. N'au fost nici învinuiri pentru trecut, nici deosebiri de păreri în privința prezentului, nici o vorbă cel puțin rostită împotriva Rusiei, al cărei simțământ național ar fi fost jignit în persoana mea”, raporta ambasadorul rus dela Londra.

La adoua ședință din ziua de 24 Ianuarie începu discuția pentru revizuirea art. 11, 13 și 14 din tratatul dela Paris. pe bază de compensație, după propunerea unora dintre delegați. Se propusese de Austria introducerea de forțe navale în Marea Neagră, spre a ocupa în permanență un port turcesc ca o contra-pondere portului rusesc Sebastopol. Părăsită această formulă, se discută alta potrivit căreia sultanul, păstrând principiul închiderii strâmtorilor, își rezerva libertatea să le deschidă în cazul când siguranța imperiului său ar fi fost amenințată. De data aceasta, alte greutăți pe tema apelului la forțele navale „neriverane”, pe când plenipotențiarul rus vroia formula „puterilor amice”. A treia ședință, fixată pentru ziua de 31 Ianuarie, fu amânată la 3 Febru-

arie, fără ca să se poată ajunge la un acord de formulă. A patra ședință, dela 7 Martie, nu fu mai rodnică. Abia în ședința a cincia, dela 13 Martie, la care luă parte și plenipotențiarul francez, ducele de Broglie, se ajunsese la un acord general. În ziua următoare, la ședința de închidere, se hotărâ schimbul de ratificări până în șeaze săptămâni.

Primele trei articole din convenția iscălită la Londra, în legătură cu circulara lui Gorceakof, au următorul conținut :

„Articolele 11, 13 și 14 din tratatul dela Paris din 30 Martie 1856, precum și convenția specială încheiată între Sublima Poartă și Rusia și anexată zisului articol 14, sunt abrogate și înlocuite prin articolul următor (art. 1) :

„Principiul închiderii strâmtoarelor Dardanele și Bosfor, așa cum a fost stabilit prin convenția aparte din 30 Martie 1856, este păstrat, cu libertatea pentru M. S. I. sultanul de a deschide zisele strâmtoare în timp de pace vaselor de război ale puterilor amice și aliate, în cazul când Sublima Poartă ar socoti necesar pentru a garanta îndeplinirea prevederilor din tratatul dela Paris din 30 Martie 1856” (art. 2).

„Marea Neagră rămâne deschisă, ca și în trecut, marinei de comerț a tuturor națiunilor” (art. 3).

Prin art. 8, înaltele părți contractante „reînnoesc și confirmă toate prevederile tratatului din 30 Martie 1856, precum și ale anexelor sale, care nu sunt anulate sau modificate prin tratatul de față”. În aceeași zi de 13 Martie 1871, și tot la Londra, se iscăli o convenție ruso-turcă pentru abrogarea convenției speciale din 30 Martie 1856, privitoare la numărul și forța vaselor de război ale Rusiei și ale Turciei în Marea Neagră.

Astfel, Rusia, prin politica lui Gorceakof, câștigă o mare victorie diplomatică împotriva Europei în genere și a Angliei în special, redobândindu-și suveranitatea în Marea Neagră, precum și puțința de a relua politica ei de cucerire imperialistă în Orient.

Indată după conferința dela Londra, reluarea politicii rusești în Balcani se manifestă, în 1872, prin sprijinirea cererilor religioase ale Bulgarilor în contra Grecilor și a Patriarhatului grecesc dela Constantinopole. Mișcarea naționalităților dintr'adouă jumătate a veacului al XIX-lea și eforturile pentru unitatea națională ale Italianilor, Germanilor și Românilor, oferiau Rusiei, singurul Stat slav liber pe atunci, un minunat prilej de acțiune cuceritoare sub înfățișarea cea mai dezinteresată și mai generoasă. Dar spre a preveni bănuelile vecinilor puternici și a înlătura greutățile, diplomația rusă reveni la politica de prietenie cu Germania și Austria, consfințită prin întevvederea dela Berlin, din Septembrie 1872, dintre cei trei împărați, și urmată de vizitele dela Petersburg. Alianța austro-germano-rusă se reînnoia, după un veac, tot pe seama Polonilor căci Austria se obliga să nu mai polonizeze Galiția și să nu le acorde autonomia, iar în schimb Rusia se lega să se dezintereseze de soarta Slavilor din Ungaria și să se abțină dela intervenții pentru Slavii balcanici.

Dar mișcările populare, odată pornite, nu mai pot fi stăpânite și manevrate totdeauna cu ușurință, după socotelile cabinetelor diplomatice.

În vara lui 1875, izbucni răscoala populației creștine din Hertzegovina împotriva agenților fiscali turci. Mișcarea se întinse repede răspândindu-se d'întâi în Bosnia, spre a trece, apoi, în Serbia și Munten-

gru. La început, înțelegerea austro-rusă privitoare la afacerile orientale vroi să păstreze neutralitatea, în fața unui incident lăuntric al împărăției otomane, dar după ce se vădi neputința Turciei de a restabili ordinea, Europa fu nevoită să intervină. Spre sfârșitul anului, sultanul făgădui reforme sub presiune europeană, dar răsculații nu se mulțumiră cu atâta, spre a se liniști. Asasinarea consulilor francez și german din Salonic, de către Musulmani fanatici, la începutul anului 1876, precum și războiul „sfânt” proclamat contra Sârbo-Muntenegrenilor, dădu loc unei intervenții amenințătoare din partea marilor puteri pe lângă Poartă. Răsculații găsiră în acest fapt un motiv de încurajare, Bulgarii se răsculară și ei. Asasinarea sultanului Abdul Aziz și răsturnarea neașteptată a urmașului său îngreuiară mai mult situația. Noul sultan, Abdul Hamid al II-lea, ca să corespundă fanatismului musulman, luă măsuri de o cruzime neobișnuită contra Bulgarilor răsculați.

La 8 Iulie 1876, Rusia și Austria căzură de acord, prin vestita convenție dela Reichstadt, asupra tuturor chestiunilor de viitor, pe care sdruncinarea Turciei, pe urma evenimentelor, le redeschidea. Cele două mari puteri se înțeleseseră ca, în caz de victorie turcească, să intervină contra nimicirii creștinilor și pentru îndeplinirea făgăduelilor de reformă ale Porții. În cas de prăbușirea Turciei, cele două puteri se legaseră să nu îngăduie alcătuirea unui mare Stat slav în Balcani. În schimb, însă, căzuseră de acord în privința alcătuirii ca State independente a Bulgariei, Albaniei și Rumeliei, cum și în privința anexării Tesaliei, unei părți din Epir și a insulei Creta la Grecia, în sfârșit și pentru transformarea Constantinopolului, cu împrejurimile lui, într'un oraș liber. Înțelegerea dela Reichstadt, confirmată și precizată, în

urmă, prin convenția dela 18 Martie 1877, îi asigură Rusiei libertatea de a face război Turciei. De altfel, prin aceste două acorduri. Austria își da consimțământul la reluarea Basarabiei sudice de Rusia, cum și la anexarea teritoriilor dela malul Mării Negre din Turcia asiatică, în schimb ea își asigura anexarea Bosniei-Hertzegovinei. Clauza aceasta trebuia să rămână secretă, după cererea cancelarului rus, din considerație față de Serbia și Muntenegru.

Răscoalele creștinilor din Turcia continuă în cursul anului 1876 fără sorți de potolire. Represiunea crudă din Bulgaria provacă mare emoție în Rusia și țarul intervine la Constantinopole. În Noembrie, o circulară pornită dela Petersburg către cabinetele europene anunța mobilizarea parțială a Rusiei. O conferință adunată la Constantinopole, după inițiativa Angliei, nu isbuti să potolească lucrurile prin reformele ce se cereau. Apoi, o circulară din Ianuarie 1877, a lui Gorceakof, urmată de misiunea lui Ignatieff pe lângă cabinetele europene, dădu loc unei noi manifestări colective a puterilor : protocolul dela Londra din 31 Martie, prin care Poarta era poftită să dezarmeze și prin care se vestea că puterile însăși vor veghea la îndeplinirea reformelor făgăduite. Printr'o anexă la acest protocol, Rusia înștiința abținerea ei dela orice amestec dacă Turcia iscălea pacea cu Muntenegru, așa cum o făcuse cu Serbia. Poarta, însă, socotindu-se încurajată prin rezervele Angliei, nu primi protocolul, iar Parlamentul otoman, abia adunat, votă continuarea războiului cu Muntenegru. Din acea clipă războiul ruso-turc era de neînălțurat.

Intr'adevăr, la 24 Aprilie 1877, declarația de război porni dela Petersburg, făcută de poporul și nu

de guvernul rus, cum s'a spus cu oarecare exagerare.

Dela început, Anglia ținu să facă rezerve potrivit politicii sale orientale. Deși se declarase neutră printr'o notă din 18 Mai, totuși ea avertiza că va fi nevoită să intervină în cazul când unul dintre beligeranți ar aduce vre-o atingere siguranței navigației prin canalul de Suez ori dacă Rusia ar îndrepta vre-un atac contra Egiptului sau ar plănui să-l ocupe chiar vremelnic. De asemeni, guvernul britanic declară că nu era, deloc, dispus să privească nepăsător trecerea Constantinopolului în alte mâini și că orice schimbare, adusă stărilor de lucruri, în ceea ce privea navigația prin strâmtoari, ar fi fost pricină de serioase opunerii. Guvernul rus se grăbi să răspundă că nu avea nici o intenție asupra Constantinopolului și că soarta acestui oraș, fiind o chestiune de interes obștesc, nu putea fi hotărâtă decât printr'o înțelegere generală a puterilor. Printr'o instrucție secretă, însă, Gorceakof îi spunea ambasadorului rus dela Londra să se ferească de orice angajament privitor la o eventuală apropiere de Constantinopol sau chiar la o ocupare vremelnică a lui. Austria, la rândul ei, asigurată de guvernul rus, care se declara respectuos al convenției dela Reichstadt și de acord pentru hotărârea soartei Constantinopolului și strâmtorilor printr'o înțelegere cu Europa, se abținu dela orice amestec.

Disprețuindu-și prea mult dușmanul, Rusia suferi, la începutul campaniei, oarecare înfrângeri, dar din Septembrie, după ce sosiră trupe proaspete, iar Românii, aproape respinși la început, fură chemați într'ajutor, războiul luă o întorsătură cu totul favorabilă Rușilor. Neavând interes pentru subiect, trecem peste operațiile militare. În Noembrie, cercurile con-

ducătoare rusești începură să se gândească la condițiile de pace. Într'un memoriu al lui Nelidow se spunea că „principala” clauză din viitorul tratat de pace trebuia să prevadă: „Libera comunicare cu Mediterana și, tot odată, mijlocul de a opri flotele dușmane să amenințe coastele noastre din Marea Neagră; astfel trebuie să fie și a fost, totdeauna, scopul de căpetenie al politicii noastre maritime în Turcia. Prin urmare, trebuie să căutăm combinațiile care să ne asigure, numai nouă, libertatea de navigație prin strâmtoari, cu înlăturarea tuturor celorlalte pavilioane de război”. Toată greutatea soluției provine din aceste formule extreme „numai nouă” și „cu înlăturarea” precum constata d. G. Hanotaux în prefața lucrării lui Goriainow, căci o asemenea pretenție nu înseamnă altceva „decât o cerere de suveranitate asupra Constantinopolului”.

Prin Decembrie, mediațiunea pentru pace a Germaniei și Austro-Ungariei, cerută de sultan, fu refuzată. Anglia primi această sarcină, dar, la demersul făcut, Gorceakof răspunse că Poarta nu avea decât să se adreseze direct, pentru pace, comandantului suprem al armatelor rusești. La un astfel de răspuns guvernul britanic făcu observația că Rusia vroia o pace peste capul Europei, iar după câteva zile ambasadorul englez era însărcinat să prevină guvernul rus că orice tratat, ce ar atinge pe cele din 1856 și 1871, n'ar avea valoare fără consimțământul puterilor care luaseră parte la încheerea lor.

Negocierile directe turco-rusești începură, dar pe măsura succeselor militare cercurile conducătoare dela Petersburg, până atunci temătoare de complicații, deveniau tot mai intransigente. Instrucțiunile către comandamentul suprem militar cereau continuarea, cu energie, a acțiunii pentru a pune Europa în

fața faptelor împlinite, înainte de încheierea armistițiului. Față de această manevră, contele Andrassy ceru trimeterea grabnică a flotei engleză la Constantinopole și făgădui ajutorul dublei monarhii, pe uscat. Anglia, la rândul-i, ca măsură de prevedere, întrebă, la Petersburg, dacă forțele rusești aveau să se îndrepte spre Gallipoli, și primi răspunsul că în nici un caz Rusia nu avea să ocupe peninsula care stăpânește intrarea Dardanelelor. La 22 Ianuarie, generalissimul armatelor rusești ceru dela Petersburg instrucțiuni pentru cazul unei eventuale ocupări a Constantinopolului și avu răspunsul, peste două zile, din partea țarului, dar în aceeași zi flota engleză primi ordinul să intre în Dardanele, chiar cu forța. E drept că, în ziua următoare, ordinul acesta fu suspendat de oarece guvernul englez luase cunoștință de condițiile armistițiului. În decursul celor câteva zile, până la 31 Ianuarie când se iscălră la Adrianopole armistițiul și condițiile de bază ale păcii, generalul Ignatief ar fi dorit să profite de împrejurări ca să împingă armatele până în capitala otomană, dar legământul luat față de Anglia, în privința peninsulei Gallipoli, îl opri. Cu toate acestea, la 11 Februarie, guvernul turc anunță la Petersburg că flota engleză primise ordinul să treacă strâmtoarea spre a veni la Constantinopole pentru ocrotirea supușilor britanici. După două zile, țarul telegrafia marelui duce că intrarea flotei engleze în Bosfor libera Rusia de obligațiile luate, mai înainte, în privința peninsulei Gallipoli și a Dardanelelor, deși acestea nu impuneau în schimb Angliei nici o contra-obligație. Prin aceeași telegramă, țarul îi lăsa generalissimului deplina libertate de acțiune, sub rezerva ca să se ferească, totuși, de un conflict imediat cu Englezii, și cu ordinul ca o debarcare din partea acestora să fie ur-

mată de intrarea trupelor rusești în Constantinople. Alte telegrame ale țarului, din cursul aceluiaș zile frământate de îngrijorare, către generalissimul armatei, vedeau dorința de a ocupa capitala otomană, cu nesocotirea tuturor făgăduelilor făcute puterilor și în ciuda tratativelor directe cu Turcia, dar în acelaș timp arătau și lipsa curajului răspunderii pentru un act dezaprobat de sfetnicii lui diplomați, Gorceakof și Șuvalof, cari se temeau de un conflict cu Anglia. La 14 Februarie, flota engleză pătrunzând în strâmtori aruncă ancora la insula Prinților, în Marea de Marmara.

Conflictul anglo-rus părea gata să izbucnească : era de ajuns să fie ocupat Gallipoli de către Ruși. Lordul Derby preveni, a doua zi, pe ambasadorul Șuvalof, că orice încercare de a ocupa Gallipoli va fi socotită ca o măsură îndreptată contra Angliei. Ambasadorul rus fu însărcinat de guvernul lui să răspundă că Rusia n'avea să ocupe peninsula sub condiția ca nici o trupă engleză să nu fie debarcată pe țărmul european sau asiatic. Condițiile fiind primite de ambele părți, Anglia amenință cu ruperea relațiilor diplomatice, în cazul când trupele rusești ar fi intrat în Constantinople, fără învoirea sultanului. Pregătirile rusești pentru ocuparea capitalei prin strămutarea cartierului general dela Adrianopole la San-Stefano justificau amenințarea, dar dacă, într'adevăr, Constantinopolul n'a fost ocupat atunci, faptul s'a datorat lipsei de munițiuni, iar nu făgăduelilor repetate către puteri sau amenințărilor engleze, cum s'a crezut până la publicarea memoriilor contelei Ignatieff.

Turcii, ajunși la sleirea forțelor și sub amenințarea avant-posturilor rusești, care se aflau la porțile capitalei, iscălireă la 3 Martie pacea dela San-Ste-

fano. Prin acest act, opera urmărită de țari, fusese desăvârșită căci Turcia era redusă aproape la nimic, la întinderea imperiului bizantin în ajunul distrugerii sale, iar popoarele slave din Balcani liberate de sub stăpânirea otomană. Se înființa o Bulgarie mare dela Dunăre la Adrianopole, vecină cu Albania, și din Salonic până la Marea Neagră, o țară menită să ia locul principatelor române, care încet-încet scăpaseră influenței rusești. Țarul rezervase unui comisar rus dreptul să înființeze noile instituții în acest Stat mare, după cum asigurase unei armate ruse de 50 mii oameni mijlocul să stea, acolo, doi ani după restabilirea păcii. Fără să aibă aerul și fără să bage de seamă Europa, diplomația rusă întemeia un mare Stat slav chiar la porțile Constantinopolului, un Stat care era menit să devină, în scurtă vreme, o simplă „gubernie“ rusească în coasta strâmtorilor.

În privința strâmtorilor și până când gubernia bulgară avea să fie folositoare împotriva Constantinopolului, tratatul dela San-Stefano prevedea în art. 24: „Bosforul și Dardanelele vor fi deschise în timp de război, ca și în timp de pace, vaselor de comerț ale Statelor neutre sosind din porturile rusești sau mergând spre aceste porturi. Sublima Poartă se obligă, în acest scop, să nu mai facă, de azi înainte, în fața porturilor Mării Negre și ale celei de Azov, blocus fictiv, care s'ar îndepărta de spiritul declarației iscălită la Paris, în ziua de 4/16 Aprilie 1856“. (Era vorba, deci, despre declarația privitoare la războiul maritim).

Schimbările hărții orientale și ale situației politice erau așa de mari încât Rușii, singuri, au înțeles, din prima clipă, că trecerea lor în dreptul ginților nu era cu putință fără o ratificare a Europei și, de aceea, au intitulat pacea dela San-Stefano „tratată preliminar“.

Austria luase, cea d'întâi, inițiativa unei conferințe

europene la Viena, îndată după armistițiul dela Adrianopole. Dar după pacea dela San-Stefano, cancelarul german propuse, pe temeiul unui prealabil acord cu Viena și Petersburgul, ca Berlinul să fie locul de întrunire al acestei conferințe. Dintre celelalte cabinete, cel englez punea condiția ca toate chestiunile, atinse prin tratatul de pace ruso-turc, să fie puse în programul de desbateri europene, în opoziție cu punctul de vedere al Rusiei, care susținea că la viitorul „congres”, nu simplă conferință de pace, să se discute numai acele puncte din pacea încheiată, care ar atinge interese europene. Anglia făcea din primirea punctului ei de vedere o condiție de participare la congresul viitor, pe când Franța subordonase prezența ei, la lucrări, condiției de participare a tuturor puterilor. După o lună de șovăiri, țarul se văzu nevoit să primească, aproape dinainte, hotărârile ce aveau să fie luate la congresul din Berlin, de celelalte puteri, așa cum Europa trebuise să primească, dinainte, la 1871, hotărârea unilaterală a Rusiei de a denunța neutralizarea Mării Negre.

Sarcina congresului, de altfel, când se întruni la 13 Iunie 1878, fu mărginită la înregistrarea și redactarea pentru public a hotărârilor de mai înainte luate prin negocierile premergătoare.

Sacrificând România prin reluarea Basarabiei su-
dice de către Ruși, cu nesocotirea convenției din
Aprilie 1877, prin care i-se garantase de țar integri-
tatea teritorială, cum și a ajutorului militar contra
Turciei,—congresul dela Berlin consfinți toate avan-
tagiile marilor puteri pe urma victoriei Rusiei și îm-
potriva scopurilor ei imperialiste. Astfel, Germania
și Austro-Ungaria își deschideau drumul spre răsă-
rit, prin ocuparea Bosniei-Hertzevinei și aranja-
mentul privitor la sandjacul Novi-Bazar, după cum

închideau Rusiei calea spre Mediterana; Anglia, în afară de această garanție față de Rusia, lua în stăpânire insula Cipru și oprea înaintarea rusească spre Asia mică; în sfârșit, Franța își asigura mâinile libere în Tunisia. Rusia nu primea decât o singură satisfacție: libertatea de a răpi Basarabia ca să se apropie, din nou, de gurile Dunării, în marșul ei spre Constantinople.

În ce privește problema strâmtorilor, care, într-o anumite clipă, părea că avea să declanșeze un război anglo-rus, ea fu aproape cu totul uitată la congresul de Berlin. Într'adevăr, întreaga prevedere se mărginește la abrogarea implicită a art. 24 din tratatul preliminar dela San-Stefano prin textul art. 63 al tratatului dela Berlin, care sună așa: „Tratatul dela Paris din 30 Martie 1856, precum și tratatul dela Londra din 13 Martie 1871, sunt păstrate în toate acele prevederi ale lor, care nu sunt abrogate sau modificate prin stipulațiunile ce preced”.

Principiul închiderii strâmtorilor n'a primit confirmarea absolută ce ar reeși din tratatele anterioare prin textul de mai sus. Aceasta rezultă și dintr'o divergență de interpretare, care s'a iscat chiar în sânul congresului dela Berlin, între Anglia și Rusia, cu privire la închiderea strâmtorilor. Anume, în ședința dela 11 Iulie, lordul Salisbury ceru să se înscrie la protocol următoarea declarație care nu obliga decât guvernul său: „socotind că tratatul de Berlin va schimba o însemnată parte din rânduelile consfințite prin tratatul dela Paris din 1856 și că interpretarea articolului 2 din tratatul dela Londra, care atârnă de tratatul dela Paris, poate să dea, astfel, loc la contestări, declar în numele Angliei că obligațiile M. S. britanice privitoare la închiderea strâmtorilor se mărginesc la un legământ față de sul-

tan, de a respecta în acest înțeles hotărârile independente ale M. S., conforme cu spiritul tratatelor în vigoare". Delegatul rus, contele Șuvalof, luă imediat cuvântul spre a-și rezerva dreptul să ceară trecerea la protocol a unei contra-declarații, de va fi nevoie, iar în ședința din ziua următoare dădu citire alăturatei declarații în numele guvernului rusesc: „Plenipotențiarul Rusiei, fără să-și poată da bine seama de propunerea domnului al doilea delegat al Marelui Britanii, cu privire la închiderea strâmtorilor, se mărginesc să ceară, la rândul lor, înscrierea la protocol a observației că, după părerea lor, principiul închiderii strâmtorilor, este un principiu european, iar stipulațiunile încheiate în această privință în 1841, 1856 și 1871, acum confirmate prin tratatul dela Berlin, sunt obligatorii pentru toate puterile, potrivit spiritului literei tratatelor în ființă, nu numai față de sultan, dar și față de toate puterile semnatare ale acestor rândueli“.

Cele două declarații cuprinzând interpretări deosebite ale principiului închiderii strâmtorilor nu erau decât expresia situațiilor deosebite și divergente ale Angliei și Rusiei, în urma proaspetelor întâmplări din politica internațională.

Pentru Anglia, cum a explicat marchizul de Salisbury în 1885, într'o desbatere din Camera Lordilor privitoare la eventualitatea intrării flotei engleze în Dardanele, declarația lui la congresul de Berlin despre închiderea strâmtorilor avusese de scop să lămurească punctul de vedere britanic, față de principiul închiderii. Anglia nu socotea obligația ce-și luase, de a respecta închiderea strâmtorilor, ca un legământ de caracter general, european sau internațional, ci numai ca un angajament, aparte, față de sultan. Scopul rezervei acesteia avea în vedere îm-

prejurarea că sultanul n'ar fi lucrat din proprie independență, ci sub presiunea vre-unei puteri străine și, în asemenea caz, Anglia nu s'ar mai fi socotit ținută să se abțină de a trece Dardanelele din respect pentru un legământ internațional. Osebit de aceasta, numai învoirea sultanului pentru a trece prin strâmători era mai ușor de căpătat decât consimțământul tuturor puterilor contractante în cazul când Anglia ar fi avut vre-un interes ca să pătrundă în Marea Neagră. Și cum Rusia, după neutralizarea din 1856, nu ajunsese să-și refacă o puternică forță navală în această mare, îngăduită prin revizuirea dela 1871, era vădit folosul Angliei de a putea pătrunde mai cu ușurință, în Marea Neagră, în cas de conflict cu Rusia. Interpretarea rusească a principiului de închiderea strâmorilor era tocmai diametral opusă interpretării engleză: cerea o învoire *colectivă* a tuturor puterilor, nu numai a sultanului, pentru trecerea vaselor de război prin strâmători. Atitudinea Rusiei era determinată, la rândul ei, de inferioritatea puterii sale navale și, prin urmare, de teama că interpretarea britanică ar fi înlesnit mai mult o pătrundere a flotei engleze în Marea Neagră, spre a ataca țărmurile rusești din această mare, în cas de conflict.

După 1885, cele două interpretări opuse ale regulii de închiderea strâmorilor au evoluat până la o schimbare de poziție, ca în figurile de dans la cadril, Rusia luând locul Angliei și invers. Faptul e lesne de înțeles prin schimbarea situației navale și politice a celor două mari puteri. Rusia, sporindu-și îndestul flota de război din Marea Neagră și îndreptându-și acțiunea politică de expansiune în Extremul Orient, se simțea mai apărată contra unui eventual atac împotriva țărmurilor ei din acea mare și avea tot interesul să-și poată, cu mai multă ușurință,

scoate flota din Marea Neagră, în scopuri de concentrare pentru acțiuni navale, în Baltica eventual, și, mai ales, în Extremul Orient. Anglia, tocmai dimpotrivă, văzând sporirea forțelor navale rusești din Marea Neagră, avea interesul să le închidă cât mai bine în această mare prin condiția unui consimțământ colectiv de trecere prin strâmători, pentru ca să nu-i turbure socotelile navale și diplomatice din Mediterana și din Extremul Orient.

De altfel, după congresul dela Berlin, raporturile anglo-ruse au rămas mult timp încordate și în diferite împrejurări ciocnirile de interese sau de influență dintre cele două mari puteri, cu atâtea stăpâniri coloniale în afara teritoriului național, au întunecat cerul diplomatic cu norii amenințatori ai războiului.

*

După congresul de Berlin și până la marele război, nici o schimbare însemnată n'a intervenit în problema strâmtorilor. Dar n'au lipsit incidentele datorate celor două interpretări opuse, pe care le-au folosit, după împrejurări, diferitele State, fiecare fiind preocupat de interesele lui, imediate, mai mult decât de un punct de vedere obiectiv, abstract sau teoretic și cu un caracter de statornicie ori de imparțialitate. Politica, *adică interesul politic al fiecăruia*, cum e și firesc, *a trecut înaintea preocupărilor teoretice sau principiale, pe tema închiderii strâmtorilor Mării Negre.*

Vasele de război s'au strecurat în acest răstimp prin strâmători, cu învoirea sultanului sau cu asentimentul colectiv al tuturor puterilor, după împrejurări, de câte ori argumentele decurgând din situațiile de fapt au îndreptățit aceste treceri creind, oarecum, prin precedente, un drept cutumiar, alături de tex-

tele convenționale scrise în privința regimului strâmtorilor.

Astfel, în 1895, cu prilejul masacrelor din Armenia și a turburărilor ce urmară în împărăția otomană, puterile au socotit necesar să sporească numărul vaselor de război staționare, la Constantinopole, spre a garanta, mai bine, siguranța supușilor lor din Turcia.

În 1898, sultanul îngădui trecerea unei canoniere bulgare din Mediterana în Marea Neagră, potrivit tezei interpretative engleză, adoptată și de Rusia, dar și intrucât Bulgaria, din punctul de vedere strict formal, nu era un Stat pe deplin independent, ci atârna în oarecare măsură de sultanul Turciei. Până atunci, mai trecuse prin strâmtori din Mediterana în Marea Neagră și înapoi, de câteva ori, crucișătorul român „Elisabeta”, care fusese adus din Anglia, unde a fost construit, și făcuse, apoi, diferite călătorii de exercițiu în afară de Marea Neagră.

În 1902, Rusia ceru și obținu trecerea prin strâmtori a unei flotile de patru torpiloare, care venind din portul Cronstadt (Baltica) se duceau la Livadia în Marea Neagră, unde urmau să fie trecute în revistă de țară, cu prilejul vizitei M. S. în acea reședință de vară. Intrarea torpiloarelor fu autorizată de sultan sub condiția dezarmării lor prealabile, a trecerii câte unul la rând în răstimp de 24 ore, purtând pavilion de comerț și conformându-se întru totul regulilor de trecere pentru vasele comerciale. Învoirea fusese tratată numai între guvernele turc și rus, ceea ce dădu loc, abia după câteva luni, la un protest din partea ambasadorului britanic dela Constantinopole. Acesta socotea că autorizarea de trecere constituise o violare a tratatelor internaționale care închideau strâmtorile vaselor de război ale

tuturor țărilor, atât timp cât sultanul se afla în stare de pace. Nota de protest britanică se sfârșia cu declarația că Anglia își rezerva dreptul să ceară, la nevoie, acelaș privilegiu, pentru vasele ei de război. În opinia publică engleză, protestul se sprijinea pe zicătoarea franceză care spune că „o ușă trebuie să fie deschisă ori închisă”. Aplicând această zicătoare strămtorilor, urmează că „dacă Dardanelele trebuie să fie deschise vaselor de război ale Rusiei, ele nu trebuie să fie închise vaselor Mării Britanii”.

Alte incidente, chiar cu caracter serios, s'au întâmplat în cursul războiului ruso-japonez din 1904-1905, din pricina vaselor flotei voluntare rusești, care, după eșirea din strămtorile Mării Negre, sub înfățișarea comercială, s'au transformat, apoi, în larg, în crucișătoare auxiliare, și, încrucișând în Marea Roșie, au confiscat un vas englez sub motiv că făcea contrabandă de război. Guvernul englez a protestat formulând următoarea dilemă : dacă vasele rusești „Petersburg” și „Smolensk” erau vase de război, n'aveau dreptul să treacă prin strămtori, iar dacă erau vase de comerț n'aveau dreptul să confiște „Malacca”, vasul britanic ce fusese capturat în Marea Roșie.

În 1911, cu prilejul războiului italo-turc pentru Tripolitania, Rusia făcu o încercare la Constantinopol ca să capete libertatea de trecere prin strămtori, pentru flota ei de război, din Marea Neagră. În Noembrie, ambasadorul Ciarykof făcând asemenea cerere marelui vizir și fiind refuzat, repetă cererea în luna următoare însoțind-o de data aceasta și de o propunere de alianță ruso-turcă. Tratatul de alianță ar fi urmat să cuprindă următoarele puncte : a) strămtorile să fie deschise vaselor de război rusești în timp de pace și de război dar să fie închise în cazul unui război al Rusiei cu o terță putere ; b)

Rusia să ajute în schimb Turcia la apărarea Traciei ; c) să susțină Turcia în cererile ei pentru abolirea capitulațiilor ; d) s'o ajute ca să capete împrumuturi bănești din Franța pentru construcția de căi ferate în Anatolia și e) să lucreze pentru constituirea unei alianțe între Statele balcanice, sub hegemonie turcă. Reprezentanții Angliei și Franței la Constantinopol, probabil cunoscători ai celor pregătite în culise pe temeul „înțelegerii cordiale“ cu guvernul rusesc, ținură să comunice Porței că nu erau împotriva unei abateri dela regula de închidere a strâmtorilor, pentru vasele de război rusești, dacă sultanul consimțea la aceasta. Germania și Austro-Ungaria, în schimb, tot mai legate cu Turcia sub vechiul regim, ca și sub cel nou al „tinerilor“ Turci, se declarară hotărât contra și cerură Turciei să respingă cererea rusească pentru trecerea vaselor de război. Firește, după un consiliu de miniștri, guvernul turc respinse categoric cererea Rusiei subliniind, în răspunsul dat, că „toate drepturile asupra strâmtorilor aparțin numai națiunii otomane și suveranului ei pentru păstrarea integrității teritoriului“.

În timpul, apoi, cât a ținut războiul, Italia, deși făcuse la început declarația că nu se va atinge de teritoriile Turciei europene, respectând *statu quo*, totuși, în două rânduri, flota italiană a încercat să forțeze Dardanelele urmărind probabil să provoace încurcături guvernului dela Constantinople cu puterile neutre, stingherite în navigația lor comercială prin măsurile de siguranță luate la strâmtori, în scop de apărarea capitalei otomane.

Cu prilejul celor două războaie balcanice, care i sbucniră aproape în acelaș timp cu încheerea păcii italo-turcă, la Ouchy (Lausanne), problema strâmtorilor fu din nou atinsă. Astfel, în timpul primului război,

când armata bulgară înaintase până la Ceatalgia, amenințând capitala otomană, cele șase mari puteri, precum și Spania, Olanda și România cerură și obținură învoirea să-și trimită câte un vas de război la Constantinopole, ca măsură de prevedere pentru paza supușilor respectivi fiind temeri de izbucnirea unor turburări, cu vădit caracter dușmănos creștinilor, și pe care guvernul turcesc n'ar mai fi fost în stare să le înfrunte. Mai gravă decât intrarea vaselor de război, în strâmtoari, cu învoirea tuturor, era amenințarea armatelor bulgare de a ocupa Constantinopolul, fapt care nu convenia, cu nici un preț, diplomației rusești, deși patronase alcătuirea alianței balcanice. Intrunirea conferinței de pace balcanică la Londra, sub patronajul diplomației britanice, nu numai că a lăsat Turcilor Constantinopole, dar a impus Bulgarilor să părăsească punctul atins la țărmul Mării de Marmara (Rodosto) mulțumindu-se cu linia de frontieră Enos-Midia, care nu mai redeschidea problema strâmtorilor. Astăzi, este fapt sigur că acordul anglo-rus a impus, atunci, această formulă Bulgariei învingătoare tocmai spre a se înlătura repunerea în discuție a regimului strâmtorilor.

Un publicist politic francez, R. Pinon, explica, astfel, atitudinea rusească în împrejurarea păcii balcanice dela Londra (1912): „cât timp strâmtoarele Mării Negre, vor mai fi în stăpânirea Turcilor, speranța de a-și vedea, într'o zi, înfăptuindu-se năzuințele tradiționale, de atâtea ori înșelate, rămâne pentru Rusia una dintre posibilitățile viitorului”.

Din toamna lui 1913, după cele două războaie balcanice, influența germană în Turcia spori tot mai mult. Trimeterea gen. Liman von Sanders la Constantinopole ca șefnic militar pe lângă guvernul o-

țoman, pentru reorganizarea armatei turcești, dădu loc la un incident diplomatic în clipa când fu numit comandant al corpului de armată din capitală, de care atârnavă și forturile dela intrarea Bosforului. Protestul Rusiei, sprijinit de Anglia și Franța, avu de urmare trecerea generalului german în postul de inspector general al armatei întâia turcești. Guvernul rus, însă, pe urma acestei întâmplări, porni pregătiri pentru sporirea forțelor militare de uscat din regiunea Odessa, cum și pentru noi construcții navale în Marea Neagră.

În sfârșit, în 1914, cu prilejul vizitei țarului Nicolae al II-lea la Constanța, unde se întâlni cu regele Carol I, în ziua de 14 Iunie, cele două guverne examină și neplăcerile în comun îndurate și care decurgeau din regimul strâmtorilor în vigoare, sub suveranitatea nediscuțată a Turciei. Neînțelegerile greco-turcești, rămase încă dela pacea de București, din anul precedent, aduseseră o primejdioasă încordare diplomatică, tocmai la începutul anotimpului pentru exportul cerealelor din Rusia și din România. Guvernul turc luase măsuri de siguranță în strâmtoni pentru apărarea capitalei, dar prin aceasta stîngheria libertatea navigației comerciale ruso-române și prelungea o grea criză economică, destul de îndelungă pe urma războaelor începute dela 1911 cu Italia, de când strâmtonile fuseseră, aproape mereu, închise, pentru orice fel de treceri. Fără să ia alte legăminte de viitor, cele două guverne dela Petersburg și București făcură o intervenție comună, printr'o notă redactată în aceiași termeni și citită, în ziua de 21 Iunie, de reprezentanții ambelor țări, la Constantinopole. Redactată în termeni foarte amicali și fără nici o aluzie de sancțiuni, nota avea caracterul unei simple atrageri de atenție asupra pagube-

lor ce urmau, pentru ambele țări, din închiderea din nou a strâmtorilor și da cel mult a se înțelege că stingherirea navigației comerciale avea să fie socotită ca un act neprietenesc din partea tuturor puterilor care ar fi contribuit la o asemenea măsură păgubitoare.

IV

RĂȘBOIUL CEL MARE ȘI STRĂMTORILE LA PACEA GENERALĂ

Precum era lesne de prevăzut, deslănțuirea marelui război, în August, 1914, avea să pună, aproape de la început, problema strâmtorilor la ordinea zilei, prin participarea Rusiei într'unul din grupurile beligerante; iar intervenția Turciei alături de grupul dușman, la scurtă vreme după începerea acestui război, avea să facă și mai de neînălțurat, la pacea generală, discutarea soartei Constantinopolului și chiar a Turciei însăși, odată cu regimul Mării Negre.

Din desvoltările de până acum s'a văzut cum îndirect, dar stăruitor, problema strâmtorilor revenia, mereu, în desbaterile diplomatice, prin interesul Rusiei, chiar când desfășurarea luptelor sângeroase se petrecea pe alte fronturi, foarte depărtate de Marea Neagră. Apoi, războaiele de caracter general din perioada lui Napoleon I, ca și cel al Crimeei, s'au apropiat tot mai mult de regiunile Mării Negre, chiar dacă luptele propriu zise nu s'au dat la strâmtori. Anul 1914, însă, a depășit tot ce se petrecuse în vechile trecute atât prin proporțiile luptei de pe diferitele fronturi, cât și, mai ales, prin războiul care s'a întins în regiunea Mării Negre și chiar în jurul strâmtorilor.

Pentru vădirea legăturii dintre evenimentele po-

liticii internaționale și problema strâmtorilor se cuvine să facem o scurtă expunere a situației până la 1914.

a) Evoluția politicii europene după 1878: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere.

Incordarea anglo-rusă, rămasă pe urma celor petrecute în preajma și în timpul congresului dela Berlin, s'a potolit încet-încet. Noile grupări de puteri, în deosebi după alcătuirea Triplei Alianțe, la început din Germania și Austro-Ungaria, apoi și cu Italia, după care a aderat și România, au contribuit, în cea mai largă măsură, la încetarea conflictului secular dintre urs și balenă, cum li-s'a spus în glumă repetatelor întâlniri dintre Rusia și Anglia. Alianța franco-rusă drept răspuns Triplei Alianță, s'a completat printr'o treptată potolire și a vechilor dușmăanii dintre Franța și Anglia, astfel că s'a putut vorbi, cu mult înainte de 1914, despre o Triplă Înțelegere (Franța, Rusia și Anglia) ca un răspuns dat Triplei Alianțe. Firește, în răstimp, Anglia și Rusia s'au înțeles, la 1907, printr'un acord special privitor la zonele de influență din Persia și pentru potolirea conflictului de altă dată ce năzuia să se apropie de granițele Indiei spre a turbura pe uscat siguranța stăpânirii britanice. Dar în măsura în care Rusia își strângea raporturile de prietenie cu Franța și cu Anglia, marile puteri apusene, care fuseseră, cândva, salvatoarele împărăției otomane împotriva primejdiei moscovite, printr'o politică de repetată solidaritate europeană, — *Turcia era nevoită să-și caute alte puncte de sprijin împotriva dușmanului tradițional.* Apropierea Turciei de Tripla Alianță și creșterea continuă a influenței germane, la Constantinopole, indiferent de

schimbarea regimurilor politice, d'intâi sub sultanul Abdul Hamid, deci sub vechiul regim, apoi și mai accentuat în era nouă a junilor Turci, după revoluție, nu era altceva decât o mișcare reflexă de legitimită apărare, a Statului stăpân pe strâmtori, împotriva dușmanului secular.

Pe de altă parte, trebuie ținut în seamă faptul că, după înfrângerea Franței și tratatul de pace dela Frankfort, unitatea germană sub formă imperială, opera lui Bismark, câștigase un prestigiu în necontenită creștere. Germania și-a dezvoltat, neîntrerupt, puterile economice și militare, în deceniile următoare, ajungând la o situație predominantă nu numai în politica europeană, dar chiar în afacerile lumii întregi. Planul unei hegemonii continentale sub forma Europei centrale (*Mittleuropa*), prelungită prin peninsula balcanică și Turcia, mai departe, prin Asia Mică și către Mesopotamia, Persia până la granița Indiei, sub forma vestitului proiect de linie ferată expansionistă Berlin-Constantinopole-Bagdad, n'a întârziat să trezească îngrijorările Angliei. Publiciștii politici germani, ca d-rul Winterstetten, începuseră să înfățișeze, după 1910, linia expansionistă Berlin-Constantinopole-Bagdad ca un „fel nou al politicii central europene”, aproape în acelaș timp când, pe mare, Germania pornise concurența navală cu Anglia.

Goana înarmărilor între cele două grupări politice europene avea să aducă, într'o zi, catastrofa și anul 1914 a adus marele război. Minunat prilej pentru Rusia ca să-și atingă, în sfârșit, ținta mult râvnită, cucerirea Constantinopolului și a strâmtorilor, tocmai cu ajutorul acelor puteri, care o împiedecaseră dela aceasta în trecut.

Prințul Trubețkoi scria, în 1913, că „Atitudinea Rusiei în Europa va fi determinată, în prima linie,

de interesele ei în răsăritul apropiat. Aici se află centrul de gravitate al politicii noastre europene și împrejurul acestei probleme trebuie să apese covârșitor îngrijorările asupra puterilor noastre de acțiune". Ideea aceasta se lămurește și mai bine prin declarațiile oamenilor politici ori articolele din presa rusă, care vorbeau, chiar înainte de izbucnirea marelui război, despre ceasul mult așteptat pentru împlinirea visului secular și adăugau că drumul la Constantinopole trecea prin Viena și, mai ales, prin Berlin.

b) Atitudinea Turciei la începutul marelui război și alăturarea ei cu puterile centrale.

La izbucnirea războiului, Turcia, care tocmai iscălise (2 August 1914) un tratat secret de alianță defensivă cu Germania, pentru cazul unui atac din partea Rusiei și prin care părțile se obligau să păstreze neutralitatea în conflictul sârbo-austriac, rămase neutră de oarece războiul început nu avea caracter defensiv și, mai ales, fiindcă guvernul otoman vroia să câștige timp, să se orienteze asupra desfășurării evenimentelor, să vadă ce avea să facă Anglia și așa mai departe. Rusia și ea, dela început, dorea cruțarea Turciei și făcu eforturi, în acest scop, tocmai spre a nu-și împinge dușmanul secular în brațele Germaniei. În primele zile după izbucnirea marelui război și cu tot incidentul vaselor de război germane „Goeben” și „Breslau” refugiate în strâmtoarele neutre spre a scăpa de urmărirea flotelor aliate din Mediterana, diplomația rusească făcu stăruitoare încercări la Constantinopole pentru câștigarea Turciei împotriva puterilor centrale. Aceasta și pentru că se simțise din partea Turciei, în special a unora

dintre conducătorii ei, ca Enver paşa, dorinţa de a discuta cu ambele tabere beligerante în scopul celor mai mare foloase ce se puteau trage din împrejurările ivite. De aceea, la 4 August, adoua zi chiar după declararea neutralităţii otomane în faţa marelui război care izbucnise, Enver dăduse a se înţelege împuternicitului militar rus dela Constantinopole, gen. Leontjew, că Turcia ar fi fost dispusă la o intervenţie împotriva monarhiei habsburgice, alături de celelalte armate balcanice, în schimbul unor anumite avantagii pe seama Greciei şi a Bulgariei, avantagii ce ar fi însemnat o revizuire parţială a situaţiei teritoriale creiată pe urma războaelor balcanice.

În corespondenţa diplomatică desfăşurată foarte activ zilele următoare între de Giers, ambasadorul rus la Constantinopole şi ministrul de externe dela Petersburg, Sasonow, pe deoparte, iar pe de alta între acesta şi guvernele aliate dela Paris şi Londra, tratativele pentru o alianţă ruso-turcă s'au desfăşurat mai departe cu precizuni din care se vedea că preţul alianţei ar fi trebuit să se plătească de alţii: de terţele puteri balcanice, vecine Turciei, cum şi prin asigurarea dobândirii concesiunilor de căi ferate din Asia mică făcute Germaniei,—osebit de garanţia integrităţii teritoriale şi de satisfacerea pretenţiilor turceşti în materia capitulaţiunilor. În schimb, aliaţii cereau Turciei, care mobilizase odată cu declararea neutralităţii, să demobilizeze ca dovadă a intenţiilor ei sincere de a nu se amesteca în conflict.

Tratativele urmăreau, în realitate, câştigarea de timp dintr'o parte, ca şi dintr'alta, Turcia voind să se pregătească în linişte spre a profita cât mai mult de împrejurări, la momentul potrivit, iar Rusia dorind să nu-şi îngreueze poziţia cu un nou duşman şi să prevină închiderea strămtorilor. Documentele diplo-

matice rusești (cartea „portocalie“) cuprinzând tratativele premergătoare intervenției Turciei alături de puterile centrale, în război, au ascuns adevărul prin înlăturarea unor texte pe care le-a redat, apoi, în întregime, un autor german, dr. F. Stieve, din însărcinarea ministerului de afaceri streine al Germaniei, după publicarea integrală de către bolșevici a actelor secrete rusești spre a vădi vinovăția regimului țarist la deslănțuirea marelui război. Intre aceste texte este caracteristică o telegramă cu data de 11 August 1914 st. n. iscălită de Isvolski, ambasadorul rus la Paris, către ministrul de afaceri streine la Petersburg, căruia îi raporta o convorbire cu Doumergue despre temerile Turciei, în privința ambițiilor seculare rusești din Orientul apropiat. Omul politic francez recunoscând folosul de a liniști Turcia printr'o garanție a integrității teritoriale, adăugase, lui Isvolski, că aceasta nu i-ar împiedica, apoi, pe aliați, la sfârșitul războiului, să hotărască în problema strâmtorilor potrivit dorințelor Rusiei.

Dar chiar dela izbucnirea războiului opinia publică țurcească suferise o decepție, din partea Angliei, prin hotărârea amiralității britanice de a nu se libera guvernului otoman cele două vase de război, demult comandate și achitate printr'o subscripție publică, gata lucrate și pentru a căror luare în primire fuseseră trimise, la fața locului, echipagiile navale turcești. Față cu această procedare engleză, întâmplarea celor două vase de război germane din Mediterana „Goeben“ și „Breslau“, care au isbutit să se refugieze, urmărite fiind de flota anglo-franceză, în Dardanele, chiar din primele zile ale izbucnirii marelui război, apărea ca o providențială compensare a forțelor navale otomane. Întrate în Dardanele la 10 August, în regiunea strâmtorilor aparținând unui Stat care își declarase neu-

tralitatea, vasele germane n'au mai putut fi urmărite de forțele navale anglo-franceze căci un asemenea gest de forță ar fi însemnat violarea neutralității turcești și împingerea dela început, în brațele puterilor centrale, a Turciei, pentru a cărei neutralitate se făceau tocmai mari sforțări diplomatice în tabăra aliaților.

Potrivit regulilor neutralității, însă, dacă vasele de război germane se puteau refugia în apele teritoriale neutre, spre a scăpa de urmăritori, folosind dreptul de azil maritim, ele nu puteau sta acolo decât cel mult 24 ore, după care erau obligate să iasă în largul mării sau, în cazul contrar, să fie dezarmate și internate până la sfârșitul războiului de către Turcia, Statul neutru. O dezarmare de formă fu propusă de autoritățile otomane, dar ambasadorul german respingând-o, Djemal pașa, ministrul marinei turcești, avu originala idee ca Turcia să cumpere cele două vase de război dela guvernul german. Ceea ce se și făcu în ziua de 16 August când vasele „Goeben” și „Breslau” arborară drapelul turcesc și fură încorporate în flota otomană sub numele de „Sultanul Jawus Selim” și „Midilli”. Procedura fiind contrarie regulilor de drept internațional public în materie de neutralitate, guvernele englez și francez declarară că nu recunosc vânzarea și că flotele respective vor deschide focul contra celor două vapoare de război germane, de îndată ce vor eși din Dardanele. De atunci înainte forțele navale britanice rămaseră în patrulare dinaintea Dardanelor pentru a împiedica eventuala fugă a celor două vase germane de război.

Câteva zile mai târziu, se întâmplă chiar un incident fără urmări, când distrugătoarele engleze capturând un torpilor turc la eșirea din Dardanele dă-

dură avertismentul că, pe viitor, se va trage foc contra oricărui vas turcesc care va eși din strâmtoare.

De teama unei forțări a strâmtorilor de către forțele navale anglo-franceze, guvernul otoman, folosind ajutorul misiunii militare germane, închise cu desăvârșire navigația prin așezarea de mine în canalul Dardanelelor și prin începerea lucrărilor de întărire și de reînarmare a strâmtorilor. Incordarea diplomatică, dintre aliați și Turcia, mergea sporind dela refugiarea celor două vase germane de război în strâmtoari, mai ales că încercările aliaților de a obține dela guvernul otoman concedierea misiunii militare germane nu avură nici un succes.

La această stare de încordare contribui și știrea că ministrul marinei britanice, Winston Churchill, stăruia pentru o acțiune violentă și rapidă de forțare a strâmtorilor, care nu erau destul de bine apărate, pentru a merge la Constantinopole. Primejdia de forțare a strâmtorilor dinspre Marea Neagră era mai mică din pricina slăbiciunii flotei rusești, cât și pe urma sporirii forțelor navale turcești prin sosirea celor două unități germane de construcție nouă.

* La 29 Octombrie, atacul, prevăzut și așteptat de mai multe zile de către Ruși, în Marea Neagră, pe temeiul telegramelor informative ale ambasadorului lor dela Constantinopole, de Giers, începu cu bombardarea unei canoniere din portul Odesa de către torpiloarele turcești, precum și prin salve trase contra portului deschis Theodosia de către flota turco-germană.

La măsura de rupere a raporturilor diplomatice, guvernul turc se grăbi să ceară scuze Rusiei învinuind flota rusă și pe Germanii din marina otomană pentru cele întâmplate, și făgăduind că, pe viitor, vasele turcești nu vor mai avea voie să iasă în Marea

Neagră, sub condiția de reprocitate că nici flota rusă nu va mai încrucișa în apele turcești.

Față cu aceste declarații pașnice, ministrul de externe rus, Sasonow, de acord cu guvernele aliaste ceru sub formă de *ultimatum*, ca o dovadă despre intențiile sincere ale guvernului turc, concedierea imediată a misiunii militare germane din Turcia, comandată de generalul Liman von Sanders, cum și a marinarilor germani întrebuințați de flota otomană. Cerere zadarnică pentru că Turcia se hotărâse la război alături de Germania, după ce câștigase destul timp pentru fortificarea strâmtorilor împotriva unei forțări din partea aliaților.

c) **Insemnătatea politico-militară a alianței turcești pentru Centrali.**

Insemnătatea evenimentului, pentru cursul marelui război, nu scăpase dela început nici uneia dintre părțile beligerante, iar Turcia își făcuse toate socotelile pentru un câștig cât mai mare din asemenea împrejurări.

Pentru puterile centrale intervenția turcă însemna închiderea strâmtorilor și izolarea Rusiei de aliații ei occidentali, ca să nu poată primi materialul de război necesar, fără de care rezervele nesfârșite de oameni ale împărăției țariste nu mai aveau nici o valoare, în lupta contra Germaniei și a aliaților ei. Celelalte legături ale aliaților, cu Rusia, era ca și inexistente, fiindcă, în Marea Baltică, supremația navală germană împiedica aprovizionarea de către aliați. Aprovizionarea Rusiei pe la Nord, prin Marea albă, cu portul Archangelsk, era greoaie din pricina lungimei drumului, dar mai ales a înghețului care impune suspendarea cu desăvârșire a navigației câteva luni pe an. De aceea, guvernul rusesc

a și fost nevoit, în timpul marelui război, să construiască folosind brațele prizonierilor, linia ferată spre Murmansk la Atlantic, în partea cea mai nordică din vecinătatea imediată a Scandinaviei, spre a-și asigura furnitura de munițiuni și de arme dela aliații apuseni. În sfârșit, legătura cu Extremul Orient, prin Siberia, la Vladivostok, avea o valoare cu totul neînsemnată atât din cauza timpului lung de călătorie, cât și a capacității prea redusă de transport ce o poate avea o singură linie ferată față de nevoile materiale uriașe ale războiului modern.

Iată, de ce, numai strămtorile deschise ale Mării Negre ar fi dat Rusiei putința să se afirme că o forță aliată împotriva puterilor centrale, iar intervenția Turciei alături de centrali înlătura definitiv o asemenea primejdie. În afară de latura materială imediată, intervenția aceasta putea avea și o însemnătate psihologico-politică pentru ceilalți neutri (Italia și țările din Balcani), cari ar fi fost mai ușor atrași în luptă, alături de aliați, contra centralilor, prin făgăduelile ce nu lipsesc, niciodată și din nici o parte, în asemenea împrejurări.

E destul să ne închipuim că Turcia ar fi mers alături de aliați sau că strămtorile ar fi fost deschise, cu forța, de aliații din Mediterana, iar Constantinopolul ocupat, pentru ca să se vadă că Bulgaria nu mai intervenia alături de puterile centrale, că România și Italia intrau mai de vreme în război și că Rusia nu se prăbușia în revoluție. Războiul s'ar fi sfârșit mult mai repede și fața lumii, la pacea generală, ar fi fost cu totul alta. Iată, deci, foarte pe scurt însemnătatea intervenției Turciei alături de puterile centrale prin efectul închiderii strămtorilor și a izolării Rusiei de aliații ei apuseni.

Destule și prea puternice motive ca să se înțe-

leagă rostul expedițiilor pentru deschiderea Dardanelor, în timpul marelui război, făcute cu jertfe nemăsurate, cât și atitudinea ministrului marinei britanice, Churchill, care propusese dela început forțarea strâmtorilor, apre a nu da răgaz întăririi lor pentru o rezistență de neînvins mai târziu.

Și, apoi, ocuparea strâmtorilor cu forța de aliați n'ar fi servit și ca o garanție față de Rusia spre a preveni orice încercare de pace separată, de care politica țaristă s'a folosit dealungul istoriei fără prea multă jenă ?

d) Luptele sângeroase pentru forțarea Dardanelor.

Cele d'întâi focuri împotriva forturilor exterioare dela intrarea Dardanelor, Kum Kale și Seddul Bahr, au fost trase în ziua de 3 Noembrie 1914 când o flotă anglo-franceză, compusă din 15 unități, a făcut demonstrația de răspuns la intrarea Turciei în război alături de puterile centrale, dar nu s'a încercat chiar atunci forțarea strâmtorilor. Operația cea mare a fost lăsată pe mai târziu, în vederea pregătirii prealabile, dar și întrucât în câmpul aliaților nu s'a putut stabili, cu repeziciune, un acord în privința celei mai bune metode de atac : numai cu forțe navale de pe mare sau, în acelaș timp, și cu trupe debarcate pe uscat ?

La pregătirea operației din partea aliaților, a corespuns din partea Turciei, cu sprijinul Germaniei, o pregătire grabnică de ultimul moment, plină de foarte mari îngrijorări, cum și de nenumăratele greutăți pentru transportul materialului necesar prin țările neutre (România și Bulgaria) din Germania la Constantinopole. Cu toate pregătirile făcute în cele trei luni de neutralitate ale Turciei, strâmtorile erau

încă foarte slab înarmate și, de aceea, orice întârziere convenia de minune Turcilor. Era de așteptat, după bombardamentul naval din 3 Noembrie, că aliații aveau să încerce forțarea strâmtorilor chiar a doua zi, ceea ce nu a corespuns presupunerilor.

Au trecut multe săptămâni, spre norocul Turciei și al aliaților ei, până la 19 Februarie 1915 când o flotă anglo-franceză compusă din 18 unități mari de luptă, oșebit de alte vase ajutătoare mai mici și de hidroavioane, sub comanda vice-amiralului englez Carden, a atacat forturile exterioare dela Dardanele, cu intenția de a forța intrarea. La 25 Februarie, atacul a fost repetat, de data aceasta cu succes, prin distrugerea forturilor Seddul Bahr, Ertogrul, Kum Kale și Orhanie, în care au fost debarcate detașamente de marinari. În zilele următoare, până pe la mijlocul lui Martie, bombardamentul a continuat, aproape fără întrerupere, pentru distrugerea celorlalte forturi interioare, atât prin focul frontal, cât și prin tirul indirect din golful Saros, în spatele înălțimilor dela Gallipoli. La comandamentul suprem al forțelor de atac, vice-amiralul Carden a fost înlocuit în Martie de vice-amiralul de Robeck, care, în perfect acord cu ministrul marinei Churchill, a grăbit acțiunea prin lupta hotărâtoare dela 18 Martie.

În dimineața acelei zile, o flotă alcătuită din 14 unități mari de luptă britanice și 4 franceze, toate din cele mai moderne și înzestrate cu artilerie grea, a început bombardamentul din depărtare pentru ca, pe la ora prânzului, să caute a răsbi și ultima rezistență a forturilor interioare, dela punctul Cianak Kale și Kilid Bahr, prin atacul direct al vaselor din prima linie și cu sprijinul curățitoarelor de mine, care trebuiau să deschidă drumul spre Constantinopole.

Soarta Dardanelelor a atârnat de un fir de păr și rezistența lor, în acea zi grozavă de 18 Martie, a apărut ca o adevărată minune chiar pentru apărătorii lor, cum reese din lucrările publicate asupra luptelor.

Vasele, care deschideau drumul, s'au lovit de mine. Cea d'întâi explozie a izbucnit pe marele vas francez „Bouvet“, care, împreună cu „Gaulois“, se afla în capul coloanei de înaintare. Explozia a fost atât de puternică și lovitura așa de grozavă încât vasul s'a scufundat, în răstimp de numai două minute, cu întregul echipaj, fără putință de salvare. Dar pescuitoarele de mine înaintau, sub focul protector al vaselor de luptă, și deschideau drumul, în vreme ce bateriile de apărare, de pe coastă, răspundeau tot mai slab, copleșite de superioritatea atacului. Pe la ora 4 după amiază, însă, un al doilea vas „Inflexible“ isbind o mină fu scăpat cu greu dela înec. Peste puțin, acelaș lucru i-se întâmplă crucișătorului „Irresistible“ care, însă, fu definitiv pierdut, scufundându-se în apropierea țărmului asiatic. În timpul cât un alt vas „Ocean“ făcea încercarea să-l scoată la remorcă pe „Irresistible“ lovi și el o mină și se scufundă.

Față de asemenea perderi grele într'un timp foarte scurt și tocmai când forțarea strâmtorilor părea pe punctul de a isbuti, vice-amiralul Robeck ordonă încetarea atacului și flota fu retrasă la insula Tenedos, punctul de sprijin și de plecare al forțelor aliate din Egeica.

Rezistența apărării Dardanelelor pare că a fost mai mult rezultatul unei întâmplări norocoase. Anume, în ziua de 8 Martie, deci cu zece zile înainte de marele atac naval, pe când pescuitoarele de mine, ajutate de avioanele aliate, urmăreau metodic dis-

trugerea minelor pe linia principală de navigație în strâmtoare, un mic vas turcesc puitor de mine așezase un baraj nou de vre-o 20 mine în cotitura dela Erenkioi, fără să fie observat și fiindcă în acea parte nu fuseseră puse, deloc, mine, până atunci. Întâmplare ciudată, acele mine de origină rusească, fuseseră tocmai pescuite din Marea Neagră de forțele navale turco-germane, în lipsă de material propriu, și așezate din nou în canalul Dardanelelor, care am spus că era socotit mult mai expus la atacul aliaților din Mediterana, decât Bosforul, ce nu avea să se teamă prea mult de flota rusă a Mării Negre după sosirea celor două vase de război germane. Așezate fără prea multă îngrijire și expuse a fi luate de curentul apei, care vine din Marea de Marmara spre Egeica, acele mine rusești, scăpate dela Erenkioi, par să fi avut un rol hotărâtor în provocarea marilor pierderi ale flotei anglo-franceză dintr'o singură după amiază.

Pentru a se înțelege valoarea defensivă a strâmtorilor și puterea lor de rezistență la atacuri navale de superioritatea celor întreprinse de flotele anglo-franceze, se cuvine să dăm câteva date descriptive ale regiunii celor două porți ale Bosforului și Dardanelelor.

Trecătoarea din Marea Neagră spre cea de Marmara, adică Bosforul, are o lungime de 32 km. și o lățime variabilă între 660 metri și 3 km. jumătate. Trei linii de fortificații ațin, dealungul acestei strâmători, calea navigației și împiedecă un atac pe apă, care ar putea veni dinspre Marea Neagră împotriva Constantinopolului, potrivit planurilor tradiționale de cucerire rusească a Țarigradului. Dardanelele, între Marea de Marmara și Egeica, au o lungime totală de 70 km. și se împart, de fapt, în două brațe,

întâiul constituind partea interioară dela Marmara până la înălțimea Nagara-Kilia, în lungime de 35 km. și cu o lățime de 4 jum. până la 5 km.; adoua dela Nagara, unde este o adevărată strâmtoare a canalului, îngustă de 1400 metri, pentru a se lărgi, iarăși, până la 8 km., pe lungimea totală de 25 km. constituind Dardanelele exterioare, dar cu o nouă îngustime de 1300 metri la punctul Cianak-Kilid Bahr. Navigația prin cele două puncte înguste dela Nagara și Cianak este grea chiar în vremuri de pace, din pricina iuțelei curentului de apă, care scoboară dinspre Marea Neagră prin Marmara spre Egeica, și se obișnuște luarea de pilot la bordul vaselor de comerț în acele puncte, pentru siguranța navigației. Gura exterioară a Dardanelor se strânge, iarăși, până la lățime de 3 jum. km. dând impresia unui basîn închis cu o intrare îngustă. Spre deosebire de țărmlul asiatic, cel european al Dardanelor este alcătuit din peninsula Gallipoli, prin golful de Saros născut prin pătrunderea mării în interiorul vechiului continent, peninsulă lungă de vre-o 90 km. cu o lărgime maximă de 20 km., dar care se îngustează până la 5 jum. la punctul Bulair, adică acolo unde se leagă cu Tracia.

Insuccesul atacurilor pe apă și opoziția împotriva planurilor lui Churchill, pe urma pierderilor suferite de flota britanică, n'au putut împiedeca o nouă încercare pentru deschiderea strâmtoarelor, de data aceasta combinată și cu un atac pe uscat printr'un corp expediționar debarcat în peninsula Gallipoli. Greutatea de a realiza acordul între aliați pentru constituirea forțelor necesare de apă și de uscat, cu pierderea de timp ce a urmat, contrar stăruințelor grăbite ale lui Churchill, au îngăduit apărătorilor strâmtoarelor, Turcilor și, mai ales, Germanilor, să fo-

losească răgazul pentru o pregătire a rezistenței contra celui din urmă atac.

Guvernul din Constantinopole și sftetnicii lui germani, fiind convinși de reluarea atacurilor pe apă și uscat, la 24 Martie se alcătui al cincilea corp de armată turc, destinat în chip special apărării strâmtorilor și pus sub comanda gen. Liman von Sanders, care spuse din primul moment : „Numai de mi-ar da Englezii opt zile de răgaz !“ În realitate a avut timp îndestulător pentru organizarea apărării, deși mijloacele de transport erau reduse și nesiguranța în privința locului de debarcare a trupelor dușmane făcea grea situația celor 60.000 oameni disponibili pentru apărarea strâmtorilor.

La 25 Aprilie, în sfârșit, corpul expediționar interaliat anglo-francez în număr de 77 mii oameni sub comanda gen. sir Jan Hamilton, dintre cari 17 mii Francezi sub conducerea gen. d'Amade, se apropiă de Dardanele, adus de un număr de peste 200 vase de transport, sub acoperirea flotei de război și ocrotite pe lături de torpiloare și vase pescuitoare de mine. Incercarea de debarcare se făcu, în scop de manevră, pe țărmul asiatic lângă fortul Kum Kale, precum și în alte trei puncte din peninsula Gallipoli, dar, pretutindeni, cu pierderi foarte mari și cu lupte de o înverșunare neînchipuită, din ambele părți. Timp de trei zile, 25-28 Aprilie, au ținut aceste lupte fără ca să se poată atinge vre-un rezultat apreciabil dintr'o parte sau dintr'alta. Din Mai până la sfârșitul lui Iulie, apoi, luptele luară caracterul războiului crâncen de poziție între trupele debarcate și care se găseau în părțile de jos ale peninsulei, ocrotite de artileria vaselor aliate de război, și apărătorii Turco-Germani, stăpâni pe locurile înalte și mai centrale.

La 13 Mai, un torpilor turc strecurându-se afară din Dardanele, isbuti să inece vasul englez de luptă „Goliath“. Un submarin german, care isbuti să se strecoare prin Gibraltar, până la Dardanele, inecă un alt vas „Triumph“. În sfârșit, aceeași soartă o avu „Majestic“, iar „Queen Elisabeth“ se retrase din Dardanele din pricina primejdiei de torpilară. Pe urma acestor pierderi navale, întreaga flotă fu retrasă la adăpost în portul Mudros, din insula Lemnos, aproape de intrarea Dardanelor.

După alte discuții și pierdere de timp, la 6 August se întreprinse de Englezi debarcarea unui corp de încă 20.000 oameni în partea nordică a peninsulei, debarcare ce putea fi hotărâtoare pentru cucerirea Dardanelor, dacă nu se făceau două greșeli: una de întârzierea atacului cu 48 ore în golful Suvla și alta a propriei, artileriei pe înălțimile cucerite, unde trupele engleze fură luate drept trupe dușmane.

Astfel că, în loc de un rezultat hotărâtor, se ajunsese, iarăși, la lupta de tranșee, cu pierdere de timp, în favoarea apărătorilor strămtorilor.

Intrarea Bulgariei în război, alături de puterile centrale, la sfârșitul lui Septembrie, și ofensiva lui Mackensen contra Serbiei, în Octombrie, deschizând legătura directă de cale ferată între Berlin-Constantinopole prin Belgrad, schimbă cu desăvârșire situația taberilor în luptă la Dardanele. Nevoia unei debarcări inter-aliat la Salonic din considerații politice și militare, în Balcani, lăsă pe al doilea plan expediția dela Gallipoli. În Noembrie, lordul Kitchener, în calitate de comandant britanic suprem, veni personal la Dardanele ca să-și dea seama de situație, generalul Hamilton fu rechemat și evacuarea hotărâtă. Pregătind în taină și cu toată grija retragerea dela strămtori, pentru a preîntîmpina contra-atacu-

rile dușmane, Dardanelele și peninsula Gallipoli fură definitiv părăsite la 19 Decembrie 1915 și la 8 Ianuarie 1916.

Astfel, o acțiune de mari proporții și cu uriașe sacrificii, susținută timp de aproape un an, spre a deschide Dardanelele cu forța, din pricina mării lor importanțe militară și politică, se sfârșia fără nici un rezultat, ba chiar și cu o însemnată daună de ordin moral pentru cauza aliaților. Proporțiile jertfelor se pot vedea din următoarele date oficiale despre pierderile omenesti în campania Dardanelor: 55 mii morți, în total 166 mii pagube de efectiv cu morți și răniți pentru Turci, corespunzând la 32 mii morți la un efectiv de pagube total de 120 mii pentru Englezi, respectiv 3700 și 23.300 pentru Francezi, adică în total pierderi peste 300 mii oameni, dintre cari 90 mii morți în luptele pentru strâmtori.

e) **Acordul secret anglo-franco-rus privitor la Constantinopole și strâmtori**

Cât privește latura diplomatică secretă, privitoare la soarta Constantinopolului și a strâmtorilor, diplomația rusă n'a întârziat, îndată după intrarea Turciei în război, s'o pună cabinetelor aliate din Paris și Londra. Când a început să se pregătească atacul franco-englez, pentru deschiderea Dardanelor, cerută de nevoile militare ale Rusiei, guvernul dela Petersburg s'a grăbit să obțină asigurări dela Londra și Paris în privința soartei viitoare a strâmtorilor.

Documentele secrete rusești, date la lumină de bolșevici, vădesc grija conducătorilor dela Petersburg de a *împiedeca orice colaborare a Greciei, la acțiunea contra Dardanelor*, pentru a nu complica problema moștenirii cu un eventual nou pretendent,—cecece ex-

plică și atitudinea de rezervă a regelui Constantin față de ofertele interaliate de a eși din neutralitate. *Aceiași atitudine ostilă din partea Rusiei pentru o colaborare a Bulgariei* contra Turciei, la deschiderea Dardanelelor. Lucrări ca a d-lui Mileff (vezi bibliografia) dovedesc că Bulgaria a fost aruncată în brațele centralilor prin gesturile și atitudinea Rusiei.

În Martie, chiar din primele zile, activitatea diplomatică rusă începută mai de mult pentru recunoașterea stăpânirii la strâmtori în caz de victorie aliată, fu foarte stăruitoare din cauza acțiunii franco-engleză pentru forțarea Dardanelelor. Guvernele din Londra și Paris se văzură nevoite să inchee, până la sfârșitul lui Martie 1915, acordul secret cu Petersburgul, în privința aceasta.

Acordul prevedea constituirea în port liber a Constantinopolului, libertatea de navigație pentru vasele de comerț sub orice pavilion prin strâmtori cu rezerva recunoașterii, printr'un acord special ulterior, în trei, a drepturilor mai vechi ale Angliei și Franței în Turcia asiatică.

Acest acord *trebuia să fie ținut secret* din calcule de oportunitate diplomatică față de Grecia, Bulgaria și *România*, pe cari aliații urmăreau să le atragă de partea lor, dar aveau tot interesul să nu le sperie prin perspectiva unei stăpâniri rusești la Constantinopole și la strâmtori. Secretul trebuia păstrat și față de Italia, cu care, tocmai atunci, se duceau tratativele pentru intrarea în război alături de aliați, sfârșite prin pactul dela Londra, din 26 Aprilie 1915, căruia i-a urmat curând intervenția italiană. Italia era interesată în problema strâmtorilor, cât și în genere în toată problema Mediteranei orientale și a Asiei mici unde avea năzuințe de expansiune în concurență cu Anglia, Franța și Rusia. Pusese piciorul în insulele

Dodecanezului din timpul războiului tripolitan și înțelegea să facă pași mai departe. În acest scop, încheiase cu Rusia acordul dela Racconigi din 24 Octombrie 1909, cu prilejul întrevederii Tittoni-Isvolski, prin care ambele părți se obligau să nu închee, izolat, nici un acord nou cu vre-o terță putere în privința Europei răsăritene și în genere a Levantului. Secretul a fost păstrat până în iarna 1916-1917 când existența acordului pentru recunoașterea Constantinopolului și strâmtorilor în stăpânirea Rusiei, la încheerea păcii, a trebuit să fie desvăluit din motive de politică internă rusească. În cursul desbaterilor din Dumă în primăvară, Miljukof declarase că Rusia nu pornise războiul din pricina strâmtorilor, dar că nu avea să-l isprăvească „fără câștigarea lor”. Față cu propaganda pentru pace separată, care-și făcea drum în Rusia sub cuvânt că războiul împotriva Germaniei era lipsit de rost, guvernul rus a trebuit să desvălue în iarna lui 1916 acordul secret privitor la strâmtori, ca un argument pentru continuarea războiului. Țarul a dat chiar o proclamație în ziua de Crăciun către armată prin care i-se arăta că dobândirea Constantinopolului și a strâmtorilor era unul din scopurile războiului, scop care trebuia atins *înainte* de încheerea păcii.

Acordul secret anglo-franco-rus privitor la strâmtori fu ratificat, din nou, în Decembrie 1916, pentru a ridica moralul războinic al Rusiei și tot atunci el fu recunoscut și de Italia. *Aliații dădură, în acea împrejurare, asigurări liniștitoare României*, care, abia de câteva luni, intrase în război alături de aliații apuseni și de Rusia.

Este demn de remarcat și merită să fie reținut următorul fapt pe care-l destăinuiesc documentele secrete rusești, date publicității de bolșevici, și din

care au apărut două volume mari la Paris (1930 și 1932) sub titlul „Constantinople et les détroits, documents secrets de l'ancien ministère des affaires étrangères de Russie”. Cum o spune însuși titlul, colecția redă întreg materialul documentar secret rusec privitor la soarta strâmtorilor, în timpul marelui război, și acest material, după arătările din prefața ediției sovietice, provine din trei dosare mari, aflate în arhivele fostului minister de afaceri streine pe timpul regimului țarist. Dosarele, îmbrăcate în coperti de piele, poartă titlul colecției de mai sus și datele 1915, A. B. C., 1916, 1917. Fiecare dosar cuprinde subîmpărțiri numeroase grupând pe chestiuni, cu titluri aparte, fiecare, documentarea respectivă. În dosarul 1915 sunt în total peste 31 subîmpărțiri de acestea, purtând titluri deosebite, după chestiuni, precum următoarele cu numerotația corespunzătoare: 5° Acord între Rusia, Anglia și Franța privitor la chestia strâmtorilor; 16° *Atitudinea Italiei* față de chestia strâmtorilor; apoi 17° *Atitudinea Vaticanului* față de aceeași chestie; 18° *Atitudinea Bulgariei*; 20° *Atitudinea Greciei*; 22° *Atitudinea Serbiei*. Cu alte cuvinte, diplomația rusească țaristă, în urmărirea scopurilor ei la strâmtori, ținea să se informeze despre atitudinea diferitelor țări interesate mai mult sau mai puțin de soarta viitoare a strâmtorilor: Italia, Bulgaria, Grecia, Serbia, chiar Vaticanul,—*dar nu se preocupa de România*, ca și cum noi n'am fi fost riverani în Marea Neagră și n'am fi avut interese vitale legate de regimul strâmtorilor fiindcă nu dispunem de altă eșire maritimă.

Ignoranța aceasta din documentele rusești, la adresa României, deșteaptă nedumeriri asupra cauzei adevărate: să ne fi desconsiderat diplomația țaristă așa de mult, în chestia strâmtorilor, sau să fi fost, dimpo-

trivă, tocmai din partea noastră, ignoranță și lipsă de înțelegere a propriilor interese în problema strâmtorilor, care ne-au făcut să tăcem atunci când am fi avut dreptul să vorbim?

Este o nedumerire în legătură cu problema strâmtorilor din punctul de vedere al intereselor românești, cu care vom avea prilejul să ne mai întâlnim.

f) Căderea Rusiei—Armistițiul dela Mudros și pacea dela Sèvres cu Turcia: regimul nou al strâmtorilor.

Trecem peste împrejurările politicii interne rusești, care au adus prăbușirea revoluționară și, prin aceasta, căderea acordului secret privitor la soarta strâmtorilor. Eșirea Rusiei bolșevice din câmpul aliaților, prin pacea dela Brest-Litowsk din primăvara lui 1918, și intervenția Statelor Unite în război, încă din Aprilie 1917, care a compensat pierderea frontului interaliat prin pacea separată a Rusiei, a schimbat, cu desăvârșire, situația diplomatică la conferința păcii generale.

* Turcia a încheiat armistițiul la 30 Octombrie 1918, la Mudros, scurt timp, deci, după Bulgaria, părăsind frontul puterilor centrale.

Prin acest armistițiu, fosta împărăție otomană capitula, militărește și politicește, în fața aliaților, lăsându-și cu totul soarta la discreția lor, fiindcă orice rezistență împotriva acestora nu mai era cu putință. Asemenea altor armistiții, care au urmat cu celelalte State foste dușmane și care au premers tratatelor pentru restabilirea păcii generale, cel dela Mudros impunea:

Demobilizarea imediată și totală a armatei turcești și predarea întregii flote, pe care aliații aveau s'o

interneze într'un port; menținerea ocupațiilor militare interaliatate din diferitele regiuni ale Turciei și obligația pentru garnizoanele turcești, din centrele încă neocupate prin forța armelor, de a se preda, de îndată, celor mai apropiate comandamente interaliatate; retragerea trupelor turcești, care se găseau în Persia și în Caucazia rusească din timpul luptelor; trecerea sub controlul aliaților a tuturor porturilor, liniilor ferate, telegrafului și cablurilor maritime. Aliații își mai rezervau dreptul să ocupe, ulterior, orice punct strategic din Turcia, în cazul când siguranța lor ar fi fost amenințată, precum și orice parte din cele șase provincii armenesti, în caz de turburări.

În privința strâmtorilor, armistițiul cuprindea, chiar din art. 1, prevederea deschiderii lor imediate și ocuparea forturilor dela Dardanele și dela Bosfor de către forțele învingătorilor. Orașul Constantinople se înțelege că trebuia predat din prima zi în stăpânirea aliaților, deși a fost ocupat mai târziu din spirit de cruțare la adresa susceptibilității naționale și religioase a Turcilor.

Pregătirea păcii și stabilirea regulamentului definitiv din răsărit se isbi de nenumărate piedici, născute din conflictele de interese și geloziile dintre învingători, cum și din căderea acordurilor secrete anterioare, privitoare la soarta Turciei și a teritoriilor turcești, cum fusese acordul secret cu Rusia. Deoparte, divergențe și gelozii între Franța și Anglia la dominarea situației orientale. De alta, ciocnirea directă între ambițiile Italiei și ale Greciei la dobândirea unor teritorii din Asia mică, întâia țară întemeindu-se pe acordurile secrete dela Londra, în parte primejduite prin intervenția americană în ceea ce privea stăpânirea Adriaticei; adoua, pe intervenția ei în război, de ultim moment, și pe sprijinul ce

putea să-l dea Angliei, cu armata de uscat, la înfrânarea mișcării de independență turcească. Firește, în vârtejul tuturor acestor divergențe, care reduceau simțitor puterea alianțelor învingătoare prin lipsa lor de solidaritate, năzuința Turciei de a-și ușura, cât mai mult, soarta de țară învinsă și pândirea Rusiei bolșevice de a nu lăsa să se creieze noi așezări definitive în dezacord cu interesele permanente rusești la Marea Neagră și în Orientul vecin.

Anglia era preocupată de stabilirea unui regim cu totul nou la Constantinople și la strâmtori, prin înălțurarea cu desăvârșire a Turcilor din acele părți. Primul ministru, Lloyd George, reprezenta acest punct de vedere. Constantinopolul trebuia să înceteze de a mai fi capitala Turciei și sediul califului, șeful suprem religios al lumii musulmane. Dar față cu protestările Musulmanilor din cuprinsul împărăției britanice, acest punct de vedere extrem trebui să fie îndulcit: califul putea rămâne la Constantinople. Intervenția Greciei prin oferta de ajutor a lui Venizelos cu trupe de uscat pentru debarcarea la Smirna și cu acțiunea de forță, în Asia mică, înlesni pentru scurt timp planul englez de pace răsăriteană.

La conferința Consiliului suprem interaliat dela San Remo, din 24 April 1920 se restabili pentru scurtă durată acordul privitor la pacea orientală. Primul tratat de pace dela Sèvres fu iscălit la 10 Iulie 1920, pe urma acordului dela San Remo, de către delegații sultanului și ai guvernului din Constantinople, care se lăsase cu totul la discreția Angliei și nădăjduia mântuirea Turciei și a dinastiei numai de la grația principalului inamic, fără alte ambiții de independență. Dar tratatul dela Sèvres n'a fost ratificat de Turcia care nu-și mai avea adevărata reprezentanță la Constantinople.

Trebue să subliniem, însă, că tratatul de Sèvres, pentru prima oară în istoria strâmtorilor Mării Negre, *le deschidea cu totul trecerii vaselor de comerț și de război, fără deosebire de paviloane, în orice timpuri de pace sau de război.* Anglia își asigura legătura permanentă cu Marea Neagră prin strâmtori, ca într-o mare liberă și deschisă, simplă anexă a Mediteranei, unde supremația ei se desfășura de peste două veacuri pentru siguranța drumului imperial spre Indii și Australia. Teritoriile europene ale Turciei treceau Greciei, afară de orașul Constantinople cu o mică zonă înconjurătoare, ce rămânea sub stăpânirea turcească. Strâmtorile erau *demilitarizate* și toate fortificațiile de pe maluri desființate. *Controlul* tuturor măsurilor acestora pentru siguranța *libertății de trecere* era încredințat unei Comisiuni a strâmtorilor, alcătuită din reprezentanții Angliei, Franței, Italiei, Japoniei, adică ai marilor puteri, câte două de fiecare, cum și câte unul din partea Greciei, Bulgariei, României și Turciei. Se rezervau câte două locuri în această Comisiune și pentru Statele Unite și Rusia, după intrarea lor în Societatea Națiunilor. Comisiunea strâmtorilor se bucura de foarte largi puteri în aplicarea și controlul regimului strâmtorilor. Pentru garanția de respectare a acestui regim, se prevăzuse o colaborare anglo-franco-italiană, socotită îndestulătoare spre a impune, pe viitor, oricărei puteri ambițioase și cu poftă nemăsurate de stăpânire exclusivă a Mării Negre, respectul rânduiei celei noi și definitive. Și forțele colective ale celor trei mari puteri erau îndestulătoare să impună respectul rânduiei celei noi dela strâmtori.

Prevederile de libertate a strâmtorilor prin *internționalizarea* lor sub control sever, *independent* de Statul suveran dealungul lor printr'o întâmplare geo-

grafică sau un capriciu istoric, coincideau cu interesele engleze, dar erau și o urmare logică, o biruință a ideii universale de libertatea navigației prin canale și ștrâmtoari de interes internațional.

Un asemenea regim fusese demult consfințit pentru alte strâmtoari și canale de pe suprafața globului. Institutul de drept internațional, conferința adouă de pace dela Haga, Uniunea interparlamentară prin lucrările Comisiunii sale special instituită spre a studia și propune cel mai potrivit regim al canalelor și strâmtoarilor maritime (1911—1913), în sfârșit conferința neutrilor dela Stockholm (1917), toate au lucrat în direcția unei convenții cu caracter de universalitate, pentru deslegarea acestei probleme, *odată pentru totdeauna*, ca să înceteze de a mai fi un izvor de conflicte sângeroase în omenire. În sfârșit, mai trebuie notat că regimul cel nou al strâmtoarilor se impunea și ca o complectare, o *prelungire a Dunării internaționale dela 1856*, fluviul cel mai însemnat din lume prin așezarea lui în inima bătrânului continent, *ale cărui guri sunt cu adevărat la Bosfor și Dardanele, pe unde se asigură respirația maritimă a Europei centrale*. Regimul de excepție al strâmtoarilor Mării Negre, datorit combinațiilor politice, dar lipsit de orice îndreptățire, trebuia ca odată să aibă un sfârșit.

g) Noul război din răsărit.—Inlăturarea păcii dela Sèvres și tratatul dela Lausanne.

Dar tratatul de pace dela Sèvres a căzut, cum am spus, înainte ca să fi fost ratificat și pus în aplicare din cauza răsvrătirei Turciei, redeșteptată prin mișcarea naționalistă a actualului președinte al republicii Mustafa Kemal pașa sau, după noua lege a numelor, Atatürk. Această mișcare de redeșteptare na-

țională, sub impresia înfrângerii și a evenimentelor covârșitoare, a trezit energii nebănuite în fața înaintării militare a Grecilor în Asia Mică. Încă din Decembrie 1919, se alcătuiseră la Ankara un „guvern național” sub conducerea lui Mustafa Kemal, eroul luptelor din peninsula Gallipoli și care a fost, apoi, conducătorul militar victorios împotriva Grecilor. Adunarea națională din Constantinople, deschisă la 19 Ianuarie 1920, deși fără legături cu guvernul dela Ankara, era stăpânită de spiritul mișcării naționaliste condusă de Mustafa Kemal și, de aceea, în ședința dela 28 Ianuarie, această Adunare a votat cu unanimitate programul de pace pe bază de libertate și independență, cunoscut sub numele de „pactul național”. Prezentat Angliei acest program, drept cererile minimale ale Turciei pentru restabilirea păcii, a fost socotit ca o provocare și ca răspuns, Constantinopolul ocupat la 16 Martie 1920, Adunarea națională dizolvată, parte din deputați arestați și deportați la Malta, pe când cei scăpați s’au refugiat la Ankara. În urma acestui fapt, la 23 Aprilie 1920, s’a constituit la Ankara marea Adunare națională turcă înglobând toată autoritatea Statului și alegând un președinte în persoana lui Mustafa Kemal. Guvernul din Ankara, reconstituit sub forma aceasta, a hotărât depunerea sultanului din Constantinopolul aflat sub ocupație streină, întrucât guvernul lui era prizonier și lipsit de libertate și, printr’o lege din 7 Iunie, a hotărât că toate actele acelui guvern, îndeplinite din ziua ocupației capitalei, erau fără valoare.

Soarta tratatului dela Sèvres iscălit abia la 10 Iulie de reprezentanții sultanului din Constantinople era pecetluită. Guvernul naționalist folosind entuziasmul național într’o acțiune înverșunată de legitimă apărare împotriva armatelor grecești, victorioase la

inceput și care înaintară pe pământul Asiei Mici atât prin trupele debarcate la Smirna, cât și prin cele trecute peste strâmători,—știu să folosească neînțelegerile dintre aliați și să profite de toate ajutoarele care, tocmai din pricina acestor neînțelegeri, li-se ofereau direct sau indirect. Anglia s'a pomenit părăsită, în Orient, de sprijinul Franței și al Italiei, care s'au grăbit să ajungă la înțelegeri și la acorduri de pace aparte cu noua Turcie a lui Mustafa Kemal. Grecia, singură, alături de Anglia, n'a fost în stare să aducă destulă forță militară, care să stăpânească și să impună situația cea nouă creiată prin tratatul dela Sèvres.

Cât privește Rusia sovietică, ea a încurajat pe față și pe ascuns Turcia cea nouă, din primul moment, în mișcarea ei națională de rezistență și de afirmare a independenței, pentru că istoria și geografia comandă Statelor directiva lor de politică externă peste orice asemănări sau deosebiri de ideologie politică internă. Rusia *comunistă* a ajutat Turcia *naționalistă* împotriva învingătorilor, la răsturnarea tratatului dela Sèvres prin înfrângerea armatelor grecești, care rămăseseră aproape singurul sprijin, alături de flota britanică și de neînsemnate contingente de trupe engleze aflate pe țărmul asiatic al strâmtorilor și în Constantinopole, în sprijinirea acestui tratat de pace—pentru că așa porunceau noilor conducători dela Moscova rânduelile moștenite dela strămoșii țariști, în problema strâmtorilor și a Mării Negre.

Turcii trebuiau să rămână stăpâni la Constantinopole și pe strâmători, dacă Rusia nu se putea așeza în locul lor, pentru că aceasta este singura formulă de provizorat, care lasă neatînse speranțele de viitor ale politicii rusești, cum s'a văzut de atâtea ori. Orice altă formulă de definitivat la strâmători, ar fi

însemnat închiderea unei probleme ce trebuia ținută mereu deschisă, potrivit speranțelor și așteptărilor rusești de totdeauna. Astfel, încă din Iunie 1920, comisarul afacerilor streine Cicerin își dăduse, prin declarații publice de încurajare, aprobarea pentru programul de pace al „pactului național” turcesc. Apoi, prin tratatul dela Moscova din 16 Martie 1921, Rusia făgăduia sprijinirea cererilor de pace ale Turciei, recunoștea Constantinopolul drept capitală împotriva planurilor lui Leoyd George și susținea că o nouă rânduială a strâmtorilor nu se putea stabili decât numai cu participarea tuturor Statelor riverane din Marea Neagră. Tratatului de neutralitate binevoitoare ruso-turc dela Moscova i-a urmat, la 2 Ianuarie 1922, tratatul de prietenie dintre ambele State iscălit la Ankara.

Ofensiva kemalistă din vara lui 1922, contra trupelor grecești, a fost în curând încununată de succes deplin: nici un picior de soldat grec nu mai rămăsese pe pământul Anatoliei până spre toamnă. Înaintarea trupelor turcești spre strâmtori se opri în fața zonei neutre stabilită dealungul lor și unde nu erau pentru pază decât slabe contingente interaliate dintre care nu rămaseră până la urmă decât puține forțe engleze de ocupație sub comanda gen. Harington. Francezii și Italienii se retrăseseră.

În asemenea momente de încordare turco-engleză, bolșevicii cari-i ajutaseră pe Turci, nu numai din dușmănie în contra Grecilor, concurenții străvechi la moștenirea Bizanțului, dar și din pornire contra Angliei, ocrotitoarea Grecilor și rivala seculară a Rusiei în politica strâmtorilor, prinseră prilejul ca să facă o nouă manifestare turcofilă și anglofobă în acelaș timp. Printr’o notă circulară din 24 Septembrie 1922, guvernul sovietic protesta, cu vehemență, împotriva prelungirii blocadei Dardanelor din care

pricină se întârzia refacerea economică a Rusiei, după încercările războiului și jertfele revoluției. Nota se încheia prin cererea ca libertatea navigației comerciale prin strâmtoari să fie reglementată printr'un acord internațional și nu eșit numai din voința Statelor învingătoare, ci din colaborarea tuturor riveranilor Mării Negre.

Franța a fost, în aceste împrejurări, alături de Rusia comunistă, cu care nu întreținea pe atunci nici un fel de raporturi diplomatice, întru sprijinirea Turciei contra Greciei, din ostilitate tainică sau fățișă împotriva supremației orientale a Angliei, din dușmănie contra regelui Constantin al Greciei, cumnatul împăratului Wilhelm al II-lea și, poate, dintr'un presimțământ al viitorului în combinațiile politice internaționale.

Ceea ce scrisese prințul Trubețkoi în 1913, se adeverea, din nou și de data aceasta, și rămânea ca un adevăr permanent pentru viitor: păstrarea mereu deschisă a problemei strâmtorilor, care apare ca o preocupare statornic întreținută din afară pentru atragerea Rusiei în politica europeană. E un fel de ispită veșnică, menită să înlesnească jocul politic al marilor puteri europene, prin folosirea forțelor militare rusești, mereu aruncate spre împlinirea unui scop ce rămâne cu neputință de atins: stăpânirea strâmtorilor și transformarea Mării Negre într'un lac rusesc.

Desfășurarea războiului greco-turc în Asia-mică, după încălțirea tratatului dela Sèvres, a însemnat, deci, *revizuirea prin forță a acestui tratat*, chiar înainte de a fi fost aplicat, prin răsvrătirea Turciei naționaliste contra prevederilor lui, revizuire sprijinită pe față sau pe ascuns de Rusia sovietică și de Franța și cu totala nepăsare a Italiei, mai curând simpatică Turciei din dușmănie contra Greciei.

Noul război din răsărit a luat sfârșit printr'un alt armistițiu, cu totul deosebit de cel dela Mudros, iscălit la 3 Octombrie 1922 la Mudania și repetat cu preciziuni într'un al doilea text, la 11 Octombrie, între cei doi beligeranți, Grecia și Turcia, prin mijlocirea Angliei. Abia acest armistițiu dela Mudania a însemnat sfârșitul vărsărilor de sânge din răsărit și restabilirea păcii orientale prin tratatul dela Lausanne, iscălit numai la 23 Iulie 1923.

Conferința de pace dela Lausanne s'a deschis în ziua de 20 Noembrie 1922, nu numai pentru restabilirea păcii greco-turce, dar și pentru reglementarea tuturor problemelor orientale. A fost o ședință solemnă sub președinția d-lui Haab, președintele republicii helveticе, în prezența unor personalități ca Poincaré și Mussolini, președinții de consiliu ai Franței și Italiei, cum și a lordului Curzon of Kedleston, ministrul de afaceri streine al Angliei. Problema strâmtoarelor a fost, dela început, trecută în desbaterile Comisiei speciale pentru chestiunile teritoriale și militare, a cărei președinție a exercitat-o, în tot timpul, ministrul de afaceri streine al Angliei, care a luat parte la lucrările conferinței de pace dela Lausanne, până la sfârșit, în fruntea delegației britanice. Un observator american, d. Child, a fost prezent la lucrările pentru regimul strâmtoarelor în numele Statelor Unite susținând, adesea, punctul de vedere britanic. Delegația română în cap cu ministrul de afaceri streine, I. G. Duca, mai cuprindea pe C. Diamandy, fost ministru al țării la Petersburg în vremea războiului, când s'a încheiat alianța României pentru intervenție și d. Const. Conțescu, ministru plenipotențiar și reprezentant al României în Comisiunile internaționale dunărene.

Desbaterile problemei strâmtoarelor n'au început

decât abia în Decembrie, spre a se da răgaz diferitelor delegațiuni să-și schimbe între ele părerile în vederea unui acord de principiu. La 1 Decembrie, lordul Curzon a avut un schimb de vederi cu delegația română în particular, fără prezența Turcilor și a Rușilor. Diamandy într'o conferință, ținută la București, a arătat punctul de vedere românesc, care a avut o primire bună din partea puterilor aliate și neriverane Mării Negre.

Pe scurt, acest punct de vedere a fost următorul. România având o singură eșire maritimă prin strâmtori, este Statul cel mai interesat la libertatea acestor strâmtori. Faptul că, printr'un accident geografic, malurile Mării Negre se îngustează între Asia Mică și Europa alcătuind strâmtorile dela Bosfor și Dardanele, n'ar trebui să-i schimbe deloc caracterul de mare *liberă*, așa cum este ca o simplă anexă a Mediteranei. Faptul că Turcia sau oricare altă țară se găsește, printr'o întâmplare politică, stăpână peste ambele țărmuri tocmai în punctul de apropiere a malurilor Mării Negre, *nu trebuie să schimbe întru nimic caracterul liber al acestei mări*. Nevoile de siguranță și de apărare ale Turciei la strâmtori, drepturile ei de suveranitate, nu pot trece peste drepturile suverane ale celorlalte State riverane din Marea Neagră, a căror singură eșire maritimă este prin strâmtori. De unde, concluzia că la aceste strâmtori se impunea un regim de libertatea navigației, conform cu drepturile suverane ale Statelor riverane din bazinul acestei mări, cât și ale celor din interiorul bazinului dunărean, lipsite de altă cale de apă,—regim de libertate fără stingheriri de nici un fel a navigației pentru toate pavilioanele, potrivit ideilor moderne despre libertatea mării, ca o condiție fundamentală a libertății popoarelor. De unde, formula libertății de navigație, pentru vasele de comerț *ca și pentru cele*

de război, cu complimentul absolut necesar pentru garantarea unei asemenea libertăți: demilitarizarea strâmtorilor și o Comisiune internațională de control pentru respectarea tuturor prevederilor.

Desbaterile au fost lungi și anevoiase din pricina intereselor deosebite și care se opuneau cu îndârjire,— în special opoziția dintre punctul de vedere britanic al mării *deschisă*, pentru toate vasele de comerț și de război, și punctul de vedere rusesc al mării *închisă*, pentru vasele de război neriverane.

Propunerile și contra-propunerile s'au urmat astfel: proiectul aliaților dela 6 Decembrie 1922, critica delegației turcești dela 8 Decembrie și atitudinea adoptată de lordul Curzon în aceeași zi, proiectul revizuit al aliaților dela 18 Decembrie, contra-proiectele turcesc și rusesc din aceeași zi, apoi două propuneri făcute în ziua următoare de aliați cu privire la Comisia strâmtorilor și la garanția de siguranță a strâmtorilor dezarmate, urmate de propunerea turcă de pact de garanție din aceeași ședință și de declarația șefului delegației bolșevice, propunerea de tratat de pace cu anexa Nr. 1 (convenția strâmtorilor) dela 31 Ianuarie 1923 și scrisoarea lui Izmet pașa, șeful delegației otomane, din 4 Februarie.

În cursul desbaterilor s'au petrecut scene interesante și, uneori, chiar hazlii prin zelul delegațiilor ruși, în frunte cu Cicerin, de a apăra drepturile de suveranitate ale Turciei asupra strâmtorilor combătând libertatea de trecere a vaselor de război și demilitarizarea strâmtorilor și de a se arăta preocupați în cel mai înalt grad de siguranța viitoare a republicii turcești dealungul strâmtorilor. De aceea, într'o ședință președintele comisiunii, lordul Curzon, nu s'a putut abține de a face următoarea glumă la adresa primului delegat bolșevic Cicerin, care se în-

titula oficial reprezentantul Rusiei, Ucrainei și Georgiei : „E de observat că programul care se îngrijește de interesele Turciei, este prezentat de Rusia. Nu mă așteptam să-l văd pe d. Cicerin, care reprezintă atâtea State, și cu un fes pe cap“.

Dar lăsând laoparte gluma, se cuvine să reținem în esență argumentarea lui Cicerin, reprezentantul bolșevic, care adaptând la actualitate formula mai veche din vremea țarismului, pentru închiderea strâmtorilor la trecerea vaselor de război neriverane, spune următoarele :

„Rusia renunțând la năzuințele ei asupra Constantinopolului și a strâmtorilor, numai două combinații sunt cu putință : întâia, e închiderea strâmtorilor pentru vasele de război și suveranitatea Turciei, adică zidul mijlociu despărțitor între sferile de influență rusă și britanică ; adoua, este o combinație internațională, care va aduce conflictele și rivalitățile lumii întregi în această regiune.

„O combinație internațională, aceasta înseamnă perpetuarea turburărilor în locul păcii, o încălcare permanentă a siguranței și a suveranității Turciei și, în sfârșit, nevoia pentru Rusia de a se înarma, de a se înarma mereu.

„De aceia, se impune numai zidul mijlocitor care va despărți, cu adevărat, rivalitățile și va da garanția de viață independentă Turciei și, totodată, pacea“.

Intr'altă ședință revenind la atac cu speranța că ideia „zidului despărțitor“ va isbândi, a spus : „Rusia cea nouă, lepădându-se de scopuri agresive, vrea să păstreze un dig împotriva agresiunii altora. Marea Britanie, care căuta, altădată, să-și apere prin acest dig puterea ei mondială, vrea să profite, acuma, de slăbiciunea trecătoare a Rusiei și să dea laoparte

vechiul dig al strâmtorilor, care constituie o piedică în acest înțeles“.

În rolul de șampion al independenței Turciei, de grija căreia nu mai putea, comisarul sovietic a scăpat mărturisirea că închiderea strâmtorilor însemna asigurarea „zonei“ de influență rusească în bazinul Mării Negre, în afară de influența britanică.

h) Noul regim : deschiderea strâmtorilor și pentru vasele de război ale tuturor.—Cum s'a aplicat convenția dela Lausanne.

La 24 Iulie 1923 s'a ajuns, în sfârșit, după suspendarea lucrărilor conferinței între 6 Februarie și 24 Aprilie când s'au reluat, la iscălirea tratatului de pace dela Lausanne, cum și a convenției strâmtorilor, care face parte integrantă din el, între următoarele State participante la desbateri : Anglia, Franța, Italia, Japonia, Rusia sovietică, Turcia, România, Bulgaria, Grecia și Iugoslavia, adică în total 10, cu puțința de adeziune ulterioară a Statelor Unite pe temeiul art. 19 din textul convenției strâmtorilor.

Punerea în aplicare a noului regim la strâmtori s'a făcut abia după trecere de peste un an, adică după îndeplinirea procedurilor de ratificare, conform regulilor clasice în materia aceasta, dar *numai* între 8 State din cele 11 cât fusese prevăzut în total numărul participanților. Anume, fără Iugoslavia, care, la 18 Iulie, făcuse declarația că era gata să iscălească pacea dela Lausanne cu rezerve, în privința unor prevederi financiare modificatoare ale regulamentului dela Londra adoptat pentru lichidarea datoriei publice otomane pe urma războaielor balcanice.

Iscălitura cu rezervă nefiind admisă, acest Stat a rămas în afară de numărul participanților la con-

venția strâmtorilor. Rusia sovietică, deși a iscălit mai târziu, la 14 August, la Roma prin d. Iordansky, șeful delegației sovietice, totuși n'a ratificat convenția strâmtorilor dela Lausanne până la revizuirea dela Montreux din 1936. În sfârșit, Statele Unite, nu au aderat fiindcă, în acest răstimp, nu s'au împlinit prevederile convenției dela Lausanne în privința atitudinii republicei nord-americane față de Societatea Națiunilor. În parte, însă, aplicarea noului regim s'a făcut mai repede, la șase săptămâni după ratificarea tratatului de Lausanne de către Adunarea națională turcească. E vorba de evacuarea de trupele aliate a teritoriului turcesc și a zonei strâmtorilor, la 2 Octombrie.

Noul regim, consfințit la Lausanne, se întemeia pe principiul „libertății de trecere și de navigație pe mare și în aer, în timp de pace ca și în timp de război” prevăzut în textul art. 23 din tratatul de pace dela Lausanne și pe care-l menționa preambulul, cum și textul art. 1—2 din convenția specială a strâmtorilor.

Regulile privitoare la libertatea aceasta de navigație au fost explicit expuse în anexa art. 2 al convenției purtând titlul „reguli pentru trecerea vapoarelor și aeronavelor de comerț și a bastimentelor și aeronavelor de război în strâmtori”.

Fiind vorba de prezența unui Stat *suveran* dealungul strâmtorilor, firește că în prevederile convenției a trebuit să se țină seamă de cazul când acest Stat, el însuși, s'ar fi aflat în stare de război și ar fi fost, deci, îndreptățit să ia măsuri de apărare în contra dușmanului, potrivit dreptului de legitimă apărare.

De aceea, în vremuri de pace, precum și în cazul unui război când Turcia n'ar fi fost amestecată, păstrând neutralitatea, vasele de comerț inclusiv va-

sele-spitale, yacht-urile, vasele de pescuit și aeronavele militare se bucurau de libertatea *deplină* de trecere, ziua și noaptea, fără nici o deosebire de pavilion sau de încărcătură, fără *nici o* formalitate, taxă sau impunere de ori ce fel, sub rezerva prevederilor sanitare internaționale și, firește, *afară* de cazurile de servicii aduse direct, precum și de taxele de pilotaj, faruri, remorcaj sau altele de aceeași natură și fără a se aduce vre-o atingere drepturilor exercitate, în acest sens, de întreprinderile sau serviciile condate de guvernul turcesc. Pilotajul rămânea facultativ. În cazul când Turcia s'ar fi aflat în război, libertatea aceasta rămânea *neschimbată* pentru navigația neutră, dar firește *sub rezerva* exercițiului drepturilor de beligerant ale Statului riveran pentru a controla și opri contrabanda de război, prin strâmtori, în favoarea dușmanului. Libertatea de a lua măsuri spre a împiedeca folosirea strâmtorilor de către vasele dușmane era recunoscută Turciei beligerante sub condiția ca măsurile luate să nu stingherească, întru nimic, navigația neutrilor. Precum se vede, această rezervă de drepturi ale Turciei în contra vaselor comerciale dușmane, suspenda caracterul internațional al strâmtorilor pentru Statul care s'ar fi găsit în stare de război cu Turcia și pe timpul cât dura această stare, chiar când el ar fi fost un riveran al Mării Negre.

Aceiași libertate pentru bastimentele de război printre care intrau vapoarele auxiliare, transporturile de trupe și vasele purtătoare de avioane și aeronave militare, în timp de pace și de război, Turcia fiind neutră, fără *nici o* formalitate ori taxe, dar cu rezerva în privința forței maxime *neriverane* ce putea să între în Marea Neagră : cât cea mai puternică flotă riverană existentă în clipa trecerii în a-

ceastă mare și, cu adausul, că puterile vor putea trimete, în ori ce împrejurare, o forță de maximum trei bastimente având până la 10.000 tone fiecare, aceasta ca o limită în cazul când cea mai mare flotă riverană n'ar fi avut un asemenea tonaj global de 30.000. Bastimentelor aparținând beligeranților, în trecere, *nu le erau îngăduite* nici un fel de operațiuni de război în strâmtori. Limita maximă nu se aplica puterilor beligerante în dauna drepturilor lor de beligerență în Marea Neagră. Firește, Turcia fiind beligerantă, în vreme de război, era obligată să lase liberă trecerea vaselor de război neutre, dar cu dreptul de a-și lua toate măsurile de apărare, în strâmtori, contra dușmanului.

Limitarea intrării vaselor de război neriverane în Marea Neagră a fost rezultatul unei tranzacții între cele două puncte de vedere extreme: cel rusesc pentru închiderea strâmtorilor pentru toate vasele de război neriverane și cel englez pentru deschiderea lor, fără nici o excepție, fiecare punct de vedere corespunzând intereselor Statului respectiv. Rusia, prin slăbiciunea flotei sale de război și după încercările revoluției, avea interesul să nu fie expusă atacurilor unor forțe superioare din afara Mării Negre și, în acelaș timp, câștiga siguranța de a putea domina situația navală din această mare, față de ceilalți riverani. Anglia tocmai, dimpotrivă, prin deschiderea strâmtorilor, fără nici o limitare, nu avea să se teamă de eșirea flotei rusești în Mediterana, ca altă dată, și, în schimb, în acelaș timp, își asigura prelungirea dominației sale navale dincolo de strâmtori, în Marea Neagră. Formula aceasta tranzacțională, da în fond numai iluzia siguranței uneia dintre părți, în vremuri de pace, de oare ce în cas de război, Turcia fiind neutră, îngrădirile de trecere prin strâmtori

cădeau și drepturile beligeranților, neriverani în Marea Neagră, nu *mai erau atinse* de limita maximă a forțelor ce puteau fi trimise în această mare.

Deși Constantinopolul încetase de a fi orașul-capitală, aceasta fiind strămutată la Ankara de regimul naționalist, totuși se conveniau unele prevederi și pentru siguranța teritorială a Statului suveran dealungul strâmtorilor. De aceea, în paragrafele următoare (3, 4, 5) ale art. 2 din convenție se prevedeau măsuri limitative în înțelesul că : submarinele trebuiau să treacă strâmtorile plutind numai la suprafața apei ; iar la trecerea strâmtorilor comandantul ori căror forțe navale trebuia să anunțe stațiunilor de semnalizare, dela intrarea Bosforului sau Dardanelelor, numărul și numele vaselor aflate sub comandă ; sborul aeronavelor era limitat într'o fâșie teritorială de maximum 5 km. de fiecare parte a strâmtorilor ; timpul de trecere prin strâmtori era limitat pentru vasele de război la strictul necesar, afară de cazul unor accidente sau alte întâmplări maritime, când întârzierea era limitată, de asemeni, la strictul necesar. În sfârșit, Turciei, ca Stat suveran, i-se recunoștea dreptul de a stabili prin regulamente proprii reguli privitoare la numărul vaselor de război și aeronavelor militare ale unei aceleiași puteri, care ar fi putut vizita, simultan, porturile și aerodromurile turcești, cum și durata șederii lor, cu adausul că acelaș drept se recunoștea și celorlalte puteri riverane din Marea Neagră. Pentru bastimentele ușoare de război (staționarele), pe care puterile reprezentate în Comisiunea europeană dunăreană au dreptul să le întrețină pe Dunărea maritimă și până la Galați, pe temeiul convențiilor în vigoare, se prevedea că ele nu vor fi socotite în tonajul maximal fixat pentru

forțele navale neriverane ce erau îngăduite să pătrundă în Marea Neagră.

Libertatea de trecere permanentă prin strâmători pentru vasele de comerț și de război trebuia să fie *garantată* pentru că simplele proclamații principiale nu servesc la mare lucru când vin în atingere cu realitățile crude ale vieții. Mai ales în politica internațională. Experiența din timpul marelui război, prin închiderea Dardanelor, ca și uriașele eforturi făcute, atunci, pentru deschiderea lor, fără succes, precum și toată experiența istorică dealungul veacurilor, arătase că dacă Statul suveran la strâmători are dreptul nelimitat de a înarma aceste strâmători, ca un atribut al suveranității teritoriale întregi, atunci libertatea de trecere poate fi, cu ușurință, nesocotită prin tot soiul de măsuri restrictive mergând până la închiderea lor pură și simplă. Reacțiunea legitimă a celor păgubiți în interesele lor vitale, prin astfel de măsuri restrictive în navigația strâmtoarelor, din partea Statului teritorial suveran, se dovedise, totdeauna, neputincioasă de a ajunge la ceva, fără război. Iată pentru ce tratatul de la Lausanne a prevăzut demilitarizarea strâmtoarelor, a zonei teritoriale dealungul lor și a unor anumite insule (art. 4).

Au fost, astfel, *demilitarizate* ambele țărături ale strâmtoarelor și anume :

Dardanelele la N. E., peninsula Gallipoli și regiunea la S-Estul unei linii plecând dintr'un punct al golfului Xeros așezat la 4 km. N. E. de Bakla-Burnu și terminându-se la Marea de Marmara la Kumbaghi și trecând la S. de Kavak (exclusiv această localitate), iar la S. E., regiunea cuprinsă între coastă și o linie trasă la 20 km. spre interior plecând de la capul Eski-Stambul în fața insulei Tenedos și ispră-

vindu-se la Marea de Marmara, într'un punct așezat imediat la N. de Karabigha.

Bosforul (afară de regimul special dela Constantinopole) la E. în zona întinzându-se până la o linie trasă la 15 km. de coasta orientală a Bosforului, iar la V. zona întinzându-se tot până la 15 km. dela coasta occidentală a Bosforului.

Toate insulele din Marea de Marmara, afară de insula Emis-Ali-Avasi.

Din Marea Egee erau demilitarizate insulele Samotrace, Lemnos, Imbros, Tenedos și insulele „Cu iepuri-de-casă“, adică acelea care, prin poziția lor, dacă sunt fortificate, pot domina și stingheri intrarea Dardanelelor, cum s'a dovedit de nenumărate ori, în trecut.

Articolele 6—7 cuprindeau prevederi de amănunt în privința înțelesului dezarmării strâmtorilor stabilind, cu precizie minuțioasă, și pentru a preveni orice nedumeriri sau contestații, *ceace nu aveau voie* să facă Statele teritoriale suverane în zona strâmtorilor, Turcia și Grecia, precum și *ceea ce le era îngăduit* să facă pentru propria lor siguranță internă, pentru instrucția trupelor recrutate acolo și pentru supraveghierea zonei demilitarizate în interesul obștesc al libertății de navigație.

Regimul de excepție dela Constantinopole (art. 8) cuprinzând Stambulul, Pera, Galata, Scutari și insulele Principilor, consta din îngăduirea unei garnizoane de 12.000 oameni maximum pentru nevoile locale, cu un arsenal și o bază navală.

Dar cum regimul de *internaționalizare limitată* a strâmtorilor, din considerație pentru drepturile Statului teritorial suveran, fusese stabilit dintr'un interes obștesc de ordin internațional, pacea dela Lausanne prevăzuse și altă *garanție* prin înființarea unei

Comisiuni a strâmtorilor alcătuită din reprezentanții tuturor Statelor parte la convenția strâmtorilor și pusă sub președinția permanentă a delegatului Turciei (art. 12). Se păstra prevederea cuprinsă și în tratatul de pace dela Sèvres, dar cu o simțitoare reducere a puterilor Comisiunii strâmtorilor în privința controlului direct pentru executarea prevederilor din convenție menite să asigure libertatea strâmtorilor. Dată fiind existența Comisiunii europene dunărene, tot ca un organ administrativ internațional și independent de Statul teritorial suveran la gurile marelui fluviu, Comisiunea strâmtorilor ar fi trebuit să îndeplinească o funcțiune asemănătoare pentru că gurile Dunării internaționale sunt de fapt la strâmtorile Mării Negre. În timpul războiului, luând pilda organismului dela gurile Dunării, susținusem că viitorul regim al strâmtorilor trebuia să fie legat direct cu cel a gurilor Dunării, la nevoie chiar printr'o extindere a atribuțiilor Comisiunii dunărene. Convenția dela Lausanne, deși cuprinde un număr de șapte articole (10—16) consacrate Comisiunii strâmtorilor, subordonată Societății Națiunilor, căreia urma să-i raporteze în fiecare an cum se aplică prevederile privitoare la trecerea vaselor de război și a aeronavelor militare prin strâmtori, și care în genere părea să aibă rolul de a controla respectarea noului regim al strâmtorilor,—totuși, în realitate, n'a creiat, prin această comisiune, decât un organism pur decorativ, fără nici o influență sau autoritate executivă, cum vom vedea.

Dar măsurile de până acum fiind menite aproape exclusiv să asigure libertatea navigației împotriva piedicilor ce s'ar fi putut ivi din partea Statului teritorial, riveran dealungul strâmtorilor, în special Turcia,—nu se putea scăpa din vedere și nevoia de ga-

garanție a acestui Stat însuși, ca un echivalent pentru servitutea dezarmării ce i-se impusese în zona strâmtorilor, și care-l putea expune la un atac prin surpriză, din partea vre-unei puteri streine, dat fiind faptul că strâmtorile au fost, totdeauna, un punct de ispită pentru loviturile de forță, pe neașteptate, din pricina foloaselor ce le poate trage stăpânitorul lor. De aceea, art. 18 din convenție spunea că puterile contractante „doritoare ca demilitarizarea strâmtorilor și a zonelor învecinate să nu devină, din punct de vedere militar, o cauză de primejdie neîndreptățită pentru Turcia și ca acte de război să nu pună în primejdie libertatea strâmtorilor sau siguranța zonelor demilitarizate”, înaltele părți au convenit „dacă vre-o călcare a prevederilor despre libertatea de trecere, vre-un atac neașteptat sau vre-un act de război ori amenințare de război, ar pune în primejdie libertatea navigației prin strâmtori sau siguranța zonelor demilitarizate” să intervină „prin toate mijloacele pe care Consiliul Societății Națiunilor le va hotărâ în acest scop”. Dar foarte pozitivă în fața realităților vieții internaționale, convenția cuprindea, înainte de această referință la mijloacele Consiliului S. N., fraza care spunea „și în toate cazurile Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia le vor împiedeca împreună”, referindu-se la actele mai sus enumerate împotriva siguranței strâmtorilor, ca o amintire rămasă din textul tratatului de Sèvres, care făcea o garanție mai permanentă și mai reală din prezența statornică a forțelor acestor mari puteri, foste aliate, dealungul strâmtorilor. Ultimul aliniat, din art. 18, rezerva drepturile și obligațiile părților contractante prin convenția strâmtorilor, pe care le-ar putea avea în virtutea pactului S. N.

Valoarea acestei garanții directe pentru apărarea

libertății de navigație, dar și pentru siguranța Turciei, dezarmată în zona strâmtorilor, se completa printr'o *garanție indirectă* ce decurgea, de asemeni pentru Statul teritorial principal așezat dealungul acestor strâmtori, din prevederile de *demilitarizare a frontierelor greco-turco-bulgare din Tracia*, pe temeiul convenției speciale din aceeași zi, iscălită la Lausanne, prevăzută prin art. 24 al tratatului de pace și care face parte integrantă din acest tratat, ca și convenția strâmtorilor. E o prevedere de demilitarizare pe o lărgime de 30 km., deoparte și de alta a frontierei, care dela Marea Egee până la Marea Neagră desparte Bulgaria de Grecia și Turcia, în continuare. E o măsură de prevedere pentru asigurarea zonei demilitarizate a strâmtorilor din partea unui atac ce ar putea să fie făcut pe uscat, din direcția de unde s'au mai îndreptat atacuri altă dată contra Constantinopolului și strâmtorilor.

Regimul stabilit la Lausanne însemna netăgăduit cel mai progresist regim, care se cunoaște în istoricul strâmtorilor din antichitatea depărtată până astăzi, fiindcă asigură aproape idealul de recunoaștere a Mării Negre ca o mare liberă și deschisă navigației tuturor pavilioanelor, fără nici o deosebire între riverani și neriverani, dar mai ales fără deosebire de tratament între vasele de comerț și cele de război. Doar cu singura excepție limitativă pentru intrarea, în timp de pace, a forțelor navale neriverane până la egalitatea cu cea mai mare dintre flotele riverane. Inlăturându-se și această ultimă excepție limitativă, care nu avea decât o valoare iluzorie, pentru Statul riveran cu cea mai mare forță navală din Marea Neagră, Rusia, căci își găsia aplicarea numai în vremuri de pace, regimul dela Laussane ar fi însemnat închide-

rea unei pricini de permanente turburări în răsăritul european.

Bunul simț spune că o *mare trebuie să fie cu desăvârșire liberă când prin ea respiră mai multe națiuni* și nu este, deci, un simplu lac interior. Și tot bunul simț mai spune că *oricine se bucură de foloasele stăpânirii unui țarm maritim și ale libertății de respirație maritimă, trebuie să primească, în schimb, și riscurile de a-și vedea acest țarm atacat, în cas de conflict internațional, de un dușman cu forțe navale superioare*. Sforțarea de a înlătura aceste riscuri, firești oricărei stăpâniri de țarm maritim, se poate face prin înarmări navale defensive și ofensive, cum și prin contractarea de alianțe, drepturi naturale nețagăduite ale tuturor Statelor libere,—dar o asemenea sfortare nu poate merge până acolo încât să se ceară limitarea sau desființarea libertății de navigație pentru ceilalți riverani dintr'o mare cu strâmtori de trecere.

N'au lipsit criticile și împotriva convenției dela Lausanne care, ca toate cele omenești, nu putea fi perfectă dela început, mai ales când ciocnirea atâtor interese în joc au stingherit realizarea unei opere desăvârșite. În special, s'a remarcat (Graves) că deși Comisiunea strâmtorilor avea, teoretic, un rol de garantă a libertății de navigație, ea a fost lipsită de dreptul de control în zona demilitarizată spre a veghea în permanență ca Turcia să nu-și restabilească suveranitatea militară și să poată, într'o zi, închide strâmtorile sfidând Societatea Națiunilor și Statele interesate la libertatea acestor strâmtori.

În fapt, Comisiunea strâmtorilor, care s'a constituit la 25 Octombrie 1924, la Constantinopole, și a început să lucreze, s'a lovit, din primul moment,

de puțina bună voință a Statului teritorial suveran (Turcia), care a înțeles și a isbutit s'o limiteze numai la rolul de a trimite la Geneva, de două ori pe an, câte un raport despre totalul forțelor navale sovietice din Marea Neagră, flota cea mai mare. In-suși acest raport se întemeia pe comunicarea ce-i era transmisă indirect, prin mijlocirea guvernului turc dela Ankara, din partea guvernului sovietic, care n'a ratificat convenția strâmtorilor până la revizuirea din 1936 și, de aceea, n'a conlucrat nici cu Comisia strâmtorilor. Din cele d'intâi rapoarte trimise de Comisiune la Geneva reeșea că „regimurile anterioare de navigație“, ca și „măsurile provizorii din vremea marelui război“ se vedeau în deprinderile administrației turcești a strâmtorilor, cu urme greu de înlăturat, și libertatea navigației nu se bucura de deplinătatea ideal întrevăzută prin convenția dela Lausanne. Guvernul turc a refuzat să recunoască membrilor Comisiunii imunitățile diplomatice, obișnuit recunoscute membrilor din Comisiunile internaționale, după cum s'a opus la arborarea drapelului Comisiunii, la sediu, prin ordinul pe care președintele Comisiunii, fiind cetățean turc, a trebuit să-l respecte, ca și personalul de serviciu, nesocotind votul membrilor din sânul Comisiunii. Organele sanitare turcești, sub motiv de aplicare a prevederilor sanitare internaționale, au intervenit, uneori, chiar pentru oprirea și controlarea vaselor de război în trecere, ceea ce a dat loc la nemulțumiri. În sfârșit, taxele prea mari sanitare prin comparație cu acelea percepute în alte porturi, au dat loc la nemulțumiri și protestări, mai ales când s'a urmărit încasarea lor chiar și dela vase aflate numai în trecere, fără nici o oprire, în contradicție cu practica internațională de scutire de orice taxe a vaselor silite să intre în-

tr'un port pentru aprovizionarea strict necesară călătoriei sau din pricina timpului rău pe mare, dar fără să facă vre-o operațiune de încărcare-descărcare. Unul din rapoartele Comisiunii, pentru anul 1925, a dat următoarele cifre comparative de taxe sanitare calculate în lire turcești, pentru acelaș vapor, deci pentru tonaj egal: 200 lire la strâmători pentru dus-întors spre gurile Dunării, pe când taxele corespunzătoare aiurea erau de lire 28,8 la Genova, 7, 4 la Pireu și 26, 8 la Brest. Apoi, formalitățile vamale impuse vaselor comerciale aflate numai în transit, sau opririle pentru vizita sanitară a vaselor în transit erau alte măsuri stingheritoare pentru libertatea deplină a navigației în transit „fără nici o formalitate, taxă sau impunere oarecare“, precum se exprima textul precis al convenției limitând orice plată la valoarea unui contra-serviciu direct. Pilotajul facultativ devenise în practică obligator, aproape în toate împrejurările, cum și taxele de salvare, de remorcaj, de far și pentru Camera de comerț. Interzicerea, apoi, de a folosi aparatele de telegrafie fără fir, în apele turcești, pentru vasele streine, chiar când ele se aflau în zona strâmătorilor, internaționalizată dintr'un interes obștesc și de folosință generală asemenea largului mării.

În afară de aceste abateri mărunte, dar în fond supărătoare, care se făceau simțite la strâmători pentru vasele în transit, contrar spiritului convenției dela Lausanne, un singur cas de violare flagrantă a prevederii de limită maximală pentru forțele armate ce puteau pătrunde în Marea Neagră, s'a întâmplat la 6 Iunie 1929. A fost cazul escadrilei militare aeriene compusă din 34 aparate, pe care Italia le-a trimis în sbor peste strâmători, în Marea Neagră, unde au vizitat porturile Odessa și Constanța. Vio-

larea a constat în faptul că această escadrilă italiană a depășit cea mai mare forță armată aeriană din Marea Neagră, cea a Rusiei, care dispunea numai de 21 hidroavioane.

Dar în loc să se urmărească perfecționarea regimului strâmtorilor prin înlăturarea oricăror piedici din calea libertății navigației până la înfăptuirea cu adevărat a libertății depline de trecere spre și dinspre Marea Neagră cu celelalte mări ale lumii, vom vedea că, în 1936, prin revizuirea convenției la Montreux ne-am întors la regimul mai vechi de odinioară și mai puțin potrivit cu nevoile și cu spiritul vremii.

1711

MAREA NEAGRĂ ȘI STRĂMTORILE DUPĂ REVIZUIREA DELA MONTREAUX

Deși prin convenția dela Lausanne i-se impusesse o simțitoare atingere a suveranității sale la strâmtoarele Mării Negre, totuși nu s'ar putea spune că Turcia a început, chiar din 1923, lupta pentru revizuirea regulamentului păcii dela Lausanne, care în genere nu a fost un tratat „impus” asemenea celorlalte tratate dela sfârșitul marelui război. Dimpotrivă,—s'ar putea spune, dacă ne luăm după declarațiile din Aprilie 1928, către un corespondent de ziar englez, ale d-lui Rușdu Aras, ministrul de externe turc, care ținea să se știe că Turcia n'ar remilitariza strâmtoarele chiar dacă i-s'ar acorda învoirea s'o facă. Desigur, Turcia perduse din tăria militară pe urma demilitarizării strâmtoarelor, dar tocmai tăria aceasta militară fusese marea ei slăbiciune politică, de oarece năzuința de control asupra strâmtoarelor constituise, înainte de marele război, punctul de încrucișare al politicii europene, explica ministrul turc. Spre sfârșitul anului următor, Turcia a declinat oferta unor tratative pentru o nouă convenție a strâmtoarelor, în convorbirile cu amiralul englez Field.

Dar în politică și, mai ales, când e vorba de politica orientală, cuvintele nu desvăluie, totdeauna, adevăratele gânduri și, adesea, spun tocmai dimpotri-

vă. Din 1932, după admiterea ca membră în Societatea Națiunilor, Turcia și-a schimbat atitudinea în privința regimului strămtorilor arătându-și dorința de a se libera de servitutea obligației de demilitarizare.

a) **Evoluția politicii internaționale și cererile revizioniste ale Turciei.**

Explicația schimbării de atitudine trebuie căutată în evoluția politicii internaționale dela 1923, data tratatului de Lausanne, până astăzi. Pe scurt, această evoluție se caracterizează prin vântul de revizionism împotriva tratatelor de pace și a ordinii internaționale noi, prin falimentul încercărilor de limitare a înarmărilor, prin regrupare a forțelor politice ale lumii potrivit scopurilor fiecăreia, în sfârșit prin reînceperea întrecerilor de înarmări din cauza nesigurăței.

Dintre faptele cele mai proaspete ale politicii internaționale, care au influențat atitudinea Turciei din ultimii ani, trebuie reținute retragerea Japoniei și Germaniei din Societatea Națiunilor, reînarmarea Germaniei prin anularea unilaterală a părții a cincea din tratatul de Versailles, urmată de remilitarizarea zonei rhenane, campania de cucerire colonială a Italiei în Etiopia și conflictul italo-englez care s'a născut pe urma războiului etiopian.

Astfel, întâia cerere directă pentru revizuirea regimului strămtorilor, din partea Turciei, a fost făcută în ședința dela 24 Martie 1933, a conferinței de dezarmare, la Geneva. Se discuta tocmai programul pentru limitarea înarmărilor propus de primul ministru britanic, Macdonald. Era vorba de liberarea Statelor dezarmate prin prevederile unilaterale din tratatele păcii generale dela Paris, de obligația lor de dezarmare, cu prilejul propunerii de interzicere

pe viitor a artileriei grele mobile de un calibru mai mare de 105 mm. Indoit argument pentru reprezentantul turc ca să ceară „remilitarizarea strâmtorilor fiindcă de scutirea Statelor zise învinse, de obligația dezarmării unilaterale, trebuia să beneficieze și Turcia, cu atât mai mult temei cu cât art. 6 din convenția strâmtorilor *opriind* fortificațiile și orice „instalație permanentă de artilerie“ în zona strâmtorilor, *apărarea acestora nu mai era cu puțință, pe viitor, dacă se interzicea și întrebuințarea artileriei mobile, de mare calibru, prin planul general pentru limitarea înarmărilor*. Ministrul de afaceri streine al Angliei, Sir John Simon, întâmpină cererea de remilitarizare a strâmtorilor cu un categoric răspuns negativ fiindcă, a argumentat el, tratatul dela Lausanne nu impunea nici o obligație *unilaterală* de dezarmare, asemănătoare celor din tratatele dela Versailles, Saint-Germain, Neuilly și Trianon. La Lausanne, se încheiase mai curând o convenție *bilaterală* prin liberul consimțământ al părților și asupra căreia propunerea Macdonald, pentru revizuirea tratatelor, nu putea să aibă nici o influență. Astfel, se respingea orice legătură între planul de dezarmare Macdonald și chestia strâmtorilor, fără să se treacă mai departe. În chipul acesta, ministrului de afaceri streine turc i-se oferia prilejul să dea, lui Sir John Simon, asigurarea că nu avea de gând să ceară o „revizuire“ a statutului strâmtorilor. Era pe vremea când orice cereri directe de revizuire a ordinii internaționale, stabilită prin tratatele de pace, întâmpina cu siguranță un *refuz de principiu* categoric, în special din partea Franței și Angliei.

În Noembrie, Turcia a primit din gura ministrului de război, mareșalul Woroșilof, asigurarea sprijinului

Rusiei sovietice în chestia revizuirii regimului strâmtorilor. Era un răspuns la adresa Angliei.

Inercarea Turciei a luat altă formă după ce s'au restabilit raporturile diplomatice dintre România și Rusia sovietică, în vara anului următor, prin schimbul de scrisori Titulescu-Litvinof dela 9 Iunie 1934. Anume, s'a propus dela Ankara proiectul unui „pact al Mării Negre”, ce trebuia să se închee numai între cele patru State riverane (Rusia sovietică, România, Bulgaria și Turcia) cu scopul de a se înlătura demilitarizarea strâmtorilor și a se cere grija și garanția libertății internaționale de navigație prin Bosfor și Dardanele pe seama acestor State riverane, cele mai de aproape interesate, și în afară de amestecul marilor puteri neriverane. Propunerea era turcească fiindcă pornea dela Ankara, dar origina ei trebuia căutată la Moscova căci era mult mai veche.

Vizita, cam în acelaș timp, la Ankara, a d-lor Titulescu și Herriot, apropierea politică franco-sovietică, înțelegerea balcanică dela începutul anului 1934, reluarea raporturilor diplomatice româno-sovietice după convențiile dela Londra pentru definirea agresiunii, iar acum propunerea de pact al Mării Negre, — toate au constituit elementele pregătitoare pentru revizuirea regimului strâmtorilor. Era cea d'întâi binefacere ce aveam s'o simțim după apropierea dintre București și Moscova!

În Martie 1935, Germania reînarmându-se prin desfacerea unilaterală de obligațiile tratatului de Versailles, capitolul dezarmării (V), a provocat, în urma cererii Franței, întrunirea Consiliului Societății Națiunilor, la Geneva, pentru condamnarea gestului de violare a tratatului și, eventual, pentru luarea de măsuri. În ședința dela 17 Aprile a Consiliului, când a fost rostită condamnarea morală a Germaniei pentru

violarea tratatului de Versailles, ministrul de externe al Turciei, d. Ruşdu Aras, care tocmai prezidase în calitate de preşedinte în funcţiune al Consiliului, potrivit ordinei alfabetice [la rând], a prins prilejul potrivit pentru a ridica, din nou şi cu mat mult succes, problema *remilitarizării* strâmtorilor. Făcând legătura între evenimente, ministrul de externe turc s'a pus, de data aceasta, pe tema lipsei de siguranţă a Turciei din pricina *demilitarizării* strâmtorilor, *fără o compensaţie garantatoare*, de pildă ca aceea cuprinsă în pactul renan dela Locarno pentru siguranţa Germaniei, în schimbul obligaţiilor de demilitarizare pe Rhin, prevăzute prin tratatul dela Versailles. Turcia se plângea, în chip foarte modest, despre situaţia grea ce o avea la strâmtorile demilitarizate, tocmai într'o vreme când problema siguranţei Statelor lua înfăţişeri din ce în ce mai îngrijitoare. Dl. Aras a asigurat că guvernul turc nu înţelegea să facă gesturi unilaterale, nerespectuoase faţă cu obligaţiile din tratate, nici să aducă imediat în desbatere fondul chestiunii, dar a ţinut numai să repete cererea Turciei adăugând că „libertatea strâmtorilor“ nu putea să sufere nici o atingere în urma unei reexaminări a clauzelor militare din convenţia specială dela Lausanne. Fireşte, după cererea reprezentantului turc, au trebuit să vină răspunsurile. Reprezentanţii Angliei şi Italiei în Consiliu, sir John Simon şi baronul Aloisi, au răspuns politicos, dar făcând toate rezervele în privinţa fondului problemei. În numele Franţei, ministrul Laval a ţinut să lămuirească dorinţa Turciei de a se folosi, în sfârşit, şi ea, de un sistem colectiv de siguranţă, care trebuia înfăptuit şi în părţile răsăritene ale Europei, după modelul dela Locarno. Aluzie vădită la plănuitul pact de siguranţă orientală, despre care se tot vorbeşte în

vremea din urmă, dar în care România nu era cuprinsă, așa cum s'a dovedit mai târziu când s'a publicat textul pactului franco-sovietic de siguranță din 1935 (punctul IV al protocolului). Cel din urmă răspuns, în ședința Consiliului, l'a dat d. Litvinof din partea Rusiei sovietice declarând că nu vedea nici o piedică la împlinirea dorinței „scumpului său amic“, d. R. A., reprezentantul Turciei, de a se remilitariza strâmtorile.

Rusia își onora făgăduiala de curând dată Turciei prin mareșalul Woroșilof, cât și pactele mai vechi, încheiate îndată după marele război. În Mai, Turcia a primit, din nou, din partea Rusiei sovietice, făgăduiala categorică de sprijin în chestiunea revizuirii regimului strâmtorilor.

La 27 Iunie 1935, însuși președintele republicii turcești, Kemal Atatürk, a cerut printr'un interview acordat ziarului „Daily Telegraph“ reînarmarea Dardanelelor.

În acest timp, însă, la Paris, s'a făcut din diferite părți observația că o cedare, la cererea Turciei, ar însemna un precedent foarte potrivit, pentru Germania, ca să ceară, la rândul ei, înlăturarea obligației de demilitarizare în zonă renană. La această observație s'a răspuns, însă, din partea Turciei, că între cele două cazuri era o deosebire fundamentală : pe când demilitarizarea zonei renane trebuia să împiedice un atac german contra Franței, demilitarizarea strâmtorilor nu însemna împiedicarea unui atac al Turciei împotriva altui Stat, ci neputința republicii turcești de a apăra libertatea strâmtorilor în contra atacului oricărei puteri navale streine. O asemenea stare, Turcia nu o mai putea suferi.

În Adunarea Societății Națiunilor din Octombrie 1935, la Geneva, când s'au discutat și hotărât sanc-

țiunile economice-financiare împotriva Italiei, din pricina războiului pornit contra Etiopiei, Stat membru al instituției geneveze, ministrul de externe al Turciei a repetat cererea de revizuire a regimului strâmtorilor, aproape întocmai ca la ședința Consiliului de mai înainte.

Desfășurarea războiului din Etiopia și înăsprirea conflictului italo-englez au înlesnit drumul spre revizuire Turciei, în special pe temeiul acordurilor din Decembrie 1935, pe care Anglia le-a încheiat cu Statele din Mediterana orientală (Jugoslavia, Grecia și Turcia) pentru asistența mutuală în cazul unei agresiuni din partea Italiei, potrivit prevederilor din pactul Societății Națiunilor. Lesne de înțeles că participarea celor trei State, din Mediterana orientală, la sancțiunile economice împotriva Italiei și, mai ales, angajamentul de ajutorare a Angliei, contra unei agresiuni italiene, făcu grabnică nevoia de remilitarizare a strâmtorilor pentru apărarea Turciei, în cazul unui eventual război. Poziția Italiei, în insulele Dodecanezului și în deosebi construirea puternicelor baze aero-navale dela Augusta și Portolago în insula Leros, constituiau amenințări pentru coasta asiatică a Turciei, ca și pentru strâmtorile dezarmate și expuse la orice lovitură. E foarte probabil că profitând de împrejurarea aceasta, guvernul turc și-a asigurat făgăduiala secretă a guvernului britanic de a nu se mai opune la revizuirea regimului strâmtorilor. Obligându-se la asistență față de Anglia, Turcia își luase marele risc al unui atac din partea Italiei.

Iată pentru ce Turcia n'a trebuit să aștepte prea mult până la înlăturarea convenției dela Lausanne. Intr'adevăr, la 7 Martie 1936, guvernul german pășind la ocuparea și remilitarizarea zonei renane a anulat, astfel, și tot în chip unilateral, o altă preve-

dere din tratatul de Versailles, ca o urmare directă a anulării clauzelor de dezarmare din acelaș tratat. Astfel, erau înlăturate și cele din urmă motive de opunere ale Franței la remilitarizarea strâmtorilor.

Cauza Turciei își avea, astfel, asigurat consimțământul Rusiei, al Angliei și al Franței.

b) **Adunarea conferinței dela Montreux pentru discutarea noului regim.**

La 10 Aprilie 1936, guvernul turc a trimis o notă circulară către guvernele Statelor semnatare ale convenției strâmtorilor inclusiv guvernul Jugoslaviei, care luase parte la conferința dela Lausanne din 1923, precum și către Secretariatul general al Societății Națiunilor, la Geneva. Notă aceasta propunea întrunirea unei conferințe internaționale, pentru revizuirea statutului strâmtorilor, și expunea, din nou, într'o formă impresionantă, toate argumentele pe care se întemeia cererea turcă de revizuire a convenției din 1923.

NOTA TURCĂ ȘI RĂSPUNSURILE.—In rezumat, nota constata schimbarea cu desăvârșire a situației din Europa, din punctul de vedere politico-militar, dela 1923 când se iscălise convenția strâmtorilor. Pe atunci, Europa mergea spre dezarmare, iar organizarea ei politică părea că se așează pe principii statornice de drept, consfințite prin convențiile internaționale. Turcia iscălise clauzele restrictive din convenția strâmtorilor cu siguranța ce i-o da art. 18, peste garanția art. 10 din pactul Societății Națiunilor, că semnatarii și, în toate cazurile, cele patru mari puteri (vezi mai sus, la p. 168) își luau sarcina să apere strâmtorile împotriva oricărei primejdii.

Dacă de atunci situația din Marea Neagră se înfățișează într-un tot liniștitoare, în schimb nesiguranța se întinde tot mai mult în Mediterana. Conferințele navale vădesc o reluare a înarmărilor, șantierele maritime construiesc unități din ce în ce mai mari, înarmările aeriene sporesc mereu, iar fortificațiile continentale și insulare se înmulțesc fără întrerupere.

În asemenea împrejurări schimbate, singura garanție, care trebuia să acopere nesiguranța totală a strâmtorilor, a dispărut și ea. Într-adevăr, crizele politice din urmă au arătat că mecanismul în ființă, pentru garanția colectivă, se pune în mișcare prea încet și că o hotărâre târzie poate face să se piardă, aproape cu totul, folosul unei acțiuni internaționale. De aceea, Turcia nu se putuse mulțumi, la 1923, cum fac multe alte puteri astăzi, cu garanția colectivă ce i-ar fi asigurat-o pactul de îndată ce ar fi devenit membru în Societatea Națiunilor, că socotise neîndestulătoare garanția colectivă a tuturor semnatarilor convenției strâmtorilor și că numai garanția împreună a celor patru mari puteri i-se păruse în stare să dea, în împrejurările de atunci, un minimum de siguranță, neapărat trebuitoare integrității sale teritoriale. Dar dacă și acest minimum a slăbit ori a ajuns îndoelnic din pricina împrejurărilor politico-militare, cu totul deosebite de acelea care au prezidat la stabilirea lui, guvernul republicei nu poate expune toată țara la o lovitură fără leac căci ar însemna să se facă vinovat de o gravă neglijență. Poziția garanțiilor siguranței strâmtorilor față de Societatea Națiunilor, împrejurările speciale care fac cel puțin îndoelnică o colaborare militară între acești garanți în fața obiectivului ce li-s'a încredințat, sunt elementele care au distrus economia generală a convenției dela 1923.

Azi, *nu se poate* spune că siguranța strâmtorilor mai este garantată printr'o adevărată garanție și nu i-se poate cere Turciei să stea nepăsătoare, în fața unei primejdioase lipse de garanție.

Pe de altă parte, trebuie să adăugăm, spunea nota, că în convenția strâmtorilor nu se vorbește decât despre stările de pace și de război,—în acest din urmă caz Turcia fiind neutră ori beligerantă,—fără să se prevadă împrejurarea unei *amenințări* generală sau specială de război și să i-se îngăduie Turciei de a veghea la propria ei legitimă apărare. De altfel, astăzi, s'a dovedit pe deplin că faza cea mai delicată, a unei primejdii din afară, este tocmai faza aceasta de amenințare, starea de război putând să izbucnească pe neașteptate și fără nici o formalitate.

Gvernul turc a arătat, în nenumăratele împrejurări ce s'au ivit, în timpul celor din urmă zece ani, un spirit de împăciuire, de bună credință în angajamentele luate și o dragoste sinceră pentru cauza păcii, prețuită de toate puterile. Siguranța pe care Turcia a dat-o altora, întotdeauna, este îndreptățită ș'o ceară și pentru sine.

* Luând în seamă cele de mai sus și socotind că prevederile art. 18 din convenția strâmtorilor, privitoare la garanția împreunată a celor patru mari puteri, au ajuns nesigure și fără efect și că, ele, nu mai pot acoperi Turcia, în fața unei primejdii din afară, contra teritoriului ei, guvernul republicei are onoarea să informeze puterile, care au luat parte la negocierile convenției strâmtorilor, că este gata să înceapă tratative spre a ajunge, în scurtă vreme, la acorduri menite să reglementeze regimul strâmtorilor în condiții de siguranță neapărat trebuitoare inviolabilității teritoriului turcesc și în spiritul cel mai larg

pentru dezvoltarea neîntreruptă a navigației comerciale, între Mediterana și Marea Neagră.

Precum se știe, la data notei circulare a guvernului turc garanția „împreună” a celor patru mari puteri, pentru siguranța strămtorilor, era ca și inexistentă prin retragerea Japoniei din Societatea Națiunilor, prin conflictul grav care despărțise Anglia de Italia în urma războiului etiopian, în sfârșit prin acordul Laval-Mussolini dela Roma, care excludea o garanție franceză contra Italiei.

Răspunsurile favorabile n'au întârziat să vină guvernului turcesc, din partea guvernelor Statelor semnatare ale convenției dela Lausanne. Anglia și Rusia au răspuns cele d'întâi, la 16 Aprilie; Grecia la 22; Franța și Japonia la 24; Bulgaria la 25; Jugoslavia la 28, România în ziua următoare, iar Italia la 2 Mai. Toate răspunsurile erau afirmative și aproape toate cuprindeau aprecieri favorabile pentru atitudinea respectuoasă a guvernului turc față de convențiile internaționale, ce nu se pot modifica prin acțiuni unilaterale. Afară de nota de răspuns italiană, care era plină de rezervă la cererea Turciei.

Textul răspunsului României, iscălit de d. N. Titulescu, în calitate de ministru al afacerilor streine, era astfel redactat :

„Dat fiind că Turcia n'a pus și nu va pune, nici odată, în discuție clauzele teritoriale ale tratatelor privind România ;

„Dat fiind că între Turcia și România există tratatele dela Londra din 3 și 4 Iulie 1933, care interzic pentru totdeauna agresiunea și dau, în același timp, o definiție precisă prin anume reguli care sunt la baza relațiilor internaționale ale celor două State ;

„Dat fiind că între Turcia și România există un simțământ de încredere, pe care nici un fel de în-

doială nu l'ar putea atinge și o prietenie activă la scopul menținerii păcii, creată prin pactul balcanic iscălit la 9 Februarie 1934 ;

„Guvernul regal al României luând în specială considerare împrejurările deosebite care caracterizează raporturile turco-române, are onoarea să comunice că apreciind necesitățile securității balcanice, acceptă să înceapă în spiritul cel mai amical negocierile de care se ocupă nota dv. din 11 Aprilie 1936“.

Cititorul își poate ușor da seama din textul acesta, comparat cu împrejurările anterioare din ultimii ani și cu repetatele încercări revizioniste ale guvernului turc, că răspunsul României apare surprins de cursul evenimentelor, alarmat de înțelesul ce putea să-l aibă consimțământul dat cererii vădit revizionistă a Turciei și, mai ales, nesigur de acțiunea noastră viitoare în asemenea împrejurare.

DESBATERILE DELA MONTREUX.— La 22 Iunie, conferința, convocată din inițiativa Turciei, și-a început lucrările la Montreux printr'o ședință solemnă, prezidată de d. Motta, capul departamentului politic federal al Elveției. Delegația română era alcătuită din d-nii N. Titulescu, ministrul afacerilor streine ; Const. Conțescu și V. V. Pella, miniștri plenipotențiar.

Ca la orice ședință inaugurală, s'au rostit discursuri solemne, în primul rând de d. Motta, ca președinte și reprezentant al țării găzduitoare, pe teritoriul căreia se întruneau reprezentanții atâtor State streine ca să stabilească un nou regim al strâmtorilor Mării Negre. Abținându-se, dintr'o discreție lesne de înțeles, de a se ocupa de subiectul conferinței însăși, d. Motta a ținut să sublinieze, totuși, gestul guvernului Turciei de a fi cerut modificarea regimului strâmtorilor în forme respectuoase față de principiile

dreptului ginților. Urmând la cuvânt, ministrul de afaceri streine al Turciei, d. R. Aras, a mulțumit președintelui elvețian pentru cuvintele adresate țării sale, cât și pentru ospitalitatea acordată de Elveția lucrărilor conferinței, spre a încheia printr'o nouă expunere a scopului pentru care fusese convocată conferința, cum și cu arătarea motivelor care determinaseră guvernul turc să ia inițiativa ei. Au mai vorbit, apoi, în numele guvernelor reprezentate la conferință, d-nii N. Titulescu, lordul Stanhope (Anglia), Paul Boncour (Franța), Litvinof (Rusia), Sato (Japonia), N. Politis (Grecia), Subotici (Jugoslavia) și dr Nicolaev (Bulgaria) mulțumind Elveției și recunoscând dreptatea cererii Turciei de a se adapta vechiul regim la situațiile noi. Firește, în discursurile rostite de fiecare, se vedește temperamentul personal, dar printre frazele protocolare răsbesc atitudini deosebite ale diferitelor State, potrivit cu interesele și poziția lor (Japonia după retragerea din Societatea Națiunilor sau Bulgaria cu speranțe revizioniste în contra tratatului dela Neuilly).

Purtătorul de cuvânt în numele României, care a urmat imediat la tribună după reprezentantul Turciei, a spus între altele :

„Pe pragul acestei conferințe țin să fac o declarație : tot ceea ce atinge siguranța Turciei atinge și siguranța României, după cum tot ceea ce are vre-o legătură cu Marea Neagră interesează țara mea în gradul cel mai înalt pentru că, prin Marea Neagră și prin strâmtori, trece singura noastră eșire spre marea liberă.

„Onorabilul ministru de afaceri streine al Turciei avea dreptate să spună, în discursul său, că cel mai vulnerabil punct al Turciei este în strâmtori ; este

un drept al ei să-l apere și o datorie pentru ceilalți s'o sprijine.

„Eu voi spune că strâmtoarele sunt însăși inima Turciei, dar ele sunt în acelaș timp și plămâni României. Și când o regiune este, prin chiar poziția ei geografică, inima unei națiuni și plămâni celeilalte, cea mai elementară înțelepciune comandă celor două națiuni să se unească. România și Turcia au înțeles aceasta. Și prin pactul balcanic cele două țări și-au legat soarta una de alta și, totodată, de aceea a Greciei și Jugoslaviei. Am socotit că nu trebuia să las să treacă o clipă pentru a proclama solidaritatea țărilor din Înțelegerea balcanică, alcătuită atât din priciperea intereselor reciproce, precum și din aceea a primatului siguranței regionale în raport cu interesele vitale ale fiecăreia din aceste țări”.

Trecând, apoi, la gestul însuși al Turciei, pentru revizuirea convenției dela Lausanne, d. Titulescu a ținut, pe un ton polemic la adresa unor State absente, să omagieze semnul de respect al tratatelor, a subliniat din nou, ca și în nota de răspuns la circulara guvernului turcesc, că „nu este deloc vorba de o revizulre teritorială în cererea turcă” și că, prin urmare, era dispensat să-și mai expună punctul de vedere în materie de fond sau de procedură revizionistă. A amintit că *nu* Turcia a inaugurat „capitolulul revizuirilor neteritoriale”, pentru a trage încheerea că „departe de a fi dăunătoare, procedura guvernului turc a întărit credința în contracte și, în această privință, Turcia merită toată gratitudinea noastră. De aceea, gestul Turciei îndreptățește o recompensă”. A sfârșit urând țării prietene și aliată: „succes, dreptate!”.

Stăruința de a dovedi că aceea ce se începea la Montreux, în ziua de 22 Iunie, nu însemna o *revi-*

zuire a tratatelor, cel puțin nu era o „revizuire teritorială” a oferit presei ungurești în special un prilej fericit de tălmăciri și sublinieri împotriva României, care s'ar teme și n'ar visa decât primejdii revizioniste, în toate împrejurările.

Dar discursul d-lui Titulescu dăduse, prin comparații isbitoare, definiția strâmtorilor, ceea ce l'a făcut pe d. P. Boncour să spună că, desigur, și d. Litvinof va găsi imagini la fel pentru a descrie o situație asemănătoare. Și, într'adevăr, reprezentantul Rusiei sovietice urmând la cuvânt, a spus: „Voi urma sugestia făcută de d. Paul Boncour și fiindcă miniștrii de afaceri streine ai României și Turciei au revendicat pentru ei organele cele mai vitale în privința strâmtorilor, voi spune, servindu-mă de aceeași metaforă, că, pentru noi, strâmtorile reprezintă un nerv vital, care leagă nu numai țara mea cu lumea din afară, dar care unește, chiar între ele, diferitele părți ale țării însăși”.

În concurența definițiilor isbitoare despre strâmtori, d. Litvinof pare a-i fi depășit pe toți dacă facem legătură și cu trecutul năzuințelor țariste la stăpânirea Constantinopolului pentru că, fiind vorba de însăși legătura între părțile Statului vecin, *marea și cu strâmtorile respective fac, oarecum, parte din acel Stat însuși*.

Sedința de deschidere s'a terminat prin alegerea biuroului, după propunerile d-lui Titulescu. Au fost aleși: președinte d. Bruce, reprezentantul Australiei, singurul dintre domeniile britanice participante la lucrările dela Montreux; vice-președinte d. N. Politis; secretar general, d. Agnides, directorul secțiunii de dezarmare din secretariatul Societății Națiunilor. Președinte de onoare al conferinței

a fost proclamat d. Motta, tot la propunerea d-lui Titulescu.

În ziua următoare, au început lucrările curente ale conferinței prin lectura comunicării guvernului italian ca răspuns la convocarea conferinței, după care s'a hotărât luarea ca bază de discuții a proiectului de convenție alcătuit de guvernul turc și distribuit din vreme guvernelor invitate. În numele Turciei, delegatul Menemencioglu a făcut expunerea de motive a proiectului prezentat, urmat de observații cu caracter general și principial, din partea reprezentanților diferitelor State. Întâia ședință s'a încheiat prin constituirea unui Comitet tehnic sub președinția d-lui Conțescu și a unui Comitet de redactare sub președinția d-lui Politis, cu facultatea pentru fiecare delegație de a lua parte la lucrările acestor Comitete speciale pentru ușurarea hotărârilor din ședințele plene ale conferinței.

În cinci ședințe, ținute în cele trei zile (23—25 Iunie), citirea proiectului turc a fost isprăvită. Apoi, ședințele plene ale conferinței s'au suspendat din pricina întrunirilor, la Geneva, ale Consiliului și Adunării Societății Națiunilor, la care trebuiau să participe unii dintre capii delegațiilor dela Montreux. Era vorba de ridicarea sancțiunilor împotriva Italiei, ceea ce ar fi putut avea ca urmare și participarea acestui Stat la lucrările dela Montreux. Delegația britanică avea nevoie să primească noi instrucții, în privința câtorva chestiuni desbătute la conferință. În sfârșit, în acest răstimp, delegații diferitelor State luară răgaz pentru discuții informative la Geneva, în special discuțiile dintre d-nii Eden, ministrul de afaceri streine al Angliei, și Litvinof.

În acelaș răstimp Comitetul tehnic și-a urmat, ne-

turburat, lucrările de specialitate alcătuind la un moment dat și un sub-comitet naval.

După întrunirile dela Geneva și după ce, la 5 Iulie, s'a știut, în chip neîndoios, că Italia refuza să ia parte la lucrările dela Montreux atât timp cât pactul de asistență mutuală al Angliei cu Statele mici din Mediterana continua să fie în vigoare,—la 6 Iulie ședințele plenare ale conferinței au fost reluate. În fruntea delegației britanice, lordul Stanhope fusese înlocuit de lordul Stanley, iar proiectul de bază turcesc, dela început, înlocuit printr'un altul britanic, care nu era în fond decât o revizuire a proiectului turcesc, potrivită cu rezultatele eşite din desbaterile ședințelor plenare ale conferinței, la întâia sesiune. În această formă nouă a desbaterilor, și lectura proiectului britanic s'a isprăvit până în ziua de 9 Iulie, după care au urmat trei zile de suspendare a lucrărilor „pentru primirea de instrucții”, dar mai exact din pricina dificultăților ivite în cursul lucrărilor. Dl. Litvinof lăsase un moment a se înțelege că ar putea părăsi conferința. În timpul acestei suspendări ale ședințelor plenare și d. Titulescu a venit, cu avionul, la București, unde a primit, în ziua de 15 Iulie, după un consiliu de miniștri special, o confirmare a politicii sale externe și o împuternicire, probabil, de iscălire, a celor ce se pregăteau la Montreux. La 13 Iulie, apoi, ședințele plenare ale conferinței au fost reluate, fără a se ține zilnic, și s'au sfârșit în ziua de 20 Iulie, prin solemnitatea de iscălire a textului cel nou, convenția dela Montreux privitoare la regimul strâmtorilor.

ATITUDINEA DIFERITELOR STATE. — Din cercetarea desbaterilor, ca și a actelor pregătitoare ce au dus la Montreux, se poate desprinde atitudinea de caracter general, ca să spun așa *de principiu*,

ca și cea specială, practică, imediată și de oportunitate *politică*, pe care au avut-o diferitele State, în împrejurarea aceasta. Și, firește, din examinarea textului cel nou al statutului strâmtorilor, se poate vedea ce a obținut fiecare Stat, comparativ cu interesele și cu atitudinea lui.

Să examinăm, deci, atitudinea diferitelor State venite la Montreux.

Turcia, Statul stăpân pe strâmtori, a avut de la început o atitudine categorică și hotărâtă, dictată de interesul siguranței proprii dealungul strâmtorilor, după ce împrejurările politicii internaționale au făcut să dispară garanția de siguranță colectivă din tratatul dela Lausanne, ca o acoperire pentru dezarmarea strâmtorilor, precum am văzut. A lucrat cu abilitate pregătind terenul și profitând de împrejurări spre a obține o revizuire a regimului strâmtorilor, cu consimțământul și felicitările aproape unanime ale semnatarilor, căci n'a lipsit decât Italia.

Proiectul nou de convenție, pregătit de guvernul turc și luat ca bază de discuție *reînarma strâmtorile*, dar în acelaș timp *ținea în foarte largă măsură seama de interesele rusești* prin restrângerea dreptului de intrare a vaselor de război neriverane în Marea Neagră, cât și printr'o libertate, aproape deplină, de eșire a vaselor de război riverane din Marea Neagră spre Mediterana, adică în fond garantând libertatea de eșire a flotei rusești spre Mediterana.

Ca inovații față de regimul dela Lausanne, proiectul turc *interzicea sborul oricăror avioane de război sau de comerț pe deasupra strâmtorilor reînarmate* și, în acelaș timp, *oprea orice trecere prin strâmtori a submarinelor*, îngăduită la Lausanne sub condiția de plutire la suprafața apei. Ambele aceste prevederi erau datorite și unei preocupări de satisfacere a in-

tereselor Rusiei, care nu vrea să fie amenințată, în Marea Neagră, de forțele aeriene italo-germane pe baza înțelegerii aeriene iscălită la Berlin, de gen. Valle, în ziua de 26 Iunie 1936, și care asigură forțelor aeronautice germane o bază în insulele italiene ale Dodecanezului;—după cum se teme de acțiunea submarinelor germane în Marea Neagră. Intr'o formă abilă se folosea acea condamnare a submarinelor, în războiul modern, care s'a vădit printr'o reglementare tot mai severă a folosinței lor începând dela conferința dela Washington (1921-1922), prin voința și conformă intereselor celor mai mari puteri navale din lume (Anglia și Statele Unite). Rusia înțelege să adopte, în Marea Neagră, unde se bucură de supremația navală, atitudinea de mare putere navală față cu riveranii, cari și-ar putea cel mult alcătui o forță defensivă de submarine, prin reglementarea severă a folosinței acestei arme maritime și prin interzicerea lor de pătrundere în Marea Neagră.

Partea privitoare la *libertatea de navigație a vaselor comerciale*, prin strâmtori, a rămas aproape aceeași, așa cum s'a proclamat și s'a aplicat dela tratatul de Adrianopole, în chip egalitar pentru toate pavilioanele, dar cu o consolidare și sporire a taxelor de navigație, limitate prin convenția dela Lausanne.

Restabilindu-și deplina suveranitate la strâmtori, Turcia nu vroia să mai admită nici o formă de control internațional și, de aceea, urmărea *desființarea Comisiunii strâmtorilor*.

În sfârșit, trebuiesc menționate în chip special prevederile inovatorii și necunoscute până acum în dreptul ginților, despre *starea de încordare*, sau de „primejdie de război”, când însăși navigația comercială va avea de suferit, cel puțin tot așa de mult ca în cazul când Turcia se află în stare de război.

prin închiderea *discreționară*, a strâmtorilor, sub un control foarte discutabil al Consiliului S. N.

Rusia care, dealungul istoriei, a urmărit transformarea Mării Negre într'un lac lăuntric rusesc, a dovedit, în mai multe împrejurări, că se mulțumește, la nevoie, și cu transformarea acestei mări într'un lac ruso-turcesc. Poate fi chiar, uneori, foarte prielnic, să ai foloase fără ponoase, adică beneficii fără sacrificii sau primejdii închizând Marea Neagră vaselor de război străine și având, la strâmtori, un portar, ca paznic mai mult sau mai puțin credincios, pe Turcia. Un asemenea regim este chiar foarte avantajos dacă eșirea vaselor de război rusești, din Marea Neagră, a fost asigurată, fără riscul ca libertatea de intrare, în Marea Neagră, a vaselor de război neriverane, să facă posibilă atacarea coastelor ruse și a flotei respective la ea acasă. În asemenea situație, *Marea Neagră ia înfățișarea unui imens lac sau port rusesc*, în care flota respectivă se află la adăpost de orice atacuri dușmane, dar din care poate eși, ori-când, spre Mediterană și mai departe ca să-și facă treburile.

E tocmai cazul noului statut dela Montreux, despre care d. Litvinof a vorbit chiar în decursul lucrărilor conferinței prin declarațiile făcute ziarului englez *Times* la 26 Iunie. În rezumat, comisarul sovietic al afacerilor streine spunea următoarele: „Guvernul sovietic urmărește numai să extindă principiul care este consfințit prin convenția dela Lausanne (*limitarea tonajului aparținând Statelor neriverane când e vorba de pătrunderea lor în Marea Neagră N. A.*) în așa măsură încât să nu mai rămână nici o amenințare, pentru nimeni, dintr'un exces de forțe navale în Marea Neagră. În acelaș timp, delegația sovietică trebuie să se opună încercărilor de a limita forțele

navale la eșirea lor din Marea Neagră, o restricție care nu se găsește nici în convenția dela Lausanne. Rusia sovietică reclamă libertatea de comunicație între bazele ei navale din diferitele mări. Cu toate acestea, delegația Sovietelor propune libertatea de trecere prin strâmători, pentru vapoarele de război ale tuturor puterilor, dacă aceasta ar fi necesar pentru a se da ajutor, în limitele prevederilor din pactul Societății Națiunilor, unui Stat victimă a agresiunii. Aceste propuneri ale sovietelor bine înțelese că nu au de scop să înlăture principiile convenției dela Lausanne, ci mai curând să le desvolte potrivit schimbărilor din situația internațională, care au grăbit revizuirea convenției dela Lausanne“.

Și în lucrările dela Montreux, delegația sovietică va isbuti cu mare succes, prin repetate intervenții în debateri, sprijinite de diferitele delegații ale celorlalte State, *inclusiv și a celei române*, să obțină în textul convenției celei noi nenumărate prevederi de excepție, care deosibesc regimul Mării Negre de al celorlalte mări libere de pe suprafața pământului și fac din ea, o mare închisă din punct de vedere militar pentru neriverani. Dar o mare ce este lăsată la discreția supremației navale rusești în schimb și tratată ca un lac închis, cu simple îngăduințe de favoare pentru riveranii acestei mări, dacă asemenea riverani știu să facă „frumos“ și atât timp cât vor ști să facă așa față de stăpânitorii Mării Negre.

Anglia.—Veche apărătoare a regulilor fundamentale din dreptul ginților, printre care trebuie amintită în primul rând respectarea obligațiilor internaționale și revizuirea lor numai cu consimțământul părților contractante, Anglia înțelegea să răspundească gestul Turciei de a nu fi recurs la procedura unilaterală a faptelor împlinite în materie de reînarmarea strâm-

torilor, dar *fără să piardă din vedere și anumite interese ale ei* în legătură cu regimul Bosforului și Dardanelelor.

Astfel, Anglia are să se îngrijească, în chip permanent, de *siguranța comunicațiilor imperiale prin Mediterana și canalul de Suez*, spre Indii și Extremul Orient, după cum are să se preocupe și de ocrotirea portului Haiffa, capătul conductei de petrol din Iraq, care asigură aprovizionarea regulată cu combustibil lichid a forțelor navale și aeriene ale imperiului britanic, dintr'un punct mai apropiat ca altădată. E firesc, prin urmare, ca Anglia să prevină un eventual atac naval, pornit împotriva acestor linii de interes britanic, din bazele Mării Negre, și fără puțința de a riposta agresorului și de a-l urmări, prin strâmtoarele închise, așa cum se întâmplase la 1914, cu „Goeben” și „Breslau”.

Apoi, dacă Rusia e liberă să-și sporească nelimitat forțele navale din Marea Neagră și o va face grație siguranței din această mare, cât și puținței de a-și scoate, oricând, aceste forțe în afară, prin strâmtoari, spre a le duce, de pildă, în Baltica, iată primejdia unei întreceri ruso-germane de înarmări navale care poate primejdiu acordul naval anglo-german din 1935 pentru limitarea reciprocă a înarmărilor maritime. Dacă o clipă apariția forțelor sovietice, în Mediterana, poate conveni echilibrului actual de forțe navale față cu eforturile Italiei din această mare, trecerea flotei Sovietelor spre alte baze maritime proprii poate turbura actualul echilibru de forțe navale în proporția de 35 : 100 dintre Germania și Anglia în Marea Nordului. Imperiul britanic are un interes vital să nu fie silit la eforturi pentru păstrarea supremației sale navale, în acelaș timp, și față de Germania în Marea Nordului și față de Italia în Mediterana.

De aceea, în proiectul de convenție britanic luat în desbateri la Montreux, după primul proiect turcesc, se păstra o formă oarecare de control internațional asupra strâmtorilor prin menținerea Comisiunii înființată la Lausanne, cât și prin introducerea unui fel de scară mobilă, pentru vasele de război neriverane îngăduite să pătrundă în Marea Neagră în timp de pace, într-o măsură proporțională și nu fix limitată, față de cea mai puternică flotă riverană din această mare (formulă eșită din propunerea d-lui contra-amiral Roșca, expert al delegației române, în ședința dela 26 Iunie a Comitetului tehnic și pe care Englezii au adoptat-o). În sfârșit, proiectul britanic urmărea să stabilească un regim de cât mai desăvârșită egalitate de tratament între intrările și eșirile prin strâmtori, întemeindu-se pe principiul că Marea Neagră este o mare liberă și internațională, ca oricare alta, împotriva eforturilor îndărătnice ale Rușilor de a se stabili regimuri deosebite între intrări și eșiri și un tratament de favoare forțelor navale riverane față de cele neriverane.

Japonia.—Putere extra-europeană și retrasă din Societatea Națiunilor, ea nu avea interese prea mari și prea strâns legate de problema strâmtorilor ca să-i dea multă atenție. Cu toate acestea, la constătuirea specialiștilor navali dela Tokio, în vederea stabilirii instrucțiunilor pentru delegația națională la conferința dela Montreux, s'a făcut constatarea, din examinarea proiectului turc de convenție, că *regimul propus era prea favorabil Rusiei în privința limitărilor de trecere a forțelor navale prin strâmtori, în timp de pace*. O asemenea libertate de a-și scoate flota de război din Marea Neagră, pentru Rusia, privea de aproape Japonia în vederea unui eventual război din Oceanul Pacific, unde forțele japoneze ar avea

de luptat cu cele rusești, ca și la 1904-1905. Iată motive de a susține punctul de vedere britanic al egalității de tratament la trecerea prin strâmtori, pentru forțele tuturor, *fără deosebire între riverani și neriverani*.

Apoi, rezerve categorice întru tot ce privea angajamentele în legătură cu Societatea Națiunilor.

Italia.—Dela început s'a păstrat rezervată prin răspunsul dela 2 Mai, dat circularii guvernului turc, cum am văzut. Guvernul italian socotise momentul nepotrivit pentru debateri internaționale de așa mare însemnătate înainte de „a se fi limpezit situația” la Geneva, în problema sancțiunilor anti-italiene. De aceea, făcea „rezervele cele mai categorice în privința oricărei hotărâri” *ce s'ar fi luat în absența lui dela Montreux*. Rezerve perfect întemeiate pe faptul că Italia, mare putere, fusese o parte contractantă la precedentă convenție dela Lausanne și e un principiu statornic respectat în drepul ginților ca să nu se schimbe nici un act convențional, fără voia părților și mai ales, în absența lor. Cazul vestitei conferințe dela Londra (1883) în chestia dunăreană a marilor puteri, întrunită în absența României, jignită, și care declarase dinainte că se abține și nu va recunoaște hotărârile luate în absența ei, constituie un precedent de mândrie ca atitudine fermă din partea unui Stat mic și o exemplificare a respectului cuvenit principiilor în viața internațională. Apoi, *Italia ținând primul loc în navigația comercială a strâmtorilor Mării Negre*, cu un tonaj total de 2 jum. milioane în anul 1935, față de 1.800.000 tone ale pavilionului britanic, *avea și un argument din starea de fapt ca să se socotească foarte îndreptățită a-și spune cuvântul în problema aceasta*.

Deși lucrările conferinței dela Montreux se suspen-

daseră și cu speranța că Italia va veni, după întrunirile Consiliului și Adunării dela Geneva pentru ridicarea sancțiunilor, totuși, la 5 Iulie, s'a anunțat că nu va veni nici la reluarea conferinței atât timp cât acordurile navale de asistență dintre Anglia și micile puteri mediteraneene (Jugoslavia, Grecia și Turcia) continuau să fie în vigoare, împotriva unei presupuse viitoare agresiuni italiene.

Franța.—Netăgăduit are interese comerciale și politice mai mult în Mediterana orientală prin comerțul din scările Levantului, prin cota-parte în petrolul din Mossul, prin mandatul din Siria. Dar republica franceză nu putea să se dezintereseze de Marea Neagră din cauza pactului cu Sovietele încheiat la 1935 și a pactului mai vechiu cu România, acum când era vorba de revizuirea convenției strâmtorilor. Dimpotrivă chiar, după remilitarizarea zonei renane, Franța și-a dat ușor consimțământul la remilitarizarea strâmtorilor, alături de Rusia sovietică, pentru satisfacerea Turciei. Punctul de vedere sovietic despre deschiderea strâmtorilor, în favoarea forțelor navale riverane, *convenea Franței fiindcă însemna puțința de a primi, la nevoie, ajutoare militare din Rusia, prin aplicarea pactului de asistență mutuală din 1935, iar legătura acestui pact cu cel al Societății Națiunilor urma să asigure, în viitor, contrar celor întâmplate la 1914-1918, colaborarea prin strâmtori cu aliatul sovietic, în cazul unei agresiuni din partea unei terțe puteri. Bine înțeles, atât timp cât Turcia, stăpână din nou pe strâmtorile reînarmate, nu și-ar alege, spre surprinderea obștească, alt drum politic de siguranță națională, în cazul unui război general.* Firește, în limitele preocupărilor de ajutor reciproc cu Rusia sovietică, Franța a susținut, principial, *libertatea de navigație aeriană peste canalul strâmtorilor, așa cum se prevăzuse la*

Lausanne, fiindcă, în asemenea ipoteză, își vedea asigurată puțința ajutorului forțelor aeronautice sovietice fără piedica pe care o constituie trecerea pe deasupra teritoriului altor State. De asemeni, a susținut și libertatea de trecere a submarinelor prin strâmtori, cum era în convenția dela Lausanne, de oarece acest punct de vedere e conform cu atitudinea principială a Franței la conferințele navale ale marilor puteri, în privința folosinței submarinelor.

Grecia, Bulgaria și Jugoslavia.—Naviagația comercială grecească, foarte activă prin strâmtori spre porturile Mării Negre și spre gurile Dunării, nu avea să fie atinsă prin remilitarizarea strâmtorilor. De aceea, guvernul dela Atena, dându-și consimțământul la cererea turcă, a încercat, fără să stăruiască până la urmă, a obține în schimb fortificarea insulelor grecești Lemnos, Chios, Mitilene, etc. a căror dezarmare fusese stabilită prin convenția dela Lausanne, ca o anexă necesară de siguranță la intrarea strâmtorilor, atunci dezarmate.

Bulgaria s'a văzut închisă în Marea Neagră prin reînarmarea strâmtorilor, ca un Stat care, asemenea României, nu are decât o singură eșire maritimă prin Bosfor și Dardanele. Dându-și consimțământul la cererea Turciei, e probabil că guvernării dela Sofia au văzut, în schimbarea regimului dela Lausanne, un făgăduitor precedent de revizuire a tratatelor și, eventual, un argument mai mult pentru a putea cere, în viitor, eșirea directă la Egeica, pe care a pierdut-o prin pacea dela Neuilly, când s'a trecut întregul țarm sub stăpânire grecească prevăzându-se o simplă dispoziție de „eșire economică” spre Egeica, prin înțelegere cu Grecia.

Pentru Jugoslavia, reînarmarea strâmtorilor înfățișează o problemă de secundară însemnătate și numai

întrucât s'ar putea restrânge în folosința navigației comerciale pe Dunărea internațională în jos, spre guri și, apoi, prin strâmători. Jugoslavia avându-și, după împlinirea unității naționale la pacea generală, eșirea ei maritimă la Adriatica, spre care gravitează cu toată puterea formei și a așezării geografice, nu mai poate fi interesată într'o măsură prea largă și de problemele Mării Negre.

ATITUDINEA ROMÂNIEI.— Situația țării noastre în Marea Neagră e cu totul aparte și nu poate suferi comparație nici chiar cu situația celorlalți riverani pentru că Rusia și Turcia dispun și de alte eșiri maritime, iar Bulgaria, deși în aparență într'o poziție perfect asemănătoare cu a României, nu poartă marea răspundere de Stat al gurilor Dunării. Bulgaria mai poate, pe temeiul tratatului dela Neuilly, dobândi o eșire „economică” spre Egeica prin teritoriul grecesc și, dată fiind apropierea ei de coasta acestei mări, cum și interesul Greciei de a-și valorifica porturile și de a închide, astfel, diferendele teritoriale cu vecinul dela Nord,—este vădit că vecinii noștri dela Sud ar putea, la nevoie, găsi o altă eșire, apropiată, în cazul când s'ar simți cu totul stingheriți de strâmtoarele Mării Negre. E, apoi, puțin probabil că Turcia și-ar îngădui să stingherească la strâmători pe un vecin teritorial. Dimpotrivă, România într'un asemenea caz de stingherire, cu greu și-ar putea afla o eșire spre alte mări vecine, Adriatica sau Egeica, fiindcă acestea să găsească la prea mare depărtare de hotarele noastre, iar transitul terestru, până la asemenea porturi, ne-ar costa prea scump și ar reduce aproape la nimic folosul drumului maritim.

Desigur, *in extremis*, avem drumul „fără pulbere” al Dunării, în susul apei, în amonte cum se spune, pentru cazul că strâmtoarele ne-ar fi cu deșăvârșire

închise, dar el nu poate compensa libertatea economică și politică pe care ți-o asigură eșirea maritimă. Drumul de apă, numai în sus pentru a fi cu adevărat de folos economic, ar trebui să se lege de anumite obligații politice, lesne de înțeles. Valoarea drumului fluvial dunărean atârnă, de aceea, în cea mai largă măsură, de libertatea strâmtorilor Mării Negre pentru întregul proces de schimb comercial și de transporturi eftene pe apă, realitate care și-a găsit expresia în formula adevărată că „gurile Dunării sunt la strâmtori”. Prin urmare, toată valoarea așezării noastre geografice la gurile Dunării, din îndoitul punct de vedere economic și politic, atârnă de libertatea mai largă sau mai restrânsă a strâmtorilor, iar ca reprezentanți ai intereselor europene la gurile bătrânului fluviu, avem de spus cuvinte hotărâtoare în problema strâmtorilor. Mai mult decât alți riverani, cari, dealungul istoriei, au înțeles să urmărească stăpânirea strâmtorilor, socotite drept „cheia casei lor” și cari, acum în urmă, la deschiderea conferinței dela Montreux, au vorbit despre strâmtorile „nerv vital, care leagă nu numai țara mea cu lumea din afară, dar care unește chiar, între ele, diferitele părți ale țării însăși”. (Litvinof, mai sus p. 188).

Răspunzători, prin așezarea la gurile Dunării, de apărarea unui interes european, care din fericire se confundă cu propriul nostru interes, noi avem de purtat, în problema strâmtorilor, cuvântul tuturor neamurilor din bazinul dunărean, lipsite de coastă maritimă, pentru că acestea sunt, oarecum, riverane ale Mării Negre, pe calea Dunării, și se găsesc în spatele celor 425 km. de țarm românesc, dela limanul Nistrului până la Ekrene.

România mică a știut, chiar dela începuturile independenței sale, să vorbească și să se facă ascult-

tată în problema dunăreană. Se naște întrebarea dacă după pacea generală, pe urma schimbărilor teritoriale din bazinul dunărean, *am înțeles înfățișarea cea nouă a problemei dunărene legate de Marea Neagră și am știut fi purtătorii de cuvânt ai unor interese generale?*

Conferința dela Montreux a fost un fel de examen de probă, după încercarea grabnică pe care am trecut-o la 1923, în conferința dela Lausanne.

Am reprodus mai înainte răspunsul din 29 Aprilie al guvernului român, la nota circulară turcă pentru revizuirea regimului strâmtorilor. În afară de întârzierea acestui răspuns, care poate primi mai multe interpretări, din textul lui nu se întrevăd alte preocupări imediate decât cele interpretative de un înțeles anti-revizionist. *Nici un fel de rezervă* privitoare la apărarea principiului libertății de navigație, fără sarcini sau stingheriri de *orice* fel (așa cum se proclamase la Lausanne) *și nici un fel de condiție* care să prevină aducerea în desbateri și a altor probleme pe lângă înlăturarea clauzelor de dezarmare dela 1923, din considerație pentru siguranța Turciei, în împrejurările schimbate ale politicii internaționale.

Poate să fi fost o simplă scăpare din vedere și din condei la redactarea unui răspuns întârziat, deși circulara turcă se cuvenia să fie prevăzută *demult* și așteptată *din vreme* cu răspunsul dinainte bine chibzuit.

E drept că diplomația poate cunoaște și oarecare preveniri sau obligații verbale, fără act scris la mână, între State prietene și aliate, a căror legătură politică *oficială* vrea să-și mai tragă puteri suplimentare din amicitia *personală* dintre conducătorii ministerelor respective de afaceri streine. În vremuri când suflă pretutindeni vântul dictaturilor personale

prin oamenii providențiali, cari năzuesc parcă să ne întoarcă la vremurile medievale de confuzie între conducerea trebilor publice și gestiunea afacerilor particulare,—asemenea înfățișări ale vieții internaționale n'au nimic surprinzător. Afară, doar, de cazul când reprezentanții țării în streinătate prin legăturile personale ce au știut să-și facă, indiferent cum, nu încep să aibă pretenții de „protectori” ai țării însăși prin trecerea lor pe lângă puternicii prieteni personali din afară.

Dar să trecem la cercetarea Cărții roșie, în care sunt redată desbaterile conferinței dela Montreux și să vedem dacă nu vom găsi, mai bine conturată, atitudinea României prin acțiunea membrilor delegației noastre.

Luăm, de pildă, ședința plenară dela 25 VI, când se discuta art. 9 din proiectul turc de convenție, primit ca bază de desbateri, articol prin care se introducea starea de „amenințare de război”, inovație în dreptul ginților unde, până acum, erau cunoscute numai starea de „pace” și cea de „război”. Articolul consacră dreptul guvernului turc, după libera lui apreciere, de a închide strâmtoarele sub motiv de „amenințare de război” forțelor navale streine și, bine înțeles, de a supune la măsuri speciale de control trecerea vaselor de comerț. Prevederea aceasta a rămas în textul definitiv al convenției, la art. 6 și 21, cu referința acestui din urmă articol la precedentul (20) unde se cuprinde chiar o agravantă textuală, prin lăsarea „cu totul la discreția guvernului turc” a trecerii vaselor de război streine prin strâmtoari. Textul inițial, ca și cel definitiv, stabilește o cale de recurs împotriva măsurii discreționare a guvernului turc la majoritatea simplă a semnatarilor convenției și la majoritatea de două treimi a Consiliului So-

cietății Națiunilor, pentru a judeca dacă, este sau nu întemeiată, măsura de închidere ce ar fi luată de guvernul turc. Un avis favorabil recursului, trebuie să aibă de urmare suspendarea măsurii aceluia guvern.

Unul dintre delegații români, d. Coșescu, în ședința amintită, și-a permis să dea o părere de ordin „cronologic” și anume: dacă avizul Societății Națiunilor n'ar trebui să *preceadă*, în loc să urmeze măsurii de închidere a guvernului turc. Dar această părere a fost pregătită prin următoarea introducere plină de menajamente la adresa Turciei: „Delegația română pricepe și primește foarte bine grija guvernului turc de a garanta, prin mijloacele ce le propune, siguranța țării sale. Din acest punct de vedere, delegația României nu ar putea invoca nici un argument împotriva ideii cuprinsă în art. 9. Mi-aș îngădui, totuși, nu să fac o obiecție, dar să-mi dau numai o părere în ceea ce privește ordinea cronologică, dacă pot spune așa, a măsurilor prevăzute prin acest articol, etc”. Drept răspuns, ministrul de externe al Turciei, d. Aras, după ce a dat lămuriri și altor vorbitori, i-a adresat următoarele cuvinte d-lui Coșescu: „După cum a spus-o adineauri reprezentantul României, aceste măsuri sunt serioase, dar mă grăbesc să adaug că situația care le va îndreptăți va fi, deasemeni, foarte serioasă. De aceea, cer indulgența delegației române, în această chestiune așa de gravă, și amintesc că șeful ei a proclamat, pe față și foarte sincer, că siguranța Turciei se confundă cu siguranța României, și invers”. Delegatul român a luat, din nou, cuvântul, pentru a-și lămuri declarația, destul de lămurită și de prevenitoare, pe care o făcuse, încheind cu aceste cuvinte: „... și în locul indulgenței cerută, îi ofer foarte spontan d-lui

Aras toată înțelegerea, respectul și aprobarea ce le am pentru teza pe care o apără”.

Intr'altă ședință, la 6 VII, se discuta art. 3 din proiectul britanic, care, precum am arătat, era o revizuire și o complectare a proiectului turc, potrivită cu discuțiile din Comitetul tehnic, articol privitor la controlul sanitar în strâmtori. În Comitetul tehnic, se discutase îndelung pe tema *taxei sanitare*, impusă vaselor de comerț în transit, fără temei din partea autorităților turcești, taxe care au dat loc la multe protestări din partea Statelor streine, pe temeiul convenției dela Lausanne, în cei 13 ani de aplicare. Textul definitiv al convenției dela Montreux, prin Anexa I, a consfințit taxa de control sanitar, încasată în chip neregulat până atunci și cu contestări din partea celor interesați, în virtutea textului dela Lausanne. Cu tot acest rezultat defavorabil, pentru interesele navigației românești prin strâmtori, mai ales că *taxa sanitară n'avea nimic comun cu problema reînarmării strâmtorilor în scop de siguranță națională turcă*, trebuie să recunosc că delegații români, d-nii Coșescu și ing. Mihalopol, au dus o luptă dârză în debaterile Comitetului tehnic. Au făcut tot ce puteau și atârna de sfortșarea lor ca să facă. În ședința plenară dela 6 VII a conferinței, d. Coșescu a reluat bătălia spunând, în numele delegației române, că nu primește principiul taxei sanitare consfințit prin art. 3 și menține toate rezervele din Comitetul tehnic până ce avea să se ia o hotărâre în privința Anexei I, consacrată taxelor recunoscute la trecerea prin strâmtori. Față cu îndârjirea delegatului român, d. Aras i-a răspuns următoarele: „Voi da îndată satisfacție delegației române. Am mai avut prilejul s'o spun tuturor delegațiilor că Turcia va acorda maximum de înlesniri în pri-

vința aceasta și credeam chiar că ajunsesem la o înțelegere cu șeful delegației române, d. Titulescu. Turcia a scăzut taxele sanitare și de transit cu 25 la sută. Astăzi, ea renunță să mai încaseze de două ori aceste taxe pentru o singură călătorie (adică dus-întors N. A.) astfel că aceste taxe mai sunt scăzute cu aproape 50 la sută. Împreună cu reducerea de 25 la sută, pe care am dat-o acum o lună sau două, iată deci o reducere de aproape 75 la sută, care se face față cu regimul în vigoare pe temeiul convenției anterioare. Pe de altă parte, în scop de a asigura o organizare cât mai grabnică, precum trebuie acum, bugetul republicii turcești va interveni în această organizare cu o sumă de câteva sute de mii lire“.

Cât despre „amicizia personală“ dintre conducătorii politicii externe ai României și Turciei, d-nii N. Titulescu și Rușdu Aras, ea apare de nenumărate ori în Cartea roșie a desbaterilor dela Montreux și o regăsim chiar când e vorba și de alți reprezentanți prezenți la lucrările acelei conferințe.

Astfel, când s'a desbătut propunerea sovietică pentru o nouă redactare a art. 23, din proiectul britanic, privitoare la aplicarea pactelor de asistență regională în Marea Neagră, în ședința dela 9 VII, d, N. Titulescu a spus: „Sunt venit în mijlocul dv. ca să sprijin noua redactare propusă de delegația Uniunii republicelor sovietice socialiste și să vă spun că în cazul special al României, sunt temeuri speciale ca această redactare să fie primită.“

„Problema ce o pun înaintea dv. o pun într'un chip brutal și cu toată răspunderea legată de însărcinarea mea. Consiliul este împărțit pe chestiunea de a ști cine este agresorul. Credeți că o să am cea mai mică greutate ca să-i cer amicului meu Rușdu

Aras să respecte angajamentele mele regionale? Dar dacă amicitia lui Ruşdu Aras este cel d'întâi angajament regional pe care delegația britanică îl dă deoparte, acesta e pactul balcanic pe care-l înlătură, și n'aș putea s'o primesc" etc.

După o vie eșire împotriva delegației britanice, despre care vom vorbi mai jos, d. Titulescu luând din nou cuvântul, spre a sprijini redactarea sovietică împotriva atitudinii britanice, a sfârșit astfel : „Iată, pentru ce, îmi veți îngădui să închei printr'o declarație de recunoștință față de amicul meu Ruşdu Aras. El a fost mult mai larg decât reprezentantul Regatului unit. N'a invocat motive de curtoazie. A spus că tot ce privește țara mea va fi ținut special în seamă. Scumpul meu Aras, îți mulțumesc din toată inima. Părăsesc chiar acum Montreux ducând țării mele aceste cuvinte de amicitie din partea dumatăle". (Dl. Titulescu a și plecat în acea zi cu avionul spre București).

Revenind special la Montreux pentru ședința solemnă din ziua de 20 VII când s'a iscălit noua convenție, d. Titulescu a rostit, ca și alți șefi ai delegațiilor, un cuvânt de bucurie despre rezultatul lucrărilor mulțumind delegațiilor britanică, franceză și sovietică pentru opera întreprinsă, dar mulțumind mai ales Turciei și conducătorilor ei actuali și asigurându-i de „încrederea nelimitată" a României în lealitatea Turciei, ceea ce „ne-a făcut să aderăm la hotărârile luate". Mulțumirile către conducătorii Turciei s'au încheiat prin următoarea frază : „Adaugă la acestea dragostea ce o am pentru d-ta, scumpul meu Aras, și vei pricepe întreaga situație a României".

Un alt „amic" e d. Aghnides, secretarul general al conferinței cum și d. N. Politis „al nostru, omul

Societății Națiunilor și al umanității, așa cum o avem astăzi și cum va fi mâine". (Prima ședință dela 22 VI).

Să trecem acum la *ciocnirile delegației române cu delegația britanică*.

Intâia, mai dulce, din ședința dela 7 VII când se discuta art. 14 din textul proiectului britanic și care a devenit, cu neînsemnate modificări, art. 17 în textul definitiv al convenției. E vorba de o excepție dela regula tonajului și a compoziției *limitate* pentru flotele de război *neriverane*, care pot pătrunde în strâmtori. Textul britanic rezerva Turciei, Statul suveran la strâmtori, puțința de a invita ca să-i viziteze porturile din strâmtori o flotă de război streină, cu tonaj și compoziție *nelimitate* și care trebuia să urmeze, la plecare, acelaș drum ca la venire. La stăruințele delegației sovietice, textul britanic a trebuit să se completeze cu ideea că invitarea guvernului turc va trebui să fie pentru o vizită „de curtoazie” și pe „timp limitat”, așa cum limitează noua convenție durata de ședere, în Marea Neagră, a *oricăror* forțe navale *neriverane*, *indiferent* de motivul sosirii lor acolo, la maximum 21 zile (art. 18 ultimul aliniat). Dar din primul moment, aproape, când a început discuția acestui articol 14, d. Conțescu a făcut rezerva următoare : „Acest articol se înfățișează sub o formă cu desăvârșire nouă și eu nu am primit încă instrucțiunile definitive dela d. Titulescu în această privință. Imi permit să-mi rezerv, deci, părerea în privința lui până la ședința viitoare”. Dl. Litvinof, în numele Rusiei sovietice, a făcut rezerva sub formă de reciprocitate : să aibă dreptul de a pofti la vizită, în porturile proprii, forțe navale *neriverane* și celelalte State din Marea Neagră. Au mai inlervenit în desbatere delegatul francez, apoi din nou d. Litvinof pentru a cere ca vizitele de

„curtoazie“ să fie pe timp limitat, după ce d. Aras dăduse câteva explicații. Dl. Conțescu a pus ipoteza unei flote neriverane, intrată în strâmtoni pe temeiul preavisului din convenție, și întâmplarea ca guvernul turc să „invite“ pentru o vizită de curtoazie o forță navală aparținând aceleași puteri neriverane. În asemenea cas, tonajul maximal fixat pentru forțele navale neriverane în strâmtoni și în Marea Neagră ar fi cu desăvârșire depășit, pe urma faptului că s'ar afla, acolo, cele două forțe navale aparținând aceluiaș Stat neriveran, dintre care una „invitată“ și alta „autorizată“ pe temeiul preavisului. Dl. Aras a răspuns, la obiecția delegatului român, că situația e foarte simplă: „Faptul că noi (Turcia) am fi avut plăcerea deosebită să poftim flota unei țări amice, nu trebuie în nici un cas să aibă ca urmare de a-i răpi acelei țări drepturile ce le are, ca toate celelalte, pe temeiul prezentei convenții“. Răspunsul a înlăturat neînțelegerea sau nedumerirea ce o arăta intervenția delegatului român. Dl. Litvinof, în sfârșit, a declarat: „Țin să fac aceiași rezervă ca și delegatul României. E vorba de un articol nou de care guvernul meu nu are cunoștință“.

Vorbărie multă și ipocrizie diplomatică pentru o chestie foarte simplă în realitate: *Turcia, de acord cu delegația britanică* la redactarea noului text, *își luase încă o măsură de siguranță, la strâmtoni*, peste toate celelalte (înarmarea lor, limitarea tonajului forțelor navale streine în trecere, preavis, etc.). Siguranța de a putea chema, printr'o poartă a strâmtonilor, o forță navală amică, pentru o așa zisă vizită de curtoazie, în cazul când prin poarta cealaltă s'ar vădi primejdia unei alte flote streine, care ar vrea să forțeze trecerea ori ar încerca o lovitură de forță să zicem pe neașteptate.

Când delegația sovietică nu se arăta prea încântată de această clauză de prevedere în plus, din partea Turciei, punând tot soiul de întrebări, — *ce rost putea avea rezerva României prietene, pe care n'o privea în nici un cas asemenea măsură?* Ce fel de lealitate e aceasta față de „prietenul“ Aras și față de Turcia, care ne inspiră o „încredere desăvârșită“?

A doua ciocnire în ședința de la 9 VII, mai tare și mai directă.

Era vorba de noua redactare propusă de delegația sovietică la art. 23 din proiectul britanic și anume în următorul text: „Prevederile convenției acesteia neputând aduce atingere drepturilor și obligațiilor decurgând din pactul Societății Națiunilor pentru Inaltele Părți contractante, membri ai Societății, nici să restrângă în vre-un fel misiunea acesteia de a păstra cu succes siguranța națiunilor, se înțelege că efectul ziselor prevederi și anume acelea din articolele 5 și 9 până la 16 nu va fi să limiteze în nici un fel punerea eventuală în mișcare a măsurilor prevăzute de pact față de un Stat agresor, nici să împiedece trecerea prin strâmtoari a vaselor de război întru îndeplinirea angajamentelor de asistență luate sau putând să fie luate în viitor de zisele State semnatare ale prezentei convenții, potrivit cu termenii acordurilor suplimentare pactului, precum și trecerea vaselor Statului căruia i-s'ar datorii această asistență“.

Pentru a se înțelege problema, trebuie să spunem pe scurt că noua redactare propusă de Sovietici avea în vedere nu numai excepțiile dela regula fundamentală a convenției, de a se limita trecerea prin strâmtoari ori căror forțe navale beligerante neriverane spre a împiedeca întinderea focului, în cas de război, în cuprinsul basinului Mării Negre, la cazu-

rile de asistență cuvenită victimei unei agresiuni, potrivit prevederilor din pactul Societății Națiunilor,— cum fusese prevăzut în proiectul inițial turc și în cel remaniat britanic,—dar și la cazurile de acorduri suplimentare la pactul S. N. și menite să împlinescă lipsurile acestuia. Cu alte cuvinte, bolșevicii înțelegeau să prevadă o excepție menită să asigure punerea nestingherită în mișcare a tratatului de ajutor mutual dintre Franța și Rusia sovietică din 2 Mai 1935, de oarece aplicarea acestui pact, din cauza depărțării geografice și a lipsei de contact teritorial direct cu eventualul adversar comun, ușor de ghicit, chiar dacă nu e arătat precis, risca să se lovească de neputința de aplicare. Pactul sovietic-cehoslovac, semnat cam în acelaș timp, nu era îndestulător ca să asigure această punere în mișcare, împotriva unei eventuale agresiuni germane, fără adausul unui pact polono-sovietic sau româno-sovietic, urmărite, dar nerealizate. Noua convenție a strâmtorilor avea să asigure acest contact, pe calea lungă a apei, prin Mediterana, în concepția autorilor sovietici ai textului cel nou propus.

Dar propunerea întâmpina rezistența delegației turcești, care nu vroia să vadă Turcia târâtă într'un război, fără voia sau interesul ei, numai pe temeiul unei formulări foarte vagi de ajutor mutual dintre alte puteri, prin canalul strâmtorilor, aflat sub suveranitatea turcă. D-l Aras spunea în rezumat: înțeleg să primesc un asemenea risc dacă ar fi vorba de un pact din care face parte și Turcia fiindcă, în cas de primejdie pentru deschiderea strâmtorilor la ajutorarea unuia dintre beligeranți, Turcia ar fi, ea însăși, îndatorată să-l ajute pe acest beligerant, victimă a agresiunii, în schimbul contra-obligației mutuale de a i-se da și ei ajutor, contra unei agre-

siuni. Dar așa, de pomană, să se expună Turcia la un conflict, în care nu ar fi prin nimic îndatorată ca să se amestece ?

Punctul de vedere turcesc era susținut, cu hotărâre, de delegația britanică, nu numai dintr'un amor propriu de redactare a textului convenției pus în discuție, dar probabil și din calcule de politică națională pentru rezervarea acordului naval limitativ cu Germania, despre care am amintit (vezi p. 194) și, desigur, dintr'o nevoie de a constrânge delegația sovietică să primească principiul de tratament asemănător eșirilor și intrărilor de forțe navale, la trecerea lor prin strâmtori.

Jocul apăsării dintr'o parte ca să-ți cedeze, adversarul, dintr'alta, se practică într'o largă măsură în politică și e lesne de înțeles.

În cazul de față, era în joc și un principiu fundamental: tratamentul *identic* al trecerilor prin strâmtori și, deci, recunoașterea caracterului de *mare liberă*, ca ori care alta, al Mării Negre. Punct de vedere britanic, susținut de mult și care coincide perfect cu interesele siguranței românești în Marea Neagră, unde nu e bine să rămâi într'o companie prea restrânsă cu riveranii, eventual într'o tovărășie de patru ochi, ca să spun așa, numai cu un vecin riveran, despre care n'ai putea povesti prea de bine pe temeiul experiențelor istorice și a politicii lui tradiționale.

Dar propunerea textului sovietic se bucura de sprijinul necondiționat și lesne de înțeles al delegației franceze,—ceea ce putea să fie turburător și stingeritor pentru atitudinea delegației române.

Iată-ne cum am ajuns la adoua ciocnire a delegației române, de data aceasta chiar prin glasul șefului ei, cu punctul de vedere britanic, *care susținea*

tocmai un punct de vedere identic intereselor României.

Dl. Titulescu, în continuarea discursului amintit mai sus (v. p. 207) în care „amiciția lui Rușdu Aras“ era „cel d'întâi angajament regional“ al României, adică pactul balcanic, a spus adresându-se delegației britanice : „Vroiți să pun deoparte pactul balcanic? Sub ce titlu va mai putea fi folosit pactul balcanic dintre Turcia și mine dacă dv. dați laoparte celelalte acorduri regionale? Pun această întrebare direct delegației britanice. Dar, în afară de pactul balcanic, eu am, acum, pacte de asistență mutuală înregistrate la Societatea Națiunilor și un pact între Franța și mine. Vă închipuiți, o singură clipă, că Turcia și-ar putea lua răspunderea să vadă încetând efectele acestui pact de alianță dintre Franța și România? Socotesc, prin urmare, când e vorba de o acțiune a Societății Națiunilor, că dv. trebuie să puneți pe picior de egalitate toate acțiunile pe care pactul S. N. le are în vedere“, etc. Spre a sfârși aproape pe un ton de somație și prin intonațiile vocale, la adresa Angliei, în termenii următori : „Dar mi-s'a vorbit despre regionalism, despre asistența mutuală. E o idee britanică, foarte britanică. Atunci vă întreb : cum se poate concepe acest regionalism britanic cu dreptul pe care-l dați unei țări ca să-l poată înlătura? Se înțelege că dacă, vreodată, aș face o politică împotriva Turciei, dacă aliații mei n'ar fi aliații Turciei, aceasta din urmă ar avea tot dreptul să-i împiedece pe aliații mei de a-mi aduce ajutorul lor. Dar cum nu pot concepe un viitor în care România să nu se găsească alături de Turcia (deși unii dintre aliații României pot, din nenorocire, acum, să nu fie încă aliații Turciei), il întreb pe reprezentantul Regatului-unit : în virtutea cărui drept împiedecați la Montreux să se aplice siguranța re-

gională, pe care o predicați la Geneva? Aceasta-întrebarea ce v'o pun. Aștept răspunsul dv."

Firește, nu-i cazul să ne lungim prea mult asupra controverselor. Dar trebuie să ne oprim câteva clipe asupra „pactomaniei” la modă, care, sub pretextul de prevedere pentru siguranța națională, întrebuintează limbajul genevez despre pactul S. N. și pactele „suplimentare” de asistență, combină texte și articole, cu o dexteritate de abil transformist la spectacole publice, folosește formule misterioase de preoteasă a templelor păgâne și poate zăpăci, în sfârșit, pe cei naivi sau lipsiți de informație. În cazul de față, la Montreux, s'a spus, probabil printr'un aranjament de culise, că Franța va încheia, în curând, un pact de asistență și cu Turcia pentru ca, astfel, prin pactul Înțelegerii balcanice și prin convenția franco-română de „amiciție și arbitraj” din 1926, să avem, *laolaltă*, într'un fel de pact general de asistență mutuală, cu forme *nelămurite îndestul*, România, Franța și Turcia, legate *laolaltă* și obligate să facă deocamdată, ca prim pas, jocul Rusiei Sovietice, la Montreux, printr'o nouă redactare dată art. 23.

În realitate, convenția franco-română dela 1926 *nu este* un pact propriu zis de asistență și de siguranță, iar dacă ținem seama și de protocolul anexă, cuprinzând o ofertă de neagresiune adresată de formă tuturor vecinilor României, dar de fapt special Rusiei sovietice, — atunci această convenție și-a slăbit cu mult chiar valoarea dela început, *după* ce Franța a încheiat, în 1935, pactul *de asistență* tocmai cu vecinii noștri dela răsărit.

Cât privește povestea unui pact franco-turc de asistență, nici vorbă n'a mai fost după Montreux. Dimpotrivă chiar, între Franța și Turcia a izbucnit chestia sandjak-ului Alexandretta (Iskanderum), sub mandat

francez, care mai curând a îndepărtat de două țări, pe care primul delegat român le socotea aproape aliante, la Montreux.

În sfârșit, vom nota că, în textul definitiv dela Montreux, propunerea sovietică, modificată, apare în art. 25, care rezervă drepturile și obligațiile Turciei și ale celorlalte părți contractante decurgând din pactul Societății Națiunilor, cum și în alin. II al art. 19 care vorbește despre asistența datorită victimei unei agresiuni și pe temeiul unui tratat de asistență mutuală *din care face parte și Turcia*, încheiat în spiritul pactului Societății Națiunilor, înregistrat și publicat potrivit prevederilor art. 18 al acestui din urmă pact. În toate cazurile de asistență a victimei agresiunii, pe temeiul pactului S. N. sau a unui alt pact de asistență mutuală, deci suplimentar, *dar din care face parte și Turcia*, limitarea de trecere prin strâmători, a forțelor navale beligerante din art. 10-18 ale convenției, încetează.

Față de toate cele expuse nu-i firească întrebarea: oare pentru cine s'a luptat delegația română, în debaterile dela Montreux? Și în ce scop?

Dar iată alt caz în legătură cu stabilirea textului definitiv al *preambulului convenției*. Era vorba de „salvagardarea intereselor comerțului internațional” (proiectul turc) sau „a principiului consfințit prin articolul 23 din tratatul de pace iscălit la Lausanne, la 24 Iulie 1923” (proiectul britanic), adică a principiului „libertății de trecere și de navigație în timp de pace ca și în timp de război” prin strâmători, dar aceasta „în cadrul siguranței Turciei” (ambele proiecte: turc și britanic). Obișnuit, în preambulul unei convenții, se cuprinde pe scurt, dar cuprinzător și precis, întregul înțeles și rost al convenției însăși. De data aceasta, abolirea prevederii de demilitarizare a strâmtoarelor

fusese cerută tocmai dintr'un motiv de nesiguranță pentru Turcia, pe urma dispariției garanției împreunate a celor patru mari puteri din art. 18 dela Lausanne, cum am văzut, și, de aceea, în preambulul ambelor proiecte, se vorbește despre garantarea libertății strâmtorilor *în concordanță* cu siguranța Turciei. Cum nu se poate mai simplu și mai precis! Orice adaus complică situația și nu poate decât să pună în cumpănă și alte interese „de siguranță”. Cine a citit istoricul problemei strâmtorilor și evoluția politice rusești în jurul acestor strâmtori, pe care a urmărit și urmărește să le cucerească, știe că Rusia a pretins și pretinde că e vorba, aici, de o simplă problemă de „siguranță națională”, de apărarea țărmului meridional rusesc împotriva unor atacuri navale, iar nici de cum de vre-un plan imperialist, cuceritor și nedrept față de celelalte națiuni riverane din Marea Neagră. Pentru orice Român, conștient de interesele naționale, siguranța maximă a coastei noastre maritime nu poate rezulta decât din deschiderea definitivă a strâmtorilor pentru *toate* pavilioanele, fără deosebire între vasele de comerț și cele de război sau între riverani și neriverani, — adică din proclamarea, odată pentru totdeauna și fără putință de revenire, că *Marea Neagră este o mare liberă și deschisă ca oricare alta depe suprafața globului*. Orice argumente d. p. că-i o mare închisă, că nu are trece mai departe, după pilda Mediteranei cu canalul de Suez, etc. sunt simple pretexte, prin care se urmărește tăinuirea gândurilor adevărate de imperialism. Dunărea internațională, prin viitorul canal de legătură cu Rhin-ul să sperăm că va curma orice pretexte de asemenea natură fiindcă, atunci, *Dunărea și Rhinul vor constitui*, cum s'a spus, *a opta mare care va face legătura Mării Negre cu Marea Nordului*.

Ce păcat că proiectata bază navală engleză n'a luat ființă, pe fărmul românesc, spre a se fi pus capăt tuturor argumentelor rusești pe tema de mare „închisă”.

Textul preambulului, atât din proiectul turc, cât și din cel britanic, nu convenea politicii rusești, care învoca, mereu, *pretexte de siguranță* în Marea Neagră. Nimic mai firesc decât ca delegația sovietică să ceară, singură, adăugiri sau modificări. Cu toate acestea, am aflat cu mirare că amendamentul respectiv a fost prezentat de delegația... română, pare-se d'întâi la Comitetul de redacție, cum rezultă din ședința plenară dela 13 Iulie, în care d. Politis, președintele aceluia Comitet, a înfățișat textul de preambul în noua lui redactare. D-l Aras a cerut voe, în acea ședință, să sugereze o modificare în amendamentul „prezentat de delegația română”, care vorbea despre „siguranța Statelor din Marea Neagră”. Socotind că expresia era prea cuprinzătoare, deși siguranța *celorlalte* fruntării ale Statelor riverane din Marea Neagră nu atârână „de această convenție”, argumenta primul delegat turc, pentru a propune, în locul textului român, expresia „siguranța Turciei în zona strâmtorilor și aceea a Statelor riverane în Marea Neagră”.

D-l Conțescu a ripostat imediat: „Simt oarecare greutate ca să primesc, chiar acum, această sugestie, pentru două motive. Întâi, amendamentul delegației române a fost prezentat de șeful delegației, d. Titulescu, și mi-ar fi cu neputință să primesc o asemenea modificare fără asentimentul său. În al doilea rând, îmi permit să arăt că am sub ochi, etc.... Prin urmare, și sub rezerva adeziunii d-lui Titulescu, n'aș putea primi, pentru moment, modificarea propusă de d. Aras”.

Față de această atitudine a delegatului român, a

urmat la cuvânt d. Litvinof, care a spus: „Impărtăşesc felul de a vedea al delegaţiei române şi aş propune inserarea cuvintelor „şi siguranţa Statelor riverane, în Marea Neagră“. Astfel, adevăratul autor al amendamentului român se descoperea, dacă mai era nevoie de aşa ceva pentru cei lipsiţi de orientare.

Sarcina d-lui Conţescu a fost crudă, într'adevăr, pentru că în şedinţa dela 16 Iulie a trebuit să intervină de *două* ori întru susţinerea amendamentului spunând -- întâia oară :

„Rămâne mereu de lichidat propunerea d-lui Titulescu de a se adăuga la linia cincia din aliniatul doi, cuvintele „şi a riveranilor Mării Negre“ după cuvintele „...siguranţei Turciei“. Delegaţia britanică, desigur, propusese o altă formulă, dar mi-am luat libertatea să arăt că preferam şi că eram obligat s'om menţin pe cea sus-arătată“;—iar a doua oară :

„Primesc foarte bucuros această formulă „siguranţa riveranilor în Marea Neagră“.

Apoi, în şedinţa următoare, dela 18 Iulie, d. Conţescu a trebuit să intervină de *trei* ori în chestia aceluiaş amendament român, de origină rusească, şi anume,—întâia oară :

„O greşală a trebuit să se strecoare, desigur, în textul paragrafului al doilea. Intr'adevăr, în urma intervenţiei noastre din cursul ultimei şedinţe plenary, se admisesese expresia „în cadrul siguranţei Turciei şi a Statelor riverane în Marea Neagră“. Dar, probabil din greşală, textul actual spune: în cadrul siguranţei Turciei „şi a siguranţei în Marea Neagră a Statelor riverane“. Înaintea Comitetului de redacţie n'am voit să stăruesc asupra acestui punct, dar sper că va binevoi conferinţa să-şi menţină hotărârea“;—a doua oară :

„Aș prefera textul adoptat în cursul celei din urmă ședințe plenară”; —și a treia oară:

„N’ăș avea alte greutăți ca să primesc explicațiile ce ați avut bunăvoința să le dați (către președintele Bruce. N. A.). Poate chiar m’ăș mulțumi cu acest text. Vă rog, totuși, să binevoiți a ține seamă că mi-a fost greu să primesc formula aceasta mai curând decât aceea pe care o propusese d. Titulescu. Am comunicat-o la București și, acum, mi-e cu neputință să cer instrucții noi cu privire la formula aceasta ținând seamă că ea nu mai corespunde cu aceea pe care am transmis-o”.

Dar fiindcă a fost vorba de problema „siguranței” Statelor „riverane în Marea Neagră” după formula românească de origină sovietică, să vedem, foarte pe scurt, *cum stă chestia siguranței hotarelor României*, de uscat și de apă. Dealungul acestor hotare se știe că ne găsim alături cu șase vecini, dintre cari *trei* ne sunt prieteni și aliați (Jugoslavia, Cehoslovacia și Polonia), dar despre ceilalți *trei* n’am putea spune că avem tocmai temeieri liniștitoare în orice împrejurare (Ungaria, Bulgaria și Rusia sovietică). De aceea, problema siguranței naționale românești, față cu acești trei vecini nu tocmai liniștitori, din nenumărate motive, pe care nu-i nevoe să le mai amintesc, se înfățișează destul de grea și de complicată prin cele *trei sisteme de pacte de siguranță în afară*, pentru împlinirea *unicului sistem de siguranță ce poate fi clădit din lăuntru: o puternică armată*. Mica Înțelegere constituie un prim sistem de siguranță a graniței noastre apusene, de peste Carpați, dar cuprinde în acelaș timp și o prevedere de siguranță pentru hotarul nostru sudic dunărean (deci față de Ungaria și Bulgaria în acelaș timp). Înțelegerea balcanică ar fi al doilea sistem privitor la garantarea hotarului

nostru balcanic (cu Bulgaria). În sfârșit, pactul de siguranță cu Polonia este al treilea sistem pentru acoperirea hotarului nostru răsăritean (cu Rusia). Fi-rește, nu le-am luat aceste sisteme într'o ordine cro-nologică de vechime sau după însemnătatea lor pen-tru noi, ci așa la întâmplare, cum mi-a venit sub condei. Toate hotarele noastre *nesigure*, în înțelesul eă din direcția lor ne putem aștepta la un atac, sunt hotare *de uscat*, afară de cel din Marea Neagră, în lungimea cunoscută, care-i un hotar *maritim*. Pe a-cest din urmă hotar, ca și pe cel sudic, ne-ar putea ataca Bulgaria, dar adevărata primejdie pentru țăr-mul nostru maritim vine din partea Rusiei. Nu văd, cu toată bunăvoința, altă primejdie de atac naval împotriva coastei maritime a României fiindcă Un-garia n'are o flotă, ca s'o trimeată împotriva Cons-tanței, iar cu alte țări maritime ale lumii nu prevăd perspectivele vre-unui conflict armat al României. Lipsindu-ne coloniile depărtate, cu nenumăratele pri-lejuri de ciocniri de interese și ambiții, suntem liniștiți în privința unor conflicte eventuale cu marile puteri navale ale lumii. Cu Turcia, nu văd de ce am putea ajunge la un conflict armat, ca să ne poată ataca pe coasta noastră maritimă, Marea Neagră fiind singurul teatru de război, în care ne-am putea în-tâlni. Cu Grecia, de asemeni, nu se pot prevedea perspective de conflict maritim. Dimpotrivă, Turcia, Grecia și Jugoslavia ne sunt prietene și aliate, în sistemul Înțelegerii balcanice. Deci, în Marea Neagră, pentru siguranța hotarului nostru de apă, nu ne mai rămâne decât o singură primejdie, *o singură amenin-țare de viitor, din partea vecinului dela răsărit, care apasă, de altfel, și pe întreaga graniță a Nistrului*. Dacă pactul cu Polonia e menit să ne acopere gra-nița de uscat, dealungul Nistrului, față de Rusia, ho-

tarul din Marea Neagră ne rămâne, oarecum, deschis și la propriile noastre mijloace pentru că Polonia n'ar avea de unde și cum să ne dea un ajutor naval.

În Marea Neagră, prin urmare, problema siguranței noastre se înfățișează sub forma cea mai îngrijitoare și mai greu de deslegat. Dar și cu destule speranțe bune și anume. Pe cât va fi mai deschisă această mare în viitor, pe atât ne vom simți mai siguri, mai la adăpost de îmbrățișări înăbușitoare, ca și de lovături prin nimic provocate. Într'o adunare cu martori, în văzul lumii, ești, totdeauna, mai la adăpost, te simți mai în siguranță chiar când, printre cei de față, se află și vre-un atlet sau vre-un găligan, care-ți poartă demult Sâmbetele, cum se spune, și ar vrea să-ți înmoae oasele. Dar cu nici un preț n'ai vrea să rămâi, cu găliganul respectiv, singur între patru ochi, și încă printr'un loc mai dosnic și fără trecători, pentru că n'ai mai fi sigur nici de viață. Cam așa se pune problema vecinătății noastre, cu Rusia în Marea Neagră, *unde nu avem nimic de împărțit, nici un motiv de ceartă împotriva acestui vecin*, dar trebuie să veghem, în permanență și cu cea mai mare grijă, la toate gesturile lui și să ne ferim să nu rămânem fără martori, în prezența lui. Ba chiar avem interesul să *nu-i ușurăm, sub nici o formă, încercările lui repetate și stăruitoare*, în decurs de două veacuri, *de a isgoni afară din Marea Neagră oaspeții streini, neriveranii*, cum se spune pela Moscova, *pentru a-și pregăti un culcuș comod, un adevărat bârlog de adăpost numai pentru el*. Aceasta și numai aceasta poate fi politica românească a Mării Negre pentru că dacă, într'o zi, am rămânea numai cu Rusia și eventual cu alții, mici și slabi ca și noi, nu ne-am

putea simți bine și în siguranță în această mare așa de furtunoasă și de capricioasă.

Așa se pune problema siguranței românești în Marea Neagră, redusă la formele cele mai simple și pe înțelesul tuturor.

Oare diplomația română, așa cum s'a înfățișat la Montreux, cu propuneri de amendamente de origine rusească, să nu fi priceput date atât de simple și să nu fi cunoscut nimic din istoricul problemei strâmtorilor Bosforul și Dardanelele ?

Sau, poate, diplomația română de dată nouă are alte formule pentru siguranța românească în Marea Neagră, formule care se confundă cu „siguranța” rusă din bazinul aceleiași mări ? Intrebare perfect legitimată după propunerea de amendament pe care am cercetat-o.

În trecut, voi aminti că aceiași diplomație înaltă, folosind regimul cenzurii din țară, mi-a suprimat, în întregime, un articol intitulat „Remilitarizarea strâmtorilor și interesele României”, care trebuia să apară în ziarul „Argus” înainte de întrunirea conferinței dela Montreux. Un articol, căruia trebuia să-i urmeze altele, articol ce mi-am îngăduit să-l scriu când am văzut cum se reproduceau în presa română, după ziarele franceze, articole despre viitoarea conferință dela Montreux spre a se expune, cu lux de argumente, punctul de vedere turcesc și rusesc, articole menite să zăpăcească opinia publică din țară și să lase drum liber manevrelor de tot soiul, împotriva intereselor naționale. Mi-am închipuit că puteam atunci scrie, și eu, ceva despre această problemă la ordinea zilei, privită prin prisma „intereselor românești”.

În fața interzicțiilor cenzurii nu mi-a rămas decât calea unor conferințe publice la Galați și Tulcea,

menționate la bibliografie, după cum în anexă reproduc textul articolului interzis de cenzură ca să se vadă întrucât putea fi îndreptățită măsura.

Trecând mai departe, în cercetarea desbaterilor conferinței dela Montreux, pentru a putea scoate, din ele, o caracteristică despre atitudinea adoptată oficial de România, în apărarea intereselor sale vitale, rămâi surprins de atitudinea delegației noastre de câte ori s'au ivit discuții menite să stabilească, prin text convențional, **CARACTERUL MĂRII NEGRE.**

Astfel, în ședința dela 26 Iunie a Comitetului tehnic, se discutau cazurile de excepție în care urmează să se îngăduie vaselor de război *neriverane* trecerea prin strâmtoari și intrarea lor în Marea Neagră, *peste* limita de tonaj maximal fixată acestor vase, ca, de pildă, staționarele dela gurile Dunării, vizitele de curtoazie, cele în scop umanitar, etc. Delegatul japonez, d. Yoșitomi, luând cuvântul a amintit că primul delegat al Japoniei și-a dat consimțământul la întâiul aliniat din art. 6 al proiectului turc, privitor la limitarea dreptului de trecere prin strâmtoari, potrivit cu „scopul” trecerii, dar aceasta *sub condiția că restricția se va aplica atât la eșirile cât și la intrările prin strâmtoari, fără deosebire.* D-l Yoșitomi socotea că „Marea Neagră este o mare internațională” și că, prin urmare, este greu să pui vaselor, la intrarea lor în această mare, condițiuni privitoare la scopul prezenței lor. Pot fi, în afară de îndatoririle de război propriu zise, multe alte însărcinări încredințate acestor vase (era vorba despre vasele de război N. A.) în Marea Neagră; pot să se ducă acolo, de pildă, precum spunea reprezentantul britanic, ca să îndeplinească o îndatorire de poliție.

Aceiași discuție, pe un ton mai viu, aproape polemic, s'a ivit, apoi, în ședința plenară a conferinței dela 7 Iulie, între delegațiile britanică și rusă, cu prilejul desbaterilor tot asupra excepțiilor admise dela tonajul maximal de forțe navale neriverane ce pot pătrunde în Marea Neagră. D-l Rendel (Englez) făcându-și observațiile a amintit că „lordul Stanhope a pomenit despre un număr de activități legitime și pașnice ale forțelor navale, care ar putea da temeiuri cu desăvârșire îndreptățite unei vizite de flotă streină în Marea Neagră, pe care guvernul Majestății Sale a socotit-o, totdeauna, ca o mare deschisă și internațională“, etc. Atât a fost de ajuns pentru ca d. Litvinof să ia imediat cuvântul, în ripostă, pentru a spune următoarele: „Nu vreau, cu acest prilej, să mă apuc de o discuție a chestiunii ridicată de delegatul Regatului Unit în privința caracterului internațional al Mării Negre, mare liberă; acest punct de vedere nu este primit de guvernul meu“, etc.

Și d. Litvinof a revenit asupra acestei idei despre caracterul Mării Negre, în ședința ultimă dela 20 Iulie, când s'a iscălit noua convenție dela Montreux, — ședință în care șefii delegațiilor au rostit discursuri solemne de reciproce felicitări pentru rezultatul lucrărilor, după cum, firește, au ținut să scoată în evidență punctele de principiu susținute de delegațiile respective. Discursul d-lui Litvinof este, din acest punct de vedere, un model de perfecție și de claritate, prin limpezimea cu care vădește succesele delegației sovietice la Montreux, în opoziție cu vorbăria goală și fără de conținut pozitiv a altor capi de delegație, cari neaducând dela Montreux nimic bun pentru țara respectivă, nu au avut cel puțin curajul să recunoască adevărul. Iată pasajul caracteristic din cuvântarea primului delegat sovietic: Con-

ferința a recunoscut, deși în chip neîndestulător, drepturile speciale ale Statelor riverane Mării Negre în Marea Neagră și cu privire la trecerea prin strâmători, precum și situația geografică specială a Mării Negre, careia nu i s'ar putea aplica pe deaîntregul concepțiile generale despre libertatea absolută a mărilor. Urmărind să câștige recunoașterea acestor principii, delegația sovietică nu s'a opus, o singură clipă, împotriva libertății nelimitate a navigației comerciale în Marea Neagră, nici la îngăduința comunicațiilor între porturile așezate pe țărmurile ei și porturile din alte mări. Delegația aceasta nu s'a gândit decât să limiteze navigația marinelor militare ale puterilor neriverane în timp de pace și, mai ales, în timp de război. Ea a voit, astfel, să apere această largă întindere și țărmurile ei de grozăviile unui posibil război viitor și să sporească siguranța țărilor riverane dintre care nici una n'ar putea fi bănuită de gânduri agresive.... Delegația Sovietelor constată, cu nemărginită mulțumire, că și-a atins în mare parte, dacă nu întru totul, aceste scopuri și eu mulțumesc tuturor colegilor mei că au binevoit să colaboreze la crearea acestei atmosfere de înțelegere și de împăciuire, mutuale, care s'a vădit, mai ales, în cele din urmă zile ale conferinței", etc..

Primul delegat sovietic avea tot dreptul să-și exprime nemărginita mulțumire, pentru biruința punctului de vedere rusesc, în privința caracterului deosebit al Mării Negre, față de celelalte mări ale pământului. Textul noului statut al strâmtoarelor e plin de numeroase prevederi deosebitoare între „riverani” și „neriverani” când e vorba de trecerea vaselor de război, deci discriminare între intrările și eșirile din Marea Neagră, în opoziție cu punctul de vedere britanic și japonez, care susținea un regim uniform, cu reguli de reciprocitate perfectă între Mediterana și

Marea Neagră, căci ambele mări sunt libere, aceasta din urmă nefiind, în realitate, decât o simplă anexă sau o prelungire intra-continentală a celei d'întăi.

Astfel sunt de notat : deosebiri în privința termenului de *preavis* către guvernul turc pentru trecerea prin strâmtori, *mai scurt* când e vorba de vasele de război aparținând riveranilor ; *limita de tonaj maximă*, a vaselor îngăduite să treacă prin strâmtori, cuprinde o *excepție în sus* pentru flotele riverane, în vederea unor construcții de vase tot mai mari (Rusia) ; forțelor navale *neriverane* pe lângă *limita maximă* de tonaj *la intrarea în Marea Neagră*, li-s'a impus și un *termen maximum de ședere* în această mare, indiferent de motivele venirii lor (21 zile) ; la majoritatea de State, care pot cere *revizuirea* convenției dela Montreux, s'a prevăzut o *clauză de preferință în favoarea riveranilor* căci trebuesc să fie cel puțin 3 inclusiv Turcia, din cei 4 riverani, de acord la revizuirea unor anumite articole, în majoritatea specială de trei părți din totalitatea Statelor contractante (9, fără Italia) ; în sfârșit, s'a admis o *singură excepție*, în favoarea riveranilor, *dela regula absolută de interzicere a trecerii submarinelor prin strâmtori* când e vorba de aducerea submarinelor noi din străinătate sau de trimiterea lor pentru reparație,—unicul punct pozitiv câștigat prin cererea legitimă a delegației române întrucât nu avem șantier propriu de construcții navale. Și abia după războiu avem, în sfârșit, un singur submarin.

Deși, în tot decursul desbaterilor din ședințele plenare, ca și din comitetele speciale, *delegații români s'au ferit ca de foc să ia cuvântul pentru a-și spune deschis, fățiș și cu întregul curaj, părerea despre caracterul Mării Negre* atunci când delegații sovietici, deoparte, și cu cei britanici și japonezi de alta, se

ciocneau pe această temă, conformă intereselor României,—totuși d. *Litvinof a avut cruzimea, în ședința dela 7 Iulie să speculeze situația delegaților români, în sensul vederilor rusești*, când au cerut excepția de mai sus dela regula absolută de interzicere a submarinelor prin strâmtori, *regulă nouă și care anulează libertatea de trecere a submarinelor din convenția dela Lausanne.*

Lipsa de curaj și de mândrie a Statelor de a-și spune punctul de vedere conform cu interesele lor, mai ales când aceste interese coincid perfect cu interesele obștești și cu principiile generale, nu le poate servi cauza lor dreaptă, ci, dimpotrivă, le-o vatamă, moral și material. Făcând asemenea observații în legătură cu atitudinea delegației române, îmi permit să sper că sunt perfect de acord cu inșiși cei trei membri ai ei, afară, poate, de șeful delegației, d. N. Titulescu, care dela 1933, când cu definiția agresiunii, a urmărit, probabil, ceva din partea Rusiei, cu prețul unor repetate cedări, căroră nu li-s'a răspuns conform așteptărilor. D-l Titulescu a fost păcălit, din nou, și cu prilejul conferinței dela Montreux, de „amicul” său, d. Litvinof, căci n'aș îndrăsni să-mi explic în alt fel directivele politicii externe române față de Rusia sovietică.

În sfârșit, tot în legătură cu caracterul Mării Negre și atitudinea României, se cuvine să ne oprim la **DESFIINȚAREA COMISIUNII STRĂMTORILOR**, sub forma chiar așa de ștearsă și lipsită de orice atribuții executive, sub care fusese constituită, pe temelul convenției dela Lausanne. Suntem în materia foarte delicată a libertății comerțului și comunicațiilor internaționale, isvor nesecat de conflicte sângeroase dealungul istoriei, pe care tratatul de pace dela Paris (1856) a început să-l reglementeze, într'un inte-

reș obștească. Dar libertatea Dunării internaționale, proclamată și organizată, în sfârșit, pe tot cursul ei, dela Ulm până la guri, nu-și putea atinge scopul de pace și de colaborare, între popoarele Europei centrale, decât numai prin *desăvârșirea operei tratatelor de pace generală dela Paris*.

Astfel, se poate înțelege *complectarea* regimului cel nou al Dunării internaționale *prin regimul strâmtorilor dela Lausanne*, cu înființarea Comisiunii speciale pentru că,—un adevăr ce trebuie repetat ca să intre în mintea oricui,—*strâmtorile Mării Negre nu sunt decât o prelungire naturală a Dunării*.

Conferința dela Montreux, adunată dintr'o preocupare de siguranță a Turciei, nu prea avea de ce să se împiedece tocmai de Comisiunea strâmtorilor, care fusese dela înființare așa de puțin stingheritoare pentru Statul teritorial, suveran dealungul strâmtorilor. De aceea, proiectul britanic, menținea Comisiunea. În ședința plenară dela 9 Iulie a conferinței, d. Aras a cerut, totuși, desființarea Comisiunii strâmtorilor, cu argumentul că păstrarea ei, mai departe, „ar constitui o stingherire morală și ar micșora răspunderea” Turciei decurgând din aplicarea noului statut al strâmtorilor. A urmat, imediat, la cuvânt, d. Conțescu pentru a declara, *în numele României și potrivit instrucțiilor ce primise*, că se asociază „întru totul la sugestia primului delegat turc, și că, în spiritul nostru, noua organizare a navigației prin strâmtori s'ar putea împăca foarte bine cu un regim liber”.

Delegația britanică, sprijinită de cea franceză, la care a aderat și cea japoneză, s'au ținut ferm pe tema păstrării Comisiunii, *ca un simbol de control internațional pe un drum de folosință internațională*, unde drepturile Statului suveran sunt, în chip necesar, grevate de o sarcină de servitute. Dar fără succes.

Desigur, *graba cu care România a consimțit la desființarea Comisiunii*, cu aprobarea Rusiei sovietice dinainte asigurată, *au întărit intransigența Turciei și au asigurat biruința punctului ei de vedere*. În trecut, dar totuși nu fără interes din punctul de vedere al schimbului de bune procedee, amintim că Turcia ceruse, și ea, un loc în Comisiunea europeană dunăreană, fără să poată justifica îndestul, conform statutului, această pretenție.

Prin noua convenție dela Montreux atribuțiile Comisiunii desființate au fost trecute asupra guvernului turc (art. 24).

Punând în legătură consimțământul ușor dela Montreux, cu anumite declarații făcute de d. N. Titulescu ziarului parizian „Le Temps“, despre nevoia de a se desființa cât mai curând și Comisiunea europeană a gurilor Dunării, s'ar părea că ne aflăm în fața unei acțiuni metodice și urmărită cu stăruință, de undeva. Trebuia desființat orice control de caracter internațional în Marea Neagră, trebuia înlăturată orice prezență, fie chiar numai simbolică, de reprezentanți ai intereselor *generale*, fără deosebire între riverani și neriverani, la strâmtori și în Marea Neagră, pentru ca să ne găsim, în sfârșit, între noi, cât mai puțini, cei de prin partea locului, singuri și nestingheriți de mărturia altora.

Poate fi acesta interesul României, la gurile Dunării și la strâmtori, când soarta ne-a așezat alături de Rusia, a cărei politică externă nu mai este de mult o taină pentru nimeni, fără deosebire între regimurile ei de politică internă? E destul să pui întrebarea așa pentru ca răspunsul să isbucnească, impetuos și fără nici un fel de rezervă, după toate cele pe care le cunoaștem...

Iată, de ce, atitudinea României, înainte ca și în timpul coferinței dela Montreux, apare foarte ciudată

și de neînțeles. Chiar dacă ar fi să se invoace scuza că suntem într'o continuare tradițională de abdicare sau cel puțin de timiditate, când e vorba de a ne afirma drepturile legitime în Marea Neagră față de Rusia, precum constatasem în altă împrejurare (v. mai sus p. 146). Atunci, putea să fie, totuși, o scuză de calcul în jocul viitoarelor noastre alianțe pentru împlinirea idealului de unitate națională, scop covârșitor care trecea înaintea celorlalte măsuri de siguranță, — dar astăzi ?

De aceea, te întrebi, ținând seama de datele ordinei necesare în gândirea și în faptele politice, de altfel ca în toate împrejurările vieții normale : *ce am urmărit, noi la Montreux și cu ce ne-am ales până la urmă ?*

Cât despre metoda adoptată pentru atingerea scopurilor noastre, chiar dacă, uneori, ea s'a înfățișat ca o întoarcere a României întregite, la sistemul demult perimat al protectoratului ruso-turcesc, — aș fi dispus să o primesc fără greutate dacă scopurile ar fi fost atinse, dintr'o concesie excepțională pe care o fac, odată, doctrinei jezuite că „scopul scuză mijloace“.

c) Cuprinsul pe scurt al convenției noi.

Din cele examinate până acum reiese că, în parte, ne-am ocupat și de prevederile noului statut al strâmtorilor, în special cu prilejul cercetării atitudinii României în diferitele chestiuni. De aceea, sub capitolul special rezervat textului nou dela Montreux poate să apară, din tabla de materie, prea scurt față cu atâtea alte puncte ce a trebuit să atingem pentru a face mai bine înțeleasă întreaga problemă, mare și covârșitor de însemnată : a mării noastre, a eșirii și res-pirației noastre maritime.

REMILITARIZAREA STRĂMTORILOR este punctul principal din noua convenție care îi recunoaște Turciei dreptul să înarmeze, din nou, zonele ce fuseseră demilitarizate la Lausanne pentru garanțarea propriei sale siguranțe, cât și pentru o mai bună garanție a libertății de navigație internațională împotriva loviturilor de forță și de surpriză ce' s'ar fi putut încerca, după dispariția de fapt a garanțiilor prevăzute prin convenția precedentă. Remilitarizarea propriu zisă nu s'a făcut prin textul convenției însăși sau prin vre-o prevedere de anulare a clauzelor de demilitarizare din precedentă convenție, ci printr'un protocol aparte iscălit în aceeași zi (20 Iulie). Prin acest protocol, Statele semnatare recunosc că Turcia va putea reinarma imediat strămtorile și va aplica, provizor, celelalte prevederi ale noului regim, cu începere dela 15 August, fără să se mai aștepte ratificarea convenției, potrivit uzanțelor din dreptul ginților, după care actele încheiate nu dobândesc putere executorie decât în urma ratificării de către toți sau cel puțin de o anumită majoritate dintre semnatari.

Graba aceasta de aplicare imediată, printr'un protocol aparte, amintește procedura identică, adoptată cu prilejul convenției dela Londra din 1840, în împrejurarea răscoalei lui Mehemed contra sultanului, când, de teama Franței absente, se hotărâse aplicarea imediată spre a se profita de acordul așa de greu stabilit între celelalte mari puteri (p. 85). Fără ca situațiile să fie perfect asemănătoare, absența Italiei de data aceasta trebuie să fi contribuit la adoptarea procedurii expeditivă.

Textul însuși al convenției dela Montreux nu pomeneste decât, doar, întâmplător, în alin. II art. 23, despre remilitarizare prin cuvintele care spun „cu

toată remilitarizarea strâmtorilor“, guvernul turc va face inlesnirile necesare avioanelor civile, libertatea aeriană în genere pe deasupra strâmtorilor, din convenția dela Lausanne, fiind desființată ca o urmare a remilitarizării.

Reinarmarea fiind punctul capital din acțiunea revizionistă, urmărită cu stăruință de Turcia în decurs de atâția ani, trupele turcești au ocupat zona, până atunci demilitarizată, chiar din zorii zilei următoare, în mijlocul unui entuziasm popular de nedescris și în prezența numeroaselor delegații venite din diferite părți ale țării ca să ia parte la un asemenea act solemn, Firește, odată cu această ocupare militară a zonei până atunci demilitarizată dealungul strâmtorilor și pe ambele țărmuri, guvernul turc a luat măsurile necesare pentru construirea lucrărilor de fortificare.

În schimb, *PREAMBULUL* convenției noi amintește art. 23 al tratatului de pace dela Lausanne făcând legătura între cele două din urmă acte internaționale privitoare la regimul strâmtorilor, dar nu reproduce decât în parte „principiul libertății de trecere și de navigație pe mare și în aer, în timp de pace ca și în timp de război“, care fusese recunoscut și declarat la 1923. De data aceasta, preambulul începe cu o formulă, deosebită și limitată *numai la libertatea de trecere și de navigație în strâmtori, adică pe mare, dar cu omisiunea „aerului“* (vezi textul convenției) și cu *adausul* *ideei de siguranță a Turciei și de siguranță a Statelor riverane în Marea Neagră*. Ideea siguranței Turciei și a Statelor din Marea Neagră nu era în textul dela Lausanne, unde tot accentul cădea pe libertatea de trecere și de navigație între Mediterana și Marea Neagră ca o garanție pentru cauza păcii și siguranța comerțului, pe când, acum,

orânduirea trecerii și a navigației prin strâmtoari ne apare subordonată, prin formula „în cadrul”, problemei mai însemnată de siguranță a Turciei, ca și de siguranța a riveranilor din Marea Neagră. Dacă sublinierea siguranței Turciei pare justificată, pe temeiul expunerilor din nota circulară a guvernului turc dela 10 IV 1936, pentru convocarea conferinței revizioniste dela Montreux, adausul despre siguranța celorlalți riverani în Marea Neagră este, cum am spus, *consfînțirea unui deziderat rusesc*, menit să ascundă planurile de totdeauna ale politicii rusești în această mare.

Intâietatea problemei de siguranță ca îndreptățire a reinarmării strâmtoarilor, a avut urmarea cea mai însemnată în privința regulilor pentru orânduirea „trecerii” *VASELOR DE RĂZBOI* prin strâmtoari căci e vorba numai de trecere, nu și de „navigația” vaselor de război prin strâmtoari (art. 10). Regăsim, ca și în convenția dela Lausanne, indoitul plafon maximal privitor la: a) *totalul forțelor navale neriverane, care pot pătrunde în Marea Neagră* și b) *tonajul maxim al unităților ce se pot găsi în trecere prin strâmtoari*, cu următoarele modificări:

a) Tonajul global maximal 30.000, dar cu puțință de a spori proporțional până la 45.000 în cazul când flota cea mai puternică riverană existentă în momentul iscălirii convenției noi, în Marea Neagră, va fi sporit cu cel puțin 10.000 tone — spre deosebire de regimul dela Lausanne care îngăduia, în vremuri de pace, pătrunderea unei flote neriverane egală cu cea mai mare flotă riverană din momentul trecerii. Ținând seama că, la data semnării dela Montreux, flota rusă dispunea, în cifră rotundă, de 95.000 tone e ușor de calculat raportul cel nou între forțele navale riverane și neriverane ce a fost stabilit ;

b) Tonajul pe unități oarecum nelimitat la Lausanne de oarece putea egala flota riverană cea mai mare, în afară de cazul curent admis al unei pătrunderi de 30.000 tone forță navală limitată alcătuită din trei unități egale,—(pe când la Montreux s'a stabilit un plafon de maximum 15.000 tone ce se pot găsi în transit prin strâmtori, *maximum* calculat la jumătatea forțelor navale turcești din momentul iscăririi convenției noi, dar cu excepțiile (art. 11) admise numai în favoarea riveranilor, cari-și vor putea trimete câte unul, însoțit de cel mult două torpiloare, spre Mediterana, vasele de linie având un tonaj mai mare de 15.000, precum și special cazul vaselor-școală vechi ale marinei japoneze care călătoresc împreună câte două și care, în cazul unor vizite în porturile strâmtorilor, vor fi socotite egale cu tonajul maximal îngăduit, chiar dacă ar avea mai mult.

Dar pe deasupra și cu o inovație limitativă privitoare la *durata de ședere*, pentru forțele neriverane în Marea Neagră, indiferent de motivul care le-ar face să vină aici : 21 zile.

Și cu o măsură de siguranță în plus : *preavisul* de trecere, către autoritățile turcești, de opt zile pentru riverani, și cu puțința de ridicare până la cincisprezece zile, pentru neriverani. Orice schimbare de dată, va trebui să dea loc unui nou preavis, care va fi numai de trei zile. Intrarea în strâmtori, pentru trecerea la dus, va trebui să se întâmple până în maximum cinci zile dela data avisului inițial ;— trecut acest termen, se va da un alt preavis, în aceleași condiții dela început.

O serie, deci, amănunțită de condiții impuse la trecerea vaselor de război streine, dintr'o nevoie de siguranță a Statului suveran la strâmtori.

O anexă specială (II) a fost consacrată definiției vaselor de război, cu specificarea lor pe categorii sau clase și calculul tonagiilor (volumul-tip).

S'au admis, însă, câteva excepții, peste limitele de tonaj menționate, pentru vasele auxiliare, de un anumit gen (tankurile de transportat petrol), cele de război venite în Marea Neagră cu scop umanitar cele care vor fi suferit avarii în timpul trecerii prin strâmători, în sfârșit cele invitate de guvernul turcesc să facă o vizită de curtoazie într'un port al strâmtoarelor (art. 17). Acestea din urmă scutite de limita tonajului și de regulile de compunere, sunt supuse, totuși, duratei maxime de ședere.

Scutirea de limită de tonaj se repetă și în privința scutirii de preavis, la anume vase auxiliare (tankurile de petrol), cum și la cele a căror venire a fost provocată de o nenorocire neprevăzută, acestea având de îndeplinit o misiune de umanitate, și deci nevoia urgenței exclude, în chip firesc, avizarea prealabilă de sosire, ca și la cele avariate chiar în timpul trecerii lor prin strâmători, când problema nu se mai putea pune.

În sfârșit, cele în vizită de curtoazie, *cu invitație*, sunt într'o situație specială.

În toate aceste cazuri excepționale, cu înlăturarea tonajului maximal și a preavisului, se vedește lipsa de primejdie, din partea pomenitelor vase, pentru Statul suveran în strâmători.

Dar și de data aceasta, pentru vasele auxiliare, excepția ce a fost admisă la cererea delegației franceze pentru aprovizionarea cu petrol din basinul Mării Negre (român sau rus) prin tancurile speciale aparținând marinei de război franceză, s'a stabilit că *nu vor putea beneficia de regimul excepțional*, în privința limitei de tonaj și a scutirii de preavis, *decât*

dacă înarmarea lor este ușoară, anume dacă nu cuprinde artilerie împotriva obiectivelor flotante, mai mult ca două piese de un calibru maximal de 105 mm., iar împotriva obiectivelor aeriene mai mult de două materiale cu un calibru de 75 mm. (art. 9).

De asemeni, oarecare limitare și în privința vaselor de război trimise cu scop umanitar în Marea Neagră, cu un tonaj până la 8000, fără preavis, însă cu autorizarea guvernului turc, sub condiția ca tonajul global total al aceleiași puteri neriverane în Marea Neagră să nu depășească limita maximă, în genere admisă (de 30 sau 45 mii tone) pentru neriverani, prin adausul celor 8000 tone umanitare (art. 18).

STAȚIONARELE DUNĂRENE.— Sfârșind de examinat măsurile de siguranță luate, potrivit cererii Turciei, sub diferite *limitări*: 1) de tonaj, 2) de armament, 3) de timp de ședere în Marea Neagră și 4) de scop al vizitelor, când e vorba de forțe navale neriverane, se cuvine să ne oprim și la situația staționarelor dela gurile Dunării, care sunt, și ele, vase de război neriverane în Marea Neagră. Convenția dela Lausanne ținând seamă de rostul acestor vase de război, introduse ca măsură de siguranță la gurile Dunării, pe lângă Comisiunea europeană, prin art. 19 din tratatul dela Paris (1856) le-a lăsat, mai departe, în vechea lor situație, prin prevederea că ele nu vor fi socotite în tonajul maximal admis pentru forțele navale neriverane, îngăduite să pătrundă în Marea Neagră (vezi mai sus p. 164). Dispoziție cuminte și prevăzătoare, singura ce a mai rămas în vigoare alături cu însăși Comisiunea europeană, ca o amintire a operei tratatului dela Paris, după războiul Crimeei, când a fost nevoie să se ridice, în drumul cuceritor al Rusiei spre Constantinopole, un dig european pentru apărarea gurilor Dunării. Co-

misiunea dunăreană și staționarele de război *continuă*, până astăzi, să *îndeplinească o funcțiune simbolică, pentru apărarea gurilor Dunării*, împotriva poftelor nesățioase ale Rusiei de totdeauna, indiferent de regimul ei politic.

La Montreux, s'a constatat, în proiectul turc de convenție, luat ca bază de desbateri dela începutul conferinței, lipsa oricărei prevederi despre staționarele Comisiunii europene dela gurile Dunării, fie chiar sub forma excepțiilor dela limita maximală de tonaj pentru forțele navale neriverane, admise ca să intre în Marea Neagră și să stea acolo chiar peste limita maximă de ședere. Lipsa aceasta a fost remarcată de un delegat francez, d. Pozzi, în ședința dela 26 Iunie a Comitetului tehnic, când se discuta excepția pentru vasele de petrol ale marinei militare franceze, care vin în Marea Neagră ca să ia petrolul din Rusia ori din România pentru împlinirea nevoilor de combustibil lichid ale acelei marine. Delegatul francez a atras atenția că tot așa trebuie să se discute și cazul micelor vase de război, staționare la gurile Dunării pe temeiul convenției dela 1856. Delegatul turc, d. Menemencioglu, a explicat că guvernul său menționase în proiectul de convenție vasele de război auxiliare, așa cum sunt menționate și prin convenția dela Lausanne, și a adăugat că guvernul turc nu vedea vre-o greutate ca să se cerceteze, de un comitet de experți, dacă și staționarele trebuiesc cuprinse printre vasele auxiliare. Președintele Comitetului tehnic, d. Conțescu, a citit art. 19 din tratatul dela Paris prin care se stabilește că părțile semnatare ale convenției au dreptul să întrețină, în chip permanent, vase ușoare de război la gurile Dunării. Delegatul francez luând cuvântul din nou a găsit întemeiată propunerea delegatului

turc de a se examina special chestiunea vaselor care trebuiesc socotite printre auxiliarele de război și i-a mulțumit. Președintele s'a asociat în numele biuroului la aceste mulțumiri și a anunțat că, în aceeași zi, se va constitui și comitetul de experți. Intr'un scop de precizare lesne de înțeles, delegatul sovietic, d. Anțipo-Cikunschi a întrebat dacă acest comitet de experți se va ocupa numai de chestiunea vaselor auxiliare în genere ori va examina și pe aceea a vaselor ușoare de război care stau pe lângă Comisiunea europeană. Atunci, delegatul turc a răspuns că, după părerea lui, comitetul de experți avea să cerceteze mai ales chestiunea vaselor auxiliare. În ce privește staționarele Comisiunii europene, guvernul turc reprodușese, la început, articolul corespunzător din convenția dela Lausanne, dar pe urmă s'a întrebat dacă mai era, într'adevăr, nevoie să facă așa ceva. Și iată cum a aflat că aceste vase de război nu existau în fapt. De aceea, guvernul turc a suprimat prevederile din proiectul de convenție, fără ca, totuși, să înțeleagă a tăgădui principiul staționării acestor vase pe lângă Comisiune. Președintele a confirmat faptul că puterile semnatare ale convenției dela Paris din 1856 nu mai țin, de câțiva ani, staționare de război la gurile Dunării, unde puterea teritorială s'a însărcinat să îndeplinească rolul acestora, dar că, totuși, dreptul puterilor de a avea asemenea vase e în vigoare. Delegatul sovietic, după aceste lămuriri, luă cuvântul pentru a atrage atenția Comitetului asupra faptului că potrivit celui din urmă tratat naval încheiat între Statele Unite, Anglia și Franța, sunt trecute în categoria vaselor de război ușoare bastimente cari merg până la 10.000 t. și sunt înarmate cu tunuri de cel mult 8 țoli (203 mm.) Dacă această clasificare, ce este pe cale să se impună în cercurile maritime, ar

fi adoptată în cazul de față, dispoziția privitoare la staționarea de unități ușoare pe lângă Comisiunea dunăreană ar căpăta o mare însemnătate întrucât cele două vase, pe care le-ar putea trimite spre gurile Dunării oricare dintre cele trei puteri semnatare ale tratatului dela 1856, ar putea, numai ele singure, să întrecă tonajul maximal prevăzut de guvernul turc în proiectul lui de convenție. În asemenea împrejurări, ar fi mai bine să rezervăm chestiunea sau s'o punem în studiul Comitetului de experți. Contra-amiralul Bellairs, delegat britanic, a fost de părere să se rezerve chestiunea aceasta și să se dea imediat curs sugestiei reprezentantului Turciei, în privința cercetării de către un comitet de experți a definiției de dat vaselor auxiliare, — părere la care, în sfârșit, delegatul sovietic se asociază.

La 30 Iunie, în ședința Comitetului tehnic adunat ca să lucreze în sub-comitet de experți navali, președintele (d. Conțescu) a amintit cum delegația sovietică făcuse observația că prin înțelesul cel nou, dat unei vechi terminologii, ar fi cu puțință să pătrundă prin strâmtori, spre a sta pe lângă Comisiunea europeană a Dunării, șase vase de război de câte 10.000 tone fiecare. Contra-amiralul Decoux, delegat francez, socoti că era ușor să se înlătore orice nedumerire întrucât vasele, avute în vedere prin tratatul dela 1856, sunt vase mici și dacă se restabilește staționarea forțelor navale pe lângă Comisiunea europeană a Dunării, aceste forțe navale vor consta din vase cu un volum de maximum 2000 tone, prevăzute cu artilerie ușoară sau chiar fără artilerie. Delegatul sovietic, d. Anțipo-Cikunski, propuse ca să se întrebuițeze și aici terminologia tratatului dela Londra și să se prevadă că vasele ce vor putea staționa pe lângă Comisiunea europeană a Dunării, vor fi „mici”

vase de luptă“ (*Minor War Vessels*.—Vezi tratatul de la Londra din 23 Martie 1936, partea I, articolul întâi, punctul *b* 5). Contra-amiralul Decoux și d. Müşfik Selami Inegöl, delegat turc, au primit sugestia aceasta, iar contra-amiralul Bellairs socotind-o ca foarte potrivită, și-a rezervat libertatea de a discuta cu membrii ceilalți din delegația britanică.

În sfârșit, în ședința plenară a conferinței dela 7 Iulie, în care se discutau cazurile când pot pătrunde în Marea Neagră, forțe navale neriverane *peste* plafonul maximal de tonaj, d. Conțescu, în calitate de președinte al Comitetului tehnic, iar nu de delegat român, a făcut o întrebare în privința staționarelor Comisiunii europene a Dunării. De oarece nu erau prevăzute nici în noul proiect britanic de convenție, care începuse a se dezbate, a întrebat dacă se va discuta chestiunea staționarelor cu prilejul altui articol. Președintele punând imediat în discuție această chestiune, delegatul francez, d. Ponsot, a ținut să arate cum s'a ivit problema staționarelor, a dezvoltat pe scurt istoricul ei în legătură cu tratatul dela 1856 și convenția dela 1923, pentru a trage aceste încheeri: „Prin urmare, e o situație de fapt care n'a fost creiată în 1923. Ea există și e îndoelnic să poată fi suprimată pentru că a fost creiată printr'un tratat anterior. Prin urmare, chestiunea a fost ridicată, o repet, nu numai în numele propriu al delegației franceze, dar ca o chestiune de care era legată și care cerea o hotărâre. Știu bine că fusese făcută o propunere în următorii termeni, pentru a preciza cum se punea chestiunea; nu trag încheeri, ci numai precizez :

„Vasele de război pe care puterile acum reprezentate în Comisiunea europeană a Dunării le întrețin ca staționare la gurile acestui fluviu și până la Galați, nu vor putea să fie decât vase mici

de luptă, asemenea celor care au fost definite prin tratatul naval iscălit la Londra, la 26 Martie 1936.

„Tonajul acestor unități nu va trebui să fie socotit în limitarea de tonaj a vaselor de război ale puterilor neriverane ce se găsesc în Marea Neagră”.

„Propunerea care s'a făcut Comitetului tehnic avea numai de scop să precizeze care era înțelesul acestei prevederi, anterioară convenției strămtorilor, și să specifice că, în orice cas, nu trebuia să fie vorba decât de un tip simplu de vase, așa cum se definește prin convenția dela Londra sub denumirea de „vase mici de luptă”. După termenii acestui tratat, vasele mici de luptă sunt vase de război de suprafață al căror volum-tip este mai mare de 100 tone, fără să treacă anume de 2000. Prin urmare, încă odată, această referință s'a făcut în Comitetul tehnic în așa fel încât să poată fi adusă în ședință plenară și privită sub diferitele ei înfățișeri”. D. Aras lămuri, apoi, că guvernul turc trecuse peste această chestiune, în primul proiect, din considerație pentru România, de oarece „staționarele nu aduc o prea mare plăcere țărilor pe lângă care stau. Dar din clipa când delegația română își exprimă dorința și cu toate că tonajul global va fi sporit cu 6000 tone, noi ne declarăm de acord și primim ca vasele în chestiune să nu fie cuprinse în socoteala tonajului global”. La aceste observații din care nu lipsea oarecare ironie răutăcioasă, d. Conțescu a răspuns: „Sunt peste măsură recunoscător președintelui delegației turce pentru plăcerea ce vrea s'o facă României încuviințându-i cele câteva staționare. Totuși, să-mi fie ertat aici ca să amintesc că nici în Comitetul tehnic și nici acuma, nu am intervenit în calitate de delegat român. În Comitetul tehnic, delegatul Franței a pus chestiunea, iar adineauri, pre-

cum am spus-o, am vorbit în calitate de președinte al Comitetului tehnic. Prin urmare, adaug că staționarele nu interesează România până a face o cerere specială. Dacă se ține seamă în noua convenție, România nu poate decât să ia act, dat fiind că vasele aparțin puterilor streine membre ale Comisiunii europene, iar nu României. Dacă nu se ține seama, România nu se va plânge. În toate cazurile, dacă staționarele sunt menținute, România va primi bucuroasă situația aceasta pentru că tratatul dela Paris mai este în vigoare, firește sub rezerva dispariției eventuale a Comisiunii europene, eveniment care la un moment dat s'ar putea întâmpla". D-l Aras a tras concluzia: „Aș putea primi propunerea privitoare la staționare dacă va fi amendată adăugându-i-se cuvintele „dacă sunt staționare...” D-l Litvinof: „N'am de gând să-mi spun părerea în privința nevoiei acestor staționare în Dunăre. Dar dacă ele trebuie să se găsească acolo, trebuie să se înțeleagă neapărat că vor fi cuprinse în cifra globală de 30.000 tone și nu se vor adăuga”. Președintele ședinței: „Cred a înțelege că delegatul Turciei socotește de folos să medităm asupra acestui punct. Poate fi-va chiar în situația să înfățișeze propuneri în această privință? Putem, deci, amâna chestiunea.” Și așa s'a hotărât.

Până la urmă, textul convenției noi s'a iscălit fără nici o mențiune privitoare la staționarele dela gurile Dunării. Abia dacă în Anexa II a convenției dela Montreux, unde se descrie volumul-tip, adică tonajul, vaselor de război atât pentru cele de suprafață, cât și pentru submarine și unde se definesc diferitele clase de vase de luptă și auxiliare, împrumutându-se terminologia tratatului naval dela Londra din 25 Martie 1936, se arată, la punctul 5. ce

sunt „micile vase de luptă” în înțelesul desbaterilor din Comitetul tehnic și din ședința plenară privitoare la staționările Comisiunii europene a Dunării.

Ni-se pare, însă, neîndoios, pe temeiul declarațiilor făcute de diferiții delegați, inclusiv șeful delegației turce, și contrar părerii primului delegat sovietic, că vasele staționare dela gurile Dunării vor putea trece prin strâmtori, dacă se va socoti necesară prezența lor, *fără să li-se calculeze volumul în tonajul maximal al forțelor navale neriverane*,—după cum aceste staționare rămân și *în afară de limita generală a termenului de ședere* (21 zile) în Marea Neagră, dată fiind misiunea lor cu un caracter de permanență.

TRECEREA AVIOANELOR MILITARE este cu desăvârșire interzisă prin strâmtorile reînarmate potrivit și suprimării libertății de navigație aeriană din preambul, spre deosebire de prevederile dela Lausanne, iar ca o urmare firească a acestei interziceri, vasele de război în transit prin strâmtori nu vor putea, în nici un cas, folosi avioanele ce le-ar avea la bord (art. 15).

Tot așa de absolută este și interzicerea de trecere a *SUBMARINELOR*, ce era îngăduită numai la suprafața apei prin convenția precedentă, doar cu singura excepție, obținută la cererea delegației române, cum am arătat, în favoarea riveranilor, când își aduc submarinele noi din streinătate sau le trimet spre reparație la șantierul aflate în afară de Marea Neagră, cu preavis sau lămuriri prealabile către guvernul turcesc (art. 12).

Toate aceste prevederi se aplică în timp de pace. Dar *ÎN TIMP DE RĂZBOI*, când *TURCIA* ar fi *NEUTRĂ*, intervine o restrângere a libertății de trecere prin strâmtori, pentru vasele de război ale

beligeranților, până la o absolută interzicere, *cu totul deosebită de prevederile dela Lausanne*, care lăsau beligeranților libertatea nelimitată pentru folosința forțelor lor navale, prin aplicarea drepturilor firești ale beligeranților de a-și folosi totalitatea forțelor întru câștigarea biruinței. Convenția dela Lausanne, prin garanția colectivă împreună a celor patru mari puteri pentru orice atingere adusă libertății de trecere prin strâmtoari, care erau *internaționalizate* în timp de pace ca și în cas de război, când Turcia rămânea neutră,—putea să prevadă libertatea de trecere, nestingherită, a forțelor beligerante prin strâmtoari, fără primejdie pentru Turcia.

Regimul cel nou dela Montreux, provocat tocmai de lipsa garanției celor patru mari puteri, *a suprimat libertatea de trecere a forțelor beligerante prin strâmtoari, când Turcia este neutră*, tocmai dintr'o nevoie de siguranță: *pentru ca Turcia să nu fie târâtă în război*, prin luptele ce ar putea să izbucnească între forțele dușmane, la trecerea lor prin strâmtoari, fie cu prilejul urmăririi lor reciproce din mările libere, fie chiar în clipa când s'ar întâlni în canalul strâmtoarilor.

Dar și la această interzicere absolută s'au admis *două excepții*: 1° când e vorba de trecerea prin strâmtoari a unor forțe beligerante în exercitarea unui mandat al Societății Națiunilor, deci în cazul de ajutorare a victimei unei agresiuni (art. 25) sau 2° când e vorba de trecerea unor asemenea forțe pe temeiul unui tratat suplimentar de asistență mutuală, care ar obliga și Turcia, ca parte la un asemenea tratat, și care ar fi încheiat în limitele pactului S. N., înregistrat și publicat potrivit cu prevederile art. 18 din pactul dela Geneva (art. 19), precum am arătat mai sus (p. 210) când a fost vorba de propunerea sovietică

la art. 23 din proiectul britanic și de atitudinea delegației române. În toate aceste ipoteze de aplicarea pactului S. N. și a pactelor suplimentare de asistență, toate limitările cuprinse în art. 10—18 din noua convenție dela Montreux nu-și mai găsesc aplicarea și plenitudinea drepturilor de beligeranță se exercită, nestingherită, prin strâmtori și în Marea Neagră, cu sprijinul Statului suveran la strâmtori, el însuși membru al Societății Națiunilor sau parte în pactul suplimentar de asistență, deci *obligat* să ajute victima agresiunii (art. 19, alin. II) cel puțin prin deschiderea strâmtorilor la trecerea forțelor de ajutor.

Alin. III art. 19 cuprinde o excepție nouă, de caracter general, în înțelesul că *toate* interzicerile de trecere prin strâmtori, în caz de război, Turcia fiind neutră, mai cad și când este vorba de îngăduința de trecere a vaselor de război beligerante, *fără deosebire* între Statele riverane și neriverane, surprinse de izbucnirea războiului în afară de porturile lor de bază și cărora li-se va îngădui să se întoarcă în aceste porturi. E o prevedere cu adevărat liberală și singura conformă principiului de perfect tratament egalitar între riverani și neriverani.

În sfârșit, art. 19, în ultimul aliniat, cuprinde o prevedere amintitoare a textului dela Lausanne când *interzice vaselor de război beligerante să facă orice act de război*, precum o captură, exercițiul dreptului de vizită și cu atât mai puțin vre-un act de ostilitate, *în cuprinsul strâmtorilor*, pe unde trec, *când Turcia este neutră*,—ceea ce ar însemna o formă redusă de neutralizare, recunoscută strâmtorilor, asupra cărora, totuși, se exercită, nediscutat, drepturile suverane ale Turciei, dar și o regulă decurgând din datoria de respect a neutralității Turciei, stăpână pe strâmtori.

Desigur, prevederea generică și principială din ultimul aliniat al art. 19, își are aplicarea în cazul de trecere a forțelor beligerante, îngăduite prin aliniatul precedent (IV) căci în ipoteza alin. II și III, Turcia însăși încetează de a mai fi neutră, prin obligația de asistență.

Când, însă, *TURCIA* se află *ÎN STARE DE RĂȘBOI*, în afară de cazurile prevăzute prin art. 19, atunci toate regulile limitative din art. 10-18 privitoare la trecerea vaselor de rășboi cad și această trecere este lăsată cu desăvârșire la „discreția” guvernului turc (art. 20). Prevedere întemeiată pe dreptul de legitimă apărare al Turciei însăși, Stat suveran la strâmtori, în cazul când s'ar găsi în stare de rășboi cu un alt Stat și, firește, n'ar putea să fie obligată ca să lase liberă trecere vaselor de rășboi dușmane.

„*PRIMEJDIA DE RĂȘBOI*”.—O inovație față de precedentă convenție, ca și față de principiile dreptului internațional public, o constituie cuprinsul art. 21 despre starea de încordare diplomatică sau de „primejdie” iminentă, adică de „amenințare de rășboi” inspirată din dreptul public intern al Statelor în momentul când sunt nevoite să ia măsuri speciale de siguranță pentru a preîntâmpina rășboiul ce este așteptat să izbucnească dintr'o clipă într'alta (d. p. *Kriegszustandgefahr* în Germania). Intr'o asemenea împrejurare, nu destul de precizată prin text (fiindcă lasă o foarte largă parte aprecierii subiective a Statului care se socotește amenințat), Turcia va putea să pună în aplicare prevederile restrictive ale art. 20 în privința trecerii vaselor de rășboi și, implicit, a celor de comerț (art. 6). Libertatea de navigație va avea de suferit.

După lungi debateri în sânul conferinței, nu s'a putut obține decât un recurs *în urma* măsurii ce gu-

vernul turc ar lua-o stingherind navigația internațională prin strâmtori, recurs la Consiliul Societății Națiunilor și la toate părțile semnatare ale convenției dela Montreux, pentru a hotărâ cu două treimi, în primul cas, și cu simplă majoritate, în al doilea, dacă măsura guvernului turc era sau nu întemeiată. Se înțelege că o hotărâre negativă a celor două foruri consultate prin comunicarea circulară a guvernului turc va fi urmată de înlăturarea măsurilor luate de Turcia. E foarte ușor de înțeles că prevederea aceasta poate constitui o serioasă stingherire a navigației prin strâmtori, dacă o comparăm cu situația acestei navigații sub regimul convenției dela Lausanne.

Când e vorba de *NAVIGAȚIA VASELOR DE COMERȚ* și de *SBORUL AVIOANELOR CIVILE*, schimbările aduse prin noua convenție, sunt netăgăduit mult mai neînsemnate.

În ce privește libertatea sborului aerian peste strâmtori, omisă din preambulul convenției noi, lipsește și din art. 1 al acesteia, cu interzicerea expresă din art. 15, pentru aeronavele aflate la bordul vaselor de război, în transit prin strâmtori. Totuși, față cu principiile generale în materia libertății de navigație aeriană civilă, cuprinse în tratatele păcii dela Paris și în convenția specială dela 1919 pentru reglementarea libertății de navigație aeriană, guvernul turc a fost nevoit să primească, la Montreux, prevederile art. 23. E vorba de libertatea trecerii în sbor între Mediterana și Marea Neagră sau invers, cum și pe deasupra teritoriului turc din Europa spre Asia mică și înapoi, se înțelege, pe deasupra unor lucrări de fortificații, care pot fi reperate și fotografiate, cu mijloacele tehnice perfecționate de astăzi, dela foarte mari înălțimi. Guvernul turc s'a obligat să arate, în afară de zonele interzise pentru sbor ale

strâmtoarelor, căile aeriene terestre îngăduite, cu un preavis de trei zile, pentru trecerile întâmplătoare, și cu un preavis general cuprinzând datele de trecere, pentru serviciile aviatice regulate,—deci în direcția dintre cele două mări, Mediterana și Marea Neagră. În ce privește trecerile în sbor perpendiculare și nu paralele strâmtoarelor, între țărmurile europene și asiatic, guvernul turc s'a obligat să dea înlesnirile necesare pentru o trecere „în deplină siguranță“ a aeronavelor civile, potrivit cu reglementarea în vigoare în Turcia, iar odată autorizarea de sbor dată, se va arăta, periodic, calea de urmat în zona strâmtoarelor. În aplicarea acestor prevederi din art. 23, guvernul turc a și anunțat, la 5 August 1936, pentru data de 15, când intra provizor în vigoare noul text al convenției, că sborurile aeriene vor urma între Mediterana și Marea Neagră, la dus ca și la întors, linia dreaptă Enos-Midia, iar hidroavioanele, urmând aceeași linie, vor putea, la nevoie, să zboare pe deasupra punctului Ereğli (în Marmara). La 23 Septembrie, guvernul turc a fixat și punctele de trecere aeriană între Europa și Asia și înapoi, atât pe deasupra Dardanelelor, cât și a Bosforului, osebbit de stabilirea drumului pentru vizitarea ruinelor cetății antice Troia și a debarcaderelor pentru vizitarea cimitirelor de război din peninsula Gallipoli. Toate datele s'au publicat în „Journal officiel de la Société des Nations“ din Aug., Sept. și Dec. 1936, pe temeiul comunicărilor guvernului turc, care s'a substituit în atribuțiile fostei Comisiuni a strâmtoarelor precum am arătat (p. 229).

Cât privește „principiul libertății de trecere și de navigație“ maritimă prin strâmtoare pentru *VASELE DE COMERT*, el este repetat în art. 1 al convenției, după ce a fost pomenit și în preambul, și a rămas aproa-

pe neschimbat, ca și în convenția dela Lausanne, *în timpuri de pace, precum și în cas de război când Turcia este neutră* (art. 2 și 4).

E vorba de aceiași „deplină libertate de trecere și de navigație, în strâmtori, ziua ca și noaptea, oricare ar fi pavilionul și încărcătura, fără nici o formalitate“, *afară* de rezerva prevederilor din art. 3. De asemenea, „nici o taxă sau sarcină“ pentru vasele în transit fără oprire în vre-un port al strâmtorilor, *afară* de acelea a căror încasare este prevăzută în Anexa I a convenției. Vase „de comerț“ sunt toate acelea care nu intră printre vasele „de război“ arătate în secția II a convenției cu trimetere de specificare la Anexa II.

TAXELE — Rezerva prevederilor din art. 3 constituie, totuși, prin ea însăși, o simțitoare *atingere* adusă regimului navigației comerciale anterioare pentru că înseamnă consfințirea taxelor sanitare, încasate în mod neregulat și cu contestări din partea celor interesați, pe temeiul convenției dela Lausanne. Lupta pe care au susținut-o delegații români (d-nii Conțescu, V. V. Pella și ing. Mihalopol) în conferința dela Montreux, fie în ședințele plenare sau în Comitetul tehnic, împreună cu reprezentanții altor State, e drept mai puțin atinse decât România, n'a servit la mare lucru, cum am arătat.

Lipsa de vigilență din vreme, înainte de întrunirea conferinței însăși, adică din perioada când oficialitatea turcă, urmărind revizuirea regimului de demilitarizare dintr'un interes superior de siguranță națională, ar fi fost mai dispusă, drept preț al consimțământului revizionist, să admită, în chip tranzacțional, anumite condiții privitoare la diferitele taxe ce apasă navigația ca răspuns la rezervele exprese din partea noastră, — lipsa aceasta ne poate explica

insuccesul sforțarilor de ultimă oră, care nu poate să fie imputat, în nici un caz, delegaților trimiși să combată taxa sanitară și celelalte taxe.

Paguba aceasta, pentru economia noastră națională destul de apăsată și prin taxele Comisiunii europene dela gurile Dunării, se datorește în întregime conducerii politicii externe a României, din anii premergători revizuirii dela Montreux, pentru că, repet, n'a știut să-și ia, din vreme, măsurile de prevedere și de apărare necesare. Și pentru că — lucru mult mai grav — chiar în decursul desbaterilor dela Montreux, n'a urmărit apropierea firești și solidarizările de atitudine pe diferitele chestiuni ivite, cu acele State care prin trecutul, ca și prin prezentul lor, au fost și pot să fie o garanție pentru revendicările foarte legitime ale României, în problema strâmtorilor.

Atitudinea noastră șovăitoare și nehotărâtă, dela început, oscilând între Turcia și Rusia, ce păreau să fie perfect de acord în toate chestiunile chiar când nu erau, *a sfârșit prin a se conforma până la urmă punctului de vedere sovietic împotriva Turciei și a Angliei, sub pretextul aparent de a ține pasul cu Franța, care era prea strâns legată cu Rusia sovietică, pe urma pactului de asistență din 1935.*

Astfel se explică, de ce, România a eșit, din conferința dela Montreux, *fără nici o satisfacție pentru interesele ei legitime*, căci excepția admisă pentru trecerea submarinelor riverane, este prea neînsemnată față de consfințirea supremației navale rusești în Marea Neagră, pe tot timpul cât va dura noua convenție.

Taxele de navigație au rămas neschimbate, ca și mai înainte, *cu agravanta de consolidare și de recunoaștere a taxei de control sanitar*. Desființarea taxei minime pentru Camera maritimă nu compensează

acest supliment, consfințit de acum prin text categoric, cum se vede din Anexa I a convenției.

Ținând seama și de introducerea stării a treia de „primejdie“ sau amenințare de război, necunoscută mai înainte și nerecunoscută în dreptul internațional public, care se ocupă numai despre starea de pace și starea de război în relațiunile dintre State, înseamnă că și *taxele de pilotaj și remorcaj*, facultative pe temeiul convenției anterioare, vor deveni, aproape în permanență, obligatorii de fapt, după textul dela Montreux. Intr'adevăr, Turcia fiind îndreptățită să mineze strâmtorile, ca măsură de siguranță, ori de câte ori se va socoti că este amenințată de un război și ținând seama de fenomenul curenților în strâmtori din direcții opuse, dinspre Marea Neagră spre Mediterana la suprațata apei și în sens contrariu spre adâncuri (apa mai sărată care vine din Mediterana), este sigur că vasele noastre de comerț, în asemenea situații, nu se vor mai putea dispensa de pilotaj și remorcaj, spre a evita primejdiile.

Deși, în împrejurarea decretării stării de amenințare de război este vorba de un interes al siguranței Turciei, iar guvernul respectiv ar trebui să suporte cheltuiala de întreținere gratuită, a serviciilor de pilotaj și remorcaj la dispoziția navigației comerciale internaționale prin strâmtori, — totuși, împotriva propunerii delegatului român, dl. V. V. Pella, sprijinită și de alți delegați, convenția cea nouă nu mai asigură vechea regulă dela Lausanne că pilotajul și remorcajul sunt facultative (o prevede platonic ultimul alineat din art. 2).

Taxele de *far* și de *salvare*, percepute și pe temeiul convenției dela Lausanne, sub pretextul că ar constitui contra-valoarea unui serviciu adus navigației prin strâmtori, au fost combătute și înainte de Mon-

treux, pentru disproporția lor față de serviciile aduse navigației. Taxa de far, de pildă, n'are nici un rost fiindcă orice Stat civilizat e dator să întrețină, pe coasta lui maritimă, deci la strâmtori cu atât mai mult, un serviciu de faruri, eventual și de semnalizări luminoase (prin geamanduri) pentru arătarea limitelor canalului bun de navigație, fără ca, pentru aceasta, să pretindă taxe speciale. În desbaterile dela Montreux, s'a arătat că România nu pretinde taxe de far vapoarelor care ating, în trecerea lor, țărmlul nostru, folosindu-se de organizația serviciului respectiv.

Deci, taxe și iar taxe asupra navigației internaționale prin strâmtori, chiar dacă e vorba numai de transit : 1) control sanitar, 2) faruri, geamanduri luminoase, etc. 3) de salvare, 4) pilotaj și 5) remorcaj, fără să mai socotim celelalte taxe de port, când e vorba de oprire la Istambul sau în alte porturi turcești din strâmtori, pentru orice fel de operațiuni.

Cele d'întăi trei taxe în felul cum sunt stabilite, *convențional* de data aceasta, prin consfințirea ce au primit-o la Montreux, în virtutea Anexei I la noua convenție, se aplică îndoitelor treceri dintre Marea Neagră și Egeica sau invers, cu aparenta înlesnire de a plăti *odată* pentru două drumuri, făcute în răstimp de șase luni, sau numai jumătate din ele, când e vorba de o singură trecere, fără înapoere. Dar aceste taxe nu corespund *principiului egalității de sarcini* de oarece nu ating și vasele care n'ar face o trecere completă, cel puțin, prin strâmtori, într'o direcție sau alta. De pildă, navigația vaselor turcești între Istambul cu porturile din Mediterana orientală ale Turciei, ori între Istambul și porturile aceluiaș Stat din Marea Neagră, nu este atinsă de sarcina trecerilor, și, astfel, *încalcă principiul general al liber-*

tății de trecere și al egalității de tratament pentru toate pavilioanele fără nici o deosebire, când e vorba de navigația internațională prin fluviile, canalurile și strâmtorile de un interes internațional.

Obligativitatea ultimelor două taxe, de pilotaj și remorcaj, rezultă de fapt din clipa când Turcia va lua măsura „discreționară“ de a închide strâmtorile, prin așezarea de mine, sub motiv de primejdie sau amenințare de război, contrar principiului consfințit la Lausanne că atât pilotajul cât și remorcajul sunt facultative.

Guvernul Statului suveran la strâmtori, profitând de împrejurarea schimbată a situației internaționale, nu s'a mărginit numai la redobândirea dreptului de a se înarma împotriva oricărui atac prin surprindere, în lipsa garanției internaționale a celer 4 mari puteri, prevăzută la Lausanne, dar și-a asigurat o serie de venituri din taxele de navigație, grație faptului întâmplător că se găsește stăpân pe o trecere de interes internațional. Exact repețirea luptelor dintre Rhodos și Bizanț pentru taxe sau certurile dintre republicile italiene în evul mediu (pag. 18 și urm.)

Paguba suferită de economia noastră națională nu poate suferi comparație cu navigația nici unuia dintre ceilalți trei riverani ai Mării Negre fiindcă exportul și importul României, pe calea apei, este apăsător și de taxele Comisiunii europene dela gurile Dunării, unde sunt lucrări permanente de despotmolire,—cărora nu le corespunde nimic asemănător la Bosfor și Dardanele.

În ce privește o eventuală comparație cu Rusia, la Montreux, adică o comparație cu atitudinea delegației bolșevice în chestia taxelor de navigație prin strâmtori, să nu uităm că vecinii noștri urmăresc, de peste două veacuri, cucerirea acestor strâmtori și au

tot interesul să păstreze, acolo, situații de care ar avea, într'o zi, să profite dacă visul rămas moștenire dela țarul Petru cel Mare li-s'ar împlini.

Cu riscul de a mă repeta, trebuie să spun, din nou, în legătură cu visurile rusești, că partea foarte gravă, prin amenințarea plină de cele mai mari primejdii pentru viitorul nostru în Marea Neagră, o constituie tocmai *recunoașterea de principiu a dreptului Statului suveran la strâmtoari de a încasa taxe de navigație*, prin textul convenției noi, care înlătură regula consfințită prin convenția dela Lausanne despre libertatea *deplină* a navigației „fără nici o formalitate, taxă sau impunere oarecare”, *afară de plata pentru servicii aduse direct vaselor în trecere*.

De altfel, la Gibraltar, ca și la strâmtoarea Magellan din Sudul Americii, vasele în trecere (transit) nu plătesc *nici* un fel de taxe. Acelaș lucru și la strâmtoarile care fac legătura între Baltica și Marea Nordului: Sundul, Beltul mare și cel mic. E drept că, la aceste strâmtoari, s'au plătit în trecut tot felul de taxe în virtutea stărilor de fapt străvechi, consfințite prin convenții internaționale, dar din anul 1857, pe temeiul tratatului dela Copenhaga, s'au răscumpărat, printr'o sumă globală, plătită odată pentru totdeauna, drepturile la taxe ale Statului suveran, care a fost obligat în schimb, pe viitor, să nu mai încaseze *nimic* și, ceva mai mult, să întrețină în bună stare și să le desvolte, potrivit nevoilor navigației, toate instalațiile și serviciile necesare pentru ușurarea și siguranța transitului internațional.

Față cu *principiul gratuității depline a navigației prin toate strâmtoarile naturale de pe suprafața pământului*, situația dela Bosfor și Dardanele este de neîngăduit în vremurile moderne. Aceasta nu se mai poate întemeia pe simple stări de fapt din trecut,

cum a fost, de pildă, cazul taxelor impuse de Geno-vezi, în lupta de concurență contra Venețienilor și fără a ține seamă de stăpânirea bizantină, prin așe-zarea lor, cu forța, la eșirea de Nord a Bosforului, la punctul Hieron, unde luau taxe de navigație (vezi mai sus, p. 24). Sunt adevăruri foarte simple, care trebuesc amintite, dacă au fost uitate, sau făcute să fie, cel puțin acuma, cunoscute de conducerea poli-ticii externe a Statului român, pentru a-și fixa linii precise de conduită viitoare, în marea problemă a strâmtorilor.

Intr'o lucrare ca aceasta nu *se pot înșira* amănunte despre ceea ce reprezintă, *bănește*, toate taxele de na-vigație prin strâmtori. Totuși, spre a da o idee a-proximativă despre sarcina ce trebuie s'o poarte na-vigația noastră și, prin urmare, prin repercursiune, viața economică românească din pricina sistemului dela strâmtori, vom lua, de pildă, cazul vasului de mărfuri „Carpați”, sub pavilion român și având 2800 tone registru. Inainte de război, pentru o călătorie dus-intors prin strâmtori, afară din Marea Neagră, acest vas trebuia să plătească, în total, 1432 lei-aur, ceea ce venea cam la 50 bani de tonă. După război și sub regimul convenției dela Lausanne, care a fost nesocotită în privința gratuității transitului, acelaș vas plătea 377 lire turcești în total provenind din: taxa de far l. t. 151, sanitară și de salvare câte 112 și o fracțiune, taxa Camerei maritime 1. Socotind la lei 80, cursul oficial al lirei turcești, avem lei 30000, care, adesea, cresc cu aproape 50 la sută din pri-cina cursului mai ridicat al lirei în bursa liberă sau neagră cum i-se spune. Taxele acestea au rămas în vigoare, la acelaș nivel, și sub noua convenție pri-mind o consfințire definitivă. Când vasul se mai o-prește la Constantinopole, pentru a face operațiuni

de încărcare-descărcare, taxele de mai sus cresc prin plata pilotajului și a remorcajului, cum și prin adausul diferitelor taxe de port (cheiaj, legarea la geamandură, taxă de barcă, sporirea celei pentru Camera maritimă, etc.), pe care toate Statele le pot impune navigației pentru acoperirea cheltuelilor de întreținere și ameliorare a porturilor.

Astfel, oricine își poate face o idee cam cât costă viața economică românească regimul dela strâmtori, peste taxele Comisiunii europene dela gurile Dunării unde trebuesc făcute, în permanență, lucrări de dragaj, pentru întreținerea navigabilității pe brațul Sulina, împotriva fenomenului natural de împotmolire.

PARTEA PROCEDURALĂ. — Ca în orice act internațional, găsim și în textul convenției noi, așa zisele clauze de stil privitoare la partea oarecum procedurală despre ratificarea convenției, apoi despre adeziunile ulterioare, durata, denunțarea și revizuirea convenției, etc. În cazul de față, se puneau o sumă de probleme în legătură cu abrogarea precedentei convenții a strâmtorilor și cu partea ce urma să fie păstrată din textul ei, cu reinarmarea și chestiunile-conexe situației creiată prin acest fapt.

Ratificarea se va face în cel mai scurt timp, fără limită dinainte stabilită, pentru că, printr'un protocol special cum am văzut, părțile semnatare au convenit la remilitarizarea imediată, chiar din ziua semnării, a strâmtorilor, precum și la aplicarea în mod provizoriu a noului regim de către guvernul turc, dela data de 15 August 1936, deci *înainte* de cele șase ratificări, inclusiv a Turciei, care constituiesc majoritatea necesară pentru alcătuirea procesului verbal despre depunerile de ratificări, dată de când convenția va intra *definitiv* în vigoare.

Deși noul statut al strâmtorilor înseamnă o regle-

mentare de caracter universal, care se impune oricăror vase de comerț sau de război ce ar vroi să treacă prin strâmtori spre Marea Neagră, clauza de *adeziune* s'a limitat numai la Statele semnatare ale precedentei convenții dela Lausanne,—deci, s'a avut în vedere adeziunea Italiei absentă dela Montreux.

Durata convenției noi 20 ani, pentru prevederile de reglementare în amănunte, fiind bine înțeles că *principiul libertății de trecere și de navigație* prin strâmtori, afirmat prin articolul 1 al convenției, *va avea o durată nemărginită* (art. 28, alin. I-II).

Cu toate acestea, la sfârșitul fiecărei perioade de 5 ani, dela data intrării în vigoare a convenției, oricare dintre părțile contractante va putea cere *revizuirea* uneia sau mai multor prevederi din convenție. Inițiativa de revizuire spre a fi ținută în seamă va trebui să fie sprijinită încă de o altă putere contractantă dacă e vorba de modificarea art. 14 și 18 și de alte două puteri contractante dacă e vorba de modificarea celorlalte prevederi din convenție. Când acordul de revizuire asupra propunerii nu se va putea înfăptui, pe calea negocierilor diplomatice de cabinet, se va întruni special o conferință ca să discute propunerea. Revizuirea se va putea face numai cu unanimitate, în afară de cazul art. 14 și 18 pentru modificarea cărora va fi deajuns o majoritate de trei sferturi din numărul părților contractante, în această majoritate specială cuprinzându-se, neapărat, cel puțin trei din cele 4 State riverane ale Mării Negre și printre ele Turcia,—adică păstrarea, în toate cazurile, a unui drept de *veto* pentru Statul suveran la strâmtori.

Denunțarea e prevăzută numai cu un preavis de doi ani, dar părțile se obligă, în caz de denunțare înainte de expirarea termenului, să trimită delegați

la conferința ce se va întruni pentru încheierea altei convenții.

Am arătat mai sus cum s'a făcut *abrogarea* convenției dela Lausanne prin textul preambulului convenției noi, cum și ce s'a păstrat din principiile proclamate în 1923 prin noul text.

Chestiunile conexe, a căror precizare nu-și avea locul în textul însuși al convenției, ca și problema remilitarizării imediate a strâmtorilor, sunt dezvoltate în cele 4 Anexe și protocolul final din momentul iscăririi, care fac parte integrantă din convenție.

Un *schimb de scrisori* (18-20 Iulie) s'a făcut între primul delegat englez și cel turc cu privire la situația cimitirelor militare britanice din peninsula Gallipoli (Anzac), unde zac eroii căzuți în crâncenele lupte, din 1915, pentru forțarea Dardanelor, schimb de scrisori care constituie o reconfirmare a cuprinsului art. 124 din tratatul dela Lausanne, după remilitarizarea zonei strâmtorilor.

d) Observații generale despre caracterul revizionist al conferinței dela Montreux.—Poziția politică în viitor a riveranilor Mării Negre.

Incheind examinarea noului text de convenție privitor la regimul strâmtorilor, se cuvine să stăruim puțin asupra caracterului vădit revizionist, pe care l'a avut conferința dela Montreux, prin *revizuirea* parțială a unuia dintre tratatele păcii generale: cel dela Lausanne.

În treacăt, am subliniat lipsa de seriozitate, mai mult chiar: greșala d-lui Titulescu, de a fi încercat, atât prin răspunsul dat circularii turcești, cât și în ședința solemnă de deschidere a conferinței dela Montreux, să convingă lumea că albul e negru și

negrul e alb când argumenta că, aceea ce reclama Turcia și urma să se facă la Montreux, *nu era revizuire*, cel puțin nu era o „revizuire teritorială“ (vezi mai sus, p. 184 și 188). Asemenea arguții... juridice nu servesc cauza anti-revizionismului românesc și ne expun la ironiile adversarilor noștri, cum a fost cazul presei ungurești în împrejurarea dela Montreux, care ne-a luat în zeflema teama noastră de revizionism având aerul să spună că Românii, toți fără deosebire, nu pot dormi de frica revizionismului.

O atitudine bărbătească ne spune că trebuie să privim lucrurile așa cum sunt, fără încercări de a tăgădui realitatea, după pilda struțului, după cum trebuie să tragem, din ele, învățăturile necesare, fără nici un calcul de speculare personală.

Conferința dela Montreux a fost, într'adevăr, o conferință revizionistă a unuia din tratatele păcii generale și, printr'o culme a ironiei, în cele politice, Italia, partizana tradițională a revizuirii tratatelor, a fost, de data aceasta, împotriva revizuirii fiindcă așa-i dictau interesele și amorul ei propriu de mare putere mediteraneană. În schimb, Rusia sovietică, Franța și Turcia, State anti-revizioniste și conservatoare față de ordinea cea nouă a tratatelor de pace, cel puțin prin declarații și gesturi, au fost revizioniste la Montreux, pentru că așa le dictau interesele.

Oare opinia publică românească nu are nimic de învățat din asemenea înfățișări ale vieții internaționale și trebuie să fie zăpăcită prin formule absolute, de directive simpliste, între revizionistii și antirevizionistii politici internaționale?

Toată presa streină, cu prilejul convocării conferinței dela Montreux, a subliniat exemplul de revizuire pe cale pașnică a tratatelor, pe care Turcia

l'a dat omenirii frământată de atâtea conflicte și îngrozită de perspectiva unui nou măcel. În presa română, însă, cenzura nu a îngăduit să se scrie așa ceva, cum am spus, pe temeiul experienței mele personale, probabil din prevederea ca să nu se... sperie cetățenii României mari,

Și nu numai presa a spus acest lucru, dar și oamenii politici.

D-l A. Eden, ministrul de afaceri streine al Angliei, făcând în ședința dela 27 Iulie 1936 a Camerei Comunelor, o expunere asupra politicii externe, a vorbit și despre rezultatele Conferinței dela Montreux spunând că acea conferință „a dat în fapt Europei un exemplu prețios despre progresul ce se poate face prin metode pașnice și legale de revizuire a tratatelor”. Rezultatele obținute, a tras mai departe d. E. concluzia, au fost din toate punctele de vedere și nu numai dintr'al Turciei, nemăsurat mai satisfăcătoare decât dacă guvernul turc ar fi încercat să-și ia, singur, dreptul pe care l'a cerut și obținut pe cale convențională, după prelabile negocieri pașnice.

Dar mai interesant și mai caracteristic despre revizionismul dela Montreux, a fost studiul d-lui W. Jenks, membru în secția juridică a Biuroului internațional al muncii dela Geneva, publicat în buletinul pe Sept. 1936 al Institutului englez de politică externă dela Londra „The New Commonwealth Institute”.

D-l Jenks constată, în studiul citat la bibliografie, că adunarea dela Montreux a fost cel d'intâi cas de revizuire pașnică a ordinii internaționale de după marele război și—lucru mult mai grav—acea conferință a adoptat *proceduri expeditiv, necunoscute și nerecunoscute*, până acum, în dreptul internațional pu-

blic, *pentru revizuirea tratatelor*, împotriva voinței unia dintre Statele contractante și chiar în absența acestuia.

E vorba de opunerea, de rezervele categorice și de absența Italiei, mare putere contractantă la convenția anterioară dela Lausanne, iar prin întâietatea tonajului comercial sub pavilionul propriu, ce-l trece prin strâmtoari, Statul cel mai îndreptățit să-și spună cuvântul la revizuirea ce s'a adus statutului strâmtorilor prin lucrările dela Montreux.

Apoi, felul cum s'a făcut imediat remilitarizarea strâmtorilor, ca și aplicarea grabnică a noului regim *) dela 15 August, înainte de ratificările necesare, constituiesc o agravantă a procedurii revizioniste dela Montreux, prin punerea Italiei, Statul opus revizuirii și absent dela conferință, în fața faptului împlinit.

Orice interpretări date întâmplărilor dela Montreux, sunt zădarnice față cu nouitatea surprinzătoare a procedurii, în materia așa de formalistă și de conservatoare a principiului de respect cuvenit tratatelor liber încheiate. Ideea de siguranță în viața internațională, pe temeiul tratatelor în vigoare, a suferit, fără îndoială, o puternică lovitură la Montreux.

*

Vom încheia prin următoarele *considerații* de caracter general.

Turcia și-a redobândit, la Montreux, plenitudinea suveranității asupra strâmtorilor, prin dreptul de reînarmare,—ceea ce înseamnă *redobândirea însemnă-*

*) Intrat în vigoare definitiv dela 9 XI 1936 potrivit înștiințării guvernului turc către Secretariatul S. N. la Geneva.

tății sale în politica internațională, printr'o mai mare libertate de mișcare proprie, simțindu-se în stare de apărare și de siguranță. Insemnătatea politică a Turciei a sporit și prin puțința de a stingheri sau de a influența, de acum înainte, libertatea de mișcare a riveranilor din Marea Neagră, cum și a Statelor mai depărtate care pot avea legăturri politico-militare cu riveranii Mării Negre. Luptele din 1915, pentru forțarea Dardanelelor, și însemnătatea factorului rus, în marele război, pentru aliați, au vădit, mai mult decât s'ar fi putut prevedea teoretic, însemnătatea Turciei, stăpână pe strâmtorile Mării Negre, în cazul unui conflict internațional de mari proporții.

Repunerea Turciei în situația de a putea face o politică externă liberă, nu înseamnă, pentru marile puteri, care au contribuit la aceasta în cea mai largă măsură,—e vorba de Rusia sovietică și Franța, pe urma pactului de asistență din 1935—că și-au asigurat, în cazul unui nou conflict general, neutralitatea binevoitoare, dacă nu chiar ajutorul Turciei noi...

Rusia sovietică s'a ales, pentru moment, după Montreux, cu un avantaj imediat lesne de constatat: *și-a asigurat*, parcă știind dinainte ce avea să izbucnească în Spania, *puțința de a desfășura o acțiune politică în Mediterana occidentală*, prin ajutorul dat guvenului roșu din peninsula iberică, împotriva acțiunii gen. Franco. Astfel idealul panslavist de expansiune mediteraneană și-a găsit o împlinire imediată, sub forma expansiunii doctrinelor comuniste în marea străveche a civilizației greco-romane, fără să se mai simtă stingherită de piedica strâmtorilor. În plus, Rusia și-a asigurat supremația navală în Marea Neagră, cu închiderea acestei mări pentru

flotele de război neriverane, dar cu puțința de a eși la nevoie din această mare cu flota ei de război.

Bulgaria, momentan închisă și ea prin remilitarizarea strâmtorilor, fără alți sorți grabnici de revizuire după pilda conferinței dela Montreux, *a câștigat o virtualitate de însemnătate politică*, în viitorul nesigur și plin 'de taine. O virtualitate, care este foarte asemănătoare cu aceea dela începutul marelui război, în 1914—1915, până ce s'a alipit puterilor centrale,—când diplomația engleză în primul rând și, sub presiunea ei, diplomația franceză, condusă de Delcassé, apreciau așa de mult valoarea unei intervenții bulgare împotriva Turciei și pentru deschiderea strâmtorilor printr'un atac terestru, încât erau dispuse să-i *dea Bulgariei orice ar fi pretins, pe socoteala celor patru vecini geografici* (Serbia mică de atunci, Grecia, România și bine înțeles Turcia). Situația de astăzi, este aproape aceeași, după reinarmarea strâmtorilor prin convenția dela Montreux,—dacă ne închipuim că ar izbucni un nou conflict general: Turcia n'ar putea rămâne neutră până la sfârșit, iar Bulgaria ar avea o foarte mare însemnătate politică tocmai prin vecinătatea ei imediată cu strâmtorile.

Cât despre situația României, după remilitarizare, ce să spun alta decât că *însemnătatea ei politică internațională a fost simțitor redusă*, prin creșterea însemnătății celorlalți riverani, acum în timp de pace? Și, *voi adaugă, că în cas de război general, această însemnătate ar putea fi și mai mult redusă* dacă strâmtorile s'ar închide, ca și la 1915, prin repetarea unui gest al Turciei ori, dimpotrivă, ar rămânea deschise spre a valorifica factorul rus, într'un nou conflict general.

Sigur, este, însă, în orice cas, că nici statutul strâmtorilor dela Montreux nu înseamnă cel din urmă cuvânt

în marea problemă, care frământă istoria omenirii și a Europei orientale în special,—de veacuri, de milenii chiar. Vor mai fi, în viitor, formule noi privitoare la strămtori, așa cum am întâlnit în trecutul perindat cinematografic, prin paginile acestui volum, atâtea formule felurite pentru deslegarea chestiei strămtorilor.

PARTEA DOCUMENTARĂ

CONVENȚIUNE

privitoare la REGIMUL STRĂMTORILOR
semnată la Montreux, la 20 Iulie 1936.

MAIESTATEA SA REGELE BULGARILOR; PRESEDINTELE REPUBLICII FRANCEZE; MAIESTATEA SA REGELE MAREI BRITANII, AL IRLANDEI ȘI AL TERITORIILOR BRITANICE DE DINCOLO DE MĂRI, ÎMPĂRAT AL INDIILOR; MAIESTATEA SA REGELE ELENILOR; MAIESTATEA SA ÎMPĂRATUL JAPONIEI; MAIESTATEA SA REGELE ROMÂNIEI; PRESEDINTELE REPUBLICII TURCE; COMITETUL CENTRAL EXECUTIV AL UNIUNII REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE ȘI MAIESTATEA SA REGELE YUGOSLAVIEI.

Insuflețiți de dorința de a orândui trecerea și navigațiunea în strâmtoarea Dardanelelor, Marea de Marmara și Bosfor, cuprinse sub denumirea generală de „Strâmtori“, astfel încât să se salvgardeze, în cadrul securității Turciei și al securității, în Marea Neagră, a Statelor riverane, principiul consfințit prin art. 23 al tratatului de pace semnat la Lausanne, la 24 Iulie 1923;

Au hotărât să substituie prezenta convențiune convențiunii semnată la Lausanne la 24 Iulie 1923 și au desemnat drept plenipotențiarilor lor, anume: (*urmează numele delegațiilor*).

Cari, după ce au arătat deplinele lor puteri, aflate în bună și convenită formă, au convenit asupra următoarelor dispozițiuni:

Art. 1.—Înaltele părți contractante recunosc și afirmă

principiul libertății de trecere și de navigațiune maritimă prin Strâmători.

Folosința zisei libertăți este reglementată de acum înainte prin dispozițiunile prezentei convențiuni.

SECȚIUNEA I

Vase de comerț

Art. 2.—În timp de pace, vasele de comerț se vor bucura de deplina libertate de trecere și de navigațiune în Strâmători, ziua și noaptea, oricari ar fi pavilionul și încărcătura, fără nici o formalitate, sub rezerva dispozițiunilor articolului 3 următor. Nici o taxă sau sarcină alta decât acele a căror percepere este prevăzută prin anexa I a prezentei convențiuni nu va fi impusă de către autoritățile turcești asupra acestor vase atunci când vor trece în tranzit fără escală în vre-un port al Strâmătorilor.

În scop de a înlesni perceperea acestor taxe sau sarcine, vasele de comerț care vor străbate Strâmătorile vor aduce la cunoștința agenților postului vizat la articolul 3, numele, naționalitatea, tonajul, destinațiunea și proveniența lor.

Pilotajul și remorcajul rămân facultative.

Art. 3.—Orice vas care pătrunde în Strâmători prin Marea Egee sau prin Marea Neagră se va opri la un post sanitar, lângă intrarea Strâmătorilor, în vederea controlului sanitar stabilit de regulamentele turcești potrivit prescripțiunilor sanitare internaționale. Pentru vasele care posedă o patentă netă de sănătate sau care prezintă o declarațiune de sănătate, dovedind că ele nu intră în prevederile dispozițiunilor alineatului 2 al prezentului articol, acest control se va face ziua și noaptea, în cea mai mare grabă și nici o altă oprire nu le va putea fi impusă în timpul trecerii lor prin Strâmători.

Vasele care au la bord cazuri de ciumă, de holeră, de friguri galbene, de tifos exantematic ori de variolă, sau care au avut asemenea cazuri mai puțin de șapte zile înainte, precum și vasele care au părăsit un port contaminat de mai puțin de cinci ori douăzeci și patru de ore, se vor

opri la postul sanitar arătat la alineatul precedent pentru a îmbarca paznicii sanitari pe care autoritățile turcești i-ar putea desemna. Nici o taxă sau sarcină nu va fi percepută în acest scop și paznicii vor trebui debarcați la un post sanitar dela ieșirea din Strâmători.

Art. 4.—În timp de război, Turcia nefiind beligerantă, vasele de comerț, oricare ar fi pavilionul și încărcătura, se vor bucura de libertatea de trecere și de navigațiune în Strâmători în condițiunile prevăzute la articolele 2 și 3.

Pilotajul și remorcajul rămân facultative.

Art. 5.—În timp de război, Turcia fiind beligerantă, vasele de comerț neaparținând unei țări în război cu Turcia, se vor bucura de libertatea de trecere și de navigațiune în Strâmători, sub condițiunea de a nu ajuta în nici un chip pe inamic.

Aceste vase vor intra în timpul zilei în Strâmători și trecerea va trebui să se facă pe calea care va fi arătată, în fiecare caz, de autoritățile turcești.

Art. 6.—În cazul când Turcia s'ar socoti amenințată de o primejdie iminentă de război, se va menține, totuși, aplicarea dispozițiunilor articolului 2, atât numai că vasele vor trebui să intre în Strâmători în timpul zilei și că trecerea va trebui să se facă pe calea care va fi arătată, în fiecare caz, de autoritățile turcești.

Pilotajul ar putea, în acest caz, să devină obligatoriu, dar fără plată.

Art. 7.—Termenul „vase de comerț” se aplică tuturor vaselor ce nu sunt vizate prin Secțiunea II a prezentei convențiuni.

SECȚIUNEA II

Vase de războiu

Art. 8.—În termenii prezentei convențiuni, definițiunea aplicabilă vaselor de război și specificărilor lor, precum și calculului tonajelor, este aceea care se găsește în Anexa II a prezentei convențiuni.

Art. 9.—Vasele auxiliare ale marinei militare concepute anume pentru transportul combustibililor, lichide sau nu,

nu vor fi supuse preavizului prevăzut prin articolul 13 și nu vor intra în calculul tonajelor supuse limitării în virtutea articolelor 14 și 18, sub condițiunea de a străbate Strâmtoarele în mod izolat. Totuși, ele vor rămâne asimilate vaselor de război, întrucât privește celelalte condițiuni de trecere.

Vasele auxiliare arătate de alineatul precedent nu se vor putea folosi de derogarea prevăzută decât dacă armamentul lor nu cuprinde: ca artilerie împotriva obiectivelor flotante, mai mult de două piese cu un calibru de maximum 105 mm., iar ca artilerie împotriva obiectivelor aeriene, mai mult de două materiale cu un calibru de maximum 75 mm.

Art. 10.—În timp de pace, vasele ușoare de suprafață, vasele mici de luptă și vasele auxiliare, aparținând sau nu unor Puteri riverane ale Mării Negre, se vor bucura, oricare ar fi pavilionul lor, fără nici o taxă sau sarcină oarecare, de libertatea de trecere prin Strâmtoari, neputând, însă, pătrunde în ele decât ziua și sub condițiunile prevăzute în articolele 13 și următoarele.

Vasele de război altele decât cele care intră în categoriile vizate la alineatul precedent, nu vor avea drept de trecere decât în condițiunile speciale prevăzute prin articolele 11 și 12.

Art. 11.—Puterile riverane ale Mării Negre sunt autorizate a-și trece prin Strâmtoari vasele lor de linie de un tonaj superior tonajului prevăzut prin alineatul întâiu al articolului 14, sub condițiunea ca aceste vase să nu străbată Strâmtoarele decât unul câte unul, însoțite de cel mult două torpiloare.

Art. 12.—Puterile riverane ale Mării Negre vor avea dreptul de a-și trece prin Strâmtoari, în vederea reînnoierii la bază, submarinele lor construite sau cumpărate în afară de această mare, dacă un aviz de punere în șantier sau de cumpărare a fost dat Turciei în timp util.

Submarinele aparținând ziselor Puteri vor putea, de asemenea, trece prin Strâmtoari pentru a fi reparate în șantieri situate în afara Mării Negre, sub condițiunea ca lămuriri să fie date Turciei din vreme în această privință.

În ambele cazuri, submarinele vor trebui să navigheze în timpul zilei și la suprafață și să străbată Strâmtoarele în mod izolat.

Art. 13.—Pentru trecerea prin Strâmtoare a vaselor de război, un preaviz va trebui dat guvernului turc pe cale diplomatică. Durata normală a preavizului va fi de 8 zile; e de dorit, însă, ca ea să fie ridicată la 15 zile pentru puterile neriverane ale Mării Negre. Se va specifica în preaviz destinațiunea, numele, tipul și numărul vaselor, precum și data trecerii pentru dus și, de va fi locul, pentru întors. Orice schimbare de dată va trebui să facă obiectul unui preaviz de trei zile.

Intrarea prin Strâmtoare pentru trecerea la dus va trebui să se facă într'un termen de cinci zile cu începere de la data indicată în preavizul inițial. După expirarea acestui termen, va trebui dat un nou preaviz, în aceleași condițiuni ca pentru preavizul inițial.

La trecere, comandantul forței navale va comunica, fără a fi nevoit să se oprească, unei stațiuni de semnalizare la intrarea Dardanelor sau a Bosforului, compunerea exactă a forței ce se află sub ordinele sale.

Art. 14.—Tonajul global maximum al tuturor forțelor navale străine ce se pot afla în curs de tranzit, prin Strâmtoare, nu va trebui să depășească 15,000 tone, afară de cazurile prevăzute prin articolul 11 și Anexa III a prezentei convențiuni.

Totuși, forțele vizate la alineatul precedent nu vor trebui să cuprindă mai mult de nouă vase.

Nu vor fi cuprinse în acest tonaj vasele aparținând unor puteri riverane sau neriverane ale Mării Negre care, conform dispozițiilor articolului 17, vizitează un port al Strâmtoarelor.

Nu vor fi, de asemeni, cuprinse în acest tonaj vasele de război care ar fi suferit o avarie în timpul trecerii; aceste vase se vor supune, în timpul reparațiilor, măsurilor speciale de siguranță dictate de către Turcia.

Art. 15.—Vasele de război în tranzit prin Strâmtoare, nu

se vor putea folosi, în nici un caz, de aeronavele pe care le-ar purta.

Art. 16.—În afară de cazul de avarie sau de risc de mare, vasele de război în tranzit prin Strâmători nu vor trebui să-și prelungească șederea într'insele peste timpul necesar trecerii lor.

Art. 17.—Prevederile articolelor precedente nu vor putea împiedica, nicidecum, o forță navală de un tonaj și de o compunere oarecare de a face, într'un port al Strâmto-rilor și după invitația guvernului turc, o vizită de curtenie de o durată mărginită. Această forță va trebui să părăsească Strâmtoarele pe aceeași cale ca la intrare, în afară de cazul când s'ar afla în condițiunile voite spre a trece în tranzit prin Strâmători, conform dispozițiunilor articolelor 10, 14 și 18.

Art. 18.—1. Tonajul global pe care puterile neriverane ale Mării Negre îl pot avea în această mare în timp de pace, este limitat în chipul următor :

a) În afară de cazul prevăzut la paragraful *b)* de mai jos, tonajul global al ziselor puteri nu va întrece 30.000 tone ;

b) În cazul când tonajul flotei celei mai puternice din Marea Neagră ar depăși, la un moment oarecare, cu cel puțin 10,000 tone pe acel al flotei celei mai puternice din acea mare, la data semnării prezentei convențiuni, tonajul global de 30,000 tone menționat la paragraful *a)* va fi majorat în aceeași măsură, până la maximum de 45.000 tone. În acest scop, fiecare putere riverană va aduce la cunoștința guvernului turc, conform Anexei IV a prezentei convențiuni, la 1 Ianuarie și 1 Iulie ale fiecărui an, tonajul total al flotei sale în Marea Neagră și guvernul turc va transmite această informațiune celorlalte Inalte Părți contractante, precum și Secretarului general al Societății Națiunilor ;

c) Tonajul pe care vreuna din puterile neriverane îl va putea avea în Marea Neagră, va fi limitat la două treimi din tonajul global vizat la paragrafele *a)* și *b)* de mai sus ;

d) Totuși, în cazul când una sau mai multe puteri ne-

riverane ale Mării Negre ar dori să trimeată în apele ei, într'un scop umanitar, forțe navale, aceste forțe, al căror total nu va putea depăși în nici o împrejurare 8000 tone, vor fi admise să intre în Marea Neagră fără previzul prevăzut în articolul 13 al prezentei convențiuni, potrivit unei autorizațiuni obținute dela guvernul turc în condițiunile următoare: dacă tonajul global vizat la paragrafele a) și b) de mai sus nu este atins și nu trebuie să fie depășit de forțele a căror trimetere este cerută, guvernul turc va acorda zisa autorizare în cel mai scurt timp, după primirea cererii de care va fi fost sesizat; dacă zisul tonaj global este utilizat sau dacă ar trebui să fie depășit de forțele a căror trimitere este cerută, guvernul turc va comunica îndată cererea de autorizare celorlalte puteri riverane ale Mării Negre și dacă, douăzeci și patru de ore după primirea comunicării, aceste puteri nu fac vre-o obiecțiune, el va aduce la cunoștința puterilor interesate, cel mai târziu într'un termen util de patruzeci și opt de ore, urmarea pe care va fi hotărât să o dea cererii lor.

Orice intrare ulterioară în Marea Neagră a forțelor navale ale puterilor riverane nu se va face decât în limitele disponibile ale tonajului global, vizat la paragrafele a) și b) de mai sus.

2. Oricare ar fi scopul prezenței lor în Marea Neagră, vasele de război ale puterilor riverane nu vor putea să rămână în apele ei mai mult de douăzeci și una de zile.

Art. 19.—În timp de războiu, Turcia nefiind beligerantă, vasele de război se vor bucura de o deplină libertate de trecere și navigațiune prin Strâmători, în condițiuni identice cu cele stipulate prin articolele 10 până la 18.

Va fi interzis, totuși, vaselor de război ale oricărei puteri beligerante să treacă prin Strâmători, afară de cazurile prevăzute prin articolul 25 al prezentei convențiuni, precum și în cazul de asistență acordată unui Stat victimă a unei agresiuni, în virtutea unui tratat de asistență mutuală obligând Turcia, încheiat în cadrul pactului Societății Națiunilor, înregistrat și publicat în conformitate cu dispozițiunile art. 18 al zisului pact.

Limitările indicate prin articolele 10 până la 18 nu vor fi aplicabile în cazurile excepționale prevăzute prin alineatul precedent.

Cu toată interzicerea de trecere prevăzută prin alineatul 2 de mai sus, vasele de război ale puterilor beligerante, riverane sau neriverane ale Mării Negre, despărțite de porturile de bază, sunt autorizate să se întoarcă în aceste porturi.

Este interzis vaselor de război beligerante să procedeze la orice captură, să exercite dreptul de vizită și să săvârșească vreun act ostil în Strâmători.

Art. 20.—În timp de război, Turcia fiind beligerantă, dispozițiunile articolelor 10 până la 18 nu vor fi aplicabile; trecerea vaselor de război va fi în întregime lăsată la discreția guvernului turc.

Art. 21.—În cazul când Turcia s'ar socoti amenințată de o primejdie iminentă de război, ea va avea dreptul să aplice dispozițiunile articolului 20 al prezentei convențiuni.

Vasele de război care, după ce vor fi trecut prin Strâmători mai înainte ca Turcia să fi uzat de facultatea ce-i este conferită de alineatul precedent, s'ar găsi astfel despărțite de porturile lor de bază, se vor putea întoarce în aceste porturi. E bine înțeles, totuși, că Turcia va putea să nu acorde beneficiul acestui drept vaselor Statului a cărui atitudine ar fi prilejuit aplicarea prezentului articol.

Dacă guvernul turc uzează de facultatea ce-i este conferită de alineatul întâiu de mai sus, va adresa în acest scop o notificare Înaltelor Părți contractante, precum și Secretarului general al Societății Națiunilor.

Dacă Consiliul Societății Națiunilor decide, cu o majoritate de două treimi, că măsurile astfel luate de către Turcia nu sunt îndreptățite și dacă aceasta este, de asemenea, părerea majorității Înaltelor Părți contractante semnatare ale prezentei convențiuni, guvernul turc se obligă a reveni atât asupra măsurilor în chestiune, cât și asupra celor ce ar fi fost luate în baza articolului 6 al prezentei convențiuni.

Art. 22.—Vasele de război la bordul cărora s'ar afla ca-

zuri de ciumă, holeră, friguri galbene, tifos exantematic sau variolă, sau care le vor fi avut cu mai puțin de șapte zile înainte, precum și vasele care au părăsit un port contaminat de mai puțin de cinci ori douăzeci și patru de ore, vor trebui să treacă Strâmtoarele în carantină și să aplice, prin mijloacele de bord, măsurile profilactice necesare spre a evita orice posibilitate de contaminare a Strâmtoarelor.

SECȚIUNEA III

Aeronave

Art. 23.—În scop de a asigura trecerea aeronavelor civile între Mediterana și Marea Neagră, guvernul turc va arăta în afară de zonele interzise ale Strâmtoarelor, căile aeriene destinate acestei treceri; aeronavele civile se vor putea folosi de aceste căi dând guvernului turc, pentru sborurile ocazionale, un preaviz de trei zile, iar pentru sborurile serviciilor regulate, un preaviz general al datelor de trecere.

Pe de altă parte, cu toată remilitarizarea Strâmtoarelor, guvernul turc va procura înlesnirile trebuincioase pentru trecerea în deplină siguranță a aeronavelor civile, autorizate conform reglementării aeriene în vigoare în Turcia, să zboare pe deasupra teritoriului turc, între Europa și Asia. În cazurile când o autorizare de survol a fost acordată, calea de urmat în zona Strâmtoarelor va fi arătată periodic.

SECȚIUNEA IV

Dispozițiuni generale

Art. 24.—Atribuțiunile Comisiunii internaționale constituită în virtutea convențiunii privitoare la regimul Strâmtoarelor din 24 Iulie 1923 sunt transferate guvernului turc.

Guvernul turc se obligă să adune statisticile și să procure informațiunile privitoare la aplicarea articolelor 11, 12, 14 și 18.

Guvernul turc trebuie să vegheze la executarea oricărei

dispozițiuni a prezentei convențiunii privitoare la trecerea vaselor de război prin Strâmțori.

De îndată ce va fi fost înștiințat de o viitoare trecere prin Strâmțori, a unei forțe navale străine, guvernul turc va aduce la cunoștința reprezentanților la Ankara ai Inalțelor Părți contractante compunerea acestei forțe, tonajul ei, data prevăzută pentru intrarea ei în Strâmțori și, de va fi cazul, data probabilă a întoarcerii.

Guvernul turc va trimite Secretarului general al Societății Națiunilor, precum și Inalțelor Părți contractante un raport anual arătând mișcările vaselor de război străine în Strâmțori și dând toate informațiunile folositoare comerțului și navigațiunii maritime și aeriene prevăzute în prezenta convențiune.

Art. 25.—Nici o dispozițiune a prezentei convențiunii nu atinge drepturile și obligațiunile isvorînd din pactul Societății Națiunilor pentru Turcia sau pentru oricare altă Inaltă Parte contractantă, membră a Societății Națiunilor.

SECȚIUNEA V

Dispozițiuni finale

Art. 26.—Prezenta convențiune va fi ratificată în cel mai scurt termen posibil.

Ratificările vor fi depuse în arhivele guvernului republicii franceze din Paris.

Guvernul japonez va avea facultatea să se mărginească a aduce la cunoștința guvernului republicii franceze, prin reprezentantul său diplomatic la Paris, că ratificarea a fost îndeplinită și, în acest caz, va trebui să transmită instrumentul de îndată ce se va putea.

Un proces-verbal de depunere va fi întocmit de îndată ce sease instrumente de ratificare, printre care și acel al Turciei, vor fi depuse. În acest scop, notificarea prevăzută în aliniatul precedent va echivala cu depunerea instrumentului de ratificare.

Prezenta convențiune va intra în vigoare la data aceluși proces-verbal.

Guvernul francez va remite tuturor Înaltelor Părți contractante o copie autentică a procesului-verbal prevăzut prin aliniatul precedent și a proceselor-verbale de depunere a ratificărilor ulterioare.

Art. 27.—Cu începere dela intrarea ei în vigoare, prezenta convențiune va fi deschisă adeziunii oricărei puteri semnatare a tratatului de pace dela Lausanne din 24 Iulie 1923.

Orice adeziune va fi notificată pe cale diplomatică guvernul republicii franceze și, de către acesta, tuturor Înaltelor Părți contractante.

Ea își va produce efectul cu începere din ziua notificării ei guvernului francez.

Art. 28.—Prezenta convențiune va avea o durată de douăzeci de ani cu începere dela intrarea ei în vigoare.

Principiul libertății de trecere și de navigațiune afirmat prin articolul 1 al prezentei convențiuni va avea, totuși, o durată nemărginită.

Dacă, cu doi ani înainte de expirarea zisei perioade de douăzeci de ani, niciuna dintre Înaltele Părți contractante nu va fi comunicat un preaviz de denunțare guvernului francez, prezenta convențiune va rămâne în vigoare până la scurgerea a doi ani dela trimiterea unui preaviz de denunțare. Acest preaviz va fi notificat de către guvernul francez Înaltelor Părți contractante.

Dacă prezenta convențiune ar fi denunțată conform dispozițiilor prezentului articol, Înaltele părți contractante convin de a trimite reprezentanți la o conferință în vederea stabilirii termenilor unei noi convențiuni.

Art. 29.—La expirarea fiecărei perioade de cinci ani, socotite dela intrarea în vigoare a prezentei convențiuni, fiecare din Înaltele Părți contractante va putea lua inițiativa de a propune amendamente în privința uneia sau mai multor dispozițiuni din prezenta convențiune.

Pentru a fi luată în considerare, cererea de revizuire formulată de una din Înaltele Părți contractante trebuie să fie sprijinită, dacă e vorba de modificări de adus articolului 14 sau articolului 18, de către o altă Înaltă Parte

contractantă și, dacă e vorba de modificările oricărui alt articol, de către două alte Inalte Părți contractante.

Cererea de revizuire, astfel sprijinită, va trebui să fie notificată tuturor Inaltelor Părți contractante cu trei luni înainte de expirarea perioadei de cinci ani în curs. Acest preaviz va cuprinde arătarea și motivarea amendamentelor propuse.

Dacă va fi imposibil de a se ajunge la o înțelegere asupra acestor propuneri pe cale diplomatică, Inaltele Părți contractante vor trimite reprezentanți la o conferință convocată în acest scop.

Această conferință nu va putea hotărâ decât în unanimitate, cu excepția cazurilor de revizuire privitoare la articolul 14 și articolul 18, pentru care o majoritate de trei sferturi ale Inaltelor Părți contractante va fi suficientă.

Această majoritate va fi calculată cuprinzând într'însa cele trei sferturi ale Inaltelor Părți contractante riverane ale Mării Negre, socotind Turcia.

Drept care, Plenipotențiarii sus numiți au semnat prezenta Convențiune.

Făcut la Montreux, la 20 Iulie una mie nouă sute treizeci și șase, în unsprezece exemplare, dintre care primul investit cu sigiliile Plenipotențiarilor, va fi depus în arhivele guvernului republicii franceze, iar celelalte au fost predate puterilor semnatare.

(Urmează semnăturile delegaților în ordinea alfabetică a numelui Statelor contractante).

Subsemnații, Plenipotențiarii ai Japoniei, declară, în numele guvernului lor, că dispozițiunile prezentei convențiuni nu modifică întru nimic pozițiunea Japoniei ca Stat membru al Societății Națiunilor, atât în privința pactului Societății Națiunilor, cât și în privința tratatelor de asistență mutuală, încheiate în cadrul zisului pact, și că Japonia păstrează îndeosebi, întru cât privește acest pact și aceste tratate în dispozițiunile articolelor 19 și 25, o deplină libertate de apreciere.

(Semnăturile delegaților Japoniei).

ANEXA I

1.—Taxele și sarcinile care pot fi percepute conform articolului 2 al prezentei convențiuni vor fi cele indicate în tabloul de mai jos. Reducerile eventuale ale acestor taxe și sarcini pe care le-ar admite guvernul turc vor fi aplicate fără deosebire de pavilion.

NATURA SERVICIULUI PRESTAT	Quantumul taxei sau al sarcinii de perceput pentru fiecare tonă de capacitate (net register tonnage)
	Franci aur 1)

a) Control sanitar	0,075
b) Faruri, geamanduri luminoase și geamanduri pentru indicarea șenalelor sau altele :	
Până la 800 tone	0,42
Peste 800 tone	0,21
c) Serviciul de salvare, cuprinzând bărcile de salvare, posturile de rachete de salvare, sirenele de ceață, radiofarurile, precum și geamandurile luminoase necuprinse la b) sau alte instalațiuni de acelaș fel,	0,10

2. Taxele și sarcinile definite în tabloul anexat paragrafului 1 al prezentei Anexe se vor aplica unei îndoite treceri a Strâmtořilor (adica unei treceri din Marea Egee în Marea Neagră și drumului de întoarcere spre Marea Egee sau unei treceri a Strâmtořilor din Marea Neagră în Marea Egee urmată de o reîntoarcere în Marea Neagră); totuși dacă un vas de comerț străbate din nou Strâmtořile în scop de a se înapoia în Marea Egee sau în Marea Neagră, după caz, mai mult de șase luni după data intrării în Strâmtoři pentru călătoria la dus, vasul fără deosebire de pavilion, va putea fi supus pentru a doua oară plății acestor taxe și sarcini.

1) Actualmente 100 de plăștri echivalcază cu circa 2 franci 50 centime aur.

3. Dacă, la ducere, un vas de comerț declară că nu urmează să se înapoieze, nu va avea de achitat, întru cât privește taxele și sarcinile prevăzute la aliniatele *b*) și *c*) ale paragrafului 1 al prezentei Anexa, decât jumătatea tarifului.

4) Taxele și sarcinile definite în tabloul anexat paragrafului 1 al prezentei Anexa și care nu vor fi mai ridicate decât este neapărată nevoie pentru acoperirea cheltuielilor pricinuite de serviciile în chestiune și pentru menținerea unui fond de rezervă sau unui fond de rulment potrivit, nu vor fi mărite sau completate decât prin aplicarea dispozițiilor articolului 29 al prezentei convențiuni. Ele vor fi achitate în franci aur sau în monedă turcească, după cursul schimbului în ființă la data plății.

5) Vasele de comerț vor putea fi obligate să achite taxe și sarcini pentru servicii facultative ca pilotajul și remorajul, atunci când un asemenea serviciu va fi fost efectiv prestat de către autoritățile turcești, la cererea agentului sau căpitanului vasului în chestiune. Guvernul turc va publica, din timp în timp, tariful taxelor și sarcinelor ce vor fi percepute în schimbul acestor servicii facultative,

6) Aceste tarife nu vor fi majorate în cazurile când zi-sele servicii vor fi devenit obligatorii prin aplicarea articolului 5.

ANEXA II ¹⁾

A. Volumul-tip.

Volumul tip al unui vas de suprafață este volumul vasului terminat, cu echipajul complet, mașinile și căldările sale, gata de plecare, având întregul său armament și toate munițiunile, instalațiunile, echipamentele, hrana, apa dulce pentru echipaj, aprovizionările diverse, utilajele și piesele de schimb de orice natură, pe care trebuie să le ducă cu sine în timp de război, dar fără combustibil și fără apă de rezervă pentru alimentarea mașinelor și a căldărilor.

2. Volumul tip al unui submarin este volumul în su-

1) Textele prezentei anexe au fost împrumutate tratatului naval dela Londra din 25 Martie 1936.

prafată al vasului terminat (nesocotindu-se apa din compartimentele ne-etanșe), cu echipajul complet, aparatul său motor, gata de plecare, având întregul său armament și toate munițiunile, instalațiunile, echipamentele, brana pentru echipaj, utilajele diverse și piesele de schimb de orice natură, pe care trebuie să le ducă cu sine în timp de război, dar fără combustibil, uleiuri lubrifiante, apă dulce sau apă de balast de orice fel.

3. Cuvântul „tonă”, în afară de expresiunea „tone metrice”, arată o tonă de 1.016 kilograme (2,240 lbs.)

B. Clase.

1. *Vasele de linie* sunt vase de război de suprafață aparținând uneia din următoarele două sub-clase:

a) vasele de război de suprafață, altele decât vasele port-avioane, vasele auxiliare sau vasele de linie din sub-clasa b), al căror volum tip întrece 10.000 tone (10.160 tone metrice) sau care poartă un tun de un calibru întrecând 203 milimetri (8 „țoli”);

b) vasele de război de suprafață, altele decât vasele port-avioane, al căror volum tip nu depășește 8.000 tone (8.128 tone metrice) și care poartă un tun de un calibru întrecând 203 milimetri (8 „țoli”).

2. *Vasele port-avioane* sunt vase de război de suprafață care, oricare ar fi volumul lor, sunt concepute sau întocmite în primul rând pentru a transporta și a pune în acțiune aeronave în mare. Dacă un vas de război n'a fost conceput sau întocmit, în primul rând, pentru a transporta și a pune în acțiune aeronave în mare, instalarea pe acest vas a unei punți de aterisaj sau de decolare nu va avea drept rezultat să-l înglobeze în clasa vaselor port-avioane.

Clasa vaselor port-avioane se subîmparte în două sub-clase, anume:

a) vase prevăzute cu o punte astfel întocmită încât să îngăduie decolarea sau aterisajul aeronavelor:

b) vase neprevăzute cu puntea descrisă în paragraful a) de mai sus.

3. *Vasele ușoare de suprafață* sunt vase de război de suprafață, altele decât vasele port-avioane, micile vase de luptă sau vasele auxiliare, al căror volum tip depășește 100 tone (102 tone metrice), fără a întrece 10.000 tone (10.160 tone metrice) și care nu poartă un tun de un calibru depășind 203 milimetri (8 „țoli“).

Clasa vaselor ușoare de suprafață se subîmparte în trei subclase, și anume :

a) vase purtând un tun de un calibru depășind 155 milimetri (6,1 „țoli“);

b) vase care nu poartă un tun de un calibru depășind 155 milimetri (6,1 „țoli“), și al căror volum tip întrece 3.000 tone (3.048 tone metrice);

c) vase care nu poartă un tun de un calibru depășind 155 milimetri (6,1 „țoli“), și al căror volum tip nu întrece 3.000 tone (3.048 tone metrice),

4. *Submarinele* sunt toate vasele concepute pentru a naviga sub suprafața mării.

5. *Micile vase de luptă* sunt vase de război de suprafață, altele decât vasele auxiliare, al căror volum tip depășește 100 (102 tone metrice), fără a întrece 2.000 tone (2.032 tone metrice), și care nu au nici una din caracteristicile următoare :

a) a fi înarmate cu un tun de un calibru depășind 155 milimetri (6,1 „țoli“);

b) a fi concepute sau echipate pentru lansarea torpilor;

c) a fi concepute pentru a atinge o viteză mai mare ca douăzeci de noduri.

6. *Vasele auxiliare* sunt vase de suprafață făcând parte din flota militară, al căror volum tip întrece 100 tone (102 tone metrice), care sunt întrebuințate în mod normal pentru serviciul flotei, sau pentru transportul trupelor sau care au orice întrebuințare alta decât aceia de vase combatante, care nu sunt anume construite pentru a fi vase combatante și care nu au nici una din caracteristicile următoare :

a) a fi înarmate cu un tun de un calibru depășind 155 milimetri (6,1 „țoli“);

- b) a fi înarmate cu mai mult de opt tunuri de un calibru depășind 76 milimetri (3 „țoli“);
- c) a fi concepute sau echipate pentru lansarea torpililor;
- d) a fi concepute pentru a fi apărate prin plăci de blindaj;
- e) a fi concepute pentru a atinge o viteză mai mare ca douăzeci și opt de noduri;
- f) a fi concepute sau întocmite în primul rând pentru acțiunea aeronave în mare;
- g) a fi echipate cu mai mult de două aparate pentru lansarea aeronavelor.

C. Vase învechite („hors d'âge“).

Vasele din clasele și sub-clasele următoare vor fi socotite ca învechite („hors d'âge“), atunci când se va fi scurs, dela terminarea lor, numărul de ani arătat mai jos :

- a) pentru un vas de linie. 26 ani;
- b) pentru un vas port-avioane 20 ani ;
- c) pentru un vas ușor de suprafață din sub-clasele (a) și (b) :
- i) dacă a fost pus pe cală înainte de 1 Ianuarie 1920. 16 ani ;
- ii) dacă a fost pus pe cală după 31 Decembrie 1919. 20 ani ;
- d) pentru un vas ușor de suprafață din sub-clasa (c) 16 ani ;
- e) pentru un submarin 13 ani.

ANEXA III

Se convine că, din cele trei vase școală învechite („hors d'âge“) mai jos desemnate ale marinei japoneze, două unități vor fi admise a vizita porturile Strămtorilor împreună.

Tonajul global al acestor două vase va fi, în acest caz, considerat ca echivalent cu 15.000 de tone.

	Data punerii în șantier	Data intrării în serviciu	Volumul tip (tone)	Armamentul
<i>Asama</i>	20 X 1896	18 III 1899	9,240	IV×200 mm. XII×150 .
<i>Yakumo</i>	1 IX 1898	20 VI 1900	9,010	IV×200 . XII×150 .
<i>Iwate</i>	11 XI 1898	18 III 1901	9,180	IV×200 . XIV×150 .

ANEXA IV

1. Clasele și sub-clasele de vase ce trebuiesc cuprinse în calculul tonajului total al flotelor puterilor riverane ale Mării Negre, vizat la articolul 18 al convențiunii de față, sunt următoarele :

Vase de linie : sub-clasa (a), sub-clasa (b).

Vase port-avioane : sub-clasa (a), sub-clasa (b).

Vase ușoare de suprafață : sub-clasa (a), sub-clasa (b), sub-clasa (c).

Submarine,

potrivit definițiilor din Anexa II la prezenta convențiune.

Volumul de care trebuie ținut seamă în calculul tonajului total este volumul tip, astfel cum este definit la Anexa II. Nu vor fi luate în considerare decât vasele care nu sunt învechite („bors d'âge“), astfel cum sunt definite în zisa anexă.

2. Comunicarea prevăzută la articolul 18, alineatul b), trebuie să mai cuprindă și tonajul total al vaselor din clasele și sub-clasele menționate la paragraful întâiu al prezentei Anexe.

PROTOCOL

În clipa iscăririi convențiunii putând data zilei de astăzi, plenipotențiarii subsemnați, obligând guvernele lor respective, declară că acceptă dispozițiunile următoare :

1. Turcia va putea remilitariza imediat zona Strâmtoarelor, astfel cum este definită în preambulul zisei convențiuni.

2. Cu începere dela 15 August 1936, guvernul turc va aplica provizoriu regimul specificat în zisa convențiune.

3. Prezentul protocol își va produce efectul cu începere de astăzi.

Făcut la Montreux, la douăzeci Iulie una mie nouă sute treizeci și șase.

(Urmează iarăși semnăturile tuturor delegaților).

REMILITARIZAREA STRĂMTORILOR ȘI INTERESELE ROMÂNIEI¹⁾

În câmpul vieții internaționale se ivesc și se repetă, de un timp tot mai des și la intervale tot mai scurte, gesturi și fapte care vădesc o sfortare obștească pentru desființarea rânduilor statornicite după marele război. Și ceace este mai îngrijitor din această stare de lucruri, e faptul că până și Statele așa zise anti-revizioniste, care fac parte din gruparea politică de conservare a ordinii internaționale, înțeleg să profite de împrejurări spre a obține schimbarea rânduilor din tratatele de pace potrivit unor interese particulare ale lor.

Nota trimeasă, zilele trecute, de către guvernul Turciei, Secretariatului general al Societății Națiunilor, precum și guvernelor semnatare ale convenției strămtorilor dela Lausanne (1923), constituie unul din aceste gesturi menite să schimbe rânduile păcii generale. Turcia vrea să fie deslegată de obligația de *demilitarizare* în zona de trecere a strămtorilor, obligație stabilită prin tratatul dela Lausanne tocmai în scopul de a se garanta mai bine libertatea navigației. Turcia, de altfel, repetă o cerere pe care a mai făcut-o la 24 Martie 1933, în timpul lucrărilor conferinței pentru dezarmare, cât și în ședința dela 17 Aprilie 1935, a Consiliului Societății Națiunilor, când a fost condamnat gestul Germaniei de reînarmare împotriva prevederilor din tratatul dela Versailles.

1) Articolul menționat la p. 222 și care trebuia să apară în ziarul „Argus” cu data de 19 IV 1936, dacă nu era oprit de cenzură.

Ce înseamnă puțința de înarmare a strâmtorilor, pentru Statul teritorial suveran, dealungul canalului natural de legătură între Marea Neagră și Mediterana, ne-o spune istoria, din cea mai depărtată antichitate. Indiferent dacă libertatea de trecere a vaselor comerciale este consfințită prin texte convenționale precise, Statul suveran la strâmtori poate, sub diferite pretexte de legitimă apărare, stingheri această trecere în dauna celorlalte State riverane din Marea Neagră, cum s'a întâmplat în primăvara lui 1914, după pacea balcanică dela București, când Rusia țaristă și România au făcut un demers comun, la Constantinopol, cerând să li-se asigure respirația prin strâmtori.

De aceea, la conferința de pace dela Lausanne, după războiul din Orient, marile puteri, și în special Anglia, au ținut să se stabilească noua rânduială din convenția specială a strâmtorilor, cu complimentul necesar din convenția privitoare la granița turco-bulgară din Tracia, — ambele aceste convenții făcând parte integrantă din tratatul dela Lausanne.

Câteva lămuriri sunt, cred, necesare spre a se înțelege mai bine regimul actual al strâmtorilor Mării Negre,

Revoluția turcă, urmată de adoptarea formei republicane și de strămutarea capitalei la Ankara, a înlesnit foarte mult stabilirea acestui regim nou, care prevede obligația de demilitarizare a strâmtorilor. Capitala Turciei ne mai fiind la intrarea Bosforului, strâmtorile Mării Negre puteau fi, în sfârșit, deschise navigației *de tot felul*, adică și pentru vasele de comerț și pentru *cele de război, ale oricăror State fără deosebire* între riveranii și neriveranii acestei mări. De aceea, demilitarizarea strâmtorilor își are complimentul necesar în demilitarizarea impusă dealungul liniei de frontieră din Tracia, ca o acoperire necesară împotriva vre-unui atac de pe uscat. Cât privește garanția libertății strâmtorilor contra unui eventual atac sau amenințare de război de orice fel și de ori unde ar veni, tratatul stabilește că Inaltele părți contractante „și în toate cazurile Anglia, Franța, Italia și Japonia le vor împiedeca

împreună, prin toate mijloacele pe care Consiliul Societății Națiunilor le va hotărî în acest scop" (art. 18).

Punctul de vedere englez, în conferința dela Lausanne, mergea până la *înglobarea Mării Negre în regimul firesc al futuror mării deschise navigației internaționale*, fără deosebire între Statele riverane și cele neriverane când e vorba de forțele maritime de război. Rusia sovietică, însă, moștenitoarea directă a Rusiei țariste, a opus concepției liberale engleze, concepția ei de mare *închisă* vaselor de război ale Statelor neriverane, cu speranța nemărturisită dar ușor de înțeles, că, *înfr'o zi, Marea Neagră ar mai putea deveni un lac rusec, închis altora*. Formula tratatului de pace dela Lausanne, în privința strâmtorilor a fost din cauza aceasta o formulă transacțională între concepția engleză și cea rusească. S'a admis libertatea de intrare în Marea Neagră, prin strâmtori, și a forțelor maritime de război aparținând vre-unui Stat neriveran *egală cu flota riverană cea mai puternică din Marea Neagră*. Deci, un plafon maximal pentru forțele navale neriverane, *egal cu flota cea mai mare, care nu poate fi decât a Rusiei sovietice*.

Cu toate acestea, deși la Lausanne s'a adoptat o formulă tranzacțională, *Rusia sovietică n'a ratificat tratatul de pace din 1923 și a lucrat, tot timpul de atunci, pentru revizuirea regimului strâmtorilor*. Incercările repetate ale Turciei, de a obține revizuirea regimului strâmtorilor, s'au bucurat de sprijinul diplomației bolșevice și, câte odată, au fost chiar direct inspirate din prietenia față de Soviete.

Cum dealungul istoriei se cunosc perioade de strânsă prietenie între Rusia și Turcia, mergând până la un adevarat protectorat, ca acela al tratatului vestit dela Unkiar-Iskelessi (1833), se înțelege că o revizuire a regimului strâmtorilor, stabilit în 1923 la Lausanne, *poate însemna pușiña directă sau indirectă pentru Rusia sovietică de a transforma Marea Neagră înfr'o mare închisă* sufocând pe riveranii cari n'au altă eșire maritimă.

S'au publicat, în presa română, articole favorabile revizuirii regimului actual al strâmtorilor, întemeiate pe ra-

porturile noastre prietenești, de astăzi, cu Rusia sovietică și cu Turcia.

E cazul să ne întrebăm dacă politica de chibzuială și de prevedere, în viața Statelor, trebuie să se mărginească numai la perspectivele imediate ale prezentului, sau are datoria să vadă departe, în viitor, cu ajutorul trecutului.

Nu pot încheia aceste observații fără să constat că încercarea revizionistă a Turciei, va pune în mișcare și năzuința înăbușită încă a Bulgariei de a obține revizuire.

Un articol apărut în oficiosul francez al guvernului dela Sofia a arătat, în linii generale, dorințele revizioniste bulgare,—ceea ce ar duce la ciudata constatare că înțelegerea balcanică, în loc să servească la păstrarea ordinii internaționale, ar înlesni revizuirea regimului strămtorilor, dintâi în favoarea Turciei, pentru ca, apoi, să ofere și Bulgariei argumente revizioniste.

Politica e plină, totdeauna, de surprinderi.

BIBLIOGRAFIE

- Alexinsky Gr., *La Russie et la guerre*, Paris 1915.
- Antonescu N. căp., *Conferința dela Montreux* în revista *Ligei navale* „Marea noastră” No. 9-10, 1936,
- Assan G. B. ing., *Rusia în mersul ei către Byzanț; viitorul României e spre Dardanele*. București 1915.
- Bălănescu I. amiral, *Puterea maritimă ca factor de civilizație și de apărare națională*, conferință de propagandă pentru Liga navală română.
- Beloch Julius, *Griechische Geschichte*, t. I, Strassburg 1893.
- Bluntschli M., *Le droit international codifié*, trad. Lardy, Paris 1874.
- Brătianu I. G., *La politique extérieure de la Roumanie*, București 1937.
- Danilewsky I. N., *Russland und Europa*, traducere și introducere de Nötzelk, Stuttgart und Berlin 1920.
- Dașcovici N., *La question du Bosphore et des Dardanelles* (teză de doctorat la Paris), Geneve 1915; *La question des détroits et les nationalités de Sud-Est européen* în revista „Annales des nationalités” Paris 1915; *Die Donau und die Meerengen* în ziarul „Prager Presse” 7 XII 1922; *Regimul la strâmători* în „Revista Vremii” București 1924; *Rusia și regulamentul păcii generale* (Statul cel mai răsărit împotriva noii ordine internaționale) și *Dunărea și strâmtoarele sub regim internațional*, articole în revista „Societatea de mâine” 23 XI și 7 XII 1924; *Comisiunea strâmtoarelor funcționează anevoe*, ziarul „Argus” 7 II 1925; *Dunărea noastră* în editura fundației „Principele Carol” București 1927; *Taxele de navigație prea mari la strâmtoarele Mării Negre, Noul regim al strâmtoarelor, Taxele dela strâmători au fost scăzute?* și *Ce este Marea Neagră sau din ecurile conferinței dela Montreux*, patru articole în ziarul „Argus” la datele de 27 IV, 30 VII, 15 VIII și 24 VIII 1936; următoarele trei conferințe: *Gurile Dunării și strâmtoarele Mării Negre*, la Academia de export Galați, 16 II 1936; *Dunărea și strâmtoarele cu prilejul conferinței dela Montreux*, sala teatrului Tulcea pentru soc. studenților juriști „Ovidiu” 12 VII 1936 și *Regimul strâmtoarelor după conferința dela Montreux*, la

- Academia de export din Galați, 20 XII 1936 ; *L'importance du Danube pour le transport des combustibles liquides* în „Moniteur du pétrole roumain” Iunie 1937, nr. consacrat congresului mondial de petrol dela Paris.
- Degoux amiral, *Les détroits à la conférence de Montreux* în „Revue politique et parlementaire” No. 500 din 1936.
- Diamandy C., *Problema strâmtorilor*, conferință în ciclul despre Politica externă a României, organizate de Institutul Social Român și publicate în volum, București 1925.
- Dowell Mc C. Ed., *The Dardanelles* în „Current History” 1936.
- Driault Ed., *La reprise de Constantinople et l'alliance franco-russe*, Paris 1915.
- Fauchille P., *Traité de droit international public* vol. I partea doua, Paris 1925.
- Florinski M., *Russia and Constantinople* în revista „Foreign Affairs” 1929 ; *Russian military Leaders and the Problem of Constantinople during the War* în „Political Science Quarterly” 1929.
- Formaleoni, *Storia filosofica e politica della navigazione, del commercio e delle colonie degli antichi nel Mar Nero, Venezia 1788*.
- Fundățeanu C. Preda, c-dor, *Libertatea mărilor și prizele maritime*, teză doctorat, București 1935.
- Gidel G., *Le droit international public de la mer*, vol. I, Paris 1932.
- Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris 1910.
- Graves P. P., *The question of the straits*, London 1931.
- Gravina Manfredi, *Il libro arancione russo e la questione degli stretti alla luce di nuovi documenti* în „Nuova Antologia” 1926.
- Grothe H., *Die Türken und ihre Gegner* (Kriegsgeographische Betrachtungen), Frankfurt a. M. 1915.
- Headlam-Morley J., *Studies in diplomatic history*, London 1930, cuprinde un capitol special : „The Black Sea, Bosphorus and the Dardanelles”.
- Herrmann G., *Die Dardanellen*, Berlin 1936, colecția „Weltgeschehen”.
- Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen age*, trad. din germană, Leipzig 1883,
- Hummel H. und Siewert W., *Der Mittelmeerraum*, Heidelberg-Berlin 1936,—a eșit și o trad. franceză ed. Payot, Paris 1937.
- Iorga N., *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, ed. Academiei Române, București 1900 ; *Dardanelele* (amintiri istorice) comunicare într'o ședință din Martie 1915 a Academiei Române.

- Jaech E. Dr., *Deutschland im Orient nach dem Balkankrieg*, München 1913.
- Jenks Wilfred, *The Montreux conference and the Law of Peaceful Change* in „The New Commonwealth Quaterly“, London, Sept. 1936.
- Kassimoff K., *La Russie et les détroits*, teză doctorat, Paris 1926.
- Kerner, *Russia and the Straits question* in „Slavonic Review“, London vol. III.
- Korf A. S. baron, *Russia's foreign relations during the last half century*, London 1922.
- Laun Rudolf dr., *Die internationalisierung der Meerengen und Kanäle*, Haga 1918.
- Lavissee et Rambaud, *Histoire generale du IV-e siècle à nos jours*, Paris 1893.
- Mileff Milu, *La Bulgarie et les detroits*, teză doctorat Paris 1927.
- Mohr P., *Konstantinopel und die Meerengenfrage* in colecția „Meereskunde“ No. 178, Berlin.
- Mühlmann K. dr., *Der Kampf um die Dardanellen 1915* (im Auftrage des Reichsarchivs) Berlin 1927.
- Phillipson C. and Buxton Noel, *The question of Bosphorus and Dardanelles*, London 1917.
- Rohrbach Paul, *Der Krieg und die deutsche Politik*, Weimar 1915.
- Roloff G. prof., *Deutschland und Russland im Widerstreit seit 200 Jahren*, Berlin 1914.
- Rosetti Radu, *Acțiunea politicii rusești in țările române*, ed. II, București 1914.
- Rougier A., *La question des détroits et la convention de Lausanne* in „Revue generale de droit international public“ 1924.
- Schneider D. A., *Die deutsche Marine in den Dardanellen*, colecția „Meereskunde“ No. 157, Berlin.
- Sestier M. J, *La piraterie dans l'antiquité*, Paris 1880.
- Silva Pietro, *Italia-Francia-Inghilterra nel Mediterraneo*, Milano 1936.
- Silvagni U., *Fra gli orori della storia*, Milano 1927.
- Skupievski, *La doctrine panslaviste* (d'après Danilewsky), București 1890.
- Stienon Ch., *L'expédition des Dardanelles*, Paris 1916.
- Stieve Fr. dr., *Das russische orangebuch über den Kriegsausbruch mit der Türkei* (im Auftrag des Auswärtigen Amtes), Berlin 1926.
- Suche J. dr. *Der Meerengenvertrag von Montreux*, München und Leipzig 1936.

- Tibal A., *Les communications dans l'Europe danubienne*, Paris 1933, colecția publicațiilor Centrului european al fundației Carnegie,
- Visscher F. de, *Le regime nouveau des détroits*, extras din „Revue de droit international et de législation comparée” 1924.
- Vogel Walter dr. prof., *Hugo Grotius und der Ursprung des schlagworts von der Freiheit der Meere*, Berlin 1918.
- Volkman O. E., *Strategie des Weltkrieges*, Leipzig 1937, in colecția „Meyers Kleine Handbücher”.
- Winterstetten K. dr., *Berlin-Bagdad, neue Ziele mittel-europäische Politik*, 14 ed., München 1915.
- Ziemke K. dr., *Die Neue Türkei, politische Entwicklung (1914-1929)*, Berlin 1930.

DOCUMENTE

- Laloy E., *Les documents secrets des archives du ministère des affaires étrangères de Russie*, publiés par les Bolcheviks, Paris 1920.
- Constantinople et les detroits* (collection des documents secrets de l'ancien ministère des affaires étrangères de Russie), 2 vol. in colecția „La documentation internationale”, Paris, 1930-1932.
- Les pourparlers diplomatiques* (in colecția „Pages d'histoire” Paris. ed. Berger-Levrault).
- Rapoartele Comisiunii strâmtorilor* dela Constantinopole către Societatea Națiunilor, publicate in „Journal Officiel de la S. d. N.” și in broșuri aparte la Constantinopole.
- The Montreux Straits convention 1936*, broșura scoasă de Information department of the Royal Institute of international affairs, London 1936.
- Interpelarea d-lui senator M. Orleanu* in Senatul român și *răspunsul d-lui V. Antonescu*, ministrul afacerilor streine, in debaterile parlamentare ale „Monitorului Oficial” (26 Martie și 5 Aprilie 1937).
- L'Italia nel Mediterraneo* (Testi per i corsi di preparazione politica) editura partidului fascist italian, 1936.
- Actes de la conference de Montreux concernant la regime des detroits* (compte rendu des séances plénières et proces-verbal des débats du Comité technique) Octombrie 1946, la Paris librăria A. Pédone. (Cartea roșie).

INDEX-UL ALFABETIC

STELUȚA (*) INSEAMNĂ O DESVOLTARE MAI DEOSEBITA
CU PRIVIRE LA CHESTIUNEA, PERSONA SAU LOCUL
CĂRESPUNZATOR.

- Abdul Hamid II** 108, 128.
- acordul aerian italo-german 192.
- „ italo-rus (dela Raconigi) 145.
- „ naval anglo-german (1935) 195, 212.
- „ secret anglo-franco-rus (p. Constantinopole) 143—145, 146, 147.
- acordurile anglo-ruse 51, 65, 89—90, 91, 92, 123, 127, 148.
- „ austro-ruse (inclusiv Münchengraetz și Reichstadt) 78, 79, 80, 89, 107, 108, 110.
- „ franco-ruse 97, 127, 155 *, 198 *, 211.
- Adrianopole (tratatul dela) 62—63, 67, 68.
- Adriatica 3, 4, 49, 148, 200.
- aeronavele (sborul lor) 161, 164, 167, 172—173, 191, 198—199, 232, 213, 247.
- agresiunea (și definiția ei) 10, 227.
- Akkerman (convenția dela) 60.
- Alexandretta (chestia) 214.
- Alexandru I 51, 53, 55, 56, 57, 60.
- „ II 96.
- „ III (Papa) 6.
- „ VI (Papa) 4.
- alianțele anglo-turce 49, 54, 58, 85, 95, 180, 198.
- „ franco-turce 29, 50, 53, 95, 214.
- „ germano-turce 127—128, 129, 138—143.
- „ ruso-turce 48, 49, 51—52, 68, 70—78, 121, 130, 153—154, 158, 177, 179.
- „amenințarea” de război 183, 192—193, 203—204 *, 246—247 *.
- amicițiile personale în politica Statelor ? 202, 203, 206—207.
- Anglia (v. acordurile anglo-ruse, alianțele anglo-turce și conflictele anglo-ruse).

- Ankara 152, 154, 164, 171, 177.
 Anzac (cimitirile dela) 258.
 Aras Ruşdu 174, 178, 179, 186, 205, 207, 209, 211, 217, 228, 241, 242.
 Archanghelsk 134.
 Archipelagul 21, 27.
 armamentul limitat (la „auxiliare”) 235—236.
 armistiţiul dela Mudania 156.
 „ ” Mudros 142, 147, 148.
 Asia mică 130, 144, 149, 152, 153, 155.
 Atatürk 151, 152, 164, 179.
 Austria 34, 35°, 36, 49, 62, 74, 78, 79, 80, 89, 95, 96, 105-
 Azov (marea de) 21, 22, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 43.
- Bakla Burnu 165.
 Baltica 4, 5, 8, 134, 195, 254.
 Barcelona (conferinţa dela) 13.
 Basarabia 59, 95, 109, 115, 116.
 Basile II (Bulgarochtonul) 19.
 baze aero-navale (insula Leros) 180.
 „ navale în Marea Neagră 96, 105, 195, 217.
 Belgrad (tratatul din 1739) 36.
 beligeranţi 9, 10, 210, 211, 215, 244, 245.
 Beltul mare şi mic 4, 254.
 Berlin (congresul dela) 115—116, 117, 127.
 Bonaparte 48, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 79.
 Bosforul 4, 14, 18, 30, 56, 253.
 Bosnia-Hertzegovina 109, 115.
 Breslau, vasul 129, 131, 132, 195.
 Brest-Litowsk (pacea dela) 147.
 Brusa 25, 71.
 Bucovina 45.
 Bucureşti (pacea din 1812) 59.
 Bulair 140.
 Bulgaria 114°, 135°, 136, 142°, 144, 146, 147, 169, 184, 186, 199,
 200°, 220, 263.
 Bună Speranţă, capul de 5.
 Buyuk-Dere 71.
 Byzanţul 17°, 18, 19, 20°, 21, 23, 25.
- ♣ ablurile submarine 12.
 Caffa 22°, 23.
 canalul Rhin-Dunăre 216.
 Cantacuzen 25, 26.

- Carden, vice-amiralul 137.
 „Cartea roșie” (desbaterile Montreux) 203, 292.
 Caterina I 34, 35.
 „ II 9, 37 *, 38, 40, 45, 46, 47, 89.
 Camera maritimă din C-pole 250, 255.
 Campo-Formio (pacea dela) 48.
 capitulațiunile 29 *, 130.
 Chilia și Cetatea Albă (porturile Moldovei) 28, 46.
 Churchil W. 133, 136, 137, 140.
 Cicerin 151, 158, 159.
 Cipru, insula 116.
 Comisiunea gurilor Dunării 95, 167, 229, 236, 237, 243.
 „ strâmtorilor 150, 158, 167 *, 170—171 *, 192, 196.
 „ „ (desființarea ei) 227—229.
 Comitetul de redacție 189, 213, 218.
 „ tehnic 189, 205, 239, 240.
 „concertul european” contra Rusiei 30, 31, 32, 36, 42, 74, 79, 80,
 81, 85, 86, 88, 89, 92, 93, 102, 104, 110, 127.
 conflictele anglo-ruse 110, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 127,
 154 *, 158—159.
 Constantin cel mare 19, 34.
 Constantinopole 4, 17 *, 25, 26, 27, 28 *, 31, 32, 40, 55, 56 *, 60.
 „ port liber 144 (v. și Byzanțul)
 Conțescu C. 156, 185, 189, 204, 205, 208, 209, 217, 218, 228,
 239, 240, 241, 249.
 contrabanda 9.
 Copenhaga 254.
 Crimeea 39, 45, 46, 236.
 „ (răsboiul din) 95, 126.
 cruciadele 21.
 Curzon, lordul 156, 157, 158.
Dacia (planul Caterinei) 45.
 Danemarca 4, 5, 8.
 Dardanelele 4, 14, 15, 16, 18, 26.
 „ (forțarea lor) 54—55, 58, 59, 77, 112, 113, 132, 133,
 136—143*, 258, 262.
 Dașkov (memoriul lui) 65, 66.
 Delta Dunării 59, 63.
 demilitarizarea fruntariilor în Tracia 169.
 „ strâmtorilor 150, 158, 165—166 *, 168, 175, 177.
 Diamandy C. 156, 157.
 divergența franco-engleză 148, 155.
 „ italo-greacă 148, 155,

- documentele secrete rusești 131, 143, 145—146 *, 147.
 Dodecanezul (insulele) 145, 180, 192.
 Duca G. I. 156.
 Duckworth 54, 55, 58.
 Dugdale 40.
 durata de ședere în M. Neagră (p. neriverani) 226, 234, 235.
- E**den 189, 260.
 Egiptul 48, 65, 69, 84, 85.
 Ekrene 201.
 Elgin 52.
 Elisabeta, regina Angliei 5.
 Enos-Midia, linia 123, 248.
 Enver pașa 130.
 Erenkioi 139.
 Erfurt (intrevederea dela) 57.
 Eski Stambul 165.
- F**ălciu (pacea dela) 34, 35, 36.
 flota voluntară rusă 121.
 forturile strâmtorilor (castelele întărite) 27, 28.
 Francisc I, 29.
 Franța (v. acordurile franco-ruse, alianțele franco-turce, divergența franco-engleză, pactul franco-român).
 Frederic cel mare 37, 39, 49.
- G**alata 23, 25, 166.
 Gallipoli (orașul și peninsula) 18 *, 23, 26, 27, 54, 112, 113, 137, 140 *, 141, 142, 143, 152, 165.
 Genova 3, 4, 20, 21-22 *, 23, 24, 25.
 Germania 128, 175, 177, 212, 246.
 Gibraltar 14, 16, 254.
 Gidel G. 2.
 „Goeben” vasul 129, 131, 132, 195.
 Gorceakof 96, 97, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 111.
 Grecia 143, 144, 146, 149, 150, 153, 155, 180, 184, 187, 199, 220, 263.
 Grönlanda 5.
 Grotius 5, 6, 7.
- H**aiffa 195.
 Hamilton gen. 141, 142.
 Harrington gen. 154.
 Hellespontul 15*, 17, 18, 26.
 Heraclius 19, 25.

Hieron 24.

Hotin 39, 56.

Iacob I 5, 6, 7.

Iași (pacea dela) 47.

Igor 20.

împărțirea Turciei (planurile de) 45, 49-50, 51, 55, 56-57*, 66*.

închiderea strâmtorilor (importanța faptului) 134-135, 262.

Indiile 5, 16, 48, 50, 51, 79, 81, 127, 128, 150, 195.

insulele (din fața strâmtorilor) 26, 40.

* (și cu cele din Marmara)	}	Cu epuri de casă 166.
		Emis Ali Avasi (Marmara) 166.
		Imbros 166.
		Lemnos 142, 199.
		Mitilene 17, 199.
		Principilor (Marmara) 166.
		Samotrace 166.
Tenedos 74, 138, 165, 166.		

„ Ioniene 48, 49, 51, 52.

internaționalizarea strâmtorilor 150-151, 162, 166-167.

intervenția ruso-română la C-pole (1914) 124-125, 286.

Istanbul (V. Constantinopole)

Italia 49, 52, 127, 135, 144, 145, 155, 178, 180, 189, 190, 197, 261.

Japonia 175, 184, 186, 223.

Karabigha 166.

Karlowitz (tratatul dela) 30, 31, 33, 34.

Kertsch 30, 32, 33, 43.

Kociubey (despre politica rusă) 51, 64, 66, 67.

Kuciuk-Kainardgi (pacea dela) 44*, 45, 59.

Kumbaghi 165.

Kutaieh (pacea dela) 74, 78.

Lausanne (conferința și tratatul dela) 156, 157, 160-173*.

„ (critica regimului strâmtorilor) 170-172.

„ tratatul (neratificat de Rusia) 161, 171.

Laval 178, 184.

legendele grecești (strâmtorile in) 14-18.

libertatea aeriană 12, 161, 198, 243.

„ mării 1-3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 170.

Liman von Sanders gen. 133-134.

Litvinof 179, 186, 188, 189, 190, 193, 201, 208, 218, 224, 227.

Lloyd George 149, 154.

- Londra (conferința și protocolul din 1871) 105-107.
 „ (conferința dela 1883) 197.
 „ pactul dela (pentru intervenția Italiei) 144, 148.
 Ludovic al XVI, 9.
 luptele ruso-turce 42, 43, 46, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 94-95, 109, 133.
Macdonald (planul) 175, 176.
Mackensen 142.
Magellan, strâmtoarea 254.
Mahomed II 27, 28, 42.
Maltă 48, 152.
Mânecii, canalul 8
Marea Neagră 4, 14, 15-16*, 17, 18, 19, 20, 21, 44*, 46, 49*.
 „ „ (caracterul ei) 193, 194, 196-197, 223-227*, 229.
 „ „ teritorială 7, 10.
mare clausum 7, 8, 28-29*, 31, 36, 37, 47, 50, 52, 53, 58-59*, 76,
 82, 83, 84, 86-88*, 96, 97, 99, 106, 101, 194*.
mare liberum (apertum) 6, 7, 44, 46, 51, 52, 63*, 96, 97, 157*,
 158, 169-170*, 212, 216, 221*.
Marmara 17, 25, 82, 113, 116.
Mediterana 2, 3, 4, 14, 19, 21, 39, 51, 96, 129, 144, 150, 193,
 195, 234, 247, 262.
 „ (conflictul italo-englez) 180.
Mehemed Ali (răscoala lui) 69—74, 78.
Menemencioglu 189, 237.
Metternich 78, 79, 86, 89.
Mica Înțelegere 219.
Mihalopol ing. 205, 249.
 misiunea germană in Turcia (V. Liman v. Sanders).
 „Mittleuropa“ 128.
Montreux, conferința :
 „ „ atitudinea diferitelor State 190-200.
 „ „ „ României 200-230.
 „ „ debaterile 189-200.
 „ convenția (clauzele procedurale) 256-258.
 „ „ taxele cu tabela 171, 172, 205, 279-280.
 „ „ textul integral 267-284.
 „ „ vasele de comerț 248-249, 268.
 „ „ „ „ război 233-243, 269, 280-283.
 „ „ „ „ „ auxiliare 235, 237, 238, 239,
 282-283.
 „ „ „ mici de război 237, 238, 239, 240, 282.
 „ „ (poziția riveranilor după) 261-264.

- avioanele comerț 247-248.
 „ răsboi 191-192, 243.
 submarinele 192, 199, 243.
 Moscova 177, 221.
 Murmansk 134.
 Mussolini 156, 184.
- N**agara 18.
 Napoleon III 90, 97.
 Nelidow 111.
 Nelson 52.
 Nesselrode, contele (politica rusească) 64, 67, 72, 75, 77, 81, 90,
 93, 94.
 neutralitatea turcă (în 1914) 129, 130, 131, 132.
 neutralizarea Mării Negre 95-97*, 100, 102.
 „ „ „ (revizuirea regimului) 102-103, 104—105-
 neutrii (și libertatea mării) 8, 9, 10.
 Nicolae I 60, 67, 68, 70, 81, 90.
 Nistru 39, 47, 53, 201, 220.
 Novi-Bazar, sandjakul 116.
- O**ceanul Indian 5, 6.
 ocrotirea creștinilor (din Turcia) 43, 44, 45, 93.
 Olanda 5, 6, 7.
 „omul bolnav“ 91, 92.
 Orkhan 25, 26.
- P**actele regionale sau suplimentare 206, 207, 210, 211, 213, 214, 215-
 „pactomania“ la Montreux 214, 215, 219—220.
 pactul balcanic 177, 207, 213, 214, 219.
 „ franco-român 213, 214.
 „ Mării Negre 177.
 „pactul național turc“ 152, 154.
 „ Societății Națiunilor 210, 211, 215.
- Panin, contele 41, 49.
 Paris (pacea dela 1856) 95-100, 106.
 Passarowitz (pacea dela) 34, 46.
 Paul I 47, 51.
 pavilion (dreptul la) 12, 13.
 Pella V. V. 185, 249, 251.
 Pera 23, 166.
 Perekop 39.
 pescuitul maritim 5, 6, 7, 12.
 Petru cel Mare 30, 33, 37, 38, 47, 89, 254.
 pilotajul 162, 172, 251, 253.

- pirateria 2-3, 4, 21, 32.
 politica și dreptul 2, 13.
 Politis N. 188, 189.
 Polonia 35, 38, 42, 219, 220, 221.
Pontul Euxin (v. Marea Neagră).
 portul de înregistrare (bază) 12, 245.
 Potemkin 45.
 preambulul convenției dela Montreux 215, 216, 217, 232, 233.
 preavisul 226, 234, 235.
 principatele române 41, 57, 59, 60, 63, 68, 93, 94, 95, 103.
 proiectul britanic de convenție (la Montreux) 190, 205, 211, 215, 240.
 „ turc „ „ „ 189, 191, 211, 215, 237.
 Prusia 37, 38, 79, 86, 104.
 Racconigi (v. acordul italo-rus)
 războaiele balcanice 122, 123, 130, 160.
 războiul franco-german 101, 104.
 „ ruso-japonez 121.
 „ tripolitan 121, 122.
 răzcoalele creștinilor (din Turcia) 37, 39, 40, 60, 61, 69, 89, 107,
 108, 109.
 Regulamentele organice 63.
 remorcajul 172, 251, 253.
 remilitarizarea strâmtorilor 174, 176, 178, 198, 215, 216, 231-232*, 261.
 „ „ (nota guvernului turc) 181-185.
 „ „ (răspunsul guvernelor) 184-200.
 „ zonei rhenane 175, 179, 180, 198.
 revizicnismul la Montreux 174, 175-180, 258-261.
 „ „ „ (caractere speciale) 260-261.
 revizuire (sforțările pentru) 101, 102, 103, 104, 106-107.
 revoluția franceză 9, 47, 48.
 „ rusă 147.
 riverani și neriverani (deosebiri) 225-227, 229.
 Robeck vice-amiralul 137, 138.
 Radosto 62, 123.
 România și strâmtorile (la 1914-916) 135, 136, 146-147, 157.
 Rostopșin contele 49, 50.
 Roșca, contra-amiralul 196.
 Rusia la Strâmtori (politica ei) 123, 128-129, 159-160*, 193-194.
 „ în Mediterana 51, 52, 65, 77, 111, 116, 119, 193, 195, 198,
 262.
 San Stefano (pacea dela) 113-114, 115, 116.
 sancțiunile contra Italiei 189, 197, 198.

- Sardinia 95.
 Saros, golful 137, 140, 165.
 Sasonow 130, 131, 134.
 Sebastopol 74, 95, 97, 105.
 Selden 5, 7.
 Sévres (tratatul dela) 149-151*, 152, 153, 155, 167, 168.
 Seymour 92.
 siguranța României (în M. Neagră) 214, 215, 216, 217, 219-222*.
 „ Rusiei „ „ 66, 67, 72, 73, 75-76, 77, 82,
 100, 102, 111, 163, 216-217*, 218, 233*.
 siguranța Turciei în strâmtoni 164, 168-169*, 176, 178, 182, 183,
 231, 232, 233.
 Simon John sir 176, 178.
 Sinope (bătălia dela) 94.
 Smirna 74, 149, 153.
 Societatea Națiunilor 10, 11, 170, 175, 177, 189.
 Spania (războiul civil) 262.
 Staționarele (dela gurile Dunării) 99, 164, 223, 236-241*.
statu quo (politica față de Turcia) 64-68, 73, 78, 79, 82, 84, 86,
 89*, 110*.
 Strâmtonile (descrierea lor) 139-140.
 „ (definiția) 187, 188, 201 și în preambulul convenției
 noi, la p. 267.
 submarinele (armă interzisă) 11.
 „ (regimul lor prin strâmtoni) 164, 191, 192, 199, 226,
 227, 243.
 Suez (istmul și apoi canalul de) 14, 86, 110, 195, 216.
 Ștefan cel mare 28.
 Șuvalof 113, 117.
 Șuvla, golful 142.
T
 Tana 22, 23, 25.
 Tătarii 23, 24, 39, 41, 43.
 Tilsitt (întrevederea dela) 55.
 Titulescu N. 177, 185, 186, 187, 188, 190, 206, 207, 208, 213,
 217, 219, 227, 229.
 tonajul limitat (în strâmtoni) 163, 223, 224, 226, 233*, 234.
 „ „ (excepțiile dela) 224, 234-235*, 240.
 Tordesillas (tratatul dela) 5.
 Tracia 18, 26, 122, 140, 169.
 tratatele de pace generală 12.
 „trecherile“ prin strâmtoni 116-118, 119, 120, 172, 196, 197, 206,
 210-213, 215, 223, 225.

trecerile prin strâmtoari limitate în timp 164, 233, 235.

Tripla Alianță 127.

Tripla Înțelegere 127.

Troia 16, 17, 248.

Trubețkoi prințul (despre politica rusă) 128-129, 155*.

țărmurile Mării Negre 42, 47, 98, 100, 111.

Ungaria 219, 220.

Unkiar Iskelessi (tratatul dela) 72, 75-77, 78, 79, 80, 82, 86.

Vasco de Gama 5.

vasele ușoare de război 88, 98, 99.

„ școală japoneze 234, 283-284.

Veneția 3, 4, 20*, 21*, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 34.

Versailles (tratatul dela) 12.

Viena (tratatul dela) 60.

Vitoria 6.

„vizitele” (cu invitație) 208, 235.

„ în scop umanitar 235-236.

Washington (conferința navală dela) 11.

„ (tratatul dela) 192.

Wilson 11.

Woroșilof, mareșalul 176, 179.

Yugoslavia 160, 180, 181, 184, 187, 199, 219, 220.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
Dunărea și strâmtoarele în istoria și în politica noastră națională	III
CAP. I.	
Libertatea mării, libertatea popoarelor	1-13
CAP. II.	
Marea Neagră și strâmtoarele în trecutul mai depărtat	
a) <i>In vremea legendelor și a antifichității grecești</i>	15
b) <i>Strâmtoarele în imperiul byzantin și lupta de domina-re dintre republicele italiene</i>	19
c) <i>Venirea Turcilor cari închid strâmtoarele și transformă Marea Neagră într'un lac interior</i>	25
d) <i>Apariția Rușilor și redeschiderea navigației pe Marea Neagră și prin strâmtoari</i>	30
e) <i>Rușii, ca și Turcii, urmăresc, la rândul lor, închide-rea Mării Negre și transformarea ei în lac rusesc</i>	42
f) <i>Prietenia ruso-turcă și închiderea Mării Negre pentru flotele de război ale puterilor neriverane</i>	47
g) <i>Prietenia anglo-turcă și închiderea strâmtoarelor pentru toate flotele streine de război</i>	58
CAP. III.	
Regimul strâmtoarelor și al Mării Negre în veacul din urmă.	
a) <i>Deschiderea navigației comerciale pentru toată lumea</i>	62
b) <i>Turcia sub protectorat rusesc prin tratatul dela Un-kiar-Iskelessi : Marea Neagră un lac ruso-turcesc</i>	68

	<u>Pag.</u>
c) <i>Europa în calea Rusiei: convenția colectivă a strâm- torilor din 1841</i>	78
d) <i>Neutralizarea Mării Negre în contra Rusiei prin pa- cea dela Paris</i>	88
e) <i>Înlăturarea neutralizării și înfoarcerea la formula strâmtoarelor închise vaselor de război</i>	101

CAP. IV.

Războiul cel mare și strâmtoarele la pacea generală.

a) <i>Evoluția politicii europene după 1878: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere</i>	127
b) <i>Atitudinea Turciei la începutul marelui război și a- lăturarea ei cu puterile centrale</i>	129
c) <i>Însemnătatea politico-militară a alianței turcești pen- tru Centrali</i>	134
d) <i>Luptele sângeroase pentru forțarea Dardanelor</i>	136
e) <i>Acordul secret anglo-franco-rus privitor la Constanți- nopol și strâmtoare</i>	143
f) <i>Căderea Rusiei.—Armistițiul dela Mudros și pacea de la Sèvres cu Turcia: regimul nou al strâmtoarelor</i>	147
g) <i>Noul război din răsărit.—Înlăturarea păcii dela Sè- vres și tratatul dela Lausanne</i>	151
h) <i>Noul regim: deschiderea strâmtoarelor și pentru vasele de război ale tuturor.—Cum s'a aplicat convenția dela Lausanne</i>	160

CAP. V.

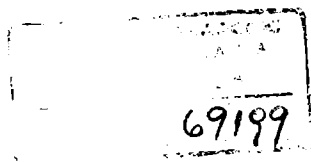
Marea Neagră și Strâmtoarele după revizui- rea dela Montreux.

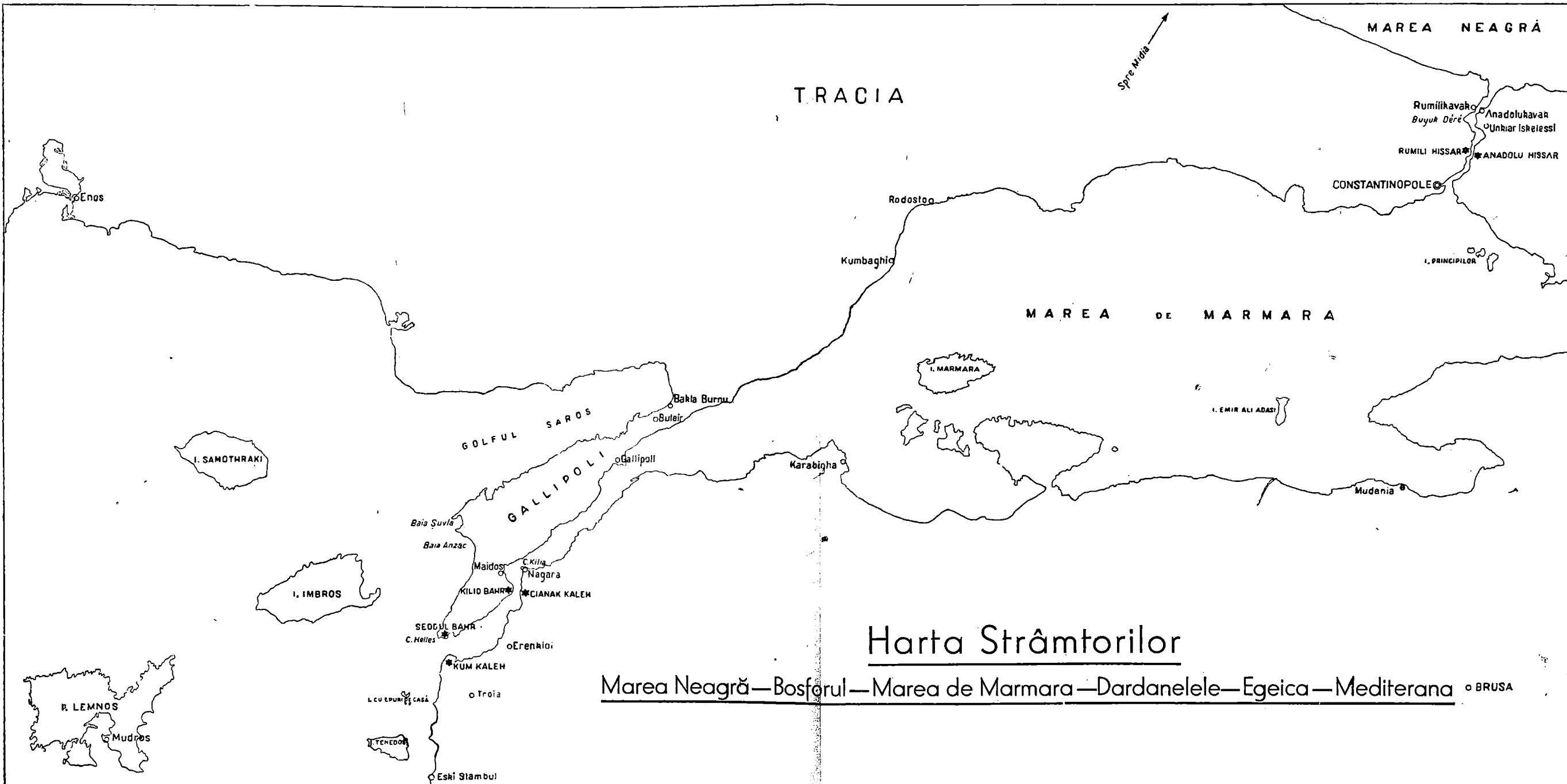
a) <i>Evoluția politicii internaționale și cererile revizioniste ale Turciei</i>	175
b) <i>Adunarea conferinței dela Montreux pentru discuta- rea noului regim:</i>	
Nota turcă și răspunsurile	181
Răspunsul guvernului român	184

	<u>Pag.</u>
Desbaterile dela Montreux	185
Atitudinea diferitelor State (Turcia, Rusia, Anglia, Japonia, Italia, Franța, Grecia, Bulgaria și Yugoslavia)	190
Atitudinea României la Montreux (șovăirile neconforme cu poziția de Stat al gurilor Dunării, chestia închiderii Strâmtorilor lăsată la „discreția” guvernului turc, taxele sanitare, amicitia personală și interesele de Stat, ciocnirile cu delegația engleză, confuzia cu interesele Rusiei sovietice în materie de siguranță națională, observații rusești prezentate sau susținute de Români, chestia caracterului Mării Negre și a desființării Comisiei Strâmtorilor, cu ce ne-am ales la Montreux)	200
<i>a) Cuprinsul pe scurt al convenției noi :</i>	
Remilitarizarea Strâmtorilor	231
Textul și caracterul preambulului convenției	232
Trecerea vaselor de război prin Strâmtori	233
Staționările dela gurile Dunării	236
Sborul avioanelor militare interzis	243
Trecerea submarinelor interzisă	243
Transitul vaselor de război în timp de pace sau de război (Turcia fiind neutră, beligerantă ori în primejdie de război)	243
Sborul avioanelor comerciale	247
Transitul vaselor de comerț	248
Taxele ce apasă navigația prin comparație cu regimul altor strâmtori	249
Prevederile procedurale din convenție	256
<i>b) Observații despre caracterul revizionist al conferinței dela Montreux.—Poziția politică în viitor a riveranilor Mării Negre</i>	
	258

Partea documentară:

	<u>Pag.</u>
<i>Textul convenției dela Montreux</i>	. 267
<i>Remilitarizarea Strâmțorilor și interesele României</i> (articol suprimat de cenzură în 1936)	. 285
<i>Bibliografie</i>	. 289
<i>Index-ul alfabetic al materiei</i>	. 293
<i>Tabla de materie</i>	. 303
<i>Harta Strâmțorilor</i> (la sfârșit).	

TRACIA

MAREA NEAGRĂ

MAREA DE MARMARA

Harta Strâmtorilor

Marea Neagră—Bosforul—Marea de Marmara—Dardanelele—Egeica—Mediterana